

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRKÇEDE KOŞULLU YAPILAR

Özge CAN BAKIRLI

Danışman
Prof. Dr. Lütfiye OKTAR

2010

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Türkçede Koşullu Yapılar’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2010

Özge CAN BAKIRLI

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Özge CAN BAKIRLI
Anabilim Dalı : Dilbilim Anabilim Dalı
Programı : Genel Dilbilim Programı
Tez Konusu : Türkçede Koşullu Yapılar
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI O OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Doktora Tezi

Türkçede Koşullu Yapılar

Özge Can Bakırlı

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Programı

Dilbilim, psikoloji, felsefe gibi pek çok disiplinin ilgi alanı içinde olan koşullu yapılarda öncül tümce ve sonuç tümcesinin konumlarının bu yapıların söylem işlev(ler)ini belirlediği varsayımına dayanan bu çalışmada, Türkçe koşullu yapıların söylem özellikleri ve işlevleri açısından betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda temel varsayımımızı sınamak için ‘Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları nedir?’, ‘Öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının işlev(leri) ne(ler)dir?’ ve ‘Öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?’ sorularına yanıt aranmıştır. Bu araştırma sorularını yanıtlayabilmek için, planlanmış 8 farklı polisiye romandan oluşan bütüncü incelenmiş, İşlevci Yaklaşım çerçevesinde Declerck ve Reed’in (2001) ‘Koşullu Yapı Yaklaşımı’ ve Prince’i (1992) temel alan Chang-Bong’un (2001) çalışmaları doğrultusunda çözümlenmiştir. Çözümlemelerden elde edilen verilere göre araştırma sorularımızın yanıtları sırasıyla şöyledir:

1. Türkçe koşullu yapılarda ‘öncül tümce + sonuç tümcesi dizilişi’ belirtisiz diziliştir.
2. Belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapılar en sık *tümüyle durum-belirleme işlevini* üstlenmekte, bunu da ‘S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar’ aracılığıyla sağlamaktadır. Buna göre ortaya çıkan sonuç, koşulsal bilginin dinleyicinin/okuyucunun zihninde *belirtisiz diziliş sergileyen* Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri ‘durum-belirleme işlevi’yle işlemlenebildiğini göstermektedir. Belirtili dizilişe göre ise en sık ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’nın kodlanmasıyla, Türkçe koşullu yapılar yorumlama işlevi üstlenmekte; konuşucu, sonuç tümcesinin içeriğini öncül tümcenin üstlendiği işlevler aracılığıyla değerlendirmeye sunmaktadır.
3. Türkçe koşullu yapılar dizilişlerine pek çok farklı söylem işlevleri üstlenmekte (belirtisiz dizilişte en sık *karşıt görüş bildirme* ve *varsayımsal olasılık önceki savunuyu yineleme*, belirtili dizilişte en sık *önceki savunuyu yorumlama*, *yapılması zorunlu görünen bir öneride bulunma*, *sıra alma stratejisi uygulama*) ve üstlendikleri bu söylem işlevlerini ‘*çıkarımsal bilgi*, *verilmiş bilgi + yeni bilgi*’ belirtisiz bilgi yapısı dizilişini kodlayarak gerçekleştirmekte ve bu sayede söylem bağdaşıklığının güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, çalışmamızın başında ortaya koyduğumuz varsayımlar bütüncü çözümlemesi sonucunda elde edilen bulgularla doğrulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: 1) Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar 2) Retorik Koşullu Yapılar 3) İşlevci Yaklaşım 4) Söylem İşlevleri

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Conditionals in Turkish

Özge Can Bakırh

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Linguistics
General Linguistics Program

In this study, which is based on the presupposition that in conditional sentences, the area of study in many disciplines like linguistics, psychology and philosophy, protasis and apodosis clauses determine the discourse function(s) of these sentences, Turkish conditional sentences are aimed to be described in terms of their discourse features and functions. To meet this target, the answers to these questions have been sought; “What are the positions of protasis and apodosis/main clause in Turkish conditional sentences?”, “What are the functions of the conditional clause according to the positions of the protasis and main clause?” and “What is/are the discourse function/functions of the conditional clause according to the positions of the protasis and apodosis? How do this/these function/functions affect discourse coherence? In order to answer these research questions a corpus which consists of 8 different detective novels were studied, and these novels were analysed according to Declerck and Reed’s (2001) approach to the conditional clauses and Chang-Bong’s (2001) studies which is based on Prince (1992). According to the findings of our analysis are as follows:

1. In Turkish conditional sentences ‘protasis + apodosis order is the unmarked order.
2. According to the unmarked order, Turkish conditional clauses mostly undertake the *purely case-specifying function* and maintain this through the conditional clauses named ‘purely case-specifying P-clause specifying the circumstances under which the perception of the Q-situation may take place’. The result got accordingly shows that the conditional information can be processed with the help of the case-specifying function of Turkish conditional clauses which occupies the unmarked order in the in listener/reader’s mind. According to the marked order, Turkish conditional clauses mostly assume the comment function by encoding “Hedging-P conditionals” and the speaker presents the content of the apodosis via the functions of protasis.
3. Turkish conditionals undertakes a lot of different discourse functions (in the unmarked order; most frequently as “counter idea presentation” and “repetition of preceding proposition presuppositionally”; in the marked order; most frequently as “the interpretation of the preceding comment”, “making an obliged suggestion” and “a turn-taking strategy”) and they carry out the discourse functions in question by encoding ‘*inferrable information, given information + new information*’ unmarked information structure order and thus, they contribute to strengthen discourse coherence. Hence, the presuppositions that we set forth in the beginning of our study were confirmed with the findings that had been obtained by the corpus analysis.

Key words : 1) Case-Specifying Conditionals 2) Rhetorical Conditionals 3) Functional Approach
4) Discourse Functions

TÜRKÇEDE KOŞULLU YAPILAR

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KOŞULLU YAPILARIN BİÇİMSEL VE ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ

1.1. Koşullu Yapılar Nedir?.....	4
1.2. Koşul Yapılarının Yapısal Özellikleri.....	9
1.2.1. Koşul Belirticileri ve Koşullu Yapıları Bağlama Araçları	10
1.2.1.1. Koşul Belirticileri.....	10
1.2.1.2. Koşullu Yapıları Bağlama Araçları.....	14
1.2.1.3. Koşullu Yapılarda Tümce Biçimleri.....	22
1.2.1.4. Koşul Tümcesinin Konumu.....	27
1.3. Türkçede Koşullu Yapılar Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	30
NOTLAR	

İKİNCİ BÖLÜM

İŞLEVÇİ YAKLAŞIM, ALANYAZINDA KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ, DECLERCK VE REED'İN KOŞULLU YAPI YAKLAŞIMI

2.1. İşlevçi Yaklaşım.....	60
2.2. Koşullu Yapıların İşlevine Yönelik Çalışmalar.....	62
2.3. Declerck ve Reed'in Koşullu Yapı Yaklaşımı.....	83

2.3.1. Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar.....	87
2.3.1.1. Gerçekleştirme İşlevi.....	88
2.3.1.2. Çıkarımlama İşlevi.....	94
2.3.1.3. Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi.....	107
2.3.2. Retorik Koşullu Yapılar.....	111
2.3.2.1. Söz Söyleme İşlevi.....	112
2.3.2.2. Karşılaştırma İşlevi.....	118
2.3.2.3. Yorumlama İşlevi.....	124
2.3.2.4. Yapay Sezdirim İşlevi.....	137
2.3.2.5. Söz Uzatım İşlevi.....	138

NOTLAR

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEM YAKLAŞIMLARI VE

KOŞULLU YAPILARIN SÖYLEM İŞLEVLERİ

3.1. Söylem Yaklaşımları.....	141
3.2. Koşullu Yapılara Söylemsel Yaklaşımlar.....	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNCE VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Bütüncenin Belirlenmesi ve Araştırma Yöntemi.....	168
4.1.1. Bütüncüyü Oluşturan Metinler.....	172
4.2. Bir Örnek Üzerinde Çözümleme Yönteminin Gösterilmesi.....	179

NOTLAR

BEŞİNCİ BÖLÜM
BULGULAR VE TARTIŞMA, DEĞERLENDİRME

5.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Konum.....	187
5.2. İki Tümcenin Konumlarına Göre Türkçe Koşullu Yapıların İşlevleri.....	190
5.2.1. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevleri.....	190
5.2.1.1. Türkçede Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar.....	190
5.2.1.1.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi.....	193
5.2.1.1.2. Türkçe Koşullu Yapılarda Çıkarımlama İşlevi.....	195
5.2.1.1.3. Türkçe Koşullu Yapılarda Gerçekleştirme İşlevi.....	200
5.2.1.2. Türkçede Retorik Koşullu Yapılar.....	205
5.2.1.2.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Yorumlama İşlevi.....	207
5.2.1.2.2. Türkçe Koşullu Yapılarda Söz Söyleme İşlevi.....	216
5.2.1.2.3. Türkçe Koşullu Yapılarda Karşılaştırma İşlevi.....	221
5.2.1.2.4. Türkçe Koşullu Yapılarda Söz Uzatım İşlevi.....	224
5.2.1.2.5. Türkçe Koşullu Yapılarda Yapay Sezdirimde Bulunma İşlevi.....	225
5.2.2. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevleri.....	226
5.3. Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri.....	243
5.3.1. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri.....	243
5.3.2. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri.....	257
5.4. Değerlendirme	263
NOTLAR	
SONUÇ.....	270
KAYNAKÇA.....	275
EK 1. SÖZLÜKÇE.....	289

KISALTMALAR

[+p]: Olumlu Öncül Tümce

[+q]: Olumlu Sonuç Tümcəsi

[-p]: Olumsuz Öncül Tümce

[-q]: Olumsuz Sonuç Tümcəsi

AÖ: Ad Öbeği

bkz: Bakınız

BÖ: Belirteç Öbeği

BTY: Bütünce Temelli Yaklaşım

D-B: Durum Belirleme/Durum-Belirleyen

EÖ: Eylem Öbeği

K.Y.: Koşullu Yapılar

Ö: Öncül Önermesi

p: Öncül Tümce

q: Sonuç Tümcəsi

S: Sonuç Önermesi

sf: Sayfa

T: Toplam

TDB: Tümüyle Durum-Belirleme

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in (2008) Koşul Sınıflaması.....	72
Çizelge 2. Declerck ve Reed'in (2001) D-B Koşullu Yapı Sınıflaması.....	85
Çizelge 3. Declerck ve Reed'in (2001) Retorik Koşullu Yapı Sınıflaması.....	86
Çizelge 4. Bütüncüyü Oluşturan Metinler.....	176
Çizelge 5. Çözümleme Yönteminin Gösterildiği Örneğin Sonuçları.....	184
Çizelge 6. Bütüncedeki Öncül Tümce ve Sonuç Tümcesinin Konumlarına Göre Dağılımı.....	188
Çizelge 7. Durum-Belirleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	191
Çizelge 8. Tümüyle Durum-Belirleme (TDB) İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	193
Çizelge 9. Çıkarımlama İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	195
Çizelge 10. Gerçekleştirme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	200
Çizelge 11. Söz Söyleme, Karşılaştırma, Yorumlama, Yapay-Sezdirim ve Söz Uzatım İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	206
Çizelge 12. Yorumlama İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	208
Çizelge 13. Söz Söyleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	216
Çizelge 14. Karşılaştırma İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı.....	221
Çizelge 15. Declerck ve Reed (2001) Çerçevesinde 'Anatümce + Öncül Tümce' Dizilişine Göre Türkçede Retorik Koşullu Yapıların İşlevleri.....	227
Çizelge 16. Declerck ve Reed (2001) Çerçevesinde 'Anatümce + Öncül Tümce' Dizilişine Göre Türkçede Durum-Belirleyen Koşullu Yapıların İşlevleri..	233

Çizelge 17. DİĞER Türkçe Koşullu Yapıların Metinlerdeki Dağılımı.....	238
Çizelge 18. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri..	244
Çizelge 19. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda Öncül Tümcenin Bilgi Değeri ve Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri.....	255
Çizelge 20. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri.....	257

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Dancygier'e (1998) göre Koşullu Yapıların Sınıflandırılması.....	36
Grafik 2. Bütüncedeki Öncül Tümcesi ve Sonuç Tümcesinin Konumlarına Göre Dağılımı.....	188
Grafik 3. Durum-Belirleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Bütüncedeki Dağılımı.....	192
Grafik 4. Belirtisiz Dizilişte Söz Söyleme, Karşılaştırma, Yorumlama, Yapay-Sezdirim ve Söz Uzatım İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Bütüncedeki Dağılımı.....	207
Grafik 5. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevlerinin Bütüncedeki Dağılımı.....	237
Grafik 6. İki Tümcenin Konumlarına Göre Türkçe Koşullu Yapıların İşlevlerinin Belirlendiği Çerçevenin Bütüncedeki Dağılımı (Genel Gösterim).....	241
Grafik 7. Belirtisiz ve Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevlerinin Bütüncedeki Dağılımı.....	241
Grafik 8. Belirtisiz Dizilişe Göre Türkçede En Sık Kodlanan Koşullu Yapılar.....	264
Grafik 9. Belirtili Dizilişe Göre Türkçede En Sık Kodlanan Koşullu Yapılar.....	266
Grafik 10. Türkçe Koşullu Yapıların İşlevlerinin Bütüncedeki Dağılımı (Genel Gösterim).....	267

GİRİŞ

Koşullu yapılar birçok dilcinin ilgisini çeken yapılar olmuştur; çünkü bu yapılar dilbilim, psikoloji, felsefe gibi pek çok disiplinin ilgi alanı içinde bulunmaktadır. Belirteç yantümcelerinin bir parçası olarak kabul edilen koşullu yapılar alanyazında genellikle biçimsel farklılıklar temel alınarak sınıflandırılmış, bu sınıflandırmalar doğrultusunda koşul yapılarının yüklendikleri işlevler incelenmiştir. Ne var ki, hemen her dilde belli belirticilerle kodlanan bu yapılara ilişkin çalışmaların tümce düzeyinde kaldığı ve bağlam içerisinde değerlendirilmedikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca q olarak adlandırılan bir anatümce ve p olarak adlandırılan bir yantümceden oluşan koşullu yapılarda, öncül tümce ya anatümceden önce gelmekte ya da anatümceyi izlemekte, buna bağlı olarak da koşullu yapının işlevi farklılaşmaktadır. Bu nedenle de, koşullu yapılarda öncül ve anatümcenin konumlarının, bu yapıların işlevlerini belirlemede önemli rol oynadığı düşünülmektedir (Linde, 1976; Ford ve Thompson, 1986; Greenberg, 1986; Declerck ve Reed, 2001; Dancygier, 2004).

Bu çalışmanın temeli, Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ve sonuç tümcesinin konumlarının bu yapıların söylem işlev(ler)ini belirlediği varsayımına dayanmaktadır. Bu çıkış noktası çerçevesinde amacımız, Türkçede koşullu yapıların söylem özelliklerini Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde, işlevlerini ise Chang-Bong (2001) çerçevesinde belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, polisiye türünden seçilen metinlerin oluşturduğu bütüncemiz temelinde;

- (i) Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları nedir?
- (ii) Öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının işlev(leri) ne(ler)dir?
- (iii) Öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?

sorularının yanıtı aranacak; böylelikle Türkçe doğal söylemde kullanılan koşul yapılarında hem öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişki, hem de koşullu yapının tamamının önceki söylemle kurduğu ilişki ve bu ilişkinin söylem bağdaşıklığını etkilemede oynadığı rol bu iki bileşenin konumları çerçevesinde belirlenecektir. Daha somut bir ifade ile, bu çalışmada Türkçede koşullu yapılar, söylem özellikleri ve işlevleri açısından betimlenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde koşullu yapıların özellikleri, koşullu yapı sınıflandırmaları, bu yapıların dillerdeki görünüşleri ve Türkçede koşullu yapıların biçimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel özellikleri incelenecektir.

İkinci bölümde, öncelikle işlevci yaklaşım betimlenecek, daha sonra alanyazında koşullu yapıların işlevlerine yönelik yapılan çalışmalar tanıtılacak ve Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumları ve aralarındaki ilişkiyi saptamada temel aldığımız Declerck ve Reed'in (2001) '*Koşullu Yapı Yaklaşımı*' ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu aşamada söz konusu yaklaşımın seçilmesinin nedeni, koşullu yapıların tümce düzeyinde incelenmiş ve sınıflandırılmış olmasının Türkçe koşullu yapıların özelliklerinin saptanması aşamasında geniş bir yelpaze sunacağı ve bize işlevci bir yol çizeceği düşüncesidir; çünkü koşullu yapılar mantık, anlam, kullanım, felsefe, dil öğrenimi ve öğretimi gibi pek çok alanın ilgi odağı olarak çalışılmış olsalar da, hala pek çok yanıtlanmamış soru bulunmakta, bu da koşullu yapılar üzerine yapılan araştırmalarda büyük bir boşluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın dayanak noktasını oluşturan Declerck ve Reed'in '*Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar*' ve '*Retorik Koşullu Yapılar*' modelinin bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

'Söylem Yaklaşımları ve Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri' başlıklı üçüncü bölümde ise, araştırmamızın üçüncü sorusu olan 'öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?' sorusunu yanıtlamak için, söylem yaklaşımları ve

koşullu yapıların söylem işlevleri alanyazında yapılan çalışmalar doğrultusunda tanıtılarak Prince'i (1992) temel alan Chang-Bong'un (2001) çalışması betimlenecektir.

Dördüncü bölümde, 'Bütünce Temelli Yaklaşım' çerçevesinde polisiye türündeki toplam 8 metinden oluşan bütünce tanıtılacak; bu bütüncenin hangi ölçütlerle oluşturulduğundan söz edilecek ve bir örnek üzerinde çözümleme yöntemi gösterilecektir.

Son olarak beşinci bölümde, öncelikle Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları ve bu konumlara göre koşullu yapıların özelliklerinin neler olduğu Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde çözümlenecek; öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin neler olduğu ve bu işlevlerin söylem bağdaşıklığını nasıl etkilediği de, Chang-Bong'un (2001) koşullu yapıları söylem içerisinde çözümlendiği, söylem içerisindeki koşullu yapıların öncül tümcelerinin bilgi değerlerini sadece *paylaşılan*, *eski* ya da *verilmiş* bilgi olmalarıyla değil, *çıkarımsal* ve *yeni* olmalarıyla da değerlendirdiği ve böylelikle bu yapıların söylem işlevlerini belirlediği çalışması çerçevesinde tartışılacaktır. Bu çerçevede içerisinde, Türkçede koşullu yapıların söylem özelliklerinin ve işlevlerinin belirlenmesi, yalnızca Türkçede bağlam içinde ele alınmamış bir konuya açıklık getirmekle kalmayacak, aynı zamanda bundan sonra yapılacak çalışmalar için de bir kaynak niteliğinde olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOŞULLU YAPILARIN BİÇİMSEL VE ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ

1. 1. Koşullu Yapılar Nedir?

Koşulsallık, dilbilim, psikoloji, felsefe gibi pek çok disiplinin ilgi alanı içinde bulunmaktadır. Dilbilim alanyazınında, bu yapıların çok işlevli oldukları düşünüldüğünden dili anlamada temel rolleri olduğu savunulmaktadır (Athanasiadou, 1997: 1).

Koşul yapıları bir tür belirteç yantümcesi olarak incelenmektedir (Thompson ve Longacre, 1986: 179). Diğer bir deyişle, bu yapılar zaman, neden ve ödünleme gösteren belirteç yantümceleri olarak sınıflandırılmaktadırlar:

Örnek (1) a. If Andrea arrived late, Clara must have gotten upset.

‘Andrea geç gelmişse, Clara’nın canı sıkılmıştır.’

b. When Andrea arrived late, Clara got upset.

‘Andrea geç geldiğinde, Clara’nın canı sıkıldı’.

c. Because Andrea arrived late, Clara got upset.

‘Andrea geç geldiği için, Clara’nın canı sıkıldı’.

Örnek (1b-c)’de zaman gösteren ‘when...’ ve neden belirten ‘because...’ belirteç yantümceleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak (1a)’da da ‘if...’ koşul yapısının bir belirteç yantümcesi olduğu söylenebilir; çünkü İngilizcede koşul yapıları da diğer yantümceler gibi ya anatümceden önce gelmekte ya da anatümceyi izlemektedir. Tarihsel olarak belirteç yantümceleri dillerde farklı gelişimler sergilemekte, bu nedenle de birbirlerinden ayrılmaktadır. Örneğin İngilizcede, koşullu tümcelerde ‘then’ gibi anatümceyi belirteç yantümcesine ‘bağlayan’ önbiçimler bulunmaktadır. Ne var ki, ‘because-tümceleri’ bu tür önbiçimlere kesinlikle izin vermezken, ‘when-tümceleri’ bu biçimlere, tümcenin sonunda yer almaları koşuluyla, izin verebilmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 640):

Örnek (2) a. If Andrea arrived late, (then) Clara must have gotten upset.

‘Andrea geç gelmişse, (o zaman) Clara üzölmüş olmalıdır.

b. When Andrea arrived late, (*/?then) Clara got upset (/?then)

‘Andrea geç geldiğinde, (*o zaman) Clara üzüldü (*o zaman)’.

c. Because Andrea arrived late, (*for that reason) Clara got upset (*for that reason).

‘Andrea geç geldiği için, (*bu nedenle) Clara üzüldü (*bu nedenle)’.

Örnek (2a)’da bir koşullu yapı bulunmaktadır ve öncül tümceden sonra ‘*then*’ önbiçiminin kullanılması, tümcenin kabuledilebilirliğini etkilememektedir. Ancak koşul tümcelerinin de bir parçası olduğu (2b-c) örneklerindeki belirteç yantümcelerinde bu tür önbiçimlerin kullanılması, göröldüğü gibi, tümceyi dilbilgisidışı yapmaktadır.

İki önerme arasındaki ilişki olarak tanımlanan koşullu yapılar, öncül tümce -“p”-ve sonuç tümcesinden -“q”- oluşmaktadır. Koşullu yapıların bu iki temel birimi arasındaki ilişki “a) hem p hem de q doğrudur b) p yanlış, q doğrudur, c) hem p hem q yanlıştır; dolayısıyla da “p”nin doğru olması, “q”nun da yanlış olma olasılığını dışlamaktadır” biçiminde açıklanabilmektedir. Comrie bu mantıksal yapılanmanın, doğal dillerdeki koşullu yapıların özelliklerinin bir parçası olduğunu belirtmektedir (1986: 78).

Koşullu yapılarda, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bir öncül tümce -yani yantümce- ve bir de sonuç tümcesi olarak tanımlanan anatümce bulunmaktadır. Bu yapılar, anatümce tarafından ifade edilen önermenin doğru olduğu kip koşullarını belirleyen öncül tümcenin ortaya koyduğu önerme ile değerlendirilmektedir. Bu nedenle,

Örnek (3) If Andrea arrives late, Clara will get upset.

‘Andrea geç gelirse, Clara üzülecek’.

gibi bir koşullu yapı öncelikle ‘Andrea’nın geç gelmesi durumu’ (öncül tümcenin anlamı) daha sonra ‘Clara’nın üzülmeye durumu’ (anatümcenin anlamı) ifade etmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 639). Dolayısıyla, anatümcenin ifade ettiği

önermenin doğru olduğu kip koşullarının ‘Andrea geç gelirse’ koşul yapısı ile değerlendirildiği sonucuna varılabilmektedir.

Dancygier da koşullu yapıları, q olarak adlandırılan bir anatümce ve p olarak adlandırılan bir yantümceden oluşan yapılar olarak tanımlamaktadır. Koşullu yapıdaki yantümce bir bağlayıcı ile yapıya katılmakta, bu yapının anlamsal değerlendirmesi eylem biçimbilimi, ezgi ve yantümce-anatümce dizilişi seçimlerine göre farklılaşmaktadır (2004: 1):

Örnek (4) a. If a bird has wings, it can fly.

‘Eğer bir kuşun kanadı varsa, uçabilir’

b. If pigs had wings, they could fly.

‘Domuzların kanatları olsaydı, uçabilirdi’.

Dancygier’e göre, yukarıdaki koşullu yapılar doğruluk-değerlerine göre değerlendirildiğinde (4a) örneği, p doğru q yanlış olduğunda koşulun yanlış olduğu çıkarımına uygun görünmektedir; çünkü burada p de doğru q da doğrudur. Dolayısıyla koşulun doğru olması kaçınılmazdır. Ancak yine de (4a) örneği gelecek zaman biçimiyle düşünüldüğünde (kuşun kanadı varsa-olacaksa, uçacak), koşulun doğruluğu net olmamaktadır. Diğer bir deyişle, gelecek zaman gibi yapısal görünümle koşul yapısının doğruluk değerini etkilemektedir. Benzer olarak Dancygier, (4b) örneğinde de p’nin yanlış olduğunun önvarsayıldığı bir koşullu yapının doğruluğunun nasıl değerlendirileceğinin sorun yaratacağını; bu nedenle de, yine, biçimin önem kazandığını savunmaktadır. Ne var ki, dilin dilbilgisi kurallarını öğretme sürecinde olduğu gibi, yalnızca biçime odaklanmak da, koşullu yapıların değerlendirilmesinde yeterli olmamaktadır (2004: 2):

Örnek (5) If I catch/caught/had caught the 11:30 train, I will get/ would get/would have gotten to the meeting on time.

‘11:30 trenini yakalarsam/yakalaysaydım/yakalamış olsaydım, zamanında toplantıda olurum/olurdum/olmuş olurum’.

Örnek (5)’te yer alan koşullu yapılarıdaki eylemlerin (*catch* ve *get*) biçimlerinin farklılaştığı, bu farklılığın da koşullu yapının anlamsal

değerlendirmesinin değişmesine yol açtığı görülmektedir: ‘11:30 trenini yakalarsam’ öncül tümcesi, bizi konuşucunun söz konusu trene binmek için hala zamanınının olduğu; ‘11:30 trenini yakalaysaydım/yakalamış olsaydım’ öncül tümceleri ise konuşucunun söz konusu trene bin(e)mediği değerlendirmesine götürmektedir.

Dilbilgisi öğretimini çalışan dilciler bu tür bir dilbilgisel çözümleme ile sadece zamansal gönderim, koşulun gerçekliği ve gerçekdışılığının belirlenebileceğini savunmaktadırlar; ancak tüm koşul değerlendirmelerini yalnızca biçimsel farklılıklar ile açıklamak mümkün görünmemektedir; çünkü ancak koşullu yapıların hem anlamsal hem de biçimsel parametrelerinin birbirleriyle ilişkilerinin belirlenmesiyle biçim ve anlam arasındaki benzerlikler ve farklılıklar saptanabilmektedir. Zaten yapısal açıdan bakıldığında koşullu yapılar sözlüksel, biçimbilimsel ve sözdizimsel özelliklerle açıklanabilmektedir; ancak bu özelliklerin değerlendirmesi, koşullu yapıların anlambilimsel ve/ya edimbilimsel özellikleriyle de desteklenmelidir. Diğer bir deyişle, koşullu yapılarda yapısal özelliklerin, değerlendirmede nasıl biçimlendiği önem kazanmaktadır. Örneğin, bu yapıların eylem biçimleri, değerlendirmede önemli ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla, koşullu yapıların çözümlemesini yaparken Dancygier’ın, bu yapıların hangi biçimsel özelliklerinin değerlendirmeye katkıda bulunduğunu açıklamaya odaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda, koşullu yapıların biçimsel özellikleri (sözlüksel birimler - if-; biçimbilim-eylem biçimleri; yantümce-anatümce dizilişi), hem anlambilimsel hem de edimbilimsel özellikler çerçevesinde değerlendirilip açıklanmalıdır, dolayısıyla da koşullu yapıların türlerini ve konuşucunun inançlarını kodlamada birincil değere sahip aracın, yüzeysel olarak gözlemlenen eylem öbeklerinin (EÖ) biçimleri (If it rains/rained/had rained,.. gibi) olduğu savunulabilir. Zaten yukarıdaki (5) örneği de eylemin biçimsel olarak değişmesinin, koşullu yapıdaki iletiyi de değiştirdiğini göstermektedir (Dancygier, 2004: 4, 26).

Comrie ise, bir koşullu yapının *anlamı* ile *değerlendirmesinin* birbirinden oldukça farklı görüldüğünü savunmaktadır; çünkü bazı yapılar prototip olarak koşullu yapı biçiminde görünseler de, aslında, bu yapıların koşuldan çok, zorunluluk vb. değerlendirmeleri gerektirdikleri gözlemlenmektedir (Comrie, 1986: 77):

Örnek (6) If you do that, I'll hit you.

'Eğer bunu yaparsan, seni döveceğim'.

Örnek (6)'da açık bir koşullu yapı sergilenmektedir; ancak Comrie biçimsel olarak koşullu yapı olarak görünen bu yapının, aslında, özellikle sonuç tümcesindeki eylemin [-olumlu] anlambilimsel özellikli *hit* 'döv-' olması nedeniyle zorunluluk bildiren bir değerlendirmesi olduğunu savlamaktadır (1986: 77). Bunun yanı sıra, aynı durumun tersi de söz konusudur; yani koşul anlamı içeren, ancak, farklı biçimlere sahip olan yapılar da bulunmaktadır; yani bir yapı biçimsel olarak 'koşullu yapı' olarak belirlenebilse de, koşul anlamı taşıyan başka sözdizimsel kurgulamalar da olabilmektedir¹(Bhatt ve Pancheva, 2005: 641):

Örnek (7) a. Kiss my dog and you'll get fleas.

Köpeğimi öp (de gör) pire kaparsın.

b. For you to do that would be nice.

Senin için bunu yapmak iyi olur.

Örnek (7a) 'Eğer köpeğimi öpersen, pire kaparsın' olarak, (7b) örneği de 'böyle yaparsan iyi olur' olarak değerlendirilebilmektedir. Burada da görüldüğü gibi, geçmiş zaman belirtmeyen bildirim tümceleriyle birleşmiş buyrum tümceleri içeren yapılarda, buyrum tümcesi koşulun öncülü, bildirim tümcesi de buna bağlı olarak koşulun sonucu olarak kodlanmakta; dolayısıyla da bu tür yapılar koşullu yapılar olarak değerlendirilebilmektedir (Clark, 1993; Han, 2000'den aktaran Bhatt ve Pancheva, 2005: 641). Bu yapı-anlam birleşkesi 'and' ve 'or' gibi bağlayıcıların kullanımıyla birleşimsel görünmektedir. Diğer bir deyişle, (7a) örneğindeki tümce 'and' bağlayıcısıyla kurulduğunda tümce, 'eğer öncül tümcesindeki önerme gerçekleşirse, sonuç tümcesindeki önerme gerçekleşir (eğer p, q) olarak; 'or' bağlayıcısıyla kurulduğunda da tümce, 'eğer öncül tümcesindeki önerme gerçekleşmezse, sonuç tümcesindeki önerme gerçekleşir (eğer $\neg p, q$) olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın, (7b) örneğinde, koşul değerlendirmesinin yapılabilmesinin, öznenin çekimsizliğinden (to do that) ve anatümcedeki kiplik biçimbiliminden kaynaklandığı savunulabilmektedir. Zaten buradaki kiplik genellikle koşul kipi olarak adlandırılmakta; buna bağlı olarak da (7b) örneğindeki gibi

tümcelerde çekimsiz özne öncül olarak, anatümce de koşulun sonucu olarak değerlendirilmektedir (Pesetsky, 1995'ten aktaran Bhatt ve Pancheva, 2005: 641). Benzer durumları başka tümcelerle örneklendirelim:

Örnek (8) a. Whenever he comes late, he will be punished.

Her geç kalışta, cezalandırılacak.

b. Say one more word, and I'll kiss you.

Bir sözcük daha söyle ve seni öpeceğim.

Benzer olarak (8a-b) örneklerinde de biçimsel olarak koşullu bir yapı bulunmamaktadır; çünkü (8a) örneğinde bir belirteç yantümce yapısı, (8b) örneğinde ise buyrum tümcesi içeren bağlaçlı sıralama yapısı bulunmaktadır. Ne var ki, bu örnek tümcelerde anlamsal olarak koşul değerlendirmesi yapılmakta ve bu tür yapıların ya koşullu yapılardan türedikleri ya da gizli koşullu yapılar oldukları savunulmaktadır (Lawler, 1975, Bolinger 1977, Lakoff 1972, Fraser 1969, Fraser 1971'den aktaran Dancygier, 2004: 11). Elbette, bu yapılar pek çok koşullu yapıya benzer olan bir değerlendirmeye izin vermektedirler; ancak bunlar dil çalışmalarında bağımsız yapılar olarak incelenmelidirler; çünkü yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrultusunda düşünüldüğünde, tipik bir koşullu yapının 'eğer p, q' formülü ile temsil edildiği açıktır.

Şimdi çalışmamızın ilk ayağını oluşturan 'Koşullu yapılar nedir?' başlıklı bölümümüzde neler yapmışız ve bir sonraki bölümde nelere odaklanacağız kısaca söz edelim. Bu bölümde koşullu yapılar üzerine yapılan çözümler temel alınarak, bu yapıların biçimsel ve anlamsal özellikleri incelenmiştir. Bundan sonraki bölümde koşullu yapıları bağlama araçları, öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumu, koşullu yapılardaki farklı tümce türlerini kapsayan yapısal özelliklerini betimleyelim.

1.2. Koşullu Yapıların Yapısal Özellikleri

Koşullu yapıların biçimsel olarak incelendiği çalışmalar çerçevesinde söz konusu yapıların yapısal özelliklerinin betimleneceği bu bölümde sırasıyla, koşul

belirticileri ve koşullu yapıları bağlama araçları, koşullu yapılarda tümce biçimleri, ve koşul tümcesinin konumu incelenecektir.

1.2.1. Koşul Belirticileri ve Koşullu Yapıları Bağlama Araçları

Bu bölümde ilk olarak koşul belirticileri, daha sonra da koşullu yapıları bağlama araçları incelenecektir.

1.2.1.1. Koşul Belirticileri

Diller koşullu yapı oluşturmak için pek çok farklı yapısal araç kullanmaktadırlar. Bunlardan en yaygın olanı koşullu yapılardaki öncülün açıkça belirtilmesiyle gerçekleştirilmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 642). Ferguson ve diğerleri (1986) de, bazı dillerde özgün bir koşullu yapı biçimi bulunabileceği gibi, bazı dillerde de, buna karşıt olarak, özel bir koşullu yapı biçimi olmadığını savunmaktadır. Örneğin İngilizcedeki ‘if’ ve Latincedeki ‘si’ biçimleri, herhangi bir belirsizliğe neden olmaksızın koşul bildirmeyen yapıları, anlambilimsel olarak koşul bildiren yapılar olarak açıklamada kullanılabilirler (1986: 7). Benzer biçimde, Thompson ve Longacre da, koşullu yapılar sözdizimsel olarak değerlendirildiklerinde, bu yapıların, çoğu dilde Türkçede ‘eğer’ anlamına gelen ya da ‘eğer’in taşıdığı içlemi ifade eden birimlerle (Türkçedeki –sA biçimbirimi gibi) oluşturulduklarını ve İngilizcedeki ‘if’ gibi yantümceleme biçimbirimleriyle gerçekleştirildiklerini savunmaktadırlar (1986: 191):

Örnek (9) *Ńgyě ho si shnamá, ho kü gyĩ*
If you buy yams you TŪM eat
'Eğer yer elması satın alırsan, ye'.

Örnek (9)'da Nijerya'nın Kwa dilinden alınan bir koşullu tümce sergilenmektedir. Bu örnek tümcede İngilizcedeki ‘if’ gibi yantümceleme biçimbirimine eşdeğer olarak yantümce bağlayıcısı işlevi gören ‘Ńgyě’ biçimbirimi kullanılmakta; bu da, dillerde yantümceleme biçimbirimlerinin koşul ifade etmede kullanıldıklarını örneklemektedir.

Koşul bildiren yapıların gerçeklik değerleri de özel belirtecilerin kullanılıp kullanılmamasını belirlemektedir (Thompson ve Longacre, 1986: 192):

Örnek (10) a. If he were sick, he *would* call us.

‘Hasta olsaydı, bizi arardı’.

b. In *daa* sarki- za-i ziyarce ni, *daa* naa baa shi tuwo.

If the king visited me, I’d give him *tuwo*.

‘Eğer kral beni ziyaret etseydi, ona *tuwo* verirdim’.

Örnek (10a)’da ‘if’ gibi bir yantümceleme biçim birimi bulunmaktadır; ayrıca bu tümce hayale dayalı gerçek-dışı bir duruma gönderimde bulunduğundan, yapının sonuç bölümünde (q) ‘*would*’ gibi özel bir belirteci yer almaktadır. Benzer biçimde, (10b)’deki Hausa dilinde de ‘*daa*’ özel kullanımı görülmekte, bu da koşullu yapının gerçekdışılık anlambilimsel özelliğine gönderimde bulunmaktadır.

Koşullu yapılarda Almancadaki ‘*wenn*’ ve ‘*falls*’, Mandarin Çincesindeki ‘*ruguo*’ sözlüksel birimleri de öncülün açıkça belirtildiğini göstermektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 642):

Örnek (11) a. *Wenn* Steffi gewinnt, wird gefeiert.

If Steffi wins, people celebrate.

‘Eğer Steffi kazanırsa, insanlar kutlama yapar’.

b. *Falls* Steffi gewinnt, wird gefeiert.

In case Steffi wins, people celebrate.

‘Steffi’ nin kazanması halinde, insanlar kutlama yapar’.

c. *Rúguǒ* Zhangsan hē jǐu, wǒ tà.

If Zhangsan drinks wine, I will scold him.

‘Eğer Zhangsan şarap içerse, onu azarlarım’.

Örnek (11a) ve (11b)’de Almancada, (11c)’de ise Mandarin Çincesinde kullanılan koşul belirtecileri sergilenmiştir. İtalik olarak işaretlenen bu belirteciler yoluyla bu dillerdeki koşullu yapıların öncülü açıkça belirtilmiş olmaktadır. Ne var ki, öncüldeki belirteci tek bir sözlüksel birim olmak zorunda değildir. Bu belirteci İngilizcede (11b) örneğindeki gibi *in case* (olasılığına karşı) ya da İspanyolcada *with*

such that (böyleyse) anlamına gelen ‘*contal que*’ gibi bir öbek de olabilmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 642):

Örnek (12) Te perdono *contal que* vayas.
To-you forgive-1.TEK. with such that go-ÖZNE-2.TEK.
I forgive you if you go
‘Seni affederim eğer gidersen’.

Örnek (12)’de verilen İspanyolca koşullu tümce örneğinde koşul anlamı ‘*contal que*’ öbeği ile sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı diller öncülü, öncül tümcesindeki eyleme uyguladıkları çekim biçimbilimi ile de belirtmektedirler. Örneğin Batı Grönland’da konuşulan dil bu tür dillere örnek gösterilebilmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 642):

Örnek (13) pakasa-anna-*rukku* pissanganar-niru-vuq
surprise-just-2. TEK. 3. TEK KOŞUL be.exciting-more-3.TEK.BİLDİRME
If you just surprise him, it will be more exciting.
‘Ona sürpriz yaparsan, daha heyecanlı olacak’.

Örnek (13), Batı Grönland’da konuşulan dilde öncül, öncül tümcenin eylemine getirilmiş olan ‘*rukku*’ biçimbirimiyle belirtildiğini göstermektedir. Rusça gibi bazı diller de öncül tümcelerini buyrum eylemleri kullanarak kodlamaktadırlar (Bhatt ve Pancheva, 2005: 642):

Örnek (14) *Znaj* ja kakoj-nibuud’ inostrannyj jazyk
know-BUYRUM.2 TEK I some-kind foreign language
rabotal by perevodčikom.
worked would translator-ARAÇ
If I knew some foreign language, I would work as a translator.
‘Yabancı dil biseydim, çevirmen olarak çalışırdım’.

Rusçadan alınan örnek (14)’te ‘*znaj*’ buyrum bildiren bir eylem olarak işlev görmektedir, bu sayede öncül belirtilmiş olmaktadır. İstek biçimbiliminin kullanımı da bir diğer yaygın koşul öncülü oluşturma aracı olarak incelenebilmektedir. Hacking’ten (1998) alınan yine Rusça bir örnekle bunu açıklayalım:

Örnek (15) Pročítala *by* ona etu stat'ju, ona smogla
read- TEK. DİŞİ ÖZNE she this-BEL. article-BEL. she can- TEK DİŞİ
by otvetit' na vaš vopros.
Had she read/were she to read the article, she would have been/be able to answer
your question.
'Makaleyi okusaydı/okumuş olsaydı, sorunu yanıtlayabilirdi'.

Örnek (15)'te sergilenen Rusça örnekte öncül '*by*' istek biçimbirimi ile belirtilmiş, bu sayede koşul yapısı oluşturulmuştur.

Buraya kadar verilen örneklerden yola çıkıldığında, dilsel olarak öncülün açıkça belirtilmesinin zorunlu olmadığı söylenebilir; ancak bunun aksini kanıtlayan diller de bulunmaktadır. Örneğin Bengali (Comrie, 1986) ve Hindu dillerinde İngilizce 'if' biçimbirimine eşdeğer biçimin varlığı zorunlu değilken, İngilizce 'then' biçimbirimine eşdeğer biçimin varlığı zorunludur:

Örnek (16) (agar) mehnat karoge to *safal* hoge.
(If) hard-work do-GEL.2.ÇOĞ.then succesful be-GEL.2.ÇOĞ.
If you work hard, you'll be successful.
'Sıkı çalışırsan, başarılı olursun'.

McGregor'dan (1995) alınan ve Hindu dilindeki koşullu yapıları örneklendiren bu tümcede '*agar*' parantez içinde gösterilmiş, dolayısıyla bu yapının seçimlik olduğu belirtilmiştir; ancak '*safal*' biçimbirimi olmaksızın, Hindu dilindeki bu koşullu tümce dilbilgisidışı olmaktadır (Bhatt ve Pancheva, 2005: 643).

Kimi dillerde, belirtecilerin gerekli olmadığı koşullu yapılar da bulunmaktadır. Örneğin Mandarin Çincesinde herhangi bir açık koşul belirticisi olmaksızın koşul değerlendirmesi yapılabilmektedir; çünkü bu dilde öncüldeki '*rugou*' (eğer) ve sonuçtaki '*jiu*' (o zaman) seçimliktir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 644):

Örnek (17) (rúguō) Zhāngsān hē jǐu, wǒ (jǐu) mà tā
If Zhāngsān drinks wine, (then) I will scold him.
'Zhāngsān şarap içerse, (o zaman) onu azarlarım'.

Bu örnekte de sergilendiği gibi, Mandarin Çincesinde hem öncül belirticisi 'rugou' hem de sonuç belirticisi 'jiu' seçimlidir; dolayısıyla bu belirticiler olmaksızın da koşullu tümce kabuledilebilirliğini korumaktadır.

Yukarıda örneklendirdiğimiz çoğu dildeki koşul belirticisi incelemelerinin, İngilizcedeki koşul belirticisi ile karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yürütüldüğü söylenebilir. Bu nedenle çalışmamızın bu aşamasında İngilizcedeki koşullu yapıları bağlama araçlarının ve koşul anlamı ya da çağrışımı olan tümcelerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi akla yatkın görünmektedir. Şimdi bu yapıları ele alalım.

1.2.1.2. Koşullu Yapıları Bağlama Araçları

İngilizcede koşullu yapılar, sadece 'if' (eğer) belirticisi ile değil, 'even if' (olsa bile, eğer ki), 'unless' (-mEdIkÇE), 'providing/provided (that)' (-mEk koşuluyla), 'on condition that' (koşuluyla), 'on the understanding that' (şartıyla, koşuluyla), 'as/so long as' (sadece ve sadece), 'in case' (olasılığına karşı) gibi bağlaçlarla da oluşturulabilmektedir. Ancak, 'if' bağlacı belirtisiz koşul bağlacı olarak kabul edilmektedir. Bu yantümce bağlayıcısı bir tahmin, bir varsayım sunmakta, bunu yaparken de söylemde varsayımsal bir *dünya*² (olası dünya) yaratmaktadır; dolayısıyla da sonuç tümcesinin geçerliliği, varsayımsal olan öncül tümceyle ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 19):

Örnek (18) *If Şule comes to Turkey, she will meet lots of her friends again.*
'Eğer Şule Türkiye'ye gelirse, pek çok arkadaşıyla yeniden buluşacak.'

Örnek (18)'de Şule'nin Türkiye'ye gelmesi varsayımsal olarak öncül tümcede yer almaktadır; dolayısıyla arkadaşlarıyla yeniden buluşma olasılığı bu varsayıma bağlı olarak yorumlanabilmektedir. Declerck ve Reed, ayrıca, koşullu yapıda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında mutlak bir bağlantının bulunduğunu savunmaktadırlar. Ancak Woods'a göre, eğer *q olsa da olmasa da p'nin*

gerçekleşeceği savunulursa, bu p ve q arasında bir bağlantının bulunmadığını göstermektedir (1997: 16). Halbuki ‘Ben bunu yapacağım, sen bana yardım et ya da etme’ tümcesi, basit olan ‘eğer p ise q’dur’ ilişkisini yansıtmamakta, üstüne üstlük (i) bunu sen bana yardım edersen yapacağım, (ii) bunu sen bana yardım etmezsen yapacağım’ gibi iki p-q ilişkisini de içermektedir. Yani her iki durumda da p ve q arasında bir ilişki bulunmaktadır. Harder da, p ve q arasında her zaman bir ilişkinin bulunmasının gerekli olmadığını düşünen araştırmacılardandır (1996: 449); ancak Declerck ve Reed, bu görüşü oldukça iddialı ve abartılı bulmaktadırlar, çünkü zaten p ile q arasında koşulsal bir ilişki yoksa, bu ‘if’ tümcesiyle değil, yukarıdaki (1b-c), örneklerindeki gibi başka tümce biçimleriyle ifade edilebilmektedir. Ne var ki İngilizcede ‘only if’ (sadece), ‘providing/provided (that)’ (-mEk koşuluyla), ‘on condition that’ (koşuluyla), ‘on the understanding that’ (şartıyla, koşuluyla) öbeklerinin tümü gerekli bir koşul ifade etmektedirler (Woods, 1997: 16 ve Harder, 1996: 449’dan aktaran Declerck ve Reed, 2001: 20):

Örnek (19) I will not report this to the boss {*on condition that/provided that*} you promise never to do it again.
‘Bunu patrona bildirmeyeceğim, bir daha yapmayacağına söz vermen koşuluyla’

Örnek (19)’daki koşul bağlaçlarıyla tanıtilen öncül tümce ‘önkoşul bildiren koşullu yapılar’ olarak adlandırılmaktadır. Bu tür tümcelerdeki öncül, *sadece ve sadece* o koşulun gerçekleşmesi durumunda, sonuç tümcesinin de gerçekleşeceğini bildirmektedir. ‘Unless’ (-mEdİkçE) ise, pek çok anlama ve kullanıma sahiptir. Bunlardan en temel olanı ‘p’nin olmadığı bir durumda q olur’ anlamıdır; yani ‘eğer p olmazsa q olur’dur (Declerck ve Reed, 2001: 21):

Örnek (20){*Unless*} you point out the consequences, people ignore the warning.’
‘Sonuçlara dikkat çekmedikçe, insanlar uyarıyı göz ardı ederler.’

İngilizcede ‘unless’ bağlacı ‘if’ bağlacının [-olumlu] anlamsal içeriğini göstermek için kullanılmaktadır; dolayısıyla (20) örneğinde, ‘*sonuçlara dikkat*

edilmedikçe' varsayımı bulunmakta, bu da sonuç tümcesinde insanların uyarıları göz ardı edeceği bilgisinin gerçekleşeceğini göstermektedir.

'Olasılığın karşı' anlamına gelen 'in case' de bir koşullu yapı bağlacı olarak kabul edilmektedir. 'In case'in 'if'in işlemleriyle eşdeğer görüldüğü pek çok kullanımı bulunmaktadır: (i) ihtiyati/tedbir kullanımı, (ii) koruyucu/önleyici kullanımı, (iii) korku ya da endişeye yönelik bir ifadeden sonra gelen kullanım, (iv) konuşucunun sonuç tümcesini ifade etmesinin uygunluğunu açıklayan koşullu yapıdaki 'if'³ ile yerdeğiştirebilir kullanımıdır (Declerck ve Reed, 2001: 21):

Örnek (21) a. 'I carried an umbrella *in case* it rained.'

'Yağmur yağarsa diye, şemsiyemi aldım.'

b. I wore sunglasses *in case* I was recognized'

'Tanınırsam diye, güneş gözlüklerimi taktım.'

c. She was frightened *in case* something happened to her child.

'Çocuğuna bir şey olmuşsa diye, korktu.'

d. *In case* you need a car, you can rent one here.

'Arabaya ihtiyacın olursa diye, buradan bir tane kiralayabilirsiniz.'

Örnek (21a)'da öncül tümce, kişinin önlem aldığı ya da almaya hazırlandığı olası bir olaya gönderimde bulunmakta ve burada ihtiyati/tedbir kullanımı sergilenmektedir. Bu örnekte olası olayın gönderim zamanı tıpkı (21d)'de olduğu gibi gelecek bir zaman dilimiyken, (21b) ve (21c) örneklerinde geçmiş zaman gönderimi bulunmaktadır. Yani bu koşullu yapıda 'in case' bağlacı farklı zamanlara gönderimde bulunan olası bir durumu sonuç tümcesiyle ilişkilendirebilmektedir. (21b) örneği bu bağlacın koruyucu/önleyici kullanımını yansıtmaktadır. Burada da 'olasılığın karşı' anlamına gelen 'in case' bağlacı, sonuç tümcesinin öznesinin ya da konuşucusunun önlemeyi istediği bir duruma gönderimde bulunan öncül tümceyi tanıtmak için kullanılmaktadır. (21c)'de ise, *in case*-tümcesi, ne ihtiyati/tedbir kullanımına ne de koruyucu/önleyici kullanımına gönderimde bulunmaktadır; burada *in case*-tümcesi beklenen/tahmin edilen bir öncülü ifade etmekte ve İngilizcede korku/endişe bildiren tümcelerden sonra kodlanmaktadır. Yani çocuğa bir şey olması beklenen/tahmin edilen bir durumu yansıtan, p tümcesidir. (21d)'de de, bu bağlaç 'eğer böyle bir durum varsa' anlamına gelen 'if' ile yerdeğiştirebilir bir kullanımla

karşımıza çıkmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 22). Görüldüğü gibi, ‘olasılığın karşı’ anlamına gelen ‘in case’ bir koşullu yapı bağlacı olarak farklı biçimlerde kullanılabilir. Bunun yanı sıra, ‘lest’ (-mEsIn diye) de *in case*-tümcesinin koruyucu/önleyici kullanımına alternatif olarak kullanılabilir (Declerck ve Reed, 2001: 25):

Örnek (22) She was growing more more frightened *lest* anything should go wrong.
‘ Bir şeyler yanlış giderse/gitmesin diye, daha da çok korkuyordu’

Örnek (22)’deki ‘-mEsIn diye’ anlamına gelen ‘lest’ bağlacı genellikle resmi bağlamlarda kullanılmakta ya da resmi olmayan bağlamlarda kullanıldıklarında oldukça belirtili olmaktadır.

Athanasiadou ve Dirven (1997:179) bir diğer koşullu yapı bağlacı olan ‘only if’i (sadece o koşulda) *karmaşık bağlaç* olarak tanımlamaktadırlar. Pek çok araştırmacı da benzer olarak ‘even if’ (olsa bile, eğer ki) için aynı tür çözümlere önermektedirler. Ancak von Fintel (1997: 1) ve Van der Auwera’ya (1997) göre ‘only if’, ‘if’ ve ‘odaklayıcı’ işlevi olan ‘only’ belirtecinin birleşimidir. Benzer bir belirleme de ‘even if’ için Fraser (1969: 66), James (1986: 472) ve McCawley (1981: 51) tarafından yapılmaktadır. Declerck ve Reed de bu tür bir yaklaşımı daha uygun bulmaktadırlar. Buna göre, *only if*-koşul yapılarında, ‘only’nin sınırlayıcı bir anlamı bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu birimin odaksal anlamının bulunduğu söz edilebilmektedir (Athanasiadou ve Dirven, 1997: 179, von Fintel, 1997: 1, Van der Auwera,1997, Fraser, 1969: 66, James, 1986: 472, McCawley, 1981:51’den aktaran Declerck ve Reed, 2001: 26):

Örnek (23) a. Madison will eat pudding *only if* the pudding is a custard.

‘Eğer (sadece) puding kremalıysa, Madison puding yiyecek.’

b. Tell her I’ll be there, *even if* they have to wheel me in.

‘Onlar beni tekerlekli sandalyeyle içeri sokmak zorunda kalsalar bile, ona orada olacağımı söyle,’

Örnek (23a)’da ‘only if’ koşul bağlayıcısı kullanılmıştır ve buradaki anlam ‘eğer Madison puding yiyorsa, o zaman kremalıdır’ olarak belirlenmektedir; yani

puding sadece kremalı olması koşulu ile sınırlandırılmakta, ancak bu koşul altında Madison bunu yemektedir. (23b)'de ise 'even if' koşul bağlacı kullanılmıştır. Bu örnekte de sergilendiği gibi, 'even if' bağlacının kullanıldığı koşullu yapılarda, varsayımsal bir düşüncenin yanlışlanması söz konusudur. Dolayısıyla (23b)'de 'tekerlekli sandalyeyle içeri alınma zorunluluğum, benim orada olamayacağım anlamına gelebilir; ancak bu varsayım yanlıştır, çünkü orada olacağım' biçiminde yorumlanabilmektedir.

'Whether..or' (olsun...olsun/ister...ister) bağlayıcısı alternatif koşul sunmak için kullanılabilir (Declerck ve Reed, 2001: 26):

Örnek (24) *Whether you are overweight or not, it is always better to watch your diet.*
'Fazla kilolu olsan da olmasan da, perhizine dikkat et.'

Örnek (24)'teki koşul çağrışımı için iki seçenek bulunmaktadır; (i) perhizine dikkat etmen iyidir, eğer fazla kiloluysan, (ii) perhizine dikkat etmen iyidir, eğer fazla kilolu değilsen. Bunun yanı sıra, 'supposing/assuming' (varsayalım -ki-) gibi ifadeler de, *if*-tümcesiyle aynı anlamı taşır nitelikte görünmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 27):

Örnek (25) {*Assuming/if*} John is there too, what will you say to him?
'Varsayalım ki John da orada, ne söyleyeceksin ona?'

Örnek (25)'te 'assuming' ifadesi anlamsal olarak 'if' ile yerdeğiştirebilir; çünkü burada 'eğer John da orada olursa...' anlamı bulunmaktadır. Buna ek olarak aşağıdaki gibi karşıtsal bir yapı da koşul ilişkisi ifade edebilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 28):

Örnek (26) *The more I help him, the more he likes me.*
'Ona ne kadar çok yardım edersem, beni o kadar sever.'

Örnek (26)'da karşıtsal bir yapı bulunmaktadır ve bu yapı, 'eğer ona çok yardım edersem, beni çok sever' koşul anlamı taşımaktadır. Zaten bu tür yapıların

koşul anlamı içerdiği Beck (1997), Fillmore (1986:163), McCawley (1988), Thiersch (1982) ve Wold (1991) tarafından da desteklenmiştir. Ancak bu araştırmacıların da hatası tüm ‘the + sıfat...the + sıfat’ yapılarının koşul değerlendirme içerdiklerini savunmalarıdır. Halbuki ‘The longer I knew him, the less I understood him’ (Onu tanıdıkça daha az anladım) gibi bir tümce için ‘eğer onu daha çok tanısaydım daha az anlardım’ gibi bir değerlendirme yapılamamaktadır; dolayısıyla (26) örneğindeki gibi karşısalsal her yapının koşul ifade ettiği genellemesi doğru olmamaktadır (Beck, 1997, Fillmore,1986:163, McCawley, 1988, Thiersch, 1982 ve Wold, 1991’den aktaran Declerck ve Reed, 2001: 28).

Biçimsel olarak koşullu yapı bağlaçları ile oluşturulan yapıların yanı sıra, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, koşullu yapı biçiminde olmayan, ancak koşul anlamı kodlayan yapılar da bulunmaktadır. Örneğin zaman gösteren belirteç tümceleri bu belirleme için oldukça uygun görünmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 28):

Örnek (27) You will be paid *AFTER* the job is finished, not before.
‘İş bittikten SONRA ödemen yapılacak, önce değil.’

Örnek (27)’de ‘after’ zaman belirticisi ile oluşturulmuş zaman gösteren bir belirteç tümcesi yer almaktadır; ve burada anlamsal olarak ‘ödemenin ilk önce/sadece işin bitmesi koşuluyla gerçekleşeceğini’ ifadesi bulunmaktadır. Buna benzer olarak *before*-tümceleri de koşul çağrışımına sahiptirler; ancak bunlar *after*-tümcelerinden daha açık bir koşul çağrışımını sergilemektedirler (Declerck ve Reed, 2001: 29):

Örnek (28) We had to force the lock *before* we could open the door.
‘Kapıyı açmaya çalışmadan önce, kilidi zorlamamız gerekirdi.’

Bu tümcenin zaman gönderimi geçmişe yönelik olduğundan *before*-tümcesinin olgusal (yani kapı açma durumunun gerçekte yaşanmış olduğu yönünde) bir değerlendirmeyi gerektirdiği söylenebilir (Declerck ve Reed, 2001: 30):

‘-mEdEn önce, -dEn önce değil’ anlamına gelen ‘not...until’ yapısı da genellikle koşul çağrışımıyla birlikte zaman tümcesini tanıtan bir yapıdır (Declerck ve Reed, 2001: 30):

Örnek (29) Nothing will change *until* there is a change of government.
‘Hükümet değişene kadar, hiçbir şey değişmeyecek.’

Örnek (29)’da ‘until’ ile oluşturulmuş bir zaman tümcesi yer almaktadır; bu tümce de biçimsel olarak koşul göstermese de, anlamsal olarak ‘eğer hükümet değişmezse, hiçbir şey değişmeyecek’ koşul çağrışımını taşımaktadır. Benzer bir çağrışım ‘so/as long as’ (sadece ve sadece) ile de sağlanabilmektedir; çünkü ‘so/as long as’ de süreklilik gösteren yapıları ifade etse de, bunların da koşul çağrışimleri bulunabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 31):

Örnek (30) You can use my camera *as long as* you pay for the films yourself.
‘Filmleri kendin ödediğin müddetçe, kameramı kullanabilirsin.’

Örnek (30)’un ‘eğer filmleri kendin ödersen, kameramı kullanabilirsin’ koşul anlamı taşıdığı açık görünmektedir. Buna benzer olarak, ‘Er...-mEz’ anlamına gelen ‘the moment (that), as soon as, once’ gibi zaman kodlayıcı yapılar da koşul çağrışımı içerebilmektedirler (Declerck ve Reed, 2001: 31). Şimdi bunlardan birini örneklendirelim:

Örnek (31) *Once* you see the effect of those hard words, you’ll want to speak more softly.
‘Bu sert sözcüklerin etkisini görünce, daha yumuşak konuşmak isteyeceksin.’

Bolinger’den (1977: 158) alınan bu örnek tümce, ‘eğer bu sert sözcüklerin etkisini bilersen..’ koşul anlamını taşımaktadır. Zaman belirticisi olan ancak, koşul çağrışımı bulunan bir diğer tümce türü de *when*-tümceleridir. Aslında kural olarak ‘when’ olgusallık sezdiriminde bulunduğundan bu tür yapıların taşıdığı anlam, ‘if’ ile oluşturulmuş yapının anlamından farklılaşabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 31):

Örnek (32) a. I'll deliver the goods *if* you pay me.

'Malları göndereceğim eğer ödeme yaparsan.'

b. I'll deliver the goods *when* you pay me.

'Malları göndereceğim ödeme yaptığında.'

(32a) örneğinde konuşucu kendisine ödeme yapılacağından çok emin görünmemektedir; ancak 'when' biriminin kullanıldığı (32b) örneğinde konuşucu ödeme yapılacağını varsaymaktadır; yani ödemenin yapılıp yapılmayacağı değil de, ne zaman yapılacağı ön plana taşınmaktadır. Ancak yukarıdaki (1b) örneğine geri dönersek 'when' ile oluşturulan tümceler de koşul anlamı taşıdıklarını gösterebiliriz.

Örnek (1b) When Andrea arrived late, Clara got upset.

'Andrea geç geldiğinde, Clara üzüldü.'

Görüldüğü gibi, belirteç yantümcesinde 'eğer Andrea geç gelirse' koşul çağrışımı bulunmaktadır. Yine yukarıdaki (32a) örneğine benzer olarak 'p ve q' ya da 'ya p ya da q' olan sıralı tümce biçimindeki yapılar da koşul anlamı taşıyan, ama koşullu yapı biçiminde kodlanmayan bu sınıf altında incelenebilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 35):

Örnek (33) a. Do that *or* I'll punish you!

'Bunu yap ya da(yoksa) seni cezalandıracağım.'

b. Do that *and* I'll punish you!

'Bunu yap ve seni cezalandırırım.'

Örnek (33a) 'ya p ya da q' sıralı tümce biçimini, (33b) de 'p ve q' sıralı tümce biçimini örneklendirmektedir ve her ikisinde de 'eğer bunu yaparsan...' koşul çağrışımı bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, bu bölümde öncül tümceyi tanıtan farklı bağlaçlar, [koşul anlamı ifade eden ya da çağrıştıran] pek çok diğer bağlayıcılar ya da tümce türleri betimlenmiştir. Bunun sonucunda da 'if' bağlayıcısının koşul ifade eden en yaygın kullanım alanına sahip olmasına karşın, diğer olasılıkların da beklendiğinden çok

daha fazla tercih edildiği gözlemlenmiştir. Bunun nedeni de ‘koşulsallığın’ içerdiği olası anlamların oldukça geniş olmasıyla açıklanabilmektedir. Ayrıca koşullu yapılar, hem bu bölümde hem de 1.2. bölümünde gördüğümüz gibi, dillerde pek çok farklı araçlarla kurgulanmakta; dolayısıyla da bu yapılar öncülün anatümceyle birleştiği çift-tümceli yapılar olarak tanımlanabilmektedir (Bhatt ve Pancheva, 2005: 645). Çift-tümceli yapılarda, tümcelerin yapısal özellikleri (örn. tümce biçimleri) ve buna bağlı olarak da konumları (yani hangi tümcenin önce, hangi tümcenin sonra konumlandığı) araştırmacıların söylem incelemelerinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölüm, alanyazında çift-tümceli yapılar olarak da adlandırılan koşullu yapıların yapısal özelliklerini ayrıntılandırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak, koşullu yapılarda tümce biçimleri, daha sonra da tümce biçimleriyle yakından ilişkili olan koşul tümcesinin konumu incelenecektir.

1.2.1.3. Koşullu Yapılarda Tümce Biçimleri

Koşullu yapılar, bir ana tümce ve bu anatümceye bağlanmış bir belirteç yantümcesi içeren karmaşık bir yapı biçiminde tanımlanmaktadır. Tipik olarak koşullu yapıdaki her iki tümce de yapısal olarak çekimlidir (yani yapının bir silme işlemine ihtiyacı yoksa ya da özel bir sözdizim bulunmuyorsa); ve anatümce biçimsel olarak bildirim tümcesi biçimindedir (Dancygier, 2004: 138). Örneğin ‘Eve geç gelirsen, bacaklarını kıracağım’ koşullu yapısında, ‘bacaklarını kıracağım’ sonuç tümcesi bir bildirim tümcesidir. Ancak bunun bir genelleme olduğu, farklı pek çok koşullu yapının bulunduğu aşağıdaki örneklerle desteklenecektir. İlk olarak sonuç tümcesindeki olası tümce türlerine odaklanalım.

Koşullu yapılarda sonuç tümcesi, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, genellikle bir bildirim tümcesidir; ancak soru ya da buyrum tümceleri de olabilmektedir (Dancygier, 2004: 139). Öncelikle, sonucun soru olduğu koşullu yapıları örneklendirelim:

Örnek (34)a. If you get a raise, will you move to a bigger house?

‘Eğer zam alırsan, daha büyük bir eve taşınacak mısın?’

b. If you got/had got a raise, would you move/have moved to a bigger house?

‘Eğer zam alsaydın, daha büyük bir eve taşınır mıydın?’

Örnek (34a) ve (34b)'de öncül tümcelerin eylemleri ile sonuç tümcelerin eylemleri farklı zamanları kodlamaktadır. Hem (34a) 'Eğer zam alırsam, daha büyük bir eve taşınacağım' (If I get a raise, I will move to a bigger house); hem de (34b) 'Eğer zam alsaydım, daha büyük bir eve taşınırdım' (If I got/had got a raise, I would move/have moved to a bigger house) soru-olmayan koşul yapılarına özdeş eylem-biçim örüntüsü sergilemektedir. Bildirim tümcesi eşdeğerleri gibi, bu tür sorular sıralı/ardışık olarak değerlendirilmektedir, dolayısıyla da tüm değerlendirmeler, dinleyicinin zam alması ve taşınma kararı arasında nedensel bir ilişkinin olup olmadığı sorusuna dayanmaktadır (Dancygier, 2004: 139).

Sperber'e (1986), Wilson ve Sperber'e (1988) göre, soruları değerlendirmedeki önemli etken 'bağlam'dır. Diğer bir deyişle, görünüşte sorular yanıtlarla birlikte sorulmaktadır; ancak yanıtlar bazı bağlamlarda soruyu sorana, yani konuşucuya değil daha uygun olarak diğer katılımcıya yöneltilmektedir. Örneğin '*Seni sevmeyeyim de kimi seveyim?*' gibi bir retorik soru soran konuşucu, aslında, yanıt beklememektedir. Ne var ki, bazı *eğer*-tümceleri genellikle bir yanıt bekleyen sonuç tümcesinin oluşturulmasına da neden olabilmektedir (Sperber, 1986; Wilson ve Sperber, 1988'den aktaran Dancygier, 2004: 139):

Örnek (35)a. If you are allergic to aspirin, what did you buy for these?

'Eğer aspirine alerjin varsa, bunları ne için aldın?'

b. If you knew the answer, why didn't you write it down?

'Eğer yanıt biliyordusayın, neden yazmadın?'

c. If you don't know the answer, who does?

'Yanıtı sen bilmiyorsayın, kim biliyor?'

Örnek (35a), çelişkili varsayımlar için bir uzlaşma/barışma yolu aramaktadır; ancak (35b) örneği tipik bir sınav sonrası öğrenci ile öğretmen arasında geçen bağlam olarak düşünülürse, o zaman konuşucunun, dinleyicinin 'yanıtı bildiğine' yönelik olan varsayımı doğru kabul edilemez. Dolayısıyla hem (35a)'daki hem de (35b)'deki olası yanıt dinleyici için çok önemlidir. (35c)'de ise, *eğer*-tümcesinden sonra kodlanan soru, artık bir retorik soru biçimine dönüşmüştür, dolayısıyla da bir yanıt beklememektedir; ancak bunun yanı sıra sonuç tümcesi bildirim tümcesi olan

koşullu yapılara da benzemektedirler: (35a) örneği için, ‘eğer aspirine alerjin varsa bunları almamalıydın.’; (35b) örneği için, ‘eğer yanıtı biliyordusayın, yazmalıydın.’; (35c) örneği için, ‘eğer yanıtı sen bilmiyorsayın, kimse bilmez.’ Bu örneklerde sonuç tümcesinin bildirim değil de soru olması, tüm koşullu yapının değerlendirmesini çok da önemli bir biçimde etkilememektedir (Dancygier, 2004: 140).

Sonuç tümcesi buyrum olan koşullu yapılar, yukarıda örneklendirdiğimiz, sonuç tümcesi soru olan koşullu yapılardan daha sınırlı bir kullanım alanına sahiptir (Dancygier, 2004: 140). Şimdi bunun nedenlerini inceleyelim. Öncelikle, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bir konuşucu soruları varsayımsal/karşı-olgusal eylem (gerçekdışı eylem) biçimlerini kullanarak oluşturabilir; ancak bu biçimler koşullu yapılarda sadece buyrum kipi ile kurgulanabilir, çünkü buyrum kipinin kendisi belli bir doğruluk değeri taşımadığından zaten varsayımsal olarak belirlenemez ve varsayımsal çıkarım sadece yapıdaki bir tümce ile değil, tüm yapı ile ilgili olmak durumundadır. Sonuç olarak da, buyrum tümceleri tahmin amaçlı/tahmine dayalı bir öncül alsalar da, sadece zamansal olarak sonuç tümcesine uyumlu *eğer*-tümceleri ile kodlanabilirler (Dancygier, 2004: 140):

Örnek (36) If the postman comes, let him in.

‘Eğer postacı gelirse, içeri al.’

Sonucu buyrum tümcesi olan koşullu yapıların varsayımsal biçimleri kabul etmediği savunu, konuşucunun ‘Postacının gelmesinin olası olmadığı bir durumda, onu içeri al’ gibi bir anlam taşımak için (36)’nın öncülündeki varsayımsal eylem biçimini kullanamayacağı anlamına gelmektedir. İngilizcede buyrum tümcelerini, ‘will’ ile oluşturulan gelecek zamanlı tümcelerden türeyen yapılar olarak gören değerlendirmeye göre, (36)’nın tahmin amaçlı değerlendirmesinin yapılabileceği oldukça açıktır; buna göre buyrum tümceleri tahmin amaçlı ifadelerin bir tür değişkesi olarak görülebilir; ancak buyrum tümceleri ile tahminler bir bütün olarak kabul edilirse ‘let him in’ (içeri al) ile ‘you will let him in’ (içeri alacaksın) arasında ‘her ikisi de, konuşucunun postacı geldiğinde gerçekleşmesini beklediği gelecekteki bir gelişimi tanımlamaktadır’ düşüncesinin geçerliliğini kanıtlamak için yeterli anlamsal benzerliği taşımaktadır; çünkü bu örnek tümce, *eğer*-tümcesinde

tanımlanan durumların gelecek zamanda gerçekleşme potansiyelinin, konuşucuya buyrum tümcesinde tanımlanan olayı gerçekleştirmeye yönlendirmesi gerektiği sonucuna dayanarak ardışık ve nedensel olarak değerlendirilebilmektedir (Dancygier, 2004: 140).

Tahmin amaçlı olmayan koşullu yapılarda ise, sonucun buyrum tümcesi olmasının kabuledilebilirliğine yönelik hiç bir kısıtlama olmadığı görülmektedir: ‘Take out the garbage, if I may ask you to, and buy some stamps on the way home, if you can. Don’t even talk to my husband, if I can still call him that (the divorce is in progress) ‘Çöpleri at, sana sorarsam diye; ve eve gelirken birkaç pul al, eğer alabilirsen. Kocamla konuşma bile, eğer onu hala böyle çağırabileceksem (boşanma süreci devam etmektedir)’ gibi klasik sözeylem ve üstmetinsel koşul örneklerindeki *eğer*-tümcesiyle, buyrum sözceleri birlikte olabilirler; yani birbirlerine eşlik edebilirler. Bunun yanı sıra, tahmin amaçlı olmayan buyrum yapıları da bulunmaktadır (Dancygier, 2004: 141):

Örnek (37) a. If you lost your keys, take my bike today.

‘Eğer anahtarlarını kaybettiysen, benim bisikletimi al bugün.’

b. If Mary is coming, buy some wine on the way home.

‘Mary geliyorsa, eve gelirken biraz şarap al.’

c. If you called the police yourself, don’t blame me for the mess they’ve made.

‘Eğer polisi sen aradıysan, yarattıkları kargaşa için beni suçlama.’

(37a-c) örneklerindeki öncüller, konuşucu için doğrudan bilinebilir olmayan ve sonuç tümcesindeki buyrum sözcüsünün kullanımını gerekçelendirmeyi/haklı çıkarmayı sağlayan, bağlamsal olarak bağımlı varsayımlar sunmaktadır. Bağımsız sözcelerde olduğu gibi, sonuç tümcelerindeki buyrum ifadeleri uygun olan dolaysız sözeylemleri gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra, öncüller uygunluk ya da gerçekleşme koşulları ifade etmemekte ve tahmin için bir alan oluşturmamaktadır; ancak konuşucuyu bu söz konusu sözeylemleri gerçekleştirmesi için yönlendiren durumları/olayları açıklamaktadır. (37a) örneğinde bisikleti ödünç vermeyi önermek, konuşucunun arabanın anahtarlarının kayıp olduğundan haberdar olmasından kaynaklanmaktadır; ancak konuşucu dinleyicinin bir ulaşım aracına hala ihtiyacı olup

olmadığından emin olamadığından; (çünkü anahtarlar bulunmuş olabilir) sunulan öneri uzak/bağımsız bir varsayım bağlamında yapılmaktadır. Benzer bir değerlendirme (37b) ve (37c) örnekleri için de yapılabilir. Dolayısıyla da buyrum sonuç tümcelerinin hem tahmin amaçlı hem de tahmin amaçlı olmayan öncüllerden sonra kodlandığı söylenebilir (Dancygier, 2004: 141).

Görüldüğü gibi, 3 temel tümce türü de (bildirimsel, soru, buyrum) koşullu yapıların sonuç tümceleri olarak tüm öncül türleriyle görülebilmektedir. Koşullu yapıların bir diğer yapısal özelliği *eğer*-tümcesinin eksiltili olması, yani bir öznesi ve yüklemine bulunmamasıdır (Dancygier, 2004: 142): Şimdi bu durumu örneklendirelim:

Örnek (38) a. I'll go, but not *if John goes*.

'Ben gideceğim, ama eğer John gitmezse.'

b. *If not*, why not?

'Eğer olmazsa, neden olmasın?'

c. *If not now*, then when?

'Şimdi değilse, peki ne zaman?'

(38a-c) örneklerinde italikle gösterilmiş eksiltili *eğer*-tümceleri (ve bazen anatümce de) bütünüyle 'tam' tümce biçimleri gibi değerlendirilmekte ve sadece biçimsel nedenlerden ötürü yinelemeden kaçınmak için tümceden eksiltilmiş gibi görünmektedirler. Ancak farklı bir değerlendirme gerektiren başka bir tür eksiltili *eğer*-tümceleri bulunmaktadır. Bu tümceler genellikle 'ödünleyici' biçiminde tanımlanmaktadır (Dancygier, 2004: 142):

Örnek (39) a. The Queen of England is happy, if not ecstatic.

'İngiltere kraliçesi mutlu, kendinden geçmese bile.'

b. He spoke ungraciously, if not rudely.

'Saygısızca konuştu, kaba olmasa da.'

c. She ate many of the cakes, if not all.

'Kekin çoğunu yedi, hepsini yemese de.'

Bu örneklerdeki tümceler bir öznelere ve yüklemeleri olmaması açısından eksiltilidirler ve çalışmamızın ikinci bölümde 2.3.2.2. altında izleneceği üzere, 'ödünleyici' işlev görmektedirler.

Görüldüğü gibi, koşullu yapılarda hem sonuç tümcesi hem de öncül tümce biçimsel olarak farklılaşabilmektedir. Ayrıca koşullu yapılarda sonuç tümcesiyle öncül tümce konumları bağlamında yerdeğiştirebilmektedir. Buna bağlı olarak da, hangi tümcenin önce, hangi tümcenin sonra konumlandığına göre koşullu yapının söylem-edimbilimsel değerlendirmeleri farklılaşabilmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölümde koşul tümcesinin konumu yapılan çalışmalar doğrultusunda incelenecektir; ancak bu incelemenin koşullu yapıların söylemsel işlevlerini dahil etmeden yapmak olası görünmediğinden, hem koşul tümcesinin konumu hem de söylemsel özellikleri kimi örneklerde eşzamanlı olarak ele alınacaktır. Koşullu yapıların söylem özelliklerinin ayrıntılıları ise, çalışmamızın ikinci bölümünde yer alacaktır.

1.2.1.4. Koşul Tümcesinin Konumu

Koşullu yapılarda, öncül tümce ya anatümceden önce gelmekte ya da anatümceyi izlemektedir, ancak İngilizcede genellikle *eğer*-tümcesi anatümceden önce konumlanmaktadır. Bu belirleme çoğu söylem-odaklı koşul çalışmalarında da bu biçimde yapılmıştır. Örneğin Linde'in (1976) çalışmasında kullanılan veri tabanının %80'inde, Ford ve Thompson'un (1986) hem yazılı hem de sözlü bütüncesinde öncül tümce anatümceden önce gelmektedir (Linde, 1976; Ford ve Thompson, 1986'dan aktaran Dancygier, 2004: 145). Greenberg dil evrensellerinden söz ettiği çalışmasında da tüm dillerde normal diziliş olarak koşul tümcesinin sonuç tümcesinden önce geldiğini ileri sürmektedir (1963: 77):

Evrensel 14: Koşullu yapılarda, koşul yapısı/koşul tümcesi tüm dillerde sonuçtan önce gelmektedir.

[koşul + sonuç]

Ne var ki Comrie (1986), çoğu dilin öncül tümcenin hem tümce-başı hem de tümce-sonu konuma izin verdiğini; ancak, bunun yanı sıra tümce-sonu seçiminin olmadığı eylem-son dillerin de bulunduğunu savunmaktadır. Türkçe de bir eylem-son dil olduğundan bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi 1.3. bölümünde yer almaktadır.

Bazı araştırmacılara göre ‘yantümce-anatümce’ dizilişi sadece koşullu tümcenin değil, pek çok tümcenin (örneğin belirteç yantümcelerinin) özelliği de olabilmektedir. Ancak Ford’a (1993) göre, belirteç yantümcelerindeki yantümce-anatümce dizilişi, bu önvarsayımı destekler görünmemektedir; çünkü zamansal, koşulsal ve nedensel tümceler farklı düzenleniş örüntüleri sergilemektedirler. Örneğin, *zaman*-tümceleri genellikle eylem-öncesi, bazen de tümce-başıdır; *çünkü*-tümceleri genellikle tümce-başıdır. Ford’un bu savunusuna göre, bu genellemeler söylem düzenleme kurallarına göre ve belirteç yantümcelerinin özgül anlambilimsel ve söylem işlevleriyle açıklanabilmektedir. Bu da, koşullu yapıların nasıl kullanıldığını anlamak için, öncül ve sonuç tümceleri arasındaki ilişki gibi, *eğer*-tümcesinin tümce-başı ya da tümce-sonu olmasının, tümcenin genel değerlendirmesini nasıl etkilediğini açıklamayı gerektirmektedir (Ford, 1993’ten aktaran Dancygier, 2004: 12). Dolayısıyla da yantümce-anatümce/öncül tümce-sonuç tümcesi dizilişinin koşullu yapıları değerlendirmede bir ölçüt olarak alınması gerektiği sonucuna varılabilir. Bu nedenle, çalışmamızın ‘Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları nedir?’ araştırma sorusunun yanıtlanmasında bu ölçütün incelenmesinin ve değerlendirilmesinin, Türkçede koşullu yapıların özelliklerinin belirlenmesinde yadsınamaz bir rol oynadığını, buna bağlı olarak da araştırma sorularımıza dahil edilmesinin haklılığını net bir biçimde açıklamaktadır.

Koşullu yapılarda, yukarıda da sözü edildiği gibi, İngilizcede öncül tümce temelde tümce-başı ya da tümce-sonu olmakta; yazılı söylemdeki iki virgül arası (‘,’) ile de bu yapılarda iki örüntü bulunduğu söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra, nadiren de olsa, öncülün tümce-ortası olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır (Bhatt ve Pancheva, 2005: 645):

Örnek (40) John, if you bother him long enough, will give you five dollars.

‘John, eğer onu yeterince rahatsız edersen, sana beş dolar verir’.

Örnek (40) baskın diziliş olarak ‘*If you bother him long enough, John will give you five dollars*’ koşul yapısının öncülünün tümce-ortası olarak kullanıldığı bir dizilişi temsil etmektedir. Ancak, bu örnek koşullu yapı ‘kabuledilebilir’ken,

Örnek (41) *John if you bother him long enough will give you five dollars.

‘John eğer onu yeterince rahatsız edersen sana beş dolar verir’.

örneğindeki koşullu yapı dilbilgisidışı olmaktadır. Bunun nedeni, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, yazılı söylemde gözlemlenebilen virgülün (41)’de ek bilgi veriyormuş gibi bir yapı içerisinde bulunmasıyla açıklanabilmektedir.

Dancygier’e göre, koşullu yapılarda öncül-anatümce dizilişi baskın olsa da, aslında bu yapılarda iki ayrı örüntü bulunmaktadır (2004: 145):

Örnek (42) a. If it stops raining, I’ll take you to the park tomorrow morning.

‘Yağmur dinerse, seni parka götüreceğim yarın sabah’.

b. I’ll take you to the park tomorrow morning if it stops raining.

‘Seni parka götüreceğim, yarın sabah yağmur dinerse’

c. I’ll take you to the park tomorrow morning, if it stops raining.

‘Seni parka götüreceğim yarın sabah, eğer yağmur dinerse.’

Yukarıdaki (42a) örneğinde öncül-anatümce dizilişi görülmektedir. (42b) örneğinde ise, öncül tümce tümce-sonu konumda (q eğer p); (42c) örneğinde de, öncül tümce tümce-sonu konumdadır; ancak burada öncül tümceden önce virgül işareti yer almaktadır (q, eğer p). Görüldüğü gibi (42b) ve (42c) örnekleri gibi, koşullu yapılarda öncül-anatümce dizilişinin (Örnek (42a)) yanı sıra iki ayrı örüntü daha bulunmaktadır ve tüm bu örüntüler bu yapıların farklı söylem işlevlerinin bulunduğu düşünmektedir. Bu nedenle, öncül tümcenin tümce-başı ve tümce-sonu (nadiren tümce-ortası) konumlarda kodlanabilmesinin, sadece yapısal bir değişim olarak değil, konumdaki farklılaşmanın söylem-edimbilimsel değerlendirmelerin değişimine neden olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, bu bölümün başında da sözünü ettiğimiz gibi, bu farklılaşma çalışmamızın nihai hedefi doğrultusunda ‘koşullu yapıların söylem işlevleri’nin tanıtıldığı üçüncü bölümümüzde ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bundan sonraki bölümlerde ise, koşullu yapıların Türkçedeki görünüşleri, bu konu üzerine yapılmış çalışmalar ışığında incelenecektir.

1. 3. Türkçede Koşullu Yapılar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkçede koşullu yapılar, koşul kavramı içeren ve yüklemi –sA eki alan tümceler olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 1998: 48). Gencan’a göre, koşullu yapılar, bileşik tümcelerden oluşmaktadır ve bu yapılarda iki yargı bulunmaktadır: *başlam* (tasarı denilebilecek oranlama bildiren koşul önermesi) ve koşula bağlı *sonuç* (2001: 163):

Örnek (43) Ayağına taş dokunsa, benden bilir.

Örnek (43)’te koşullu yapının ‘ayağına taş dokunsa’ bölümü başlamı, ‘benden bilir’ bölümü ise koşul bildiren ilk önermenin sonucunu temsil etmektedir. Gencan koşullu yapıların anlambilimsel özelliklerini temelde şu örnekler tümceler üzerinden açıklamaktadır (2001: 163-164):

Örnek (44) a. Gönül kimi *severse* güzel odur.

b. Bu işi *yapsa yapsa* Orhan yapar; başkası yapamaz.

c. Ne *derlerse* desinler; ben yapacağımı bilirim.

d. *Yapabilirse yapsın* da görelim.

e. İç *dedilerse* çeşmeyi kurut demediler.

Örnek (44a)’da soru adılı ‘kimi’, koşul önermesini sağlamlaştırmaktadır. (44a-b)’nin ilk bölümünde koşullu kip tekrarlanmış, sonuç tümcesinde de geniş zaman kipi kullanılmıştır. Bu sayede de olasılık bildirimi sağlamlaştırılmış olmaktadır. (44c)’de sorulu koşul kip bulunmakta, bu yolla anlamdaki kesinlik değeri artmaktadır. (44d)’de geniş zamanın koşul biçiminden sonra buyrum kipi kullanılmış; dolayısıyla ‘yap-’ eylemin gerçekleşmesinin oldukça güç olduğu ortaya konmuştur. (44e) örneğinde ise, koşullu eylemle kurulmuş bir yapının, karşıt düşüncelerin anlatımına sağladığı katkı görülmektedir (Gencan, 2001: 164). Bunun yanı sıra Gencan’a göre, Türkçede koşul bildiren yapılar, ‘eğer, şayet’ koşul belirtecileri tarafından pekiştirilmektedir (2001: 461):

Örnek (45) *Eğer* demokrasiye inanıyorsak, ...bir şeref terbiyesine ihtiyacımız vardır.

Örnek (45)'te koşullu yüklem 'inan-' koşul değeri, 'eğer' belirticisiyle güçlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, bu bağlamda 'eğer' belirticisi 'demokrasiye inanma' zihinsel eylemini daha güçlü kılmaktadır.

Banguoğlu (2004), koşullu yapıları 'şart tümcesi' başlığı altında incelemektedir. Koşullu yapıların genel özelliklerini betimlediğimiz bölümde sözü edilen gerçeklik ve gerçekdışılık değerlerine eşdeğer olarak Banguoğlu da bu yapıların -kendi terminolojisiyle- 'olağan şart' ve 'olmayası şart' olarak ikiye ayırdığını ileri sürmektedir (2004: 549):

- Örnek (46) a. İstersen bekleriz.
b. İstersen kalırdık.

'-sA' koşul belirticisi örnek (46a)'da 'bekle-' eyleminin gerçek olabileceğini göstermekte; (46b)'de ise 'kal-' eyleminin gerçekleşmesini olumsuz ya da şüpheli kılmaktadır; dolayısıyla böyle bir tümcenin 'Kalmadık; çünkü istemedin' gibi bir 'bağlam sebep tümcesi'yle izlenmesi daha uygun olmaktadır (Banguoğlu, 2004: 551). Sonuç olarak da, Banguoğlu'nun terminolojisiyle, (46a) örneğinin 'olağan şart', (46b) örneğinin ise 'olmayası şart' yapıları oldukları söylenebilir.

Kornfilt (1997) Türkçede koşul bildiren yapıları belirteç yapıları altında incelemekte, bu yapıların adlaştırılmış yantümcelerden oluştuklarını savunmaktadır (1997: 74):

- Örnek (47) Hasan [[kitab-ı san-a ver-diğ-im] takdir-de] çok kız-acak.

Örnek (47)'deki [...] işareti ile gösterilen adlaştırılmış bölüm, 'Hasan kitabı sana verirsem, çok kızacak' anlamı taşımakta; yani koşul belirtmektedir. Zaten Kornfilt de bir diğer koşullu yapı türünün bağımsız koşaçlı biçimbirimi 'ise' *klitiğine* karşılık gelen -(y)-sA *postklitik* biçimbirimi ile oluşturulduğunu ve bunların ikisinin de 'eğer' anlamı taşıdığını belirtmektedir (Kornfilt, 1997: 74):

- Örnek (48) Hasan [kitab-ı san-a ver-ir-se-m] çok kız-acak.

Örnek (48)'deki koşul bildiren yapı 'kitabı sana *verir isem*' biçiminde ifade edildiğinde, tümce yine 'koşul' anlamını taşımaktadır; ancak bu kez gündelik dil kullanımından uzaklaşmış olur; çünkü resmi bir ifade biçimine bürünür. Bu örnek tümcede kullanılan –sA biçimbirimi, tüm basit zaman/görünüş soneklerinden sonra gelebilmektedir (Kornfilt, 1997: 367):

- Örnek (49) a. oku-**yor**-sa-m
b. oku-**r**-sa-m
c. oku-**du**-y-sa-m
d. oku-**muş**-sa-m
e. oku-**yacak**-sa-m

Örnek (49a)'da şimdiki zaman, (49b)'de geniş zaman, (49c)'de tanık olunmuş geçmiş zaman, (49d)'de tanık olunmamış geçmiş zaman, (49e)'de ise gelecek zaman biçimbiriminden sonra koşul ifade eden –sA biçimbirimi kullanımı sergilenmektedir. Bunun yanı sıra, koşullu yapıların bulunduğu karmaşık bileşimler de söz konusudur (Kornfilt, 1997: 367):

- Örnek (50) a. oku-yacak-tı-y-sa-m.
b. oku-yor-muş-sa-m.

Örnek (50a)'da hem –EcEk hem de –DI, (50b)'de ise hem –Iyor hem de –mİş zaman belirticilerinin bileşimi yer almakta, bunlardan sonra –sA kullanılmaktadır. Koşul, yalın gövdeye doğrudan eklendiğinde ise, bu yapılar iki farklı işlev yüklenmektedirler (Kornfilt, 1997: 367):

- Örnek (51) bu kitab-ı [oku-sa-n]
= uzak koşul
= dilek

Örnek (51)'deki tümcede gerçekleşme olasılığı düşük bir eylem söz konusu olabilmektedir; çünkü hem geleceğe gönderim vardır hem de konuşucunun okuyucunun yapıp yapmayacağını kestiremediği bir dileğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, bu tümce konuşucunun karşısındakinin gerçekleştirmesini istediği bir eyleme yönelik duygu bildirimi olarak da algılanabilmektedir. Bu biçimler (belirli)

geçmiş zaman sonekinden sonra geldiğinde de, koşul yapısına iki işlev yüklenebilmektedir (Kornfilt, 1997: 368):

Örnek (52) bu kitabı [oku-sa-y-dı-n]

= gerçekleşmemiş koşul

= geçmişe gönderimde bulunan karşı-olgusal dilek

Örnek (52)'deki tümce, hem gerçekleşmemiş bir eylemi hem de geçmişte olması beklenen ama gerçekleşmeyen bir eyleme yönelik sunulan dileği temsil etmektedir. Kornfilt'in yaklaşımına benzer olarak, Kuruoğlu (1986) da '-sA' biçimbirimiyle oluşturulan koşullu yapıları, bu biçimbirimin yer aldığı konuma göre sınıflandırmaktadır. Buna göre, -sA koşul biçimbiriminin eylem kökünden sonra geldiği yapılar *istek kipi koşulları*, bu biçimbirimin zaman ve kip eklerinden sonra geldiği yapılar ise *bildirim koşulları* olarak ayrılmalıdır (1986: 130):

Örnek (53) a. Geleceğini *bil-se-m*, sana güzel yemekler pişirirdim.

b. Sinemaya *gid-er-se-n*, bana da haber ver.

Örnek (53a)'da -sA koşul biçimbirimi 'bil-' eylem kökünden sonra gelirken, (53b)'de geniş zaman belirticisinden sonra yer almaktadır; dolayısıyla da Kuruoğlu'na göre (53a) örneği istek koşul yapısını, (53b) örneği de bildirim koşul yapısını temsil etmektedir. İstek koşul yapılarında genellikle gelecek zamana yapılan bir gönderim söz konusu olmaktadır (Kuruoğlu, 1986: 139):

Örnek (54) (Keşke) Yarın ağabeyim gel-se, onu da bizimle beraber pikniğe götürürüz.

(54) örneğindeki ifade, 'keşke' ile daha anlamlı olabilir; çünkü bu tümce konuşucunun gerçekleşmeyecek bir isteğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de, bu tür koşullu yapılar gelecek zaman ifadesi taşıyan yapılar olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak koşulun açıkça gelecek zaman biçimbirimiyle biçimlendiği örnekler de bulunmaktadır (Savaşır, 1986: 142):

Örnek (55) Yarın İstanbul'a gid-ecek-se-m, bavulumu şimdiden hazırla-malı-yım.

Savaşır, (55) örneğindeki koşullu tümcenin öncülün eylemi gelecek zamanı kodladığı için sonucun öncülde gönderimde bulunulan olayın gerçekleşmesine değil, olayın gerçekleşme niyetine bağlı olduğunu (çünkü burada –mALI kiplik kullanımı bulunmaktadır) savunmaktadır (Savaşır, 1986: 142). Dolayısıyla hem Kuruoğlu'nun hem de Savaşır'ın örneğinden yola çıkılarak Türkçede 'koşullu gelecek zaman' bildiren tümcelerin olayları ayırt etmediği, aksine gerçekleşmeyecek bir isteğin gönderimlerini yansıttıkları' genellemesine varılabilmektedir.

Bildirim koşullu yapılarında ise, sözü edilen konunun gerçekleşip gerçekleşmemesinin betimlendiği durumlar bulunduğundan, bu tür koşullu yapılardaki zaman gönderimi belirlenemez özelliğe sahip olmakta; dolayısıyla da zamansal kiptense daha güçlü kip ve görünüş özellikleri taşımaktadır (Kuruoğlu, 1986: 134):

Örnek (56) a. gel-di-m-se, gel-di-n-se
b. gel-di(y)-se-m, gel-di(y)-se-n

Gencan (56a)'daki gibi yapıları 'dilek koşul biçimi', (56b)'deki gibi yapıları ise '-DI'lı geçmişin koşulu' olarak incelemektedir. Ancak bazı Türkçe anadil konuşucuları, (56a)'daki gibi yapıların varlığını reddetmektedirler. Buna karşın, Kuruoğlu bu tür yapıların, konuşucunun oluşturduğu önvarsayımları içerdiklerini ve bu oluşumun 'olgusal' olarak adlandırılabilceğini savunmaktadır; çünkü konuşucu, ifade ettiği şeyin doğru olduğunu önvarsaymaktadır. (56b)'de ise, ifade edilen şeyin doğru olup olmadığıyla ilgili bir önvarsayım bulunmamaktadır (Kuruoğlu, 1986: 135).

Koşullu yapılarda *önvarsayımdan* söz etmek, bu yapıların gerçeklik olasılığı değerlendirmelerini de beraberinde getirmektedir. Ruhi, Zeyrek ve Turan (2000) bu olasılık değerlendirmelerini *varsayımsal* ve *gerçek karşıtı* koşullu yapılar olarak iki grupta incelemektedir:

(i) **Öncül**= Eylem+kip/zaman eki+sA **Sonuç**=Eylem+Ir/EcEk **VARSAYIMSAL**
(ii) **Öncül**= Eylem+sA+DI **Sonuç**=Eylem+EcEk,Eylem+Ir+DI **GERÇEK KARŞITI**

- Örnek (57) a. Eğer ilacı bulmadıysa, hastalığı ilerlemiştir. Umarım ilacı bulmuştur.
b. Eğer ilacı bulmasaydı, hastalığı ilerleyecekti. İyi ki ilacı buldu.

Örnek (57a) varsayımsal, (57b) gerçek karşıtı koşullu yapıları temsil etmektedir. Varsayımsal koşullu yapılarda öncül doğruluk değeri taşımamakta, yani öncüldeki önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla (57a)'daki 'umarım ilacı bulmuştur' önermesi bir temenni ve olabilirlik bildirdiğinden ve öncülde de herhangi bir aksi doğruluk değeri bulunmadığından, bu iki ayrı tümce birbiriyle çelişmemektedir. Ancak Barwise'e göre gerçek karşıtı koşullu yapılar öncül tümcenin yanlış olduğunu önvarsaymaktadır (Barwise, 1986: 22'den aktaran Ruhi, Zeyrek ve Turan, 2000: 22). Buna göre, (57b) örneğindeki öncülde olumsuzluk eki, önermenin tersinin geçerli olduğunu, yani 'bul-' eyleminin olgusal olduğunu, dolayısıyla da ilacın bulunduğunu göstermektedir. Görüldüğü gibi, tümcenin anlaşılması için gerekli olan (*bilinen* ya da *varsayılan*) önermeleri içeren 'önvarsayım', koşullu yapıların gerçeklik değerlendirmelerinin belirleyicisi olabilmektedir.

Koşullu yapılar, *konu* belirticileri olarak işlev görebilmektedir (Haiman, 1978, Thompson ve Longacre, 1986). Kuruoğlu bu savın Türkçedeki koşullu yapıların söylem bağlamında incelenmesiyle de desteklendiğini belirtmektedir (1986: 130):

- Örnek (58) a. Ahmet buraya gelecek. (Ahmet) buraya *gel-ecek-se* bize de uğrar
b. Ayşe söyle bakalım, bu yıl sınıfta *kal-ır-sa-n* ne yapacaksın? Bütün yaz oturup ders çalışacağım.

Haiman (1978), (58a) örneğini bir önceki bağlamın kurduğu *devam eden konular* olarak incelemektedir. Buna karşın, (58b) örneği konuşucunun dinleyicisine henüz iletmediği/dinleyicisi için henüz bağlantısını kurmadığı *karşıtsal konuyu* temsil etmektedir (Haiman, 1978'den aktaran Kuruoğlu, 1986: 131). Haiman'ın bu yapılara yönelik yaptığı konu belirlemeleri çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu nedenle şimdi koşullu yapıların konulaştırma işlevini sergilemek için Thompson ve Longacre'ın (1986: 230) verdikleri Türkçe örneği inceleyelim:

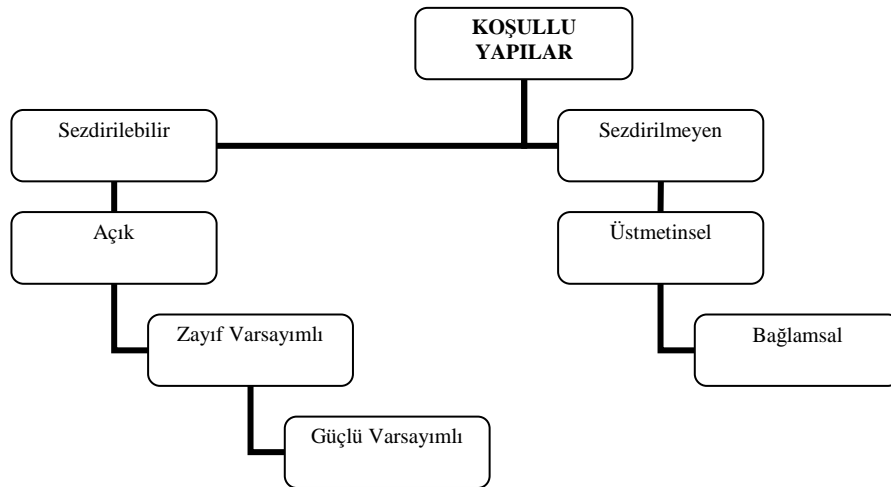
Örnek (59) Ahmet-se çok megul.

KONU

Örnek (59)'da -sA biçimbiriminin 'Ahmet' AÖ'ne eklendiği görülmektedir. Koşul yantümcesi oluşturmayı sağlayan bu biçimbirim, görüldüğü gibi, konulaştırma işlevi görmektedir; çünkü (59) örneği 'As for Paris, the Eiffel Tower is really spectacular' örnek tümcesiyle karşılaştırıldığında, İngilizcede 'as for'un sağladığı konulaştırma işleviyle konu olan 'Paris' AÖ, Türkçede -sA biçimbiriminin 'Ahmet' AÖ'ni konulaştırmasıyla eşdeğer görünmektedir. Ancak buradaki -sA biçimbirimi bir koşul belirticisi değildir, dolayısıyla da Thompson ve Longacre'ın (1986) 'koşul tümceleri bir tür belirteç yantümceleridir ve belirteç yantümcelerinin de konu olabilmeleri için tümce-başı konumda olma ve söylem bağımlı olma gibi özelliklerinin bulunması gerekmektedir, dolayısıyla da, bu örnekte 'Ahmet' AÖ'nin var olan bağlamın öncesinde bir bağlamda bulunduğu düşünüldüğünden ve bu AÖ tümce-başı konumda yer aldığından, Türkçede koşul yantümcesi oluşturan -sA biçimbiriminin konulaştırma işlevi üstlendiği' gibi bir sonuca bu örnek tümce üzerinden varılamaz.

Kerslake (2000), koşullu yapıları Dancygier'in (1998) yaptığı sınıflamaya göre aşağıdaki grafiği temel alarak incelemektedir:

Grafik 1. Dancygier'e (1998) göre Koşullu Yapıların Sınıflandırılması

Örnek (60) a) Yağmur yağ-ar-sa, maç iptal edil-ir/edil-ecek.

= Ir + -(y)sA (öncül), Ir / EcEk (sonuç-temel)

b) Yağmur yağ-sa, maç iptal edilir.

= -sA (öncül), Ir (sonuç-temel)

c) Yağmur yağ-sa, maç iptal edil-ir-di/edil-ecek-ti.

= -sA + DI (öncül), Ir /EcEk +DI (sonuç-temel)

(60a-c) örneklerindeki koşullu yapılar Dancygier'in (1998) yaptığı sınıflamaya göre, '*sezdirilebilir koşullu yapılar*' başlığı altında ele alınmaktadır. Tek tek inceleyecek olursak, (60a)'da konuşucunun koşulun gerçekleşmesine yönelik tutumu yansızdır. Ancak (60b)'de olası olan, (60c)'de ise olası olmayan bir koşul söz konusudur; yani karşı-olgusal bir olay durumuna gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla Dancygier'in (1998) terminolojisiyle (60a) açık⁴, (60b) zayıf varsayımlı, (60c) de güçlü varsayımlı koşullu yapılara örnek gösterilebilmektedir (Kerslake, 2000: 219).

Örnek (61) a. Özetleyecek ol-ur-sa-k...

Bana kal-ır-sa....

b. Bil-iyor-sa-n, söyle

Ali geç gel-ecek-se, onu beklemeyelim

(61a-b) örneklerindeki koşullu yapılar da, Dancygier'in (1998) yaptığı sınıflamaya göre, '*sezdirilmeyen koşullu yapılar*' olarak incelenmektedir. Örnek (61a)'da üstmetinsel koşul tümceleri sergilenmiştir. Bu yapıların 'üstmetinsel' olarak adlandırılmalarının nedeni, bu tür yapıların konuşmanın bir bölümünü oluşturan anlatının doğruluğu hakkında kesin olmayan bazı olguların varlığını göstermeleridir. (61b)'de ise, bağlamsal koşul tümceleri görülmektedir (Kerslake, 2000: 223). Sonuç olarak da bağlamdan çıkarılabilen bilgiyi temsil eden bu tür tümcelerde *p* ve *q* arasında ardışık bir ilişkinin bulunmadığı, zaman belirticilerinin bağımsız bir biçimde kullanıldıkları söylenebilmektedir.

Türkçe koşullu yapılara yönelik en ayrıntılı çalışma Göksel ve Kerslake (2005)'te yer almaktadır. Bu çalışmada Türkçe koşullu yapıların sınıflandırması yapılmış, koşul bağlaçları tanıtılmış, koşullu yapı biçiminde olmayan, ancak bir

koşul temsil eden yapılar sergileyen farklı görünümeler incelenmiş, koşullu yapıların işlevlerine değinilmiştir. Bu nedenle çalışmamızın bu aşamasında Göksel ve Kerlake'in (2005) araştırmasına ayrıntılı olarak yer vereceğiz.

Göksel ve Kerlake, başta –sA ve –(y)sA soneklerine ve bu eklerin dağılımına odaklanmak üzere, genel olarak koşullu yapılarıdaki dilbilgisel belirticiler üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bu araştırmacılar, işlevci bakış açısına göre, söz konusu yapıların belirteç yantümcelerinin alt türü olduklarını; ancak diğer belirteç yantümcelerinden de farklı davrandıklarını belirtmektedirler (2005: 486).

Koşul belirticisi seçimi, koşullu yapının tamamının işlevine bağlıdır. Bu bağlamda Göksel ve Kerlake (i) iki durum arasında tahminsel bir ilişki ifade eden tahminsel koşullu yapılar; (ii) bir çıkarım, soru ya da iradeye dayalı bir sözce türü için artalan sunan (örn. buyrum, rica) bilinebilir koşullu yapılar; (iii) bir koşul belirticisine ek olarak bir soru öbeği içeren evrensel koşullu yapılar olmak üzere 3 temel işlevsel koşullu yapı türü belirlemektedirler. Türkçede koşullu yapılar aşağıda sözünü edeceğimiz bazı istisnai yapıların haricinde, iki biçimde belirtilmektedirler. Bunlardan ilki zaman, görünüş, kip belirticilerinden biri olan –sA biçimbirimiyle; diğeri de –(y)sA koşaç belirticisiyle ya da onun bağımsız/bir eyleme eklenmeyen biçimi olan 'ise' ile gerçekleşmektedir (Göksel ve Kerlake, 2005: 487). Öncelikle –sA biçimbirimiyle gerçekleşen koşullu yapılara bir örnek verelim:

Örnek (62) [Biraz erken gel-se-n] iyi ol-ur.

Örnek (62)'de 'gel-' eyleminden sonra –sA biçimbirimi kullanılmış, bu da anlama bir koşul ifadesi katmıştır. Bazı anadil konuşucuları geçmiş zaman koşacı –(y)DI'ya eklenen –(y)sA koşaç belirticisinin de anlama bir koşul ifadesi kattığını kabul etmektedirler:

Örnek (63) [Para-sı var-dı-**ysa**] ev-e neden hiç bak-ma-mış.

Örnek (63)'te geçmiş zaman koşacı + –(y)sA koşaç belirticisi kullanımı bulunmaktadır ve kabuledilebilirdir.

–sA ve –(y)sA koşul sonekleri, sadece eklenebildikleri kök türünde değil, vurgulanabilirliklerinde de farklılaşmaktadırlar (Göksel ve Kerslake: 2005: 488):

Örnek (64) a. [Arabayı sat-**SA**] hepimiz rahat**LA**rız.

b.[Arabayı sat-**AR-sa**] hepimiz rahat**LA**rız.

(64a) ve (64b) örneklerinde –sA biçimbirimi eklenebildikleri kök türünde farklılık sergilemekteydiler. Bu ek (64a)’da doğrudan eylem kökünde eklenirken, (64b)’de geniş zaman biçimine eklenmiştir. Göksel ve Kerslake, bu iki tümce arasındaki vurgu farklılığını tümcelerin açıklamalarında yapmış oldukları İngilizce eşdeğerleriyle ortaya koymaktadırlar. Buna göre, (64a)’da gerçek olmayan bir durum, (64b)’de ise gerçekleşmesi mümkün olan bir durum ifade edilmektedir (Göksel ve Kerslake: 2005: 488).

Türkçede ‘eğer’ ve ‘şayet’ bağlaçları artıktır; ancak bazen vurgu için tümceye eklenebilmekte ya da başka yantümceler içeren uzun ve karmaşık tümcelerin en başında söylenecek şeyin koşul içeriğini işaret etmek için kullanılmaktadır. ‘Eğer’, ‘şayet’e göre daha yaygın bir kullanıma sahiptir ve yansız bir koşulluk ifade etmektedir. Dolayısıyla da, bu bağlaç tüm koşul türlerinde görünebilmektedir; ancak –sA biçimbirimiyle kullanımı oldukça azdır. Yine de bu biçimbirim –ydI ile birlikte görüldüğünde kullanım sıklığının az olduğu yönünde bir saptama yapılamamaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 488):

Örnek (65) [**Eğer** çocuk yaşa-**sa-ydı**] çok iyi bir mimar olacaktı.

Bazı resmi olmayan/konuşma diline özgü bağlamlarda ‘eğer’ bağlacı tümcenin sonunda da kullanılabilir. Eskimeye yüz tutmuş olarak adlandırılan ‘şayet’ ise *şans eseri olursa* gibi bir anlama sahiptir ve sadece –(y)sA ile kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 488):

Örnek (66) a. [Hasan bu mektubu okudu**ysa eğer**], çok kötü olmuştur.

b.[**Şayet** karşı tarafı düşünebiliyorsanız], Bostancı’da güzel bir ev gördüm geçen gün.

(66a)'da 'eğer', (66b)'de 'şayet' bağlacı kullanılmıştır. (66a)'da 'eğer' bağlacı tümcenin sonunda kullanılmıştır ve (65) örneğiyle karşılaştırıldığında, her iki tümcedeki 'eğer'in artıklığından ya da seçimlik kullanımından söz edilebilir; ayrıca bu bağlacın (66a)'da tümcenin sonunda kullanılmış olması bağlamın konuşma diline yönelik olduğunu sezdirebilmektedir.

Göksel ve Kerslake'in belirlediği 3 koşullu yapı türünü inceleyecek olursak, bunlardan *tahminsel* koşullu yapılar 'eğer bir olay gerçekleşirse ya da gerçekleşmişse, diğeri onu izler/izleyecek ya da izlemiştir'i ortaya koymaktadır. İlk olay neden olarak ya da ikinci olayı olası kılmak için sunulmaktadır. Tahminsel koşullu yapıların yantümce bölümü için 4 olası belirtme bulunmaktadır:

- (i) $-(y)sA$ (genellikle geniş zaman $-(A/I)$ ya da $-mAz$ 'a eklenmektedir):
 - Yeşil boya al-**ır**-san, tüm evi boyarız.
 - Yeşil boya bula-**maz**-sa, tüm evi boyayamayacak.
- (ii) $-sA$
 - Kolay-**sa**, sen de yap.
- (iii) $-sAydI$ ($-sA$ + geçmiş zaman koşacı)
 - İyi yaşa-**saydı**, bu kadar çabuk göçmezdi.
- (iv) $-sAymİş$ ($-sA$ + tanıtısal koşaç)
 - Eskiden ev alsaymış, daha iyi olurmuş.

Bu biçimlerin arasında açıkça anlam farklılıkları olsa da, kesiştikleri noktalar da bulunmaktadır. Örneğin bu maddelerden '(i)' yerine getirme/gerçekleştirmeyi başarabilen bir koşulu ifade ederken, '(iii)' yerine getirme/gerçekleştirmeyi başaramayan bir koşulu ifade etmektedir. (ii) ve (iv) bu bağlamda belirsizdir. Şimdi bu belirticileri tek tek inceleyelim (Göksel ve Kerslake, 2005: 489).

Öncelikle geniş zaman + $-(y)sA$ kullanımına odaklanacak olursak, geniş zamanlı koşul yapısının (a) tahminsel olan *açık* koşullu yapılar ve (b) *genel* ve *alışkanlık* koşullu yapılar olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Tahminsel olan açık koşullu yapılarda hem ifade edilen koşul hem de sonucu geleceğe gönderimde

bulunmaktadır. Genel ve alışkanlık koşullu yapılarında ise birbiriyle yakından ilişkili iki ifade ile karşılanmaktadır. Bu türde tahminedilebilirlik gelecek olaylar dizisi/çifti arasındaki ilişkiyle değil, yinelenen olaylar örüntüsü ile ilişkilidir. Anatümcedeki eylemin geniş zaman biçiminde olduğu yapılarda iki tür arasında belirsizlik olmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 489):

Örnek (67)[Mehmet geç yat-**ar-sa**] zor kalk-**ar**.

(67) örneğinin iki ayrı okuması bulunmaktadır. İlkinde o anki bağlam içerisinde Mehmet'in kalkmakta zorlanacağı, ikincisinde ise genel olarak geç yatma eyleminden sonra Mehmet'in kalkmakta zorlanmasının doğal ve sürekli bir eylem olacağı düşüncesi bulunmaktadır. Bu nedenle de ilk okuma 'açık', ikinci okuma 'alışkanlık' olarak değerlendirilebilmektedir. Buradan yola çıkarak açık koşullu yapıları ayrıntılandırılalım.

Açık koşullu yapılarda, konuşucu koşulun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmemekte ancak bu yapılara varsayımsal olandan daha çok gerçek bir olasılığa sahipmiş gibi davranmaktadır. Anatümce bir bildirim ifade ettiğinde, bu anatümcenin eylemi ya -(y)EcEk ya da geniş zaman ile belirtilmektedir. -(y)EcEk bir olayın, koşulun gerçekleşmesinin kesin olarak görüldüğü durumlarda kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 490):

Örnek (68) [Kayıt-lar onbeş-i bul-**maz-sa**] ders açıl-ma-**yacak**.

Örnek (68)'de dersin açılmaması bir bildirimdir ve bu örnekteki anatümcede bulunan -(y)EcEk, [Kayıt-lar onbeş-i bul-**maz-sa**] yantümcesinde belirtilen koşulun kesin olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak anatümcedeki geniş zaman, koşullu yapının gerçekleşmesinin sonucunu bir varsayım ya da olasılık olarak sunmaktadır:

Örnek (69) [8-de-ki otobüs-e bin-**er-se**] uç-**a** rahat rahat yetiş-**ir**.

Örnek (69)'da 'o'nun 8'deki otobüse binmesinin yalnızca bir olasılıktan ibaret olduğu düşüncesi, anatümce eyleminin geniş zaman ile belirtilmesiyle

anlamlandırılmaktadır. Diğer tahminsel koşullu yapılarda anatümce ya bir bildirim tümcesine ya da bir soru tümcesine sahip olmalıdır. Bunun aksine, açık koşullu yapılarda anatümce istemli bir sözce de olabilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 490):

Örnek (70) [Kezban gel**mezse**] onu bir daha çağır-ma-ya-**lım**.

Örnek (70)'te bir açık koşullu yapı sergilenmektedir. Buradaki anatümcede 3. çoğul kişilerin istemli eylemleri belirtmektedir. Bunun yanı sıra, açık koşullu yapılar bir öykünün belli bir noktasında gelecek zamandaki bir durumu yansıtan anlatı yönünde gerçekleşirse, geçmiş zaman koşacı -(y)DI koşul tümcesine değil, anatümceye eklenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 490):

Örnek (71) Hüseyin zor durumdaydı. [Amerika'ya gider**se**] Jale onunla gitmeyebilirdi.

Örnek (71)'de Hüseyin'in Amerika'ya gitmesi gelecekte bir olaya gönderimde bulunmaktadır; dolayısıyla Jale'nin Hüseyin ile gitmemesi olayının olabilirliği anatümcedeki eylemle olumsuzlanmakta, bu da -(y)DI ile sağlanmaktadır.

Tahminsel koşullu yapıların diğer türü olan genel ve alışkanlık koşullu yapılarına odaklanırsak, öncelikle 'genel' ifadeler, varlık sınıflarının karakteristik özellikleri ya da davranışları ile ilgilidir ve genellikle geniş zaman ile ifade edilmektedir (örn: para mutluluk getir-**mez**). Koşullu yapılarda genel ve açık tahminsel okumalar arasında belirsizlik bulunmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 491):

Örnek (72) [Kedi-yle köpek bir arada büyüt-ül-**ür**-ler-**se**] dövüş-mez-ler.

Örnek (72)'nin iki okuması olduğu savunulabilir. İlkinde kedi ve köpek genel olarak anlaşılmalıdır; diğer okumada ise anatümcede gelecek zaman sezdirimi de olabileceğinden, özgül bir kedi ve köpeğe gönderimde bulunuluyormuş gibi de anlaşılabilir.

Genel koşullu yapılar tüm sınıfın davranış ve özelliklerini genelleştirirken, alışlagelmiş koşullu yapılar özgül varlık ya da grupların davranış ve özelliklerini genelleştirmektedir. Geçmiş zamana ait olamayan alışlagelmiş koşullu yapıların anatümcelerinde genellikle -(I)yor bulunmakta ve bu özellikleriyle de açık tahminsel koşullu yapılardaki belirsizlikten arınılmaktadırlar (Göksel ve Kerslake, 2005: 491):

Örnek (73) [Ahmet evliliklerinin yıldönümünü unut-**ursa**] Şebnem çok **kızıyor**.

Örnek (73)'teki koşul yapısındaki zaman kullanımı ile anatümcedeki zaman kullanımı farklıdır. Bu örnekte anatümcede şimdiki zaman eki -(I)yor kullanıldığı için de geçmiş zamana gönderimde bulunulmadığı dinleyici tarafından rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak alışlagelmiş koşullu yapılar geçmiş zaman gönderimine sahiplerse, anatümce geçmiş zaman belirticisi alırken, koşul yapısı almamaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 491):

Örnek (74) Padişah [bir vezirinden memnun kalm**mazsa**] onu idam et-tir-ir-**di**.

(74) örneğinden farklı olarak bu örneğin anatümcesi geçmiş zaman gönderimine sahiptir, bu nedenle de koşul yapısı geçmiş zaman belirticisi almasa da, tüm yapının bu zamana gönderimde bulunduğu saptanabilmektedir.

Koşullu yapılarda, birleşik eylem biçimleri, genellikle göreceli olan/değişimsel olan zaman görünüş değerleri çözümlendiği çekimli tümce eşdeğerleri ile benzeşmektedir. Açık koşullu yapılarda ise *-miş olursa* birleşimi, koşul yapısındaki olayın, belirtilen gönderim noktasından önce tamamlanmış olduğu öngörülmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 492):

Örnek (75)[O zaman-a kadar anne-leri gel-me-**miş ol-ur-sa**] siz çocuk-lar-la kalabil-ir mi-siniz?

Örnek (75)'teki koşul yapısında *-miş olursa* birleşimi, belli bir zaman dilimine kadar olan noktada annelerinin gelme-me olayının geçmişte kalacağı

sezdirilmektedir. Buna karşıt olarak *-(I)yor olsa*, olayın belirli bir gönderim noktasında *sürmekte olduğunu* göstermektedir:

Örnek (76)[Saat 5'te toplantı hala **sürüyor olursa**] sessizce kalkıp giderim.

Örnek (76)'da toplantının 'saat 5' gibi bir özgül zaman dilimi içerisinde devam ediyor olması söz konusudur. *-(y)AcAk olursa* birleşiminin ise, açık koşullu yapılarda iki farklı işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerin pek de yaygın olmayan biçiminde *gerçekleşmek üzere* olduğu bir durumu varsayılmaktadır (Göksel ve Kerlake, 2005: 492):

Örnek (77) [Ev-in-i sat-**acak ol-ur-sa-n**] ban-a haber ver.

Gerçekleşmek üzere olan bir olaya gönderimde bulunulan bu tür durumlarda anatümcede ifade edilen olay, koşullu olaydan önce zihinde canlanmaktadır. Bu yapıların daha yaygın olan işlevinde ise *-(y)EcEk olursa*, basitçe geniş zaman + *-(y)sA* biçiminde kullanılmaktadır (Göksel ve Kerlake, 2005: 492):

Örnek (78) [Mustafa fikrini sonra **değiştirecek olursa**] hoş karşılamalıyız.

(78) örneğinde *koşullu olayı izleyen anatümce olayının* kronolojik sıralanışı içinde geniş zaman + *-(y)sA* bulunan tümcelerle aynıdır.

'Alışıl gelmiş' koşullu yapılarda ise, *-miş*, *-(I)yor* ve *-(y)EcEk olursa*'nın işlevi tamamen saydamdır (Göksel ve Kerlake, 2005: 493):

Örnek (79) a. [Yemeği Turgut **yapmış olursa**] bulaşığı Lale yıkıyordu.

b. [Geç vakit **çalışıyor olursak**] bir yerlerden sıcak yemek getiriyoruz.

c. [Remziye işten sonra arkadaşlarıyla **buluşacak olursa**] yanına başka giysiler alıyor.

(79a-b) örneklerinin tümü deneyimlenmemiş; ancak deneyimlenirse karşılaşılabilecek duruma gönderimde bulunmaktadır. Geniş zaman belirticisi olmadan kullanılan açık ve alışıl gelmiş koşullu yapılar da mümkündür. Bu noktada koşul yapısının yüklemine adıl ya da yüklemcil olması ön plana çıkmaktadır. Koşul

yapısının yüklemine adıl olduğu durumlarda, koşul koşacı, ‘ol-’ koşaç eyleminin taahhüt altına girmeden doğrudan bu yükleme eklenebilmektedir. Dolayısıyla ‘olursa --- -(y)sA/varsay’; ‘olmazsa --- değilse/yoksa’ biçimleri birbirleriyle yerdeğiştirebilir özelliğe sahiptirler (Göksel ve Kerslake, 2005: 493):

- Örnek (80) a. Yarın [ev fazla soğuk **ol-maz-sa/değil-se**] burada çalış-abil-ir-iz.
b. [Başka işim **olmazsa/yoksa**] gelirim.
c. [**Yorgun ol-ur-sa-m/yorgun-sa-m**] yemek yap-mı-yor-um.

Örnek (80a) ve (80b) açık koşullu yapılarını, (80c) ise alışlagelmiş koşullu yapıları temsil etmektedir. Buradaki koşul yapılarının yüklemine adıldır ve örneklerde de görüldüğü gibi ‘olursa --- -(y)sA/varsay’; ‘olmazsa--- değilse/yoksa’ birbirleriyle yer değiştirebilmişlerdir. Koşul yapısının yüklemine eylemcil yüklemi –miş ya da –(I)yor ile belirtilmişse, o zaman koşul koşacı yukarıda sözü edilen birleşik eylem biçimi yaratmaksızın doğrudan bu yükleme eklenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 494):

- Örnek (81) a. [Kırmızı satıl **miş olursa/satılmışsa**] maviyi alırım.
b. [Oraya gittiğim zaman çalış **ıyor olursa/çalış ıyorsa**] bir merhaba deyip dönerim.
c. Her yazdığımızı Mustafa Bey’e sunuyorduk. [Eğer herhangi bir şeyi yanlış **yazmış olursak/yazmışsak**] o düzeltiyordu.

Örnek (81a) ve (81b) açık koşullu yapıları, (81c) ise alışlagelmiş koşullu yapıları temsil etmektedir. Buradaki koşul yapılarının yüklemine eylemcildir ve bu yüklem (81a) ve (81c)’de –miş, (81b)’de –(I)yor ile belirtilmiştir. Dolayısıyla da bu tür koşullu tümcelerde koşul koşacı yükleme eklenmişlerdir.

Buraya kadar geniş zaman + -(y)sA incelenmiştir. –sA koşullu yapılarında da eylem soneki –sA’nın dağılımı ve anlamı oldukça karmaşık görünmektedir. Bu nedenle şimdi –sA’lı koşullu yapıları inceleyelim. Öncelikle burada temel olan, herhangi bir koşul yapısında –sA’nın değerlendirilmesi, anatümcenin –(y)DI geçmiş koşacıyla belirtilip belirtilmemesi arasındaki ayrım olarak tanımlanabilir. Eğer

anatümcede -(y)DI yoksa, yantümcede ifade edilen koşulun gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır; ancak konuşucu ‘gerçek’i gelecekte konumlandığından, daha varsayımsal bir olasılık olarak sunmaktadır. Bu nedenle de, anatümcedeki eylem hemen hemen her zaman geniş zaman biçimindedir ve -sA genellikle, soyut bağlamda düşünülen bir hareket hakkında konuşurken kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 495):

Örnek (82) [9-da-ki otobüs-e bin-se-k] uç-a yetiş-ir mi-yiz acaba?

Örnek (82)’de, belli bir uçuş için havaalanına nasıl yetişeceğine yönelik bir tartışmanın erken bir muhakemesi temsil edilmektedir. Ayrıca -sA, bir sözcenin söylenen ya da varsayılan bir şeyin geçerliliğini ya da niyetlenen veya devam etmekte olan hareketin uygunluğunu sorguladığı yerlerde de kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 495):

Örnek (83) [İğneyi şöyle tut **san**] dikişler bu kadar göze batmaz.

Örnek (83)’te iğnenin tutuluş biçiminin geçerliliği ya da uygunluğu sorgulanmaktadır. -sA koşullu yapıları belirli olası bir işin değerlendirilmesi ‘genellikle olumlu olanı’ ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bu kullanımda konuşucunun söz konusu işin gerçekleşmesini istediğine ya da beklediğine yönelik güçlü sezdirimleri bulunmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 495):

Örnek (84) [Bugün burada temizlik yap-ıl-sa] iyi ol-ur.

(84)’teki kullanım istek ifade etmek için -sA’nın anatümce kullanımına anlambilimsel olarak oldukça yakın görünmektedir. Anatümcenin geçmiş zaman koşaç belirticisi ile olan -sA kullanımında ise, tümce karşı-olgusal anlamdadır. Yani gerçek olay durumlarına karşıt bir durum ifade edilmektedir. Ama bu ‘-(y)DI’nın her zaman geçmiş zamana gönderimde bulunacağı anlamına gelmemektedir.

Örnek (85)[Vakt-im ol-sa] ben de yarın siz-ler-e katıl-ır-**dı**-m.

Örnek (85)’te ne koşul yapısı ne de antümce geçmiş zamana gönderimde bulunmaktadır. Burada, gönderimde bulunan kişinin aslında vaktinin olmadığı,

buna bağılı olarak da katılma olasılığının bulunmadığı belirtilmektedir. -sA'nın karşı-olgusal kullanımı 'ol-', 'bil-' gibi durum ifade eden eylemlerle de gerçekleşmektedir. Olay eylemleriyle karşı-olgusallık, genellikle, ya -sAydI ya da 'olsa'lı birleşik biçimlerle ifade edilmektedir. Ancak anatümcenin değerlendirici işlevi gördüğü durumlarda, olay eylemleri de bu örüntünün içinde yer alabilirler. Bu tür sözcelerde karşı-olgusallık -sAydI'lı özdeş tümcelerde olduğundan daha az kesindir (Göksel ve Kerslake, 2005: 496):

Örnek (86) a. [Ahmet de gel-se] ne iyi ol-ur-du.

b. [Buraya birkaç ağaç dikilse] çok fark ederdi.

Hem (86a) hem de (86b) örneğinde karşı-olgusal bir durum belirtilmekte, bu karşı-olgusallık anatümcedeki geçmiş zaman sonekiyle gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu tümcelerdeki anatümcelerin değerlendirici rolünden söz edilebilmektedir. Eğer bu örnekler koşul yapısındaki -sAydI ile kurulmuş olsalardı (örn. Ahmet **gelseydi**, ne iyi olurdu), koşullu yapıdaki olayların kesinlik derecesi artmış olacaktı. Zaten -sAydI ile belirtilmiş koşullu yapılar her zaman karşı-olgusal anlama sahiptirler; dolayısıyla da anatümcelerinde her zaman geçmiş zaman koşacı bulunmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 496). Şimdi bu durumu örneklendirelim:

Örnek (87) [9-da-ki otobüs-e bin-se-ydi-n] uçag-a yetiş-mez-di-n.

Örnek (87)'deki anatümcede geçmiş zaman koşacı bulunmaktadır; ancak karşı-olgusal anatümcelerdeki -(y)DI durumlarında olduğu gibi, -sAydI ile belirtilmiş bir koşul yapısı geçmiş zamana gönderimde bulunmak zorunda değildir (Göksel ve Kerslake, 2005: 496):

Örnek (88) [Vaktim olsaydı] ben de yarın sizlere katılırdım.

Örnek (88)'de koşul yapısının yüklemi -sAydI ile belirtilse de, anatümcedeki -Ir yapıyı geçmiş zaman gönderiminden çıkarmaktadır. Zaten karşı-olgusal koşullu yapıların anatümceleri çok yaygın olarak -(A/I)rdI ile belirtilse de, (ya da onun olumsuz eşdeğeri -mAzd(I)), -(y)AcAktI biçimi de gönderimin planlanan bir işe,

programlanmış bir olaya ya da duruma yapıldığı yerlerde olasıdır. Bu örnekteki koşul yapısında da geçmişte olmuş olması beklenen bir olaya gönderimde bulunulmakta, buna bağlı olarak da sonuç tümcesinde gerçekleşmemiş bir eylem anlatılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 496):

Örnek (89) [Temmuz-da gel-ebil-se-ler-di] biz onlar-ı bir hafta gezdir-ecek-ti-k.

Bu örnekte de görüldüğü gibi, koşul yapısında planlı bir olay sunulmakta, sonucu temsil eden anatümcede de buna bağlı bir gelişimin gönderimi bulunmaktadır. -sAymIş biçimi, -sA ve tanıtısal koşaç -(y)mIş'ın birleşimidir. -sAymIş ile belirtilen bir koşul yapısını her zaman -(y)mIş ile belirtilmiş bir anatümce izlemektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 497):

Örnek (90)[Dişçi-ye birkaç ay önce git-se-ymiş-im] diş-im-i kurtar-abil-ecek-miş.

Örnek (90)'daki koşul yapısının eylemi -sA ve tanıtısal koşaç -(y)mIş'ın birleşimi olan -sAymIş biçimi ile belirtilmiş, buna bağlı olarak da anatümcedeki 'kurtar-' eylemi -(y)mIş ile oluşturulmuştur. Ne var ki, -(y)mIş ile belirtilen bütün tümcelerin özelliği olan zaman gönderimi belirsizliği bu koşullu yapılarda da görülmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 497):

Örnek (91) [Filiz Türkiye'de olsaymış] nikahınıza gelirmiş.

Yukarıdaki örneğin (i) Filiz'in Türkiye'de olma olasılığının zaten yok denecek kadar az olması ve (ii) Filiz'in Türkiye'de olma olasılığının geçmişte kalmış olması gibi iki farklı okumasının bulunduğu ileri sürülebilir; bunun nedeni de zaman gönderimindeki belirsizlik olarak açıklanabilmektedir. Burada atlanılmaması gereken nokta, koşul koşacı ve tanıtısal koşacın 'kökteki' birleşimi olanaksız olduğunda, tanıtısal olarak belirtilebilen koşullu yapı türlerinin sadece varsayımsal ve karşı-olgusal tahminsel olduklarıdır. Diğer türlerde, örneğin aşağıdaki açık koşullu örneğinde olduğu gibi, sadece anatümce tanıtısal olarak belirtilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 497):

Örnek (92) [Hava kötü olursa] Cemil gelmeyecekmiş.

Türkçe koşullu yapılarda ‘olsa/olsaydı/olsaymış’lı birleşik biçimler de yer almaktadır. ‘-olsa’lı birleşik biçimler ‘olursa’lı eşdeğerlerine göre göreceli zaman ve görünüş değerlerinde benzerdirler. Bu tür biçimler ya varsayımsal ya da karşı-olgusal bağlamlarda gerçekleşebilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 498):

- Örnek (93) a. [Kongre öğle zamanı bit-**miş ol-sa**] katılan-lar-ın çoğ-u aynı gün eve dön-ebil-**ir**.
b. [Kongre öğle zamanı bit**miş olsa**] katılanların çoğu aynı gün eve dön-ebil-**ir-di**.
c. [Kongre öğle zamanı bit-**miş ol-sa-ydı**] katılanların çoğu aynı gün eve dön-ebil-**ir-di**.

Yukarıdaki 3 tümce, -miş’in ‘ol-’ eylemiyle birleşimini göstermektedir. Buna göre, (93a) toplantı planlamada söylenmiş olabilir. (93b) ise her iki durumda da kullanılabilir; ancak eğer planlanmış bir aşamada söylenmişse, o zaman bu henüz alınmış bir karara karşı bir sav olacaktır. Karşı-olgusal değişkeler, (93b) ve (93c) örneklerinde olduğu gibi, anatümcenin geçmiş zaman koşaç belirticisi tarafından farklılaştırılmaktadır ve koşul yapısındaki ‘olsa’ ve ‘olsaydı’ yerdeğiştirebildiğinde farklılaştırılmaktadır. Benzer bir anlam derecelendirmesi de ‘-(I)/yor ol-’lu tümcelerde gerçekleşmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 498):

- Örnek (94) a. [İstanbul’da otur**uyor olsam**] her akşam tiyatro ya da konsere gidebilirim.
b. [İstanbul’da otur**uyor olsaydım**] her akşam tiyatro ya da konsere gidebilirdim.

Örnek (94a) ‘-(I)/yor ol-’, (94b) ‘-(I)/yor olsaydı’ ile oluşturulmuştur. Bu kullanım farklılığı (94a)’da ‘otur-’ eyleminin olasılığını sorgulattırken, (94b)’de geçmiş zamanda olması ya da olmaması tartışılmaktadır. ‘-(y)EcEk ol’un göreceli olan gelecek zaman anlamı ise aşağıdaki iki tümcede gözlenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 499):

- Örnek (95) a. [Herhangi bir gün gelemeye**cek olsam**] size önceden bildiririm.
b. [Herhangi bir gün gelemeye**cek olsaydım**] size önceden bildirirdim.

(95a-b) örnekleri, yukarıdaki (95a-b) örneklerine benzerdir. (95a)'da gerçek olmayan bir durum, (95b)'de geçmiş zamanda gerçekleşen bir durum değerlendirilmektedir. Bazı konuşmacılara göre, ‘-(y)EcEk olsa’nın başka bir anlamı bulunmaktadır: koşul yapısında ifade edilen olayın anatümcede ifade edilen olaya müteakip olmadığı durumlarda ‘-(y)AcAk olursa’nın deneysel/deneyimsel kullanımına koşul görünmektedir. Bu durumda deneysellik/deneyimsellik ‘olsa’ koşul ögesinin varsayımsallığıyla birleşmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 499):

Örnek (96) [[Sözleşme imzalandıktan sonra] arkadaşın çekilecek olsa] sen yanarsın.

Örnek (96)'da yer alan koşul yapısındaki ‘-(y)EcEk olsa’, ‘çekil-’ eyleminin varsayımsal olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sorgulamakta; böylelikle de (96b) örneğindeki kullanımla koşutluk göstermektedir. ‘-miş olsaydı’ biçimi, anlamında herhangi bir ‘görelî/göreceli zaman’ birleşimi olmadan bir karşı-olgusal koşul ifade etmek için, genellikle, –sAydI ile eşanlamlı kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 499):

Örnek (97) [Mehmet üniversiteyi kazansaydı/kazanmış olsaydı] babası ona Ankara’da ev tutacaktı.

Örnek (97)'de ‘-sAydI’ kullanımı da ‘-miş olsaydı’ kullanımı da, koşullu yapının geçmiş zaman gönderimini değiştirmemektedir; çünkü zaten anatümcenin yüklemi geçmiş zamana gönderim yapmaktadır.

Tanıtsal olarak belirtilmiş ‘olsaymış’, bağlamın gerektiği tüm birleşik biçimlerde kullanılabilir (Göksel ve Kerslake, 2005: 499):

Örnek (98) [Ben şapka giy-ecek ol-sa-ymış-ım] o da giy-ecek-miş.

Göksel ve Kerslake koşullu yapı sınıflamalarının diğer ayağını oluşturan ‘bilinemez’ koşullu yapılara gelince, ilk belirtilmesi gereken nokta, tahminsel koşullar tarafından ifade edilen koşulun gerçekleşme potansiyelinin ‘bilinemez’ olduğudur; dolayısıyla da koşul, öngörülemez bir geleceğe ya da varsayımsal bir dünyaya ya da gerçekleşmediği bilinen bir olaya gönderimde bulunmaktadır. Ancak

koşulun bilinebilen türünde, koşulun gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği bilgisi pratikte vardır; ancak bu koşullu yapı ya şimdiki zamana ya da geçmiş zamana, veya planlanmış ya da programlanmış gelecekteki olaylara gönderimde bulunmaktadır. Bilinebilir koşullu yapılardaki koşul belirticisi her zaman şunlardan birine eklenen bir koşul aracıdır: a) zaman, görünüş, kip soneki (geniş zamana değil); b) özne tümleyicisi olarak işlev gören herhangi bir kurucu; c) *değil* parçacığı; d) var/yok varoluşsal ifadelerinden biri; e) geçmiş zaman ya da tanıtısal koşaç (2005: 500). Şimdi bunlardan bazılarını örneklendirelim.

Örnek (99) a. [Tanju futbol oyn-**uyor-sa**] iyileş-miş ol-malı.

b. [Ali o sırada burada **idi-yse**] neden ondan yardım istemedin?

c. [Uçak 17.00'de kalk**ıyorsa**] 15.00'te havaalanında olmamız lazım.

Bilinebilir koşullu yapıları temsil eden (99a-b-c) örneklerinde, (99a) geniş zamana, (99b) geçmiş zamana, (99c) ise gelecek zamana gönderimde bulunmaktadır. Bazı bilinebilir koşullu yapılar, durumun gerçekliğinin koşulun başarılp başarılmadığı hususunda konuşucuya herhangi bir bilgi sezdirmemektedir. Bu da koşulun şimdiki zaman durumu ile ilişkili olduğu bir durumdur (Göksel ve Kerslake, 2005: 501):

Örnek (100) a. [Vaktiniz varsa] biraz deniz kenarında yürüyelim.

b. [Ahmet çalış**ıyorsa**] rahatsız edilmek istemez.

(100a) ve (100b) örneklerindeki gibi bilinebilir koşullu yapılar, tahminedilebilir koşullu yapılardaki anatümcedeki durumla aynı tür ilişkiye sahiptirler. Ne var ki çoğu bilinebilir koşullu yapıdaki iki tümce arasındaki ilişki farklıdır ve daha 'özgür'dür. Burada 'özgür' sözcüğünden kasıt, koşullu yapının konuşma sırasında konuşucunun henüz/yeni edindiği bir bilgiyi de temsil ediyor olabilmesidir. Bu tür bir koşulun gerçekleşme durumu daha az ya da çok bilinmektedir. Burada koşul, işleyen bir varsayım olarak ya da konuşucunun anatümcede söylediğine bir artalan olarak sunulmaktadır. Bilinebilir koşullu yapının anatümcesinde sıklıkla belli tür sözcükler yer almaktadır. Örneğin (100a)'da çıkarım, (100b)'de soru, (100c)'de buyrum, (100a)'da öneri/rica sözcükleri yer almaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 501).

Koşullu yapılarda –sA ve –(y)sA kullanımı yantümce bağlacı olarak da işlev görebilmektedir; ancak yantümceler her zaman koşul anlamı ifade etmemektedirler. Şimdi bu tür yapıları inceleyelim.

Aynı eylem için –sA biçiminin aynı kişi belirticisi ile çift eklenmesi, özel bir tür ödünleyici koşullu yapı üretmektedir. Bu yapılar aynı zamanda bir olayın ‘olabilirliği’ nin oluşmamasını da ifade etmektedir. Ana yüklem her zaman koşul eyleminin kökündedir ve aynı kişi eki ile belirtilmektedir. Genelleme ya da varsayım ifade eden bu yapılar, genellikle, geniş zamanı kodlarlar (Göksel ve Kerslake, 2005: 502):

- Örnek (101) a. Sabah-lar-ı [**ye-se-m ye-se-m**] bir dilim ekmek ye-r-im.
b. Bun-u [**yap-sa yap-sa**] Gürkan yap-ar.

Görüldüğü gibi, (101a-b)’de ana yüklem zamanı koşul eyleminin kökünde kodlanmakta ve aynı kişi eki ile belirtilmektedir. Buradaki her iki örnek tümce de belli bir varsayımı temsil etmektedir ve geniş zamana gönderme yapmaktadırlar. ‘Olsa olsa’ biçimi ‘eğer birisi, ‘eğer bir şey’ ya da ‘eğer hiçbir şekilde’ anlamına gelen belirteç olarak sözcükleştirilmiştir. Bu biçim (101a) ve (101b)’de olduğu gibi eylemsi –sA ile yerdeğiştirebilirdir. Bu biçim ayrıca aşağıdaki (102) örneğinde de olduğu gibi, daha genel bir uygulama alanına sahiptir (Göksel ve Kerslake, 2005: 502):

- Örnek (102) Nazan **olsa olsa cumartesi sabahı** gelebilirmiş.

Örnek (102)’de Nazan’ın gelme olasılığı (102a-b) örneklerine benzer olarak koşulun yüklendiği ‘gel-’ eylemiyle de ifade edilebilmektedir (gel-se gel-se); bu nokta da ‘olsa olsa’nın eylem kullanılmaksızının koşula varsayım anlamı kattığı savunulabilmektedir.

Yantümcede –sA’nın ‘dA’ *klitiği* ile birleşiminin 3 farklı işlevi bulunmaktadır. İlk olarak -sA ya da –sAyD’nin dA ile birleşimi ödünleyici koşul anlamı taşımaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 503):

- Örnek (103) a. Ahmet artık [**çalışsa da**] sınavı geçemez.
b. Ahmet artık [**çalışsa bile**] sınavı geçemez.

Örnek (103a)'da ödünleyici koşul anlamı bulunmaktadır. Bu işlev bağlamında düşünüldüğünde, 'bile' *klitiği* (103a)'daki 'dA' ile yerdeğiştirebilirdir. Ancak *klitiğin* konumu her zaman –sA soneki içeren sözcükten sonra değildir. Eğer bir birleşik eylem biçimi varsa, o zaman 'dA' bu eylemin iki bileşeni arasında yerleşebilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 503):

- Örnek (104) [Ömer o zamana kadar üniversiteyi bitirmiş **de olsa**/bitirmiş **olsa da**]
Ankara'da bir eve ihtiyacı olabilir.

Görüldüğü gibi, 'dA' hem –sA soneki içeren 'ol-' sözcüğünden önce hem de sonra konumlanabilmekte, bu da herhangi bir anlam farklılığına yol açmamaktadır. Bunun yanı sıra, 'bile' klitiği eylemsi olmayan odaklanmış kuruculardan sonra da gelebilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 503):

- Örnek (105) [**Bahçemizi de/bile alsalar**] biz buradan çıkmayacağız.

Örnek (105)'te 'bile' *klitiği* eylemsi olmayan 'bahçemizi de' odaklanmış kurucusundan sonra kullanılmıştır.

Yukarıdaki tahminsel koşul bağlamlarında sözünü ettiğimiz gibi, geniş zaman + -(y)sA ve –sA arasındaki anlam ayrımı, ödünleyici koşullu yapılarda yansızlaşmaktadır ve –(A/I)rsA/-mAzsA ile 'd'A birleşimi ya da 'bile' oldukça nadirdir; dolayısıyla da '–sA dA' alışkanlık anlamındaki tümcelerde bile yer alabilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 503):

- Örnek (106) Banu [toplantılarımıza gelse **de**] pek bir şey söylemiyor.

Örnek (106)'da –sA dA, Banu'nun toplantıya gelme alışkanlığının belirtildiği ve buna bağlı olarak gelişen sonucu anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. Yantümcede –sA'nın 'dA' *klitiği* ile birleşiminin bir diğer işlevi, anatümcede 'peki/tamam/iyi' anlamına gelen 'olur' ile birlikte –sA ve –dA'nın birleşiminin

alternatif bir hareketin olasılığını ya da kabuledilebilirliğini ifade ettiği kullanımlardır (Göksel ve Kerslake, 2005: 504):

Örnek (107) a. [Sen gelmesen **de**] olur.

b.[Raporu pazartesi **de** versek] olurmuş.

Örnek (107a) ve (107b)'de sA ve -dA'nın birleşimi koşul tümcesinde ifade edilen eylemin olup olmama olasılığını ortaya koymakta, eylemin gerçekleşme düzlemini tek seçenekten kurtarıp seçenekleri arttırmaktadır. Yantümcede -sA'nın 'dA' klitiği ile birleşiminin son işlevi, -dA'nın, tahminsel bir tümcedeki alternatif koşuldan birini belirtmesi, bunlardan hangisi olursa olsun sonucun aynı olacağını işaret etmesidir (Göksel ve Kerslake, 2005: 504):

Örnek (108) a. Ahmet artık [çalışsa **da** çalışmasa **da**] sınavı geçemez.

b. [Evde **de** otursam sokağa **da** çıksam] hep içimde o acı var.

Örnek (108a-b)'de -sA ve -dA'nın birleşimi, (108a-b) örneklerinden farklı olarak, koşul ne olursa olsun anatümcedeki sonucun değişmeyeceğini işlevselleştirmektedir.

Türkçe koşullu yapılarda -(y)sA/ise ile 'dA' da birleşmektedir. -(y)sA koşul koşacıyla belirtilen bir yantümce yüklemi, İngilizcedeki 'although' ile kurulan, ödünleyici tümce üretmek için 'dA' klitiğinden önce gelebilmektedir. Bu yapının ürettiği anlam koşulsal değil, olgusaldır (Göksel ve Kerslake, 2005: 504):

Örnek (109) a. Banu [toplantılarımıza gel-iyor-sa **da**] pek bir şey söylemiyor.

b. [**Her ne kadar** Banu toplantılarımıza geliyorsa **da**] pek bir şey söylemiyor.

Örnek (109a)'da Banu'nun toplantıya geldiği, buna rağmen/karşın anatümcedeki olayı gerçekleştirmediği bilgisi sunulmaktadır. Ayrıca '-(y)sA dA' ile belirtilen tümcelerin (109b)'deki gibi 'her ne kadar' ile başlaması da olasıdır. 'Her ne kadar'ın tümceye eklenmesi, tümceye hiçbir anlam katmasa da, tümcenin en başından konuşucuya ilk tümcedeki iletinin, anatümcede gelecek olanla çelişmesi ya

da karşıtlık oluşturmasıyla geçersiz kılınacağı bilgisini vermeyi sağlamaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 505).

Göksel ve Kerlake'in belirlediği son koşullu yapı türü de *evrensel* koşullu yapılarıdır. Şimdi bu tür koşullu yapıları inceleyelim. Bir koşul yapısının bir soru öbeği içerdiği yerlerde, bu koşul yapısı, 'her kim', 'her neresi' gibi anlamlar içeren tümcelere eşdeğer görünmektedir. Göksel ve Kerslake, bu tür yapıları evrensel olarak tanımlamaktadırlar (2005: 505):

- Örnek (110) a. [**Kime** sor-du-k-sa/sor-sa-k] aynı cevab-ı al-dı-k.
b. Hayriye Hanım [**nereye** giderse/gitse] köpeğini de yanında götürüyordu.
c. [Bu resimlerden **hangisini** seçerseniz] hemen çerçeveletiriz.

Görüldüğü gibi, (110a)'daki koşul yapısı 'her kime sorduksa/sorsak', (110b)'deki koşul yapısı da 'her nereye giderse/gitse', anlamı taşımaktadır. Ancak Göksel ve Kerlake'in de belirttiği gibi soru öbeğinin 'hangi' olduğu (110c) örneğindeki gibi koşul yapısı (110a-b) gibi özgürce açıklanamamaktadır. Bunun yanı sıra -sA, alışkanlık anlamında da kullanılabilir (Göksel ve Kerslake, 2005: 505):

- Örnek (111) Necla [**ne zaman** sınava girse] heyecan çekiyor.

Örnek (111)'de Necla'nın sınava *her* girdiğinde yaşadığı durum betimlenmektedir. Bazen, yantümcedeki ne-öbeği anatümcedeki yeniden başlayan sonuçlayıcı adıl ile yinelenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 506):

- Örnek (112) a. [**Kime** sorduksa] **hepsin**-den aynı cevabı aldık.
b. [Bu resimlerden **hangisini** seçerseniz] hemen çerçeveletiriz **onu**.

Örnek (112a)'da koşul yapısındaki 'kim', anatümcedeki 'hepsi' ile; (112b)'deki koşul yapısında 'hangi', anatümcedeki 'onu' adılı ile yinelenmiştir. Böylelikle koşul yapısındaki anlam pekişmiş olmaktadır. Eğer soru öbeği, 'kim', 'ne' ya da 'nere-' ise, evrensellik düşüncesi, bu öbeklerden önce 'her'in gelmesiyle de pekiştirelebilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 506):

Örnek (113) Hayriye Hanım [**her nereye giderse**] köpeğini de **oraya** yanında götürüyordu.

Örnek (113)'teki evrensellik, koşul yapısına katılan 'her' sözcüğü ile gidilecek 'yer'in sınırları genişletilerek pekişmişmiş olmaktadır. 'Nasıl' ile oluşturulan evrensel koşullu yapılar da genellikle iki durum arasındaki benzerliği göstermektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 506):

Örnek (114) [**Nasıl** Hakan akşamları garsonluk yapıyorsa] sen de derslerine engel olmayacak bir iş bulabilirsin.

Örnek (114)'te koşul yapısında belirtilen durum ile anatümcede belirtilen durum arasında bir benzerlik karşılaştırması yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, koşul yapısındaki 'nasıl', yantümcedeki eylemi nitelerse, o zaman anatümcede yer alan 'öyle' ile yinelenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 506):

Örnek (115) [Bir baba çocuklarını **nasıl** severse] Mustafa da köpeklerini öyle seviyor.

Örnek (115)'te 'nasıl' koşul yapısındaki 'sev-' eylemini nitelemektedir; dolayısıyla anatümcedeki 'öyle' de bu eylemi yinelemekte, bir anlamda da, pekiştirmiş olmaktadır.

Evrensel koşullu yapılar, evrensel koşul ödünleyicileri alt-türüne sahiptir. Zaten çoğu evrensel koşullu yapılar ödünleyici bir ilişkiyi ifade etmektedir ve ödünleyici anlamı pekiştirmek için iki alternatif strateji kullanılabilir. Bunlardan ilki, dA'nın koşul eyleminden sonra yer alabildiği yapılar; diğeri ise *eğer-* koşul tümcesi geniş zaman + -(y)sA biçimindeyse, aynı eylemin buyrum ya da istek biçimi, koşul biçiminin hemen arkasından geldiği yapılardır. Bu ekleme eylem biçimi, evrensel koşulun nitelediği anatümcedir; ancak uygulamada evrensel koşullu yapının *kendisinin* anlamını pekiştirmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 507):

Örnek (116) a. Adam [**ne söylediye (de)**] karısını suçsuz olduğuna inandıramadı.
b. [**Ne kadar** konuş-ur-lar-sa] konuş-sun-lar hiçbir zaman anlaşamayacaklar.

Örnek (116a), dA'nın koşul eyleminden sonra yer alabildiği yapıları temsil etmektedir. (116b)'de ise koşul yapısının 'konuş-' eylemi geniş zaman + -(y)sA biçimindedir ve aynı eylem istek biçimi koşul biçiminin hemen arkasından gelmiştir.

Göksel ve Kerslake (2005) çalışmalarında daha çok soneklerle oluşturulmuş koşullu yapılara odaklanmışlardır; ancak koşul soneki kullanılmadan oluşturulan koşullu yapıların bulunduğunu da vurgulamışlar; bu tür yapıları da birkaç tümce ile örneklendirmişlerdir. Buna göre, herhangi bir koşul soneki kullanımı olmaksızın geniş zaman + -(y)sA ile aynı anlamı ifade eden pek çok yapı bulunmaktadır (örn. yukarıda sözünü ettiğimiz tahminsel açık ve alışıl gelmiş koşullu yapılar). Bu yapılardan eylemi -DIĞI taktirde/-mAsI durumunda/halinde biçimleriyle kodlanan koşullu yapılar yapısal olarak diğer çekimsiz belirteç yapılarına benzemektedir. Bunlar göreceli olarak resmi biçimlerdir ve 'olduğu taktirde/halinde' anlamına yakındırlar (Göksel ve Kerslake, 2005: 508):

- Örnek (117) a. [Aday-lar-dan hiçbir-i çoğunluk sağla-ya-ma-**diğ-i taktirde**] ikinci tur-a geç-il-ecek-tir.
b.[Yapılaşmanın denetim altına alınmaması **durumunda/halinde**] kıyı bölgeleri kısa zamanda bozulmaktadır.

Örnek (117a)'da -*DIĞI taktirde*, (117b)'de -mAsI durumunda/halinde kullanımı sergilenmiştir. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli nokta (117a) örneğindeki gibi -*DIĞI taktirde* ile kurulan koşul yapılarında, yantümce bağlacının her zaman -DIK olma zorunluluğunun bulunmasıdır; diğer bir deyişle bu örnekteki koşul yapısı gelecek zamana gönderimde bulursa da [*Aday-lar-dan hiçbir-i çoğunluk sağla-ya-ma-**yacağ-i taktirde**] biçiminde yantümceleştirilememektedir. Ancak (117b) için Göksel ve Kerslake bu tür bir saptama yapmasa da, bizce (117b)'de yantümce bağlacı [Yapılaşmanın denetim altına alınmama**yacağı durumunda/halinde**] biçiminde olası görünmektedir. Buna karşıt olarak, -DI mI, geniş zamanlı koşul yapısına resmi olamayan bir alternatif gösterilebilir. Ancak böyle bir kullanım sadece konuşucunun koşul sözcüsüne dramatik bir renk/hava katmak istediğinde kullanılmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005: 508):

Örnek (118) [O kağıdı imzaladık mı] artık yakamızı hiç kurtaramayız.

Örnek (118)'de konuşucu için 'kağıdı imzalamak' eyleminin önemli olduğu, bu nedenle de -DI mI ile koşul sözcüsüne dramatik bir hava kattığı söylenebilir.

Özetle, koşullu yapılar Türkçede -sA ve -(y)sA biçimbirimlerinin bulunduğu bir öncül tümce ile sonuç tümcesinden oluşmakta, bu iki tümce arasındaki ilişki çıkarımlara/önvarsayımlara dayanan ve genellikle neden-sonuç ilişkisini ortaya koyan bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkçede koşullu yapılar farklı araştırmacılara göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuş, farklı yönleri incelenmiştir. Ne var ki, çoğu dilde olduğu gibi, Türkçede de zaman gönderiminin ve sA ve -(y)sA biçimbirimlerinin birlikte görüldükleri yapıların değişime uğramasıyla, koşullu yapıların taşıdıkları anlam da farklılaşmaktadır. Ancak görüldüğü gibi, bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır; çünkü bu yapılar bağlamdan bağımsız olarak incelenmiş, söylem işlevleri göz önünde bulundurulmamıştır. İşte bu noktada bizim çalışmamızın bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Şimdi bu amacımızı gerçekleştirmek için çalışmamızın ilk adımı olan bu ilk bölümde neleri incelediğimizi ve bir sonraki bölümde neler yapacağımızı kısaca özetleyelim.

Çalışmamızın 'Koşullu yapılar nedir?' başlıklı bu bölümünde, koşullu yapıları ve bu yapıları oluşturan tümcelerin özellikleri, koşullu yapı sınıflandırmaları, bu yapıların farklı dillerdeki görünüşleri ve Türkçede koşullu yapıların özellikleri yapılan çalışmalar ışığında incelenmiştir. Bunun sonucunda, İngilizce başta olmak üzere, diğer dillerde bu yapılar üzerine pek çok çalışma bulunmasına karşın, Türkçede koşullu yapıların söylem işlevlerini belirlemeye yönelik ayrıntılı bilgi veren çalışmalara rastlanmadığı söylenebilir. Bizim bu çalışmadaki temel amacımız, Türkçedeki koşullu yapıları söylem özellikleri ve işlevleri açısından betimlemek olduğundan, bir sonraki bölümde öncelikle koşullu yapıların işlevci bakış açısıyla incelendiği çalışmalar incelenecek, işlevci bakış açısıyla Türkçede koşullu yapılarda öncül tümce ve anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının tümünün ne türden bir yapılanmayla gerçekleştirildiğini saptamada bize *çıkış noktası* sağlayacağı düşünüldüğü için temel alınan Declerck ve Reed'in (2001) '*Koşullu Yapı Yaklaşımı*' tanıtılacaktır.

NOTLAR

1. Koşul tümcesi biçimi sergilemeyen; ancak koşul anlamı ya da çağrışımına sahip yapılara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. 1.2.1.2.
2. Declerck ve Reed'in (2001) öncül tümcenin içerdiği temsili *zihinsel* olasılıkla değil, *olası dünya* terimiyle açıklamaktadır; bunun nedeni koşullu yapıların tanımlanması ve açıklanmasının olası dünya bakış açısıyla daha tatmin edici olacağı yönündeki görüşlerine dayanmaktadır.
3. Konuşucunun sonuç tümcesini ifade etmesinin uygunluğunu açıklayan koşullu yapılar için bkz. 2.4.2.1. 'Uygunluk Koşullu Yapıları'.
4. Açık koşullu yapıları için bkz. 2.2. 'Koşullu Yapıların İşlevine Yönelik Çalışmalar'.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞLEVÇİ YAKLAŞIM, ALANYAZINDA KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ, DECLERCK VE REED'İN KOŞULLU YAPI YAKLAŞIMI

Bu çalışmanın 'Koşullu yapıların biçimsel ve anlamsal özellikleri'ni incelediğimiz ilk bölümünde, koşullu yapıların Türkçe ve diğer dillerde hangi belirtecilerle nasıl kodlandığı, bu yapıların dilciler tarafından nasıl ve hangi yönleriyle ele alındığı belirlenmiş; dillerdeki görünüşleri incelenmiştir. Kuramsal çerçevemizi çizecek olan bu bölümde ise, öncelikle işlevci yaklaşım betimlenecek, daha sonra alanyazında koşullu yapıların işlevlerine yönelik yapılan çalışmalar tanıtılacak ve çalışmamızın ilk iki sorusunu yanıtlamak için Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkiyi saptamada temel aldığımız Declerck ve Reed'in (2001) '*Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar*' ve '*Retorik Koşullu Yapılar*' modeli ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1. İşlevci Yaklaşım

Çalışmamızın kuramsal çerçevesinin bir ayağını oluşturan bu bölümde, Türkçe koşullu yapıların doğasını açıklamaya yönelik seçilen 'işlevci yaklaşım' tanıtılacaktır; ancak bu yaklaşımın ortaya koyduğu bakış açısını anlamak için öncelikle dilbilimde temel olan 'biçimci' ve 'işlevci' yaklaşımdan söz etmek gerekmektedir.

Biçimci ve işlevci yaklaşımlar, farklı dilciler tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır. Örneğin biçimci yaklaşım için Hopper (1998) 'a priori dilbilgisi'; işlevci yaklaşım için ise 'gelişmekte olan dilbilgisi' adlandırmasında bulunmuştur (Schiffrin, 1992: 20). Temelde, bu iki yaklaşımın hedeflerinin, kullandıkları veri tabanının, dilsel olgulara yaklaşımlarının ve dili inceleme yöntemlerinin farklılaştıkları görülmektedir. Örneğin *biçimci yaklaşım*, genellikle Chomskyci (1965) yaklaşımıyla örtüştürülen bir yaklaşımdır ve amacı, dilin yapısal ve biçimsel özelliklerini açıklamaktır (Schiffrin, 1992: 22). Biçimci yaklaşımda, dilin yapısı ve kullanımlarını belirleyen soyut ilkeler belirlenmeye çalışılmakta, biçimin/yapının

özerk olduğu düşünülmemekte, buradaki özerklik, sözdizimin özerkliği savına dayanmaktadır. Sözdizimsel özerklikte sözdizimsel yapılar ve örüntülerin incelenmesinde, söylem işlevleri ve anlam yapıları göz ardı edilmekte, bu yapılar ve örüntüler, biçimsel ilkelerle açıklanmaktadır (Aksan, 1993: 193); yani biçimci yaklaşımda yapı, sözcükler ve anlamları, bağlam olmadan da vardırırlar ve dolayısıyla yapı, başka konuşucuların varlığını gerektirmemektedir (Hopper, 1998), dolayısıyla da temel dilsel birim olarak *tümce* çalışma alanına alınmakta ve yöntem olarak bütünceden çok, bir anadil konuşucusunun kendi dilindeki sezgisel bilgisini göz önünde bulundurarak konuşucusunun (bir bireyin) dil edinimini, doğuştan gelen bir yeti olarak görmektedir; bu nedenle de dil evrenselleri de insan doğasının doğuştan gelen özellikleri olarak düşünülmemektedir (Kıran ve Kıran, 2006). Özetle, biçimci yaklaşım, çalışma nesnesi olan tümceyi edinç ile açıklamaya çalışmakta ve dilin biçimsel özelliklerini söylem işlevleri ve anlamlarını gözetmeksizin bağlamdan bağımsız olarak incelemektedir. Bizim bu çalışmada temel aldığımız *işlevci yaklaşım* ise, farklı bağlamlarda dilin rolünü ve işlevlerini ortaya koymaya çalışan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Hopper'a göre de, işlevci yaklaşım iletişime dayanmaktadır (1998: 162); yani dilin en temel işlevi iletişimi sağlamaktır.

Dilbilimde birçok işlevci yaklaşım bulunmaktadır. 'İşlevci yaklaşımların skalası', tutucu, ılımlı ve aşırı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Tutucu grupta yer alan Kuno (1972) gibi işlevciler, biçimciliğin yetersiz olduğunu vurgulamakta, ancak yeni bir yapısal çözüm önerisi getirmemektedir. İlimli grupta yer alan Hopper ve Thompson (1980) ve Dik (1989) gibi işlevciler, biçimciliğe karşı olmakla birlikte çözüm önerileri de getirmektedirler. Aşırı grupta yer alan Givon (1983) gibi işlevciler ise çok güçlü biçimcilik karşıtıdır. Buradaki amaç, bu üç grubun bakış açılarını değerlendirmek değildir; ancak bu kuramların birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu belirtilmelidir (Nichols, 1984: 102).

İşlevci yaklaşımın ulaşmak istediği nokta, dilin nasıl gösterildiği ya da temsil edildiği değil, dilin dünya görüşümüzü etkin olarak nasıl yapılandırdığıdır. Bu bakış açısına göre dilin, insanların birbirleri arasında anlam oluşturmaya nasıl olanak sağladığı araştırılmakta, çalışma nesnesi ise biçimci yaklaşımın aksine tümce değil,

konuşucuların asıl dil kullanımının belirlenmesine yönelik yazılı ve/ya sözlü söylemden oluşan bütünceler olmaktadır ve bu bütüncelerdeki dil olguları, biçimsel değil, bağlamın da gözetildiği işlevci bakış açısıyla incelenmektedir. İşlevci yaklaşım, biçimci yaklaşımın yanıtlamaya çalıştığı dil olgularını zaten içerdiğinden, hem amaçları hem de dil olguları açısından biçimci yaklaşımdan daha geniştir (Aksan, 1993); çünkü işlevci bakış açısı çerçevesinde yapılan dil çalışmalarında dil, sınırlandırılmış bir dizge değil, kullanım sırasında yapılandırılan ve anlamlandırılan biçimlerin toplamı olarak ele alınabilir. Biçimci yaklaşımın tersine, işlevci yaklaşımda bu biçimlerin daha önce de farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanıldığı ve tekrar kullanılabilmesi bakış açısı hakimdir. Zaten işlevci yaklaşımda dil, önceden var olan soyut bir dizge değil, gözlemlenen tekrarlar olarak ele alınmakta ve monolog şeklindeki metinlerde bile bir dinleyici olduğu görüşü benimsenmektedir (Hopper, 1998: 162).

İşlevciler, dili birer ‘seçim’ olarak değerlendirmektedirler; çünkü dil, seçimlerle anlamlar oluşturmaktadır. Seçimler yoluyla birinin ne dediği ve gerçekten ne demek istediği belirlenebilmektedir. Prince’e (1981) göre de, konuşucuların gerçekte neyi anlatmayı amaçladıklarını belirlemek, ancak tümcelerin bağlam etkeni gözetilerek değerlendirilmesiyle mümkündür; çünkü tek bir sözcüğün anlamı dahi, sözcüğün bulunduğu bağlama bağlıdır ve dil, bağlamdan bağımsız düşünülemez bir olgudur. Tüm bu bilgiler ışığında biz de bu çalışmada Türkçe koşullu yapıları bağlam içerisinde değerlendirerek, bu yapıların özelliklerini ve işlevlerini toplumsal bağlamda gerçekleşen gerçek yazma etkileşimleri çerçevesinde belirleyeceğiz. Şimdi alanyazında koşullu yapıların işlevci bakış açısı ışığında nasıl ve hangi yönleriyle incelendiğini yapılan çalışmalar doğrultusunda aktaralım.

2.2. Koşullu Yapıların İşlevine Yönelik Çalışmalar

Alanyazında koşullu yapılarının işlevci bakış açısıyla incelendiği çalışmalar, araştırmamızın dayandığı temellerin açıkça ortaya konmasında önemli rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, Türkçede koşullu yapıların söylem özellikleri ve işlevlerini belirlemek, ancak söz konusu yapıların işlevine yönelik çalışmaların tanıtılması ve bu çalışmaların değinmediği ya da kimi zaman açıklamakta yetersiz

kaldığı işlevlerin betimlenmesi açısından hedefimize en uygun olan Declerck ve Reed'in (2001) ve Chang-Bong'un (2001) seçilmesinin nedenlerinin açıklanması için zorunludur.

Öncelikle, koşullu yapıların işlevine yönelik çalışmalar, bu yapıların sadece yapısal özelliklerinin (zaman, kip ve bağlaçlar) incelendiği çalışmalarda, temelde iletişim aracı olan dildeki bir yapının tüm karakterini yansıtmada yeterli olmamasından yola çıkılarak yapılmıştır; çünkü her ne kadar koşullu yapıların yapısal özelliklerinin betimlendiği çalışmalar (bkz. 1.2) gerekli olsalar da, bu yapıların konuşucu ve dinleyici tarafından hangi işlevi yerine getirmek için, buna bağlı olarak da koşullu yapıların hem önermesel düzlemde hem de koşullu yapının söylem düzleminde ne anlama geldiğini, ne türden bir işlevi gerçekleştirmek için kodlandığını belirlemede yetersiz kalmaktadır.

Koşullu yapılar dil çözümlemelerinde özel bir yere sahiptir; çünkü bu yapılar anlam değışkelerini yansıtmada ve dil kullanıcılarının uslamlama değerlerini açıklamada önemli gerçeklikleri ortaya koymaktadır (Dancygier, 2004: 309). Aristo'dan beri felsefeciler için bir bilmece olan bu yapılar, dil felsefesinde etkili çoğu kuram (çıkartım kuramı gibi) için bir sınama sahası olarak kullanılmıştır. Bu yapıların dilsel biçimleri sözdizim, anlambilim, edimbilim, söylem, dil edinimi, dil tarihi, dil evrenselleri ve dil öğretimini de içeren geniş bir alanda inceleme nesnesi olarak alınmıştır. Bu nedenle de, koşullu yapıların pek çok koşullu yapı biçimi ve bu biçimlerden daha da çok değerlendirmeleri vardır. Aslında bu yapılar biçim, anlam ve bağlamın karmaşık, büyüleyici ve sürükleyici olduğu bir dil kullanım alanı olarak tanımlanabilir (Dancygier, 2004: 2). Buna bağlı olarak da, koşullu yapılar sadece biçimsel açıdan değil işlevsel açıdan da incelenmiştir. Öncelikle günümüze kadar gelen çalışmalar, özellikle yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde, koşullu yapıların biçimsel değerler çerçevesinde ele alındığını ortaya koymaktadır. Biçimin temel alındığı bakış açısına göre, koşullu yapılar özerk bir dilbilgisellik (kullanılacak bağlacın seçimi, eylem biçimbilimi, ezgi ve tümce sırası) çerçevesinde incelenirken, işlevci yaklaşımda bu yapılar, konuşucunun bilgisinin temsilleri olarak incelenmiştir.

Şimdi geçmişten günümüze en sık başvurulan kaynak çalışmalar temelinde işlevci bakış açısıyla koşullu yapıların nasıl incelendiklerinden söz edelim.

Koşullu yapılar evrensel olarak iki temel üst-türe ayrılmaktadır: *açık* ve *varsayımsal*. ‘*Eğer yağmur yağarsa, maç iptal edilecek.*’ gibi, genellikle, gelecek zaman gönderimi olan açık koşullu yapılarda koşulun gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesine ilişkin herhangi bir tahminde bulunulmamaktadır. *Kapalı, gerçekdışı, olgusal-olmayan, karşı-olgusal* olarak da adlandırılan ‘*Eğer yağmur yağsaydı, maç iptal edilirdi.*’ örneğindeki gibi varsayımsal koşullu yapılar ise, konuşucunun koşulun gerçekleşmesine karşı olumsuz inancını ifade etmektedir (Dancygier, 2004: 30). Ancak araştırmacılar farklı koşul türleri için aynı, aynı koşul türleri için de farklı terminolojileri kullanabilmekte; bu da terminolojik karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu nedenle bu bölümde, öncelikle, bu terminolojilerden söz edilecek; böylelikle alanyazında belirlenmiş koşul türleri de incelenecektir.

Alanyazında pek çok koşul tipolojisine ulaşma çabaları bulunmakta; ancak bu konuda tek bir tipoloji değil çok sayıda tipoloji yer almaktadır. Bunun nedeni, koşullu yapılarda farklı pek çok parametrenin göz önünde bulundurulması; dolayısıyla da bu yapıların çok sayıda ulama ayrılmasıyla açıklanabilmektedir. Sonuç olarak ‘*If Alan didn’t do his work properly, he may get into trouble*’ (Eğer Alan görevini hakkıyla yapmadıysa, başı derde girebilir) gibi bir koşullu yapı birbirinden ayrılan yarım düzine ulama uygun görünebilmektedir. Ancak bu ulamların en temel olanları (i) *eğer-tümcesinin* anatümce tarafından ifade edilen sonuca yol gösteren bir dayanak noktası¹ ifade ettiği ‘*Eğer yağmur yağarsa, maç iptal edilecek.*’ gibi koşullu yapılar (çıkarımsal koşul); (ii) *eğer-tümcesinin* ya ‘*Eğer saat 9’dan önce gelmezse, onsuz yemek yiyeceğiz.*’ gibi açık koşul (konuşucunun gerçekleşip gerçekleşmediğini düşündüğü koşul) ya da ‘*Eğer arabam burada olsaydı, seni istasyona bırakabilirdim.*’ gibi (konuşucunun gerçekleştiğini varsaydığı koşul) olarak değerlendirildiği yapılar (iii) *eğer-tümcesinin* ‘sözdizimsel olarak belirtisiz’ koşul ifade ettiği yapılar olarak belirlenebilmektedir. Görüldüğü gibi, koşullu yapıdaki bir öncül tümce (*eğer-tümcesi*) birbirinden farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. Zaten bu değerlendirmelerdeki ayrışmalar, koşullu yapı çalışan araştırmacıları koşul

türlerini belirleme aşamasında farklı parametreleri temel almaya yönlendirmiştir (Declerck ve Reed, 2001: 4).

Öncelikle, Leech (1971) ve Dancygier & Mioduszevska (1984) sınıflandırmalarını, aşağıda sözünü edeceğimiz parametrelerden tamamen farklı bir parametreye dayandırmaktadırlar. Bu parametre, *eğer*-tümcesi tarafından ortaya konan ‘If I have enough money, I will go on a trip’ ‘*Eğer yeterli param olursa, seyahate çıkarım*’ örneğindeki gibi gerçekleşmesi muhtemel olan koşullu yapı türü olduğu söylenebilir (Leech, 1971 ve Dancygier & Mioduszevska, 1984’ten aktaran Declerck ve Reed, 2001: 5).

Funk (1985) da koşullu yapıları ‘+/-gerçek’ ve ‘-gerçek’ koşullu yapılar olarak sınıflandırmaktadır. Funk’a göre, ‘If you come early in the afternoon, we will go to the cinema’ ‘*Eğer öğleden sonra erken gelersen, sinemaya gideriz*’ gibi ‘+/-gerçek’ koşullu yapılar gerçekliğin ne onaylandığı ne de reddedildiği durumlar için; ‘If you had come early in the afternoon, we will have gone to the cinema’ ‘*Öğleden sonra erken gelseydin, sinemaya giderdik*’ gibi ‘-gerçek’ koşullu yapılar ise, koşulun gerçekliliğinin reddedildiği durumlar için kullanılmaktadır (Funk, 1985’ten aktaran Dancygier, 2004: 37).

Koşullu yapılara yönelik bir diğer tipolojik ayırım da Sweester (1990) tarafından önerilmiştir. Sweester’a (1990) göre, koşullu yapılar ‘içerik’, ‘bilgisel’ ve ‘sözylem’ olarak farklı bilişsel alanlara ayrılmaktadır. İçerik alanındaki koşul tümcesi ve sonuç tümcesi birbirlerine, ‘*Yemek yersen, büyürsün*’ örneğindeki gibi, nedensel olarak bağlanmaktadır. Bilgisel alanda, ‘*Yemeğe biber koyduysa, tadı acı olur*’ örneğindeki gibi, öncül önerme neden olarak gösterilmekte, anatümce de sonucu ifade etmektedir. Sözylem alanında, ‘*Söz verdiyse, parka gelmiştir*’ örneğindeki gibi, öncül, sonuçtaki sözylemi uygun ve yerinde sunan/açıklayan koşulları ifade etmektedir (Sweester, 1990’dan aktaran Dancygier, 2004: 13). Diğer bir deyişle, konuşucu, içerikte toplum-fiziksel dış dünya hakkında bir tahmin yapmaktadır: öncül bir durumu kanıt göstermeksizin doğru olarak varsayılmaktadır. Bilgisel alanda konuşucu öncülde bir çıkarım oluşturur; sonuç da, bu çıkarımın

temelini oluşturur. Sözeylem alanında bir sözeylem koşulsal olarak öncülde gerçekleştirilmektedir, sonuç da sözeylemi ‘uygun’ hale getirmektedir (Cheng, 2002: 311).

Taylor’a (1997) göre ise, koşullu yapılar ‘olgusal’, ‘önvarsayımsal’ ve ‘karşı-olgusal’ olarak üçe ayrılmaktadır. Bu ayrım Harris’in (1986 a,b) yapmış olduğu ‘gerçek’, ‘potansiyel’ ve ‘gerçekdışı’ geleneksel sınıflamasına benzemektedir (Taylor, 1997 ve Harris 1986a, b’den aktaran Cheng, 2002: 311). Dancygier bu sınıflamanın, konuşucunun koşulun gerçekleşmesine yönelik tutumuyla belirlendiğini savunmaktadır (2004: 29):

Örnek (1) a. If two and two make four, then two is an even number.

‘İki kere iki dört ederse/ediyorsa, o zaman iki tam sayıdır.

b. If it rains, the match will be canceled.

‘Yağmur yağarsa, maç iptal edilecek’.

c. If it rained, the match would be canceled.

‘Yağmur yağsaydı, maç iptal edilirdi.’

d.If it had rained, the match would have been canceled.

‘Yağmur yağmış olsaydı, maç iptal edilmiş olurdu’.

Örnek (1a-d), koşullu yapıların konuşucunun koşulun gerçekleşmesine yönelik tutumu ile belirlendiğini göstermektedir. Yani, örneğin (1a)’da, gerçekliği olan bir olgunun koşul ifadesi bulunmaktadır. Konuşucu, burada, koşulu gerçek olarak algılamaktadır. (1b)’de yağmurun yağması varsayımsaldır; konuşucuya göre bu varsayımsallık maçın iptal edilip edilmeyeceğini belirlemektedir. (1c) ve (1d) ise, geçmişte gerçekleşmesi beklenen koşulların karşısında maçın iptal edilmesine ilişkin bakış açıları sunulmaktadır.

Taylor’ın terminolojisiyle ‘olgusal’ koşullu yapılarda *eğer*-tümcesinin içeriği gerçekliğe dayanmaktadır. ‘Karşı-olgusal’ koşullu yapılardaki *eğer*-tümcesinin içeriği ise, gerçeğe karşıt olarak alınmaktadır. Bu ulamlar arasında da, *eğer*-tümcesinin içeriğinin ne gerçeklikle uyumlu ne de gerçekliğe aykırı bir olasılık kodladığı ‘varsayımsal’ koşullu yapılar bulunmaktadır (Taylor, 1997: 301):

Örnek (2) a. If he said that (and we heard him say it!), he's a liar.

'Eğer onu söylediyse (ki söylediğini duyduk), o bir yalancıdır.'

b. If he said that, he'd be a liar.

'Eğer onu söyleseydi, o bir yalancı olurdu'

c. If he had said that (which he didn't) he would be a liar.

'Eğer onu söylemiş olsaydı (ki söylemedi), o bir yalancı olurdu.'

Örnek (2a) dinleyici gerçekten kişinin yalan söylediğini duyduğu için 'olgusal', (2b) gerçekleşmemiş bir olaya gönderimde bulunduğundan 'varsayımsal', (2c) ise, kişinin bir şey söylememiş olması söz konusu olduğundan 'karşı-olgusal' koşullu yapılarını temsil etmektedir. Taylor'a göre, İngilizcedeki karşı-olgusalılık geçmiş zaman (genellikle de geçmiş bitmişlik zamanı) ile belirtilmektedir ve yukarıdaki (2a-c) örneklerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, aynı ifade bağlama göre farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla 'if he said that' ifadesi (2a)'daki gibi olgusallıkla (gerçeklikle), (2b)'deki gibi varsayımsallıkla (tahmine dayanmakla) ve (2c)'deki gibi karşı-olgusallıkla (gerçekdışılıkla) uyumlu olmaktadır. Bunların yanı sıra, öncülü aynı olup da hem 'olgusal' hem de 'karşı-olgusal' değerlendirmeye açık olan koşullu yapılar da bulunmaktadır (Taylor, 1997: 302):

Örnek (3)a. If he had seen your photograph before, then of course he was able to recognise you.

'Daha önceden fotoğrafını gördüyse, o zaman tabii ki seni hatırlayabilecektir.'

b. If he had seen your photograph before, he might have been able to recognise you.

'Daha önceden fotoğrafını görmüş olsaydı, seni hatırlayabilirdi.'

Yukarıdaki (3a) örneğinde 3. tekil kişinin senin fotoğrafını daha önceden gördüğü, (3b) örneğinde ise, görmediği sezdirilmektedir (Taylor, 1997: 302).

Declerck ve Reed (2001) ise, koşullu yapıların olgusal ve kapalı koşullu yapılar üst başlığı altında incelemektedir. Bu araştırmacılara göre, bir koşullu yapı, konuşucu tarafından *bilindik* ise 'olgusal'dır; koşulun diğer konuşucunun *tanıklığına* (authority) dayanarak gerçekleştiği *varsayıyor* ise, 'kapalı' koşullu yapı kodlanmaktadır:

- Örnek (4) a. ["Mummy, the milkman's here."] – "If the milkman is here, give him his Money."
["Anne, sütçü burada"] – 'Sütçü buradaysa, ona parasını ver'
- b. (bağlam: konuşucu sütçünün kapıda olduğu görmektedir)* If the milkman is here, give him his Money.
'*Sütçü buradaysa, ona parasını ver'
- c. ["Mummy, the milkman's here."] – "If the milkman is here, I can give him his Money."
["Anne, sütçü burada"] – 'Sütçü buradaysa, ona parasını verebilirim'
- d. (bağlam: konuşucu sütçünün kapıda olduğu görmekte ve kendi kendine bu tümceyi söylemektedir.) If the milkman is here, I can give him his money.
'Sütçü buradaysa, ona parasını verebilirim'

(4b) ve (4d) örneklerinde koşul, gerçek dünyayı, yani koşullu yapılarda ifade edilen olayların gerçekleşmesi olası olan dünyayı yansıtmakta; bu da doğrudan ve kişisel bir gözleme dayanmaktadır; yani konuşucu sütçünün orada olduğunu 'bilmektedir'. (4a) ve (4c) örneklerinde ise, konuşucu birinin tanıklığına dayanarak orada sütçünün olduğunu varsaymaktadır. Bu örneklerde (4b)'nin kabuledilemez olmasının nedeni, konuşucunun olayı/gerçeği varsayım/tahmin olarak işlemleyememesidir; çünkü konuşucu zaten sütçüyü görmüştür ve 'sütçünün orada olması' bir tahmin değil bir gerçektir. (4c) örneği ise, sütçünün orada olduğu çıkarımına dayanarak, konuşucunun ona para verebileceğini sesletmesi açısından çıkarımsaldır ve bu nedenle de kabuledilebilirdir. (4d) örneği de benzer biçimde çıkarımsaldır ve koşul, olgusal görünmesine rağmen kabuledilebilirdir. Bunun nedeni koşulun 'kapalı' davranmasıdır. Kapalı çıkarımsal koşullarda *eğer*-tümcesi 'olgusaldışı'dır. Bu tür koşullu yapılarda, önermenin gerçek dünyada doğru olup olmaması önemli değildir; sorun, önermenin 'varsayılması'dır. Diğer bir deyişle, (4d)'nin çıkarımsal olarak değerlendirilmesi, konuşucunun *eğer*-tümcesini bir kapalı varsayım/tahmin olarak gördüğü anlamına gelmektedir. Bu da (4d)'nin kabuledilebilirliğini onaylamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 1). Declerck ve Reed'in yapmış olduğu bu ayrım, alanyazında ya birbirleriyle eşit ya da birbirleriyle iç içe geçmiş bir biçimde algılanmaktadır. Örneğin, Dancygier ve Mioduszewska 'olgusal' koşullu yapıları, Declerck ve Reed'in 'kapalı' koşullu yapıları gibi

görmektedir (Dancygier ve Mioduszevska, 1984: 127-128'den aktaran Declerck ve Reed, 2001: 1).

Dancygier'e göre, yapılan tüm bu sınıflandırmalar, zamansal gönderimin temsil edilmesindeki aksaklıklar nedeniyle yetersiz kalmakta; bu nedenle de, koşullu yapılarda eylem biçimlerinin net açıklamasının yapılabileceği a) tahmin amaçlı -varsayımsal ya da ıraksı tahmin amaçlı- b) tahmin amaçlı-olmayan koşullu yapılar olmak üzere ikili bir sınıflama tercih edilmektedir (2004: 37):

Örnek (5) a. If it rained, the match would be canceled.

'Yağmur yağsaydı, maç iptal olacaktı'.

b. If he doesn't arrive before nine, we'll have the meal without him.

'Dokuzdan önce gelmezse, o olmadan yemek yiyeceğiz'.

c. If two and two make four, then two is an even number.

'İki kere iki dört ediyorsa, o zaman iki tam sayıdır'.

d. If she is in the lobby, the plane arrived early.

'Lobideyse, uçak erken gelmiştir'.

Dancygier'in sınıflandırmasına göre, tahmin amaçlı ya da tahmine dayalı koşullu yapılar (5a-b) örneklerindeki gibi gelecek zaman gönderimi olan açık koşullu yapıları içermektedir; (5c-d) örnekleri ise, tahmin amaçlı-olmayan koşullu yapıları temsil etmektedir. Bu tür koşullu yapılar geri değiştirim eylem biçimiyle belirtilmemiş tüm koşullu yapılarını içermektedir. 'Geri değiştirim' terimi, EÖ'nde belirtilen zamanın, gönderimde bulunulan zamandan daha önce olmasını temsil etmektedir. Örneğin (5a)'daki öncülde 'rained', geçmişini işaret etmektedir; ama, aslında, geleceğe gönderimde bulunmaktadır (Dancygier, 2004: 37).

Athanasiadou ve Dirven (1996) da ayrıntılı bir koşul sınıflandırması yapmışlar ve koşullu yapıları, (i) olaylar dizisi koşullu yapılar, (ii) varsayımsal koşullu yapılar, (iii) edimbilimsel koşullu yapılar olmak üzere 3 temel ulamda incelemişlerdir. Athanasiadou ve Dirven'a göre, 'olaylar dizisi koşullu yapıları'nda iki durumun basit bir eşgerçekleşme ilişkisi içerisinde olması söz konusudur (*Eğer o giderse, ben de giderim*); 'varsayımsal koşullu yapıları'nda ise, nedensellik söz konusudur; yani eğer p olursa, q onu izler (*Eğer akşam gelersen, memnun olacağım.*).

Eğer bu ilişkilerden hiç biri ifade edilmezse, ‘Gerçeği söylemek gerekirse, oyuna gerçekten gitmek istemiyordu’ örneğindeki gibi bir koşullu edimbilimsel olarak değerlendirilmektedir (Athanasidou ve Dirven, 1996’dan aktaran Declerck ve Reed, 2001: 5); yani öncül tümce sonuç tümcesinin gerçekleşme koşulunu belirlememekte, bildirişim durumundaki konuşucular için öncül tümce sonuç tümcesinin içeriği hakkında bir yorum sunmaktadır.

Declerck ve Reed (2001), Athanasidou ve Dirven’in (1996) yukarıda sözünü ettiğimiz üçlü sınıflandırmalarının iki soruna neden olduğunu savunmaktadırlar. Öncelikle, eğer ‘edimbilimsel’in, p ve q durumlarının basit bir eşgerçekleşme (olaylar dizisi) ilişkisi ya da eğer p olursa q onu izler (varsayımsal) bağımlılık ilişkisinde olduğu tüm durumları kapsadığı varsayılırsa, o zaman ‘edimbilimsel’ ulam çerçevesinde çok sayıda örneğe rastlanması gerekmektedir; çünkü eşgerçekleşme ve varsayımsal bağımlılık ilişkisinin dışında kalan tüm örnekler ‘edimbilimsel’ ulama dahil olacaktır:

Örnek (6) a. If you think your bike is bad, you should try mine.

‘Bisikletinin kötü olduğunu düşünüyorsan, benimkini denemelisin’.

b. If you’re looking for Tom, he’s in the shed.

‘Tom’u arıyorsan, kulübede’.

c. That’s a lovely tie, if you don’t mind me saying so.

‘Çok hoş bir kravat, böyle söylememin senin için sakıncası yoksa’.

d. If the truth be told, she really didn’t want to go to the play.

‘Gerçeği söylemek gerekirse, oyuna gitmeyi gerçekten istemiyordu’.

e. If that was a high day for rugby, it was also an important day for athletics.

‘Ragbi için önemli bir günse, atletizm için de öyleydi’

Yukarıdaki (6a-e) örneklerinden hiçbiri, Türkçe açıklamalarında da görüldüğü gibi, ne basit bir eşgerçekleşme ne de nedensel bağımlılık ilişkisi göstermeleri açısından Athanasidou ve Dirven’in (1996) genellemelerine uygun görünmemektedir; çünkü bu örneklerdeki öncül tümcelerle sonuç tümcelerinin ne birbirini izlemesi ne de birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi kurması söz konusudur. Dolayısıyla da Athanasidou ve Dirven’in (1996) yukarıda sözünü ettiğimiz eşgerçekleşme ve varsayımsal bağımlılık ilişkisi göstermeyen her koşullu yapının

'edimbilimsel koşullu yapılar' sınıflamasına dahil olması savlarına dayanarak, bu örneklerin tümünün 'edimbilimsel koşullu yapılar' olarak incelenmesi gerektiği söylenebilir.

Koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkiyi yine işlevsel bakış açısıyla yaklaşan en ayrıntılı çalışma, Van der Auwera (1976), Sweester (1990), Dancygier (1998), Declerck ve Reed (2001) gibi pek çok dilcinin de bakış açılarını gözeterek, koşullu yapıları üç farklı çıkarım örüntüsüne dayandıran ve bunları farklı sözce türleri ve söylem yapılarıyla ilişkilendiren Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in (2008) çalışmasıdır. Söz konusu çalışmanın araştırmamızın bu aşamasında tanıtılması uygun görülmüştür; çünkü Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in (2008) çalışması, koşullu yapıların işlevlerini buraya kadar bizim de sıklıkla alıntılıdığımız Van de Auwera, Sweester, Dancygier, Declerck ve Reed gibi araştırmacılar çerçevesinde tartışan bir çalışmadır. Bu nedenle şimdi genel hatlarıyla bu çalışmayı tanıtalım ve koşullu yapıların işlevsel bakış açısıyla tartışıldığı bu son dönem araştırmanın eksikliklerini saptayalım.

Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'e (2008) göre, koşullu yapılar 'koşul tamamlama' örüntüsü (bundan sonra KT) olarak adlandırılan belli çıkarımlar içermektedirler. Bunlar özgül olan 'sadece p ise q' (only if p, q) ve 'sadece p değilse, q değil' (only if not p, not q) çıkarımları ve daha genel olan 'p değilse, o zaman q değil' çıkarımıdır ve koşullu yapılar bu çıkarım örüntülerinden hangisini kodladığına göre farklı işlevler yüklenmektedir. Öncelikle doğal diller 'tam koşul' (perfect conditions) olarak adlandırılan 'p ise q' (if p, then q) örüntüsüne ulaşma eğilimindedirler ve bunun için dillerde 'sadece ve sadece p ise, o zaman q' (if and only if p, then q) ve 'eğer p değilse, o zaman q değil' (if not p, then not q) gibi koşul kullanımları bulunmaktadır. Geis ve Zwicky (1971) bu olaya 'koşul tamamlama' adını vermiştir (Geis ve Zwicky, 1971'den aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 349).

Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'e (2008) göre, KT farklı edimsöz ya da sözce türleriyle ilişkilidir. Bu araştırmacılar da, bu ilişkiyi koşullu yapıların anlambilimsel ve işlevsel özellikleriyle açıklamakta ve bu açıklamayı,

- (i) eğer p ise q
- (ii) eğer sadece p değilse, q değil
- (iii) eğer p değilse, o zaman q değil
- (iv) koşul tamamlama (bundan sonra KT) örüntüsü olmayan koşullu yapılar

çerçevesinde ortaya koymakta, öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkiyi işlevsel bakış açısıyla inceleyerek bir sınıflama önermektedirler. Bu sınıflamayı aşağıdaki gibi tablolaştırmak mümkündür:

Çizelge 1. Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in (2008) Koşul Sınıflaması

Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in Koşul Sınıflaması	ÖRNEKLER
Vaat Bildiren Koşullu Yapılar	<i>Eğer bana kahve getirisen, sana kurabiye vereceğim.</i>
Önkoşul Koşullu Yapılar	<i>Eğer şirket arabası alırsam, işi kabul edeceğim.</i>
Tehdit Bildiren Koşullu Yapılar	<i>Eğer paramı bana vermezsen, seni öldüreceğim.</i>
Uyarı Bildiren Koşullu Yapılar	<i>Eğer pencereden biraz daha sarkarsan, düşeceksin.</i>
Öneri Bildiren Koşullu Yapılar	<i>Eğer hayvanınızı seviyorsanız, onlara Petboost verin.</i>
Uygun Çıkarımsal Koşullu Yapılar	<i>Eğer çimleri biçersen, sana 5 avro vereceğim.</i>
Konu-Dışı Çıkarımsal Koşullu Yapılar	<i>Eğer yağmur yağarsa, yerleri sel götürecek.</i>
Belirtmeli Koşullu Yapılar	<i>Eğer 8'deki treni kaçırırsam, bir sonrakini yakalarım.</i>
Artçıl Koşullu Yapılar	<i>Eğer bebeği banyo yaptırıyorsa, daha sonra ararım.</i>
'Holdcroft' Koşullu Yapıları	<i>Eğer John'u gördüysen, onunla konuştun mu?</i>
Yorumlamalı Koşul Sözeylemleri	<i>Eğer açsan, büfede bisküvi var.</i>
Ödünleyici Koşullu Yapılar	<i>Peter gelse bile, kalmayacağım.</i>
Diğer Koşullu Yapılar	<i>Eğer Fransa'nın kralı varsa, keldir. Eğer bu bir kediye, memelidir.</i>

Çizelge 1'de de sergilendiği gibi, son dönem koşullu yapı araştırmalarının işlevsel bakış açısıyla yürütüldüğü en ayrıntılı çalışmalardan biri olan Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'e (2008) göre, koşullu yapılar 13 ayrı biçimde sınıflanmaktadır. Öncelikle, yukarıda sözünü ettiğimiz 'eğer sadece p ise q' örüntüsü tipik olarak söz verme bağlamlarında kullanılmaktadır. Burada konuşucu genellikle koşullu yapının sonuç bölümünde tanımlanan bir ödülü önermekte ve bu sayede dinleyicinin

konuşucunun istediği şeyi yapmasını beklemektedir (Dancygier, 1998: 17'den aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 352):

Örnek (7) If you get me some coffee, I'll give you a cookie (Sweetser, 1990:116)

'Eğer bana kahve getirirsen, sana kurabiye vereceğim.'

Örnek (7)'deki öncülde tanımlanan olay konuşucu için istenen/çekici olan bir şeydir; dinleyici öncülde tanımlanan olayı denetler; konuşucu dinleyiciden bu olayı gerçekleştirmesini ister; konuşucu sonuçta tanımlanan olayın dinleyici için istenen bir şey olduğu düşünür; çünkü konuşucu dinleyicinin sonuçtaki olayın gerçekleşmesini istediğini varsayar; dolayısıyla konuşucu bu olay üzerinde denetim kurar. Sweetser' göre de, konuşucu sonuçtaki olayın gerçekleşmesi sadece/ancak öncülde tanımlanan olayın gerçekleşmesiyle mümkün olacağı sezdirimini vermektedir (1990: 116). Bunun yanı sıra, vaat bildiren koşullu yapıları dinleyici-güdümlü olmayan koşullu yapıları da içerebilmektedir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 353):

Örnek (8) If the weather is fine tomorrow, we'll go for a swim.

'Eğer yarın hava iyi olursa, yüzmeye gideceğiz.'

Athanasiadou and Dirven'dan (1997: 63) alınan bu örnekte, konuşucu, öncülün söz verilen/vaat edilen hareket için yeterli ve gerekli koşul olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra 'eğer p ise q' yapılanmasında karşımıza çıkan bir diğer koşullu yapı da, öncül tümcenin sonuç tümcesindeki eylemin gerçekleşmesi için gerekli bir koşulu ifade ettiği 'Önkoşul Koşullu Yapıları'dır.

Örnek (9) If the weather is fine tomorrow, I'll go for a swim.

'Eğer yarın hava iyi olursa, yüzmeye gideceğim.'

Örnek (9)'daki koşullu yapı, vaat bildiren koşullu yapılar ile bazı ortak özellikleri paylaşmaktadırlar. Öncelikle, sonuçta tanımlanan eylem, konuşucunun denetimindedir ve sonuçtaki eylem elbette söylemdeki bir vaate dayanmaktadır. Burada konuşucu sonuçta tanımlanan eylemin dinleyici için istenen, ümit edilen bir şey olduğunu düşünür; çünkü konuşucu dinleyicinin sonuçta tanımlanan eylemi

istediğini varsayar. Bu bilgiler doğrultusunda havanın iyi olması dinleyici için olumlu ve istenen bir durum olarak algılanabilir. Bu noktada (9) örneğinin dinleyici-güdümlü olmayan bir vaat anlatımı olduğu, yukarıdaki (8) örneğinin ise, dinleyici-güdümlü olduğu savunulabilir.

Önkoşulların bir diğer özelliği de, eylemleri sadece olumlu ve istenen bir durum olarak sunmalarıdır (Athanasidou ve Dirven 1997: 66), dolayısıyla aşağıdaki (10) örneğinde değineceğimiz koşullu yapılarda sonuç tümcesi olumsuz ve istenmeyen durum ya da durumları sergiledikleri için, öncül sözü edilen sonuca yönelik önkoşul olarak alınamamaktadır:

Örnek (10) If you date my daughter, I'll give you a C.
'Eğer kızıyla flört edersen, sana C vereceğim.'

Örnek (10)'daki sözce konuşucunun, sonucun dinleyici için arzu edilen ya da edilmeyen olduğunu düşünmesine dayanarak ya bir vaat ya da bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Vaat olarak düşünülürse, konuşucu notu F olan dinleyicinin C almak istediğini varsaymakta ve konuşucuyu kızıyla flört etmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Koşul sözcüsünün tehdit olarak değerlendirilebileceği ikinci durumda, konuşucu notu A olan öğrencisinin, C'den daha yüksek bir not istediğini varsaymaktadır ve kızıyla flört etme niyetinden vazgeçirmeye çalışmaktadır; yani konuşucu kızıyla flört etmeyi, C vermenin önkoşulu olarak sunmamaktadır. Sonuç olarak (10) örneği, eğer bir tehdit sözcüsü olarak değerlendirilirse, 'sadece kızıyla flört edersen, sana C veririm' çıkarımı yapılamaz; ancak koşul vaat olarak algılanırsa, o zaman 'sadece eğer' okuması yapılabilir. Yani öncül tümce tehdit bildirdiğinde 'eğer p değilse, o zaman q değil' biçiminin kodlanması, konuşucunun sonucun olacağıyla ilgili tehditte bulunması ve 'p değil' biçiminde oluşturularak sonucun gerçekleşmemesi için tek koşulu sunmalıdır:

Örnek (11) If you don't give me your money, I'll kill you. (Fillenbaum, 1986:184)
'Eğer paramı bana vermezsen, seni öldüreceğim.'

Örnek (11)'deki öncülde tanımlanan eylem konuşucu için arzu edilmeyen bir eylemdir; dinleyici sonuçta tanımlanan eylemi denetler, konuşucu dinleyiciden öncülde tanımlanan eylemi gerçekleştirmemesini ister, konuşucu sonucun dinleyici için arzu edilmeyen olduğunu düşünür; çünkü konuşucu dinleyicinin sonuçta tanımlanan eylemi istemediğini varsayar, konuşucu sonuçta tanımlanan olayı denetler. Bu nedenle de tehdit bildiren koşullu yapılar olarak incelenmelidirler.

Uyarı bildiren koşullu yapılarda ise dinleyici öncülde tanımlanan eylemi denetler, konuşucu dinleyiciden öncülde tanımlanan eylemi yapmamasını ister, konuşucu sonuçta tanımlanan eylemin dinleyici için arzu edilmeyen olduğunu düşünür; çünkü konuşucu dinleyicinin sonuçta tanımlanan eylemi istemediğinin varsayar; ancak tehdit bildiren koşullu yapılarının aksine, bu tür koşullu yapılarda konuşucunun, dinleyiciyi denetlemesi söz konusu değildir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 358):

Örnek (12) If you touch that wire, you'll get a shock.

'Tele dokunursan, çarptırırım'

Örnek (12) uyarı bildiren bir koşullu yapıdır ve burada tehdit bildiren koşullu yapıların aksine, konuşucu dinleyici üzerinde herhangi bir denetim kurmamaktadır; çünkü sonuç tümcesi konuşucuya göre değil, genel bir gerçekliğe göre düzenlenmiştir. Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'e göre, konuşucunun sonuçtaki eylem üzerinde denetiminin olmaması, uyarı bildiren koşullu yapıların 'eğer sadece p olmazsa, q olmaz' gibi değerlendirilemeyeceğini göstermektedir; çünkü eğer sadece konuşucunun sonuçta sözü edilen eylem üzerinde denetimi olursa, o zaman konuşucu haklı olarak bu olay gerçekleş(mey)ecekmiş gibi davranır. Dolayısıyla eğer dinleyici konuşucunun öncülü gerçekleştirmemenin, sonucun gerçekleşmemesi için tek koşul olduğunu varsayarsa, uyarı bildiren bir koşullu yapı istisnai olarak 'eğer sadece p olmazsa, q olur' çıkarımına neden olabilir. Örneğin 'öleceksin, eğer ameliyat olmazsan' gibi bir sözce bir doktorun hastasına yönelttiği bir sözce ise, hasta sadece ameliyat olduğu takdirde ölmeyeceği bilgisine ulaşabilir; çünkü hasta doktorunun gerçek bir uzman olduğunu düşünmektedir (2008: 358). 'Eğer sadece p değilse, q

değil' çıkarımı sadece tehdit içeren koşullarla değil, öneri bildiren koşullu yapılarda da gerçekleşmektedir. Şimdi bu yapıları inceleyelim.

Öneri bildiren koşullu yapılarda, konuşucu dinleyiciden sonuçta tanımlanan eylemi yapmasını istemekte, bunu da öncülde verilen bir duygu, istek, arzunun yerine getirilmesi için bir araç olarak sunarak yapmaktadır; bunun nedeni konuşucu öncülde tanımlanan eylemin dinleyici için arzu edilen olduğunu düşünmesi olarak açıklanabilir çünkü konuşucu dinleyicinin öncülde tanımlanan eylemi istediğini varsayar; öncülde tanımlanan eylem de en iyi sonuçta tanımlanan eylemle gerçekleşir. Bunun yanı sıra, öncülde kodlanan duygu arzu ya da isteğin, arzu edilen ve uygun olduğu düşünülmektedir ve sonuçta temsil edilen olay durumları 'genelde iyidir; ancak sadece dinleyici için iyi değildir (Searle ve Vanderveken, 1985: 2003'ten aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 358)

Örnek (13) If you love your cat, dog or horse, give them Petboost (and watch them get well and happy). (advertisement)
'Eğer kedinizi, köpeğinizi ya da atınızı seviyorsanız, onlara Petboost verin (iyi geldiğini ve mutlu olduklarını izleyin).' (reklam)

Örnek (13) bir hayvan maması olan Petboost'un tanıtım reklamıdır. Reklam veren kişi ya da kuruluşun 'p değilse, o zaman q değil' gibi bir ileti aktarması çok olası değildir; çünkü konuşucu dinleyicinin öncülde tanımlanan eylemi istediğini varsayar. Zaten burada reklamcının amacı, tıpkı diğer reklamcılarının da olduğu gibi, belli bir ürünü olabildiğince çok tüketiciye satmayı amaçlamaktadır; bu durumda Petboost'un tüketiciler için en iyi ürün olduğunu varsaymaktadırlar. Ve bu da, bu tür bir örnekteki gibi, öneri bildiren koşullu yapıyla sağlanmıştır. Bu koşullu yapıda verilen ileti, kişinin bir evcil hayvan sevmesinin uygun ve çok olası olduğu, bu nedenle de Petboost'u satın almanın genel olarak iyi olduğu biçimindedir. Sonuç olarak (13)'te sezdirilen, reklamı okuyan herkesin Petboost alması gerektiğidir (tabii kişinin beslediği hayvanı sevmemesi gibi marjinal ve uygunsuz bir durum haricinde) (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 359).

Özetle, ‘Tehdit İçeren Koşullu Yapılar’ ve ‘Öneri Bildiren Koşullu Yapılar’, ‘q değil’in gerçekleşmediği tek bir koşul olarak ‘p değil’i seçen ‘eğer sadece p değilse, q değil’ çıkarımına götürmektedir. Diğer bir deyişle, tehdit içeren bir koşullu yapısı ile konuşucu dinleyiciyi sonuçla ya tehdit etmekte ve ‘p değil’i sonucun kodladığı eylemi gerçekleştirmeyeceği tek koşul olarak göstermektedir. Bunun yanı sıra, öneri bildiren koşullu yapılar ile konuşucu genel olarak sonucu önermekte ve ‘p değil’i sonuçta kodlanan eylemi gerçekleştirmesinin gerekli olmadığı marjinal koşul olarak göstermektedir. Her iki durumda da, dinleyici konuşucunun kendisini sonuç ile tehdit ettiğini söylebilmektedir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 361).

KT’nın genel biçimi olan ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ örüntüsü de alanyazında ‘öncülü inkar etme yanlışlığı/yanıltmacası’ olarak da bilinmektedir. Bu çıkarım, yukarıda sözünü ettiğimiz ‘p ise q’ ve ‘p değilse, q değil’ çıkarımlarından daha yansızdır. Diğer bir deyişle, bu çıkarımda öncül bir önkoşul değildir; dolayısıyla ‘p değil’ de ‘q değil’in gerçekleştiği tek bir koşul değildir. Bu çıkarım, dinleyiciyi ‘eğer sadece öncül gerçekleşmezse, sonuç olarak sonuç da gerçekleşmez’e taşımaktadır. Van Canegem-Ardijns ve Van Belle (2008) sözü edilen bu çıkarım işlemini ‘uygunsuz çıkarımsal, konu-dışı çıkarımsal ve belirtmeli koşullar’ olarak üç bölümde incelemektedir. Buna göre, önkoşul bildiren koşullu yapılar, tehdit içeren koşullu yapılar ve uyarı bildiren koşullu yapılar ‘eğer sadece p ise, q’ ve q, p olduğu müddetçe’yi sezdirmektense, ‘p değilse, o zaman q değil’ okumasını da beraberinde getirmektedirler.

Örnek (14) a. If you don’t give me your money, I’ll kill you.

‘Eğer bana paranı vermezsen, seni öldüreceğim.’

b. . If you touch that wire, you’ll get a shock.

‘Eğer tele dokunursan, çarpılacaksın.’

(14a)’teki tehdit bildiren koşullu yapı, dinleyicinin parasını konuşucuya *verdiği* ve ödül olarak da öldürülmediği bir durumu beraberinde getirdiği anlamına gelmektedir. Burada ‘p değilse, o zaman q değil’ bilgisi, sonucun gerçekleşmesini istemediği varsayılan dinleyici için *uygundur*. (14b)’deki gibi bir uyarı bildiren koşullu yapı, öncülü gerçekleştirmesinden kaynaklanan kötü sonuç hakkında

dinleyiciyi bilgilendirmek için kullanılmaktadır ve buna bağılı olarak da konuşucu dinleyiciyi öncülü gerçekleştirmemesi için ikna etmektedir. Diğer bir deyişle, konuşucu ‘eğer p gerçekleşmezse, sonuç olarak q da gerçekleşmez’ düşüncesini sezdirmekte ve bununla ilgili dinleyiciyi bilgilendirme niyeti taşımaktadır. Dinleyicinin sonucun gerçekleşmesini istemediği varsayımına dayanarak, ‘q değil’in gerçekleştiği durum hakkındaki bilgi de *mantıklı olarak* dinleyici için uygun olarak düşünülebilmektedir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 362). Şimdi bir diğer ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ sezdirimi taşıyan ‘konu-dışı çıkarım olarak eğer p değilse, o zaman q değil’ yapılarını inceleyelim.

Konu-dışı çıkarımsal koşullu yapılarda konuşucu aslında öncülün gerçekleşmediği durum hakkında bilgilendirici olma niyetinde değildir:

Örnek (15) If you drop this cup, it will break.
'Eğer fincanı düşürürsen, kırılacak.'

Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, (15) örneğinde ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ değerlendirmesinin dışlanmadığını kabul etmektedirler; ancak bu araştırmacılara göre, özellikle (15) örneğinde olduğu gibi, her zaman bu sezdirimin ortaya çıkmayacağını savunmaktadırlar; çünkü bu örnek koşullu yapı tipik olarak bir tahmin anlamı taşımaktadır. Sonuç olarak konuşucu öncülün gerçekleşmediği bir durum hakkında bir şey sezdirmeye çalışmamaktadır. Üstelik sonuçta tanımlanan olayın gerçekleşip gerçekleşmemesinin, dinleyici üzerinde herhangi bir şey gerçekleştirme arzusu/isteği uyandırmamaktadır. Bu nedenle de, sonucun gerçekleşmemesi hakkındaki bilginin dinleyici için uygun olarak düşünülmesi oldukça güçtür. Ancak diğer yandan, (15) örneğinin çıkarımında ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ örüntüsünü barındırdığı bir durumu, dinleyicinin sonucun gerçekleşmesini istediği bir durum olarak düşünmek de olasıdır. Diğer bir deyişle varsayılan bir uyarma bağlamında dinleyici, sonucun gerçekleşmesini istemektedir, yani konuşucu sonuçta tanımlanan eylemin dinleyici için arzu edilmeyen olduğunu düşünür; çünkü konuşucu dinleyicinin sonuçta tanımlanan eylemi istemediğini varsayar.

Belirtmeli koşullu yapılar da, sezdirimlerinde ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ çıkarım örüntüsünü tamamen dışlamamaktadır; ancak bu çıkarımın *uygunsuz olması*, bunun (çıkartımın) gerçekten yapılmasını oldukça güçleştirmektedir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 363):

Örnek (16) If I go bald, I’ll shoot myself. (Athanasiadou and Dirven, 1997: 68)
‘Eğer kelleşirsen, kendimi vuracağım.’

Örnek (16)’daki gibi koşullu yapıların sonuç tümceleri kişinin gerekli değilse gerçekleştiremeyeceği belli bir hareketi kodlamakta; ancak sadece öncülün tanımladığı durumdaki bir bağlamda sonucun gerçekleştirilmesi uygun olmaktadır. Bu örnek koşullu yapılarda ilgi odağı olan, kişinin sonucu gerçekleştirmesinin ‘gerekli’ olduğu koşul üzerindedir.

Özetle, Van Canegem-Ardijns ve Van Belle’e göre ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ çıkarımı pek çok koşullu yapıyla olduğu gibi uygun bir çıkarım ortaya çıkarmamaktadır. Sadece *önkoşul koşullu yapı*, *tehdit bildiren koşullu yapı*, *uyarı bildiren koşullu yapı* ve eğer öncül varsayımsal olarak sunuluyorsa *çıkartımsal koşullu yapılar* ile uygun bir çıkarım ortaya çıkabilmektedir. Pek çok diğer koşullu yapılar gibi p ve q arasında nedensel ve zamansal ilişkiyi ortaya koyan *belirtme bildiren koşullu yapılar* ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ çıkarımıyla uyumsuz değildir; ancak genellikle bu çıkarım ortaya çıkmamaktadır. Bu, konuşucunun ‘dinleyicinin q’nun gerçekleşmemesiyle ilgilenir’ varsayımına dayalı bir konuşucuniyetli çıkarımdır (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 365).

Buraya kadar KT çıkarımı olarak dinleyiciyi ‘p ise q’, ‘eğer sadece p değilse, q değildir’ ve ‘eğer p değilse, o zaman q değil’ çıkarımlarına koşullu yapılar incelenmiştir. Ancak Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, çıkarımlarında KT bulunmayan ‘Artçıl Koşullu Yapılar’, ‘Holdcroft Koşullu Yapılar’, ‘Yorumlamalı Koşullu Sözeylemler’, ‘Ödünleyici Koşullu Yapıları’ ve ‘Diğer Koşullu Yapılar’ olmak üzere 5 koşul türü saptamıştır. Bu koşullu yapılar çıkarımlarında ‘eğer sadece p değilse, q değildir’ değerlendirmesini tamamen dışlamaktadırlar. Öncelikle konuşucu ve dinleyici arasında koşullu yapı ile paylaşılan konuya açıklık getiren

‘Artçıl Koşullu Yapıları’nda öncül sonuçtaki ifadeye uygun bir zemin önermektedir (Horn, 2000: 317). Ya da diğer bir deyişle, öncül sonuçta sunulan sözeylem için bir artalan bağlamı oluşturmakta ya da yaratmaktadır:

Örnek (17) a. If she is giving the baby a bath, I’ll call back later. (Dancygier, 1998:129)
‘Eğer bebeği banyo yaptırıyorsa, daha sonra ararım.’

Örnek (17)’de ‘karar’, bir karara varılmasını sağlama varsayımı bağlamında sunulmaktadır; diğer bir deyişle [+kadın] anlambilimsel özellikli kişinin bebeği banyo yaptırdığı varsayımı, konuşucunun o kişiyi sonra tekrar arama kararına bir artalan olarak meydana gelmektedir (Dancygier, 1998: 150’den aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 365). Bunun yanı sıra, alanyazında ilk olarak Holdcroft (1971) tarafından kullanılmış, Van der Auwera (1986) tarafından da *Holdcroft Soruları* olarak adlandırılan koşul örneklerindeki sorular koşul hakkında bir soru sormamaktadır (Dancygier, 1998: 124 ve Holdcroft, 1971’den aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 366):

Örnek (18) If you saw John, *did you speak to him?* (Dancygier, 1998:124)
‘Eğer John’u gördüysen, onunla konuştun mu?’

Örnek (18)’de italikle belirtilen bir soru öbeği bulunmaktadır; ancak bu sorunun edimsöz etkisi sadece öncülün gerçekleştiği bağlamda bir etkiye sahiptir. Yani dinleyicinin eğer öncülde tanımlanan durum gerçekleşirse sonuç-sorusunu yanıtlaması beklenmektedir; eğer bu durum gerçekleşmezse; yani ‘eğer p değilse/olmazsa’, konuşucunun bu soru öbeğini ifade etmesi için hiçbir koşulsal gereklilik kalmamış olmaktadır (Edgington, 2001: 410’dan aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 366).

Van Canegem-Ardijns ve Van Belle’in KT’sız koşullu yapılar başlığı altında sınıflandırdığı bir diğer tür de ‘Yorumlamalı koşullu sözeylemler’ türüdür. Bu tür koşullu yapılar da tıpkı artçıl koşullu yapılar ve Holdcroft koşullu yapıları gibi, ‘eğer p değilse, q değildir’ çıkarımını tetiklemekte başarısızdırlar. Bu koşullu yapılarda öncül ya kibarlık ölçütü hakkında fikir beyan etmekte (Van der Auwera, 1986: 199)

ya da sonuçta gerçekleşen sözeylemin uygunluk koşulunu belirlemektedir. Önkoşul koşullu yapılarının aksine, bu tür koşullu yapılarda hedeflenen sözeylem gerçekleştirilmekte ve sadece koşulsal olarak gerçekleşmemektedir. (Dancygier, 1998: 89-90). Ayrıca öncül sadece kibarlık ya da 'katılmamayı tercih etme' aracı olarak işlev görmektedir (Van der Auwera, 1986: 199 ve Dancygier, 1998: 89-90'dan aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 366):

Örnek (19) a. If you need me, I'm in the garden. (Declerck and Reed, 2001:430)

'Eğer bana ihtiyacın varsa, bahçedeyim.'

b. *~>If you don't need me, I'm not in the garden.

*~>'Eğer bana ihtiyacın yoksa, bahçede değilim.'

Örnek (20) a. There are biscuits on the sideboard, if you are hungry. (Dancygier, 1998:163)

'Büfede bisküviler var, eğer açsan.'

b. *~>There are no biscuits on the sideboard, if you are not hungry.

*~>'Büfede bisküvi yok, eğer aç değilsen.'

Örnek (19) ve (20)'deki b-tümcelerinin anlamsızlığı, 'eğer p değilse, q değildir' çıkarımının yorumlamalı koşullu sözeylemle uyumlu olmamasını açıkça göstermektedir; çünkü (19) örneği için değerlendirme yaparsak, ancak birinin kendisine ihtiyacı, o kişinin bahçede olduğunu sesletmesine neden olabilir. Buna bağlı olarak (20b) örneğinde de, ancak aç olma koşuluyla, bisküvilerin olup olmadığı ya da varsa nerede bulunduğu bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla da Yorumlamalı Koşullu Sözeylemler'de 'eğer p değilse, q değildir' çıkarımının yapılamayacağı, çünkü bu yapıların ancak konuşucunun öncülü 'kibarlık' ölçütünü gözetmesiyle oluşturulduğu sonucuna varılabilir. KT yapılamayan bir diğer koşullu yapı türü de 'Ödünleyici Koşullu Yapılardır'.

Ödünleyici koşullu yapılar, 'eğer p değilse, q değildir' çıkarımına örüntüsüne izin vermemektedir (König, 1986: 236'dan aktaran Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 367):

Örnek (21) a. Even if Peter comes, I will not stay. (König, 1986:236)

'Peter gelse bile, kalmayacağım.'

- b.* ~>Even if Peter doesn't come, I will stay.
*~>'Peter gelmese bile, kalacağım.'

Örnek (21a)'daki gibi koşullu yapı, 'Peter gelsin ya da gelmesin ben oturacağım' anlamını garantilemektedir. Bu da (21b)'de varsayılan 'eğer p değilse, q değildir' çıkarımı ile çok açık bir biçimde uyumlu değildir. Van Canegem-Ardijns ve Van Belle'in (2008) sınıflamalarına dahil ettikleri ancak adlandırdıkları hiçbir koşul türüne girmeyen başka bir tür KT'sız koşullu yapı daha bulunmaktadır:

Örnek (22) a. If there's a king of France, he's bald. (Horn, 2000:319)

'Eğer Fransa'nın kralı varsa, keldir.'

b. *~>If there's no king of France, he isn't bald.

*~>'Eğer Fransa'nın kralı varsa, kel değildir.'

Örnek (23) a. If that's a cat, it's a mammal. (Horn, 2000:319)

'Eğer bu bir kediye, memelidir.'

b. *~>If that's not a cat, it's not a mammal.

*~>'Eğer bu bir kedi değilse, memeli değildir.'

Diğer koşullu yapılar olarak adlandırılan koşullu yapılar, görüldüğü gibi, ya (22)'deki gibi sonuç tümcesi tarafından önvarsayılan öncülün bulunduğu, ya da (23)'teki gibi öncülün sonucunu gerektirdiği koşullu yapılarını içermektedir (Van Canegem-Ardijns ve Van Belle, 2008: 367).

Özetle, kabuledilebilir bir çıkarım olarak 'eğer p değilse, q değildir' çıkarımını tetiklemeyen koşullu yapılar bulunmaktadır. Bunlar artçıl koşullu yapılar, Holdcroft koşullu yapıları, yorumlamalı koşullu yapılar ve öncülün sonucu tarafından önvarsayıldığı ya da öncülün sonucu gerektirdiği koşullu yapılar olarak sıralanabilir. Ne var ki, yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz sonuç, belirlenen bu ilişkilerin Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin ne türden bir ilişki olduğunu belirlemede hem Türkçenin sahip olduğu dilbilgisel özelliklerinden (bkz. Bölüm 1.3. Türkçede Koşullu Yapılar Üzerine Yapılan Çalışmalar) hem koşullu yapılarının bağlam içerisinde incelenecek olmasından hem de belirlenen bu ilişkilerin gerçekleştirme, çıkarımlama, karşılaştırma, yapay-sezdirimde bulunma, hatırlatma ve benzeri gibi işlevleri

kapsamamasından dolayı yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışmamızın ikinci sorusunu yanıtlamak için, Dancygier'in (2004) de belirttiği gibi, oldukça geniş kapsamlı bir bütüncü üzerinde koşullu yapıları inceleyen ve bu yapıları edimsel ilkeler çerçevesinde ele alan Declerck ve Reed'in (2001) '*Koşullu Yapı Yaklaşımı*'nı (*Durum-Belirleyen-Ö Koşullu yapı Tipolojisi*' ve *Retorik Koşullu Yapılar Modeli*) içeren yaklaşımın seçilmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle şimdi bu yaklaşımı ayrıntılarıyla inceleyelim.

2.3. Declerck ve Reed'in Koşullu Yapı Yaklaşımı

Declerck ve Reed (2001), koşullu yapılarının işlevsel özelliklerini inceledikleri çalışmalarında, öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında ilişkinin 'durum-belirleyen koşullu yapılar' ve 'retorik koşullu yapılar' tanımlamalarıyla belirlenebileceğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, işlevsel bakış açısıyla söylem etkenini gözeten Declerck ve Reed, paylaştıkları benzer özelliklerden ötürü Sweester'ın (1990) 'içerik koşullu yapılar', 'düz koşullu yapılar' ve Dancygier'in (1998) 'çıkarımsal koşullu yapılar' olarak adlandırdıkları koşullu yapıları *durum-belirleyen koşullu yapılar* olarak tanımlamışlar, ancak tüm koşullu yapıların durum-belirleme işlevini üstlenmediklerini görmüşlerdir. Bu nedenle öncül tümcesi durum-belirleme işlevi görmeyen tüm koşullu yapıları kapsayan bir üstterim olarak kaşımıza çıkan *retorik koşullu yapılar* devreye girmiş, bu koşullu yapı sınıflaması durum-belirleyen koşullu yapıların çözümlenmesi aşamasında ortaya çıkan işlevsel boşluğu doldurmayı amaçlayan bir sınıflama olarak tanımlanmıştır. Ancak Declerck ve Reed'in *retorik* tanımı alanyazındaki tanımlamalardan farklıdır. Şimdi bu farklılığı açıklayalım.

Alanyazında retorik, hem sözlü hem de yazılı olarak *dili ikna etme için kullanma sanatı* olarak tanımlanabilir. Retorik, mantık ve diyalekt ile birlikte söylemin en eski temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. En genel tanımıyla beşeri söylemle ilişkili olan retorik, en eski dönemlerde bile Aristoteles gibi düşünürlerin odak noktası haline gelmeye başlamış, 19. yy'ın sonlarından itibaren araştırmacıların çalışmalarında kendine geniş yer bulmuştur; çünkü retorik, var olan görüşlerin savunulması, dinleyiciyi/dinleyicileri inandırma gibi pek çok görevi yerine

getirmede etkin bir araç olarak görülmüştür (Johnstone, 2008: 244). 20. yy'ın başlarında bu ilgiyi kaybeden retorik, 1960'larda yeniden ilgi alanı olmuştur. Bu dönemde yapısal dilbilim kadar göstergebilim çalışmalarına yönelen ilgi Roman Jakobson ve Ronald Barthes'ın öncülüğünde retorik çalışmalarının günümüze kadar taşınmasına önyak olmuştur. Dili etkin kullanma sanatını temsil eden retorik çalışmalarında, retorik ve bilgi arasında sıkı bir ilişki olduğu düşünülmektedir; çünkü araştırmacılar bu iki bileşenin birbirlerinden ayrı olarak incelenemeyeceğini ve söylemin bilgi yaratmada ne denli etkin olduğunu ortaya koymuşlardır (Love, Payne ve Foresman, 1969). Retorik ve bilgi arasındaki bu sıkı ilişkiyi vurgulayan günümüz retorikçileri (sözbilimcileri) de bilgiyi aktarma sürecinde incelenen dilsel nesnelerin bağlam içerisinde nasıl ve neden öyle kodlandıklarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Dilbilim alanyazınında bir dili bilmenin sadece o dilin dilbilgisini ve sözcükleri bilmek değil, dil kullanıcılarının bir söylem bağlamındaki paragrafların, savların vs. nasıl yapılandığını da bilmeyi kapsadığı düşünülmekte, bu sayede toplumsal iletişimde hangi tümce türünün hangi amacı gerçekleştirmek için hangi bağlamda konumlandırıldığı saptanabilmektedir (Johnstone, 2008: 7).

Ne var ki Declerck ve Reed (2001) retorik terimini, öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu belirlemek için kodlanmadığı koşullu yapılar için kullanmaktadır; çünkü bu araştırmacılara göre bir koşullu yapının temel amacı, verilmek istenen bilginin hangi durumlar altında/aracılığıyla gerçekleştiğini/gerçekleşeceğini aktarmaktır. Bu nedenle de, öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu *belirlemediği*, aksine, konuşucunun dinleyiciye aktardığı iletinin özel bir hedef doğrultusunda kodlandığı görüşü temelinde, öncül tümcenin sonuç tümcesinin içeriğini değerlendirdiği, güçlendirdiği, sonuç tümcesindeki bilgiye yansız bir önvarsayım sunduğu ve benzeri gibi tüm koşullu yapılar, bu araştırmacılar tarafından *retorik koşullu yapılar* olarak adlandırılmıştır. Declerck bu yapıları,

“‘Retorik koşullu yapılar’ terimi, öncül tümcenin durum-belirleme işlevi üstlenmediği tüm koşullu yapılar için kullanılan (kullandığımız) bir kapsayıcı terimdir.”

(Kişisel İletişim, e-posta: renaat.declerck@kuleuven-kortrijk.be, 02.04.2009)

biçiminde açıklamaktadır, ancak yine de bazı retorik koşullu yapı örnekleri durum-belirleme görevi de üstlenebilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 47). Şimdi bu

işlevsel sınıflamanın ayrıntılarına geçmeden önce, öncelikle iki çizelge üzerinde durum belirleyen koşullu yapıları, daha sonra da retorik koşullu yapılar ve bunların özelliklerini birer örnekle gösterelim.

Çizelge 2. Declerck ve Reed'in (2001) Durum-Belirleyen (DB) Koşullu Yapı Sınıflaması

DURUM BELİRLEYEN KOŞULLU YAPILAR	DURUM BELİRLEYEN KOŞULLU YAPILAR'IN ÖZELLİKLERİ ve ÖRNEKLER
Gerçekleştirme İşlevi	Öncül tümce sonuçtaki durumun (bundan sonra S-durumunun) gerçekleşmesi için bir koşul ifade etmektedir. <i>Düğmeye basarsan, yangın alarmı çalır.</i>
Çıkarımlama İşlevi	Hem öncül tümceyi hem de sonuç tümcesini içeren çıkarımsal usullama sürecinin geçerliliği ile ilgilidir. <i>Eğer John o saatte evdeyse, katil o değildir.</i>
Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi	Öncül tümce, sadece S-durumunun gerçekleştiği ya da sonuç tümcesinin doğru olduğu durum ya da durumları kodlamaktadır. <i>Eğer bir çocuğun ebeveyni yoksa, öksüzdür.</i>

Çizelge 2'de de sergilendiği gibi, Declerck ve Reed (2001) öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu ya da durumların gerçekleştiği ya da sonuç tümcesindeki önermenin doğru olduğunun savunulduğu durum ya da durumları belirleyen 'durum-belirleyen koşullu yapıları'nda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin öncül tümcenin üstlendiği *gerçekleştirme*, *çıkarımlama*, *tümüyle durum-belirleme* işlevleriyle açıklanabildiğini savunmaktadırlar. Buna göre, öncül tümce *gerçekleştirme işlevi* üstlendiğinde, öncül tümce S-durumunun gerçekleşmesi için bir koşul ifade etmekte; *çıkarımlama işlevi* üstlendiğinde, öncül tümce ile sonuç tümce arasındaki çıkarımsal ilişki belirtilmekte; *tümüyle durum-belirleme işlevi* üstlendiğinde, öncül tümce, sadece S-durumunun gerçekleştiği ya da sonuç tümcesinin doğru olduğu durum ya da durumları kodlamaktadır. Ancak, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, öncül tümcenin sonuç tümcesinin mantıklı/doğru/geçerli olduğu durumları belirtmek için kodlanmadığı, özel bir amaç (bkz. 2.3.2.) için tercih edilen, koşullu yapılar da bulunmakta, bu da bizi Declerck ve Reed'in retorik koşullu yapılar sınıflamasına taşımaktadır.

Çizelge 3. Declerck ve Reed'in (2001) Retorik Koşullu Yapı Sınıflaması

RETORİK KOŞULLU YAPILAR	RETORİK KOŞULLU YAPILAR'IN ÖZELLİKLERİ ve ÖRNEKLER
Söz Söyleme (Edimsel) İşlevi	Öncül tümce, sonuç tümcesini oluşturmanın mümkün, anlamlı ya da uygun olduğu durumları kodlamaktadır. <i>Eğer açsan, buzdolabında tart var.</i>
Karşılaştırma İşlevi	Öncül tümcenin içeriği ile sonuç tümcesinin içeriği karşılaştırılmaktadır. <i>Sizin soracak sorunuz yoksa, benim de yok.</i>
Yorumlama İşlevi	Öncül tümce konuşucunun sonuç tümcesinin içeriği ya da sonuç tümcesinin ifade ettiği koşul hakkında yorumda bulunmaktadır. <i>Toplantıya 2 ya da 3 kişi gelecek, eğer gelirlerse.</i>
Yapay-Sezdirim İşlevi	Öncül tümce de sonuç tümcesi de tersinlemelidir. <i>Kendi evinde yere tükürüyorsan, burada da yapabilirsin.</i>
Söz Uzatım İşlevi	Sonuç tümcesi öncül tümcenin yinelemesidir. <i>Yardım edeceğim diyorsam, edeceğim.</i>

Declerck ve Reed (2001) öncül tümcenin sonuç tümcesinin geçerli olduğu durumları belirlemediği koşullu yapıları retorik koşullu yapılar sınıflaması altında toplamış, bu sınıflamaya dahil olan koşullu yapı türleri, özellikleri ve her birini temsil eden örnekleri Çizelge 3'te gösterilmiştir. Retorik koşullu yapılarda öncül tümce ilse sonuç tümcesi arasındaki ilişki, *söz söyleme, karşılaştırma, yorumlama, yapay-sezdirimde bulunma, söz uzatma* işlevleriyle açıklanmaktadır. *Söz söyleme işlevinde* öncül tümce, sonuç tümcesini oluşturmanın mümkün, anlamlı ya da uygun olduğu durumları kodlamakta; *karşılaştırma işlevinde* öncül tümcenin içeriği ile sonuç tümcesinin içeriği karşılaştırılmakta; *yorumlama işlevinde* öncül tümce konuşucunun sonuç tümcesinin içeriği ya da sonuç tümcesinin ifade ettiği koşul hakkında yorumda bulunmakta; *yapay-sezdirim işlevinde* öncül tümce de sonuç tümcesi de tersinlemeli okunmakta; *söz uzatma işlevinde* bulunduğu anda ise, sonuç tümcesi öncül tümceyi yineleme niteliği taşımaktadır. Koşullu yapılar bu temel işlevleri pek çok farklı biçimde sergilemekte, her işlev kendi içerisinde ayrıntılandırılmaktadır. Şimdi biz de Declerck ve Reed'in (2001) belirledikleri bu ilişkileri sırasıyla inceleyelim.

Öncelikle, çalışmamızın ikinci sorusu olan 'öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişki nedir?'i

yanıtlamak için, Declerck ve Reed'in (2001) yapmış oldukları koşullu yapı sınıflamalarından *gerçekleştirme*, *çıkarımlama*, *tümüyle durum-belirleme* işlevi üstlenen yapılar, yukarıda sözünü ettiğimiz özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, 'durum-belirleyen koşullu yapılar' başlığı altında incelenmektedir.

2.3.1. Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar

Öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında durum-belirleme ilişkisi bulunan koşullu yapılarda, öncül tümce ve sonuç tümcesi arasında bir tür anlambilimsel ilişkinin bulunduğu söz edilebilir. Bu bağlamda, çalışmamızın araştırma sorularından; Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarının ve konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişkinin ne türden bir ilişki olduğunu belirlemek için Declerck ve Reed'in (2001) ortaya koydukları *durum-belirleyen koşullu yapıların* saptanması çok önemlidir; çünkü yapılan ön incelemeler sonucunda, Türkçede öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu belirlediği koşullu yapılara sıklıkla rastlanılmıştır. Bu nedenle şimdi öncül tümce ve sonuç tümcesi arasında kurulan bir tür anlambilimsel ilişkinin kodlandığı durum-belirleyen koşullu yapıları açıklayalım.

Durum-belirleyen koşullu yapılar, öncül tümce ve sonuç tümcesinin mantıklı ve doğru olduğu durum ya da durumları belirleyen öge olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, eğer öncül tümce sonuç durumunun (bundan sonra S-durumu) gerçekleştiği ya da sonuç önermesinin (bundan sonra S-önermesi) uygulandığı durum ya da durumları belirliyorsa, o zaman o koşul 'durum-belirleyen-Ö' olarak adlandırılmaktadır. Yani, bir durum-belirleyen koşullu yapıda öncül tümce, sonuç tümcesinin mantıklı/geçerli/doğru olduğu durum/durumları belirlemekte, bunu da 'tümüyle durum-belirleyen-Ö koşulları', 'gerçekleştirme koşulları' ve 'çıkarımsal koşullar' sınıflaması altında gerçekleştirmektedir. Ancak bu koşullu yapıların pek çok duruma göre çeşitlilik gösterdiği, buna bağlı olarak da üç başlık altında toplanan bu sınıflamanın daha ayrıntılı bir biçimde incelendiği görülmektedir. Bu nedenle bizim çalışmamızda da, koşullu yapılar söylem bağlamında inceleneceği, buna bağlı olarak da bütüncemizde öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin çeşitlilik

göstereceği ve bu ilişkinin söylem bağdaşıklığını etkilemedeki rolünün farklılaşacağı önvarsayımından yola çıkılmış, Declerck ve Reed'in ayrıntılı olarak ele aldığı koşul türleri, çalışmamızın kapsamı dahilinde tutulmuştur. Şimdi basitçe öncülün sonuç tümcesinin geçerli olduğu durum ya da durumları belirleyen öge olarak tanımlandığı 'durum-belirleyen-Ö' koşullu yapılarında, öncül tümcenin gerçekleştirme işlevi üstlendiği yapıları tartışalım.

2.3.1.1. Gerçekleştirme İşlevi

Öncül tümce S-durumunun gerçekleşmesi için bir koşul ifade ettiğinde, öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında durum-belirleme ilişkisi kodlanmaktadır. S-durumu, bu bağlamda bir tümcede hareket, olay, süreçler ve durumları ifade eden bir üst kavram; gerçekleşme ise, tipik olarak bu ulamlarla birlikte görünen 'gerçekleştir-, ol-, icra et-, ifa et-, kapsa-, malik ol-' gibi eylemler için bir üst terim olarak kabul edilebilir. Buna bağlı olarak sadece *dinamik durumlar* değil, '*durum*'lar da gerçekleşebilmektedir. Gerçekleştirme koşullarında öncül tümce 'önkoşul-Ö koşullu yapılarına karşı sınırlayıcı-dipnot-Ö koşullu yapıları' ve 'gerçekleştirme-koşullayıcı' öncül tümcesi olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleştirme-koşullayıcı tür koşullu yapılar, (i) 'gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö' koşullu yapılar (ii) 'engelleyci-Ö gerçekleştirme koşulları, (iii) gerçekleştirme-izin verme-Ö koşulları (iv) engelleyci olmayan-Ö gerçekleştirme koşulları (v) 'in case' (-sA diye) bağlayıcısıyla kurulan gerçekleştirme koşulları olmak üzere 5 grupta incelebilmektedir. Şimdi öncelikle 'gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö' koşullarını inceleyelim daha sonra 'önkoşul-Ö koşullu yapılarına karşı sınırlayıcı-dipnot-Ö koşullu yapıları'na odaklanalım.

'Gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö koşullu yapıları', 'neden-sonuç' çağrımı olan gerçekleştirme koşullu yapılarda bulunmaktadır. Yani Ö-durumunun gerçekleşmesi, S-durumunun gerçekleşmesini tetiklemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 278):

- Örnek (24) a. I always help her if she needs me.
'Ona her zaman yardım ederim, eğer bana ihtiyacı olursa.'
b. If enemy attacks, we will defend ourselves.
'Eğer düşman saldırırsa, kendimizi koruruz/koruyacağız'.

Örnek (24a-b)'deki gibi koşullu yapılarının tipik özelliği, S-durumunun normal olarak olumlu olması ve Ö-durumundan önce gerçekleşmemesidir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, sonuç tümcelerindeki 'yardım etme, kendini koruma' durumları, sırasıyla, öncül tümcedeki 'ihtiyacı olma ve düşmanının saldırması' durumlarından sonra gerçekleşeceği düşünülen durumlardır. Bu tür koşullu yapılarda öncül tümce sadece sonuç tümcesinin gerçekleşmesini de tetikleyici işlev yüklenmektedir; ancak öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumun gerçekleşmemesini *tetiklediği* koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi bu yapılara göz atalım.

'Engelleyici-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları'nda Ö-durumunun gerçekleşmesi, S-durumunun gerçekleşmemesini tetiklemektedir. Diğer bir deyişle, Ö-durumu, S-durumunu engellemekte, bu nedenle de sonuç tümcesi her zaman olumsuz olmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 278):

Örnek (25) If it freezes, the contest will not be cancelled.

'Eğer buzlanma olursa, yarışma iptal edilmeyecek.'

Örnek (25)'teki koşullu yapının (a) yarışmanın iptal edilmesi için buzlanma bir neden değildir; (b) buzlanma, yarışmanın ertelenmesini engellemeyecektir biçiminde iki değerlendirmesinin olduğu savunulabilir; çünkü ilk değerlendirmeye göre varsayalım ki eğer zaten dışarıda yapılan bir judo yarışması varsa, bu yarışmanın iptal edilmeyecek olması doğaldır. İkinci değerlendirme eğer dışarıda yapılan zaten bir kayak yarışması ise bu koşullu yapı *zaten* belirtisizdir. Bu nedenle de eğer konuşucular tarafından ilk değerlendirme (a) temel alınıyorsa öncül tümcenin sonuç tümcesini tetiklediği söylenemez; ancak (b) değerlendirmesi temel alınıyorsa, o zaman sonuç tümcesi olumsuz olduğunda (bundan sonra sonuç tümcesinin olumsuz kullanımı için [-q], olumlu kullanımı için [+q]), öncül tümcenin sonuç tümcesini tetiklediği çıkarımı yapılabilir. Dolayısıyla ilk değerlendirme gerçekleştirme-tetikleyici-Ö koşulunu açıkça reddetmektedir; çünkü judo'nun iptal edilmesi beklentisini ortadan kaldırmaktadır. İkinci değerlendirme olan (b) değerlendirmesi düşünüldüğünde ise, (25) örneğindeki koşul, 'gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö' koşulu gibi görünmektedir; ancak burada belirtilmesi gereken nokta tetiklenen durumun

gerçekleşmesi değil gerçekleşmemesinin söz konusu olmasıdır. Özetle, ‘gerçekleştirme koşulları’nda öncül [+q]’ya neden oluyorsa bu, ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö’ koşulu olarak sınıflandırılmakta, [-q]’ya neden oluyorsa ya da öncül [+q]’yu engelliyorsa, bu tür koşullar ‘engelleyci-Ö gerçekleştirme koşulu’ olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, bir koşul gerçekleştirmeyle ilişkiliyse ve sonuç tümcesinde olumsuzluk ifadesi varsa, bu tür koşullu yapılar için ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö okuması yapılabilir (yani Ö-durumunun gerçekleşmesi, [+q]-durumunun gerçekleşmesini tetiklemeye neden değildir); ancak ‘engelleyci-Ö’ okumada, Ö-durumunun gerçekleşmesi [+q] durumunun *gerçekleşmemesini* tetiklemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 279):

Örnek (26) a. If there are other visitors, we won't stay long.

‘Eğer başka ziyaretçiler varsa, daha uzun/ fazla oturmayacağız.’

b. I won't enjoy the trip if Myriam comes too.

‘Geziden hiç hoşlanmayacağım, eğer Myriam da gelirse.’

Örnek (26a-b)’deki yapılar ‘engelleyci-Ö’ koşullu yapılardır. (26a), ‘[+p] {tetikler/tetikleyecek}[-q]’yu’ anlamı taşımaktadır; yani [+p], [+q]’yu engelleyecektir. Benzer olarak (26b)’de de de [+p]’nin [+q]’yu engelleyeceği anlamı bulunmaktadır. Ne var ki, bir koşul gerçekleştirme ile ilgiliyse ve sonuç tümcesinde olumsuzluk yoksa, bu noktada başka bir değerlendirme yapılabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 280):

Örnek (27) If we attack them, they don't defend themselves.

‘Eğer onlara saldırırsak, kendilerini savunmazlar.’

Örnek (27)’deki koşullu yapı için ‘engelleyci-Öncül’ okumasından (yani [+p], [+q]’yu tetikler) ve ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö’ okumasından (yani [+p], [+q]’yu tetiklemesi bir neden değildir) ayrı olarak, ‘[+q] gerçekleşmez, eğer [+p] gerçekleşirse’ değerlendirmesi yapılabilmektedir. Bu okumada öncül tümce 2.3.1.3. bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz ‘tümüyle-durum-belirleme’ işlevini yüklenmektedir ve öncül tümcenin gerçekleşmesiyle sonuç tümcesinin gerçekleşmemesi arasında ne tetikleyici ne de engelleyci bir bağlantı bulunmaktadır. ‘Gerçekleştirme-koşullayıcı’ koşullu yapılarının bir diğer alt türü de ‘Gerçekleştirme-İzin verme-Ö koşullu yapıları’dır. Şimdi bu yapıları inceleyelim.

‘Gerçekleştirme-izin verme-Ö koşullu yapıları’nda öncül tümce gerçekleştirme koşullarının zayıf biçimini temsil etmektedir. Diğer bir deyişle, öncül tümce S-durumuna neden olmak (tetikleme işlevi) ya da engellemektense sadece S-durumunun gerçekleşmesine *izin vermekte* ya da gerçekleşmesini *olanaklı kılmaktadır* (Declerck ve Reed, 2001: 280):

Örnek (28) I could open the door if I had the key.

‘Kapıyı açabilirdim eğer anahtarım olsaydı.’

(28) örneğinde de görüldüğü gibi, öncül tümcedeki ‘kapıyı açabilme’ sonuç tümcesindeki ‘anahtar olma’ durumunun ne nedenini oluşturmakta ne de bu durumu engellemektedir. Bu tür koşullu yapılarının tek işlevi S-durumlarının gerçekleşmesinin olanaklı kılınıp kılınamamasını belirlemektir. Öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumun gerçekleşmesini tetikleyici, engelleyici ya da olanaklı kılıcı bir işlev yüklenmediği koşullu yapılar da bulunmaktadır; aşağıdaki bölümde bu tür koşullu yapılar örneklendirilmektedir.

‘Engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları’nda, öncül tümce olabilecek en zayıf ‘gerçekleştirme-koşullayıcı’ yapısı olarak tanımlanabilir; çünkü bu tür yapılarda tetiklemek, engellemek ya da S-durumunun gerçekleşmesine olanak sağlamak yerine, Ö-durumunun gerçekleşmesi S-durumunun gerçekleşmesini engellememektir. Buna göre yapılması beklenen yorum, konuşucunun Ö-durumu gerçekleşirse, S-durumunun gerçekleşmeyeceğini *beklemesine* rağmen, aslında Ö-durumunun gerçekleşmesi S-durumunun gerçekleşmesini engellememektir. Bu noktada hem ‘even if’ bağlayıcısının hem de sonuç tümcesindeki ‘still /nonetheless’ (hala/yine de) gibi çeliştirici belirteçlerinin kullanımı da bu yorumlamayı tetiklediği söylenebilir; çünkü bu tür ifadeler içeren koşullu yapılar oluşan beklentiyi ortadan kaldırmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 280):

Örnek (29) a. Even if it rains, we’ll go to the seaside.

‘Yağmur yağsa bile deniz kenarına gideceğiz.’

b. The man who wears company colours must also sing the company song - even if this means compromising himself.

‘Şirket renklerini giyen bir adam, şirketin şarkısını da söylemeli-bu kendinden ödün veriyor anlamına gelse bile’

Örnek (29a)'da yağmurun yağması, deniz kenarına gitme düşüncesini engellemektedir. Benzer olarak (29b)'de de kişinin kendinden ödün veriyor olması, şirketin şarkısını söylemeyi engelleyici bir durum olarak yansıtılmamaktadır. Ancak 'even' (bile) ya da 'still' (hala/yine de) gibi ifadelerin bulunmadığı, sadece 'eğer' bağlayıcısının kullanıldığı örnekler de bu tür koşullu yapılarını temsil edebilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 281):

Örnek (30) I wouldn't do that job if they paid me a million dollars.

'Bu işi yapmazdım, eğer bana 1 milyon dolar ödeselerdi (bile).

Görüldüğü gibi (30) örneğindeki koşullu yapı, Türkçe eşdeğeri de gözetildiğinde öncül tümcenin sonuç tümcesi üzerinde engelleyici bir görev üstelenmediğini ortaya koymaktadır. Ancak her ne kadar bu İngilizce örneklerde tümceye 'dahi' anlamını katan ifade biçimsel olarak kodlanmasa da, Türkçede bu anlamı iletmenin 'bile' ya da 'da' kullanılmadan oluşturulması olanaklı değildir. Bu nedenle bütüncemizde bu tür koşullu yapılarımıza eşdeğer görünen yapılar, biçimsel olarak 'dahi' anlamını taşıyan sözlüksel birimlerin kullanıldığı yapılar çerçevesinde incelenecektir. Buraya kadar sözü edilen koşullu yapılarının yanı sıra, biçimsel olarak 'eğer' bağlayıcısının (ve deyişlerinin) kullanılmadığı ancak yine de koşul anlamı veren² koşullu yapılar da bulunmaktadır.

'-sA *diye* koşulları', gerçekleştirme-koşullayıcı-Ö koşullu yapılarının beşinci türünü oluşturmaktadır. Bu tür koşullu yapılar, gerçekleştirmenin kendisinden çok o durumun gerçekleştirilmesinin beklenen bir olasılık olmasıyla diğer gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullarından farklılaşmaktadır. Bu da Ö-durumu tamamen gerçekleşmese de, bu tür koşullu yapının doğru olabileceği anlamına gelmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 283):

Örnek (31) I always carried an umbrella in case it rained (but never it did).

'Hep /her zaman bir şemsiye taşıdım, yağmur yağar(sa) diye (ama hiç yağmadı.)'

Örnek (31)'deki gibi '-sA diye koşullu yapılarında Ö-durumunun gerçekleşmesi S-durumunun gerçekleşmesi için ne yeterli ne de gerekli bir koşul sunmaktadır.

Görüldüğü gibi, gerçekleştirme-koşullayıcı yapılarında öncül tümce, tetikleyici olma, engelleyici olma, izin verme, engelleyici olmama ve ‘şayet’ (-sA diye) anlamı taşıma gibi işlevleri açısından sınıflandırılmıştır. Ne var ki, gerçekleştirme koşullarında öncül tümce önkoşul sunma ve sınırlayıcı dipnot olma gibi işlevleri de yüklenebilmektedir. Şimdi bu tür koşullu yapılarını inceleyelim.

‘-sA diye ‘anlamı içermeyen ‘gerçekleştirme-koşullayıcısı-Ö koşullu yapıları’nda, S-durumunun gerçekleşmesine ilişkin koşul sadece yeterli bir koşul ya da hem yeterli hem de gerekli koşul olabilmektedir. Eğer öncül tümce gerekli bir koşulu ifade ediyorsa ve öncül tümce sözdizimsel olarak sonuç tümcesine tamamen entegre ise, o zaman ‘**önkoşul-Ö koşullu yapıları**’ndan; eğer öncül tümce bir dipnot olarak yer alıyorsa o zaman ‘**sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıları**’ndan söz edilmektedir. Örneğin ardılanmış öncül tümce sözdizimsel olarak bağımsızken, önce gelen öncül tümce böyle bir olasılığa izin vermemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 283):

Örnek (32) a. If you love her, trust her.

‘Onu seviyorsan, (ona) güven.’

b. If it rains, we won’t go to the seaside.

‘Eğer yağmur yağarsa, deniz kıyısına gitmeyeceğiz.’

c. This section is optional and only operates if the appropriate Premium is paid.

‘Bu bölüm seçimlidir/seçmelidir ve sadece uygun prim ödenirse işlemektedir.’

d. I’ll drop in and see you at 10 tonight, if you will be alone.

‘Bu gece uğrayacağım ve seni gece 10’da göreceğim, eğer yalnız olursan.’

Örnek (32a)’da ‘güvenme’ için yeterli koşul olan ‘sevme’ eylemi sunulmaktadır. (32b)’deki koşul yeterli bir koşuldur ve edimsel olarak gerekli koşul olarak da değerlendirilebilir; ancak önkoşul olarak değerlendirilemez; çünkü gerekli koşul fikri/düşüncesi ne belirtili ne de gerektirim sonucudur, sadece sezdirilmiştir. (32c) ise, bir önkoşul-Ö koşullu yapıdan söz edilebilir; çünkü (32c)’de ‘if’ (eğer) bağlayıcısına ‘only’ gibi birimler eklenmiştir. (32d) örneği ise, sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıyı temsil etmektedir; çünkü bu tür öncül tümceler her zaman sonuç

tümcesinden sonra kodlanmaktadır ve yazılı dilde virgül, konuşma dilinde duraklarla, yani ayrı bir ezgibirimle karşılanmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 284).

Sonuç olarak, durum-belirleyen-Ö koşullu yapılarının ilk türü olan gerçekleştirme koşullu yapılar çalışmamızın bulgular ve tartışma bölümünde de görüleceği gibi Türkçe koşullu yapılar sınıflamasında önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla Declerck ve Reed'in (2001) sınıflamalarına dahil ettikleri bu koşul türü Türkçede öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümce arasında kurulan ilişkinin açıklanmasında oldukça etkin görünmektedir. Şimdi araştırma sorularımızın ikincisini yanıtlamada yararlandığımız durum-belirleyen-Ö koşullu yapılarının bir diğer türü olan 'Çıkarımsal Koşullu yapıları'nın işlevini inceleyelim.

2.3.1.2. Çıkarımlama İşlevi

'Çıkarımsal Koşullu yapılar', Ö-durumunun ve S-durumunun gerçekleşmesi ilişkisindense, hem öncül tümceyi hem de sonuç tümcesini içeren çıkarımsal usamlama sürecinin geçerliliği ile ilgili olmalarıyla 'gerçekleştirme-koşullayıcı-Ö' koşullu yapılardan farklılaşmaktadırlar; ancak bu birbirlerini zorunlu olarak dışladıkları anlamına gelmemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 284):

- Örnek (33) a. If it wasn't Green who wrote Bruno's dream, it { was / must have been }
Murdoch.
'Eğer Bruno'nun rüyasını yazan Green değilse, Murdoch 'tu /olmalı.'
- b. He can't be a doctor if he doesn't know that!
'O bir doktor olmaz eğer bunu bilmiyorsa!'

Yukarıdaki (33a-b) örnekleri çıkarımsal koşullu yapı türünün en yaygın kullanımını örneklendiren koşullu yapılarını temsil etmektedir; çünkü 'çıkartım' iki tümcenin konumlarına bakmaksızın önce öncül tümcenin daha sonra sonuç tümcesinin değerlendirilmesiyle yapılmaktadır. Ne var ki, söylem bağlamı düşünüldüğünde, çıkarımsal koşullu yapılarını bu kadar net biçimde belirlemek güçleşmekte, bu nedenele de bu tür yapılar da tıpkı gerçekleştirme koşulları gibi kendi aralarında (i) 'dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar', (ii) 'dipnot dayanak/başlangıç noktası-Ö koşullu yapıları', (iii) 'dolaylı çıkarımsal koşullu

yapılar' ve (iv) yapay-S çıkarımsal koşullu yapıları olarak ayrılmaktadır. Öncelikle **'dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar'**ı inceleyelim.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, pek çok çıkarımsal koşullu yapı bulunmaktadır; ancak bunlardan sadece bir tanesi 'dayanak/başlangıç noktası-ifade eden-Ö koşullu yapı' türüne dahil olmaktadır. 'Dolaysız çıkarımsallar' olarak adlandırılan bu tür koşullu yapılarda dinleyicinin öncül tümcenin doğru olduğu varsayması, buna bağlı olarak da sonuç tümcesinin doğru olduğu çıkarımına ulaşılmaktadır. Ayrıca bu tür koşullar altta yatan çıkarımsal usamlama sürecindeki "tek öncül"dense "en uygun olanı" ifade etmektedir. Zaten bir çıkarım normal olarak farklı pek çok öncül üzerinden yapılmakta, ancak, çoğu edimsel olarak önvarsayılmakta ve sonuç olarak da sözünü etmeye değer olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle eğer bir suçlu suç işlerse ve evde 3 kişi varsa, o zaman B'nin yapmadığından kesin olarak eminsek;

Örnek (34) If A didn't do it, C did it.

'Eğer bunu A yapmadıysa, C yaptı.'

koşullusunu üretebiliriz. İşte bu türü koşullu yapılar 'dolaysız koşullu yapılar' olarak adlandırılmakta ve koşullu yapılarının belki de en iyi bilinen türü olarak kabul edilmektedir. Dolaysız çıkarımsal koşullu yapıları'nda öncül tümce sonuç tümcesine neden olan/yol açan çıkarımsal usamlama sürecinin başlangıç noktası (öncülü) olarak sunulmaktadır. Diğer bir deyişle, konuşucu 'eğer öncül tümce doğruysa ister [+q] olsun ister [-q] olsun S-önermesinin de doğru olması gerektiğini belirtmektedir. Yani, tüm koşul, 'eğer Ö doğruysa S de doğru olur' anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dolaysız çıkarımsallar da kendi aralarında ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar, geriye dönük çıkarımsal koşullu yapılar ve engelleyici olmayan-Ö çıkarımsal koşullu yapılar olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 285). Şimdi bu sınıflandırmayı ayrıntılandıralım.

Sweester (1990) gibi araştırmacılar tarafından 'düz koşullar' olarak da adlandırılan **'ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar'**, sonuç tümcesinin doğruluğuyla ilişkili olduklarından sonuç tümcesi doğruluk değeri olan dilsel bir ifade olmak zorundadır:

Örnek (35) a. If Reg was in the house at that time, he {was/is} the murderer.

‘Eğer Reg o saatte evde olsaydı/evdeyse, o zaman katil odur/o olurdu.’

b. If Reg has an alibi for that time, he {wasn’t/isn’t} the murderer.

‘Eğer Reg’in suç işlendiği anda başka bir yerde bulunduğuna yönelik kanıtı varsa, katil değildir/katil değildi.’

Örnek (35a)’da ‘eğer [+p], o zaman [+q]’ anlamı, (35b)’de ‘eğer [+p], o zaman [+q]’ anlamı bulunmaktadır. Bu da, sonuç tümcesinin doğruluğunun öncül tümceye göre belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu örneklerde de görüldüğü gibi, sonuç tümcesinin doğruluk değeri olan dilsel bir ifade olması, bu tümcenin buyrumsal bir ifade ve belirtmesiz bir soru olamayacağı anlamına gelmektedir; çünkü bu tür kullanımlar bir önerme ifadesi değildirler, dolayısıyla da doğruluk değerleri bulunmamaktadır. Sonuç olarak ölçünlü çıkarımsal koşullu yapılarda sonuç tümcesinin, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, bir belirtme tümcesi ya da (43a-b) örneklerinde olduğu gibi belirtmeli³ bir soru olması gerekmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 286):

Örnek (36) a. If WE don’t help him, who will?

‘Eğer BİZ ona yardım etmezsek, kim edecek?’

b. If John was in the house at the time, does that make him the murderer?

‘Eğer John o saatte evdeyse, bu onu katil yapar mı?/bu onu katil mi yapar?’

Genellikle belli bir bağlam içerisinde sesletilen bu tür koşullu yapılarda örnek (36a) için dinleyiciye sunulan ‘eğer ona BİZ yardım etmezsek, kimse etmez’ değerlendirmesidir. Benzer olarak, (36b)’de sonuç tümcesinin ilettiği mesaj dinleyici tarafından ‘kesinlikle onu katil yapmaz’ biçiminde anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi, hem ne-soruları hem de evet/hayır soruları, çıkarımsal koşullu yapılarının sonuç tümcelerinde belirtmesiz bir tümce etkisinde kullanılabilir. Bu da bu tür yapıları sonuç tümcesinin belirtmesiz olduğu Declerck ve Reed’in ‘*Retorik Koşullu Yapılar*’ sınıflaması altında inceleyeceğimiz 2.3.2.1. bölümündeki *Söz Söyleme (Sözce Koşulları)* işlevi olan koşullu yapılardan ayırmaktadır; çünkü sonuç tümcesi belirtmesiz olduğunda, öncül tümcenin doğruluğu, sonuç sorusunu hatırlatmakta ya da andırmakta yorumu yapılabilir. Dolayısıyla “eğer kütüphanedeki John değildiyse, kimdi?” gibi bir koşullu yapıdaki öncül tümcede yer alan ‘JOHN’un kütüphanede olmadığı varsayımı, gerçekte kimin kütüphanede olduğu sorusuna neden olmaktadır.

Diğer bir deyişle, öncül tümce sonuç tümcesinde yapılan soru sözeylemi için bir neden sağlamaktadır; çünkü ‘eğer Ö doğruysa, S de ‘mantıklı, geçerli, anlamlı bir sorudur’ çıkarımı yapılabilen, sonuç tümcesi bu ne-sorusuna bir yanıt sağlamak için sorulmaktadır. Ölçünlü dolaysız koşullu yapılarda ‘çıkarımsal sözeylemler’ de kullanılabilir (Declerck ve Reed, 2001: 287):

Örnek (37) a. If Oswald didn't kill Kennedy, I {conclude/infer} that someone else did.

‘Eğer Oswald Kennedy’yi öldürmediyse, başka birisi yapmıştır sonucuna varırım/ diye çıkarımlarım.’

b. If he comes, I {think/reckon/assume/expect/am sure/doubt} that there will be trouble.

‘Eğer gelirse {bence/ varsayıyorum ki /bekliyorum ki /eminim ki/ şüpheliyim ki }bir sorun çıkacak.

Örnek (37a)’daki gibi çıkarımsal sözeylemi kodlayan ‘conclude’ ya da ‘infer’ türünden eylemler koşullu yapınının sonuç tümcesinin çıkarımsal olduğunu ortaya koymaktadır; ancak bu tür eylem kullanımı (37b)’deki gibi farklı derecelerde de kesinlik gösterebilmektedir. Buna göre, sonucun tam olarak bir doğru/gerçek olmaktansa şüpheli, umulan ya da olası olarak temsil edildiği söylenebilir.

Görüldüğü gibi, çıkarımsal koşullu yapılarda öncül tümce gerçekleştirme işlevi yüklenmektense, ‘doğruluk’ ile ilişkilidir. Bu da, sonuç tümcesinin ‘*Şu anda boşsan, şu paketlere yardım et*’ gibi yönlendirmeli ya da ‘*Şu anda boşsan, şu paketlere yardım eder misin?*’ gibi belirtmesiz soru olduğu koşullu yapılar değerlendirilemeyeceği anlamına gelmektedir; çünkü yukarıda da sözünü ettiğimiz ve 2.3.2.1 bölümündeki ‘belirtmesiz sonuç-sözce koşulları’ başlığı altında ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi, bu tür sonuç tümcelerinin doğruluk değerleri bulunmamaktadır. Ne var ki bu, çıkarımsal koşullu yapılarının sonuç tümcelerinin hiçbir zaman yükümlülük kipini ifade etmeyeceği anlamına gelmemektedir; çünkü bazı yükümlülük kipi anlamı taşıyan tümceler de doğruluk değeri taşıyabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 287).

Örnek (38) a. If you haven't found it, keep on looking for it.

‘Eğer onu bulamadıysan, aramaya devam et.

b. If that is true, I'd better take my precautions.

‘Eğer bu doğruysa, önlemlerimi alsam iyi olur

Örnek (38a)’da sonuç tümcesinin doğruluk değeri bulunmazken, (38b)’deki yükümlülük kipi içeren sonuç tümcesinin bir doğruluk değeri vardır (Declerck ve Reed, 2001: 288).

Declerck ve Reed, ‘ölçünlü dolaysız çıkarımsal olamayan durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları’ üst başlığı altında incelenebilecek koşullu yapılarının da bulunduğunu ileri sürmektedirler; çünkü durum-belirleyen-Ö tümcesinin bir koşulu ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşul olmaktan alıkoyan bazı özelliklere sahip olduğu durumlar bulunmaktadır. Örneğin *ilk durumda*, koşul bağlacı ‘özellikle’ (especially, particularly) gibi sınırlayıcı belirteçlerle odaklanabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 294):

Örnek (39) At the same time, water does seem to exert a certain fascination over cats, particularly if the water contains a goldfish.

‘Aynı zamanda suyun kediler üzerinde mutlak bir cazibesi var gibi görünmektedir, özellikle (de) suda bir kırmızı balık varsa.’

(39) örneğinde öncül tümceler her ne kadar sonuç tümcesinden sonra gelse de, dayanak noktası-ifade eden koşullu yapı olarak değerlendirilmemektedir; çünkü bu örnekteki özellikle odaklayıcıyla kullanılan öncül tümce sonuç tümcesinin olası pek çok değişik durumdan kaynaklanabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, bu tür bir örnekteki odaklayıcı belirteç kullanımı, sonuç tümcesi için *tek bir koşul olmadığını* açık hale getirmektedir. Yani bir koşul bağlacı ‘özellikle’ gibi bir sınırlayıcı belirteçle odaklandığında, durum-belirleyen-Ö çıkarımsal koşul almamakta, bu durumda da öncül tümce bilindik anlamda *dayanak noktası ifade eden* olmamaktadır. Bu nedenle de (39) örneğindeki gibi koşullu yapılar çıkarımsal bir koşullu yapı olmaktansa, 2.3.1.3. bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz ‘tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapılarına dahil edilmektedir. *İkinci durum* ise, öncül tümce belirlemeli koşul değeri temsil ettiğinde, durum-belirleyen-Ö tümcesinin asla dayanak noktası ifade etmediği durum olarak tanımlanmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 295):

Örnek (40) The only case in which I would consider leaving you is if I discovered you were having an affair.

‘Seni terk etmeyi düşüneneğim tek durum eğer beni aldattığını anlarsam.’

(Seni ancak beni aldattığını anladığım zaman terk ederim.)

Örnek (40)’taki ‘aldattığını anlama’ durumu, ‘terk etmeyi düşünme’ düşünsel eyleminin dayanak noktası olmamaktadır. Bunun yanı sıra, durum-belirleyen-Ö tümcesinin bir koşulu ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşul olmaktan alıkoyan bazı özelliklere sahip olduğu *üçüncü durum* ise, öncül tümcenin eksiltili olduğu durum olarak belirtilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 295):

Örnek (41) If possible, she won’t tell the police about our relationship.

‘Eğer mümkünse, polise ilişkimizden söz etmesin/etmeyecek.’

Görüldüğü gibi, hem (41) örneğindeki öncül tümce eksiltilidir; dolayısıyla da sonuç tümcesi için birer dayanak noktası olarak herhangi bir işlev yüklenmemektedir. Son olarak, Declerck ve Reed’in öne sürdükleri *dördüncü durum*, sonuç tümcesinin bir doğruluk değerinin bulunmadığı durum olarak belirlenmektedir. Örneğin, eğer sonuç tümcesi çekimsiz tümce olduğu için belirtilmemişse, bu sonuç tümcesinin herhangi bir doğruluk değerinden söz edilemez (2001: 2095):

Örnek (42) [Next we will tell you] how to get help if you have special problems.

‘[Daha sonra sana söyleyeceğiz]nasıl yardım alacağını eğer özel bir problemin olursa.’

Örnek (42)’de ‘özel bir probleme sahip olma’ durumunun bir doğruluk değeri bulunmamakta, bu nedenle bu tür koşullu yapılar yine ‘tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapılarına dahil edilebilmektedir.

Özetle, öncül tümcenin işlevine göre bir koşullu yapının değerlendirilmesi ve sınıflandırılması farklılaşmaktadır. Dolaysız çıkarımsal koşullu yapılarının diğer türüne geçecek olursak, bu tür yapıların ikinci alt türü ‘Geriye Dönük Çıkarımsal Koşullu yapılar’ olarak belirlenmiştir. Şimdi bu tür koşullu yapılarını inceleyelim.

‘Geriye dönük çıkarımsal koşullu yapılar’ S-durumunun geçici olarak Ö-durumundan önce geldiği yapılar olarak tanımlanmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 289).

Örnek (43) If John murdered his wife, the murder {will/would} have been prepared very carefully.

‘Eğer John karısını öldürdüyse, cinayet çok dikkatli planlanmış olmalı.’

Örnek (43)’teki ‘cinayetin dikkatli planlanmış olması’ durumu, ‘John’un karısını öldürdüğü varsayımından önce gerçekleşmiştir. Bu bağlamda bu örnek yapının geriye dönük çıkarımsal koşullu yapı olduğu savunulabilir; çünkü bu tür yapılarda öncül tümce ‘kapalı bir koşul ifade eder’⁴ biçiminde değerlendirilirse, sonuç tümcesindeki ‘will’ ya da ‘would’ koşullu yapındaki sonuç tümcesinin gelecek zamana olan gönderimini değil, (50) örneğindeki gibi, yapılan bir tahmini temsil etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 289):

Örnek (44) If he had been chairman of the board in 1989, he would have been elected in 1988 [and that is not possible, because he was not in the country that year].

‘Eğer 1989’deki yönetim kurulu başkanı oydusa, 1988’de seçilmiş olmalı [ki bu olanaksız çünkü o tarihte ülkede değildi.]’

(44) örneğindeki gibi koşullu yapılar ‘kapalı’ olarak değerlendirilirse (çünkü öncül tümce yansımalıdır-echoic-), o zaman ‘would’ tahmin ifade etmektedir; ancak karşı-olgusal ya da düşsel olarak değerlendirilirse (bu durum sadece öncül tümce yansımali olmadığında mümkündür), o zaman ‘would’ tamamen koşulsal anlamı taşımaktadır. Bunun yanı sıra, açık öncül tümce ve sonuç tümcesi olan geriye dönük çıkarımsal koşullu yapılar da bulunmakta, bu tür yapılarda da ‘will’ yine tahmin ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 289):

Örnek (45) If Jill doesn’t reply [when you tell her that], you will have told the truth.

‘Eğer Jill yanıtlamazsa [bunu ona söylediğinde], gerçeği söylemiş olacaksınız(dır)!’

Görüldüğü gibi (45) örneğinin Türkçe eşdeğerinde de ‘will have + V3’ün ‘-Dir’ biçimbirimiyle ifade edildiği, buna bağlı olarak da tahmin bildirdiği savunulabilir. Zaten Funk’ın (1985:367) görüşünün aksine, bu tür koşullu yapılar

zorunlu olarak dolaylı bir ‘neden sonuç’ ilişkisi ifade etmemektedir; çünkü (45) örneği için ‘Jill’in yanıt vermemesi, ona doğrunun söylenmesinin sonucu olacaktır’ yorumu da yapılabilmektedir. Son olarak, diğer koşullu yapılardan ayrı olarak sadece geriye dönük dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar dayanak noktası/başlangıç noktası-ifade etme-Ö çıkarımsal koşulu olarak değerlendirilebilmektedirler (Declerck ve Reed, 2001: 289):

Örnek (46) If Peter is here, Gladys will be delighted.

‘Eğer Peter buradaysa, Gladys sevinecektir.’

Örnek (46)’daki koşullu yapı (i) Peter’in burada olmasından Gladys’in sevineceğini çıkarımlıyorum ya da (ii) Peter’in burada olması Gladys’in sevinmesini tetikleyecek biçiminde iki türlü de okunabilmektedir. S-durumunun Ö-durumundan sonra kodlandığı geriye dönük çıkarımsal koşullu yapılar asla gerçekleştirme-koşullayıcı-Ö koşullu yapıları olarak değerlendirilemeyecek çıkarımsal koşullu yapılardır; çünkü gerçekleştirme-koşullayıcı-Ö koşullu yapıları Ö-durumu zorunlu olarak S-durumundan önce gelmelidir. Bu durumda sadece ilk okumanın, incelediğimiz bu koşul türünü temsil ettiği söylenebilir. Çıkarımsal koşullu yapılarının üçüncü ve son alt türü **‘engelleyici olmayan-Ö çıkarımsal koşullu yapıları’**dır, dolayısıyla şimdi bu tür koşullu yapıları inceleyelim.

Çıkarımsal bir koşullu yapıda ‘even if’ tümcesi ya da ‘still, nonetheless’ gibi çeliştirici bağlaçları içeren bir öncül tümce olduğunda, öncül tümce sonuç tümcesi üzerinde engelleyici olmayan etki yaratmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 290):

Örnek (47)a. Even if he was there at the time of the murder, he didn’t do it.

‘Cinayet sırasında orada olsa bile, bunu o yapmamıştır.’

b. [Judge Haris is a notorious racist.] If a black defendant is innocent, he is still likely to be convinced by him.

‘[Yargıç Haris adı çıkmış bir ırkçıdır.] Eğer siyahi bir davalı masumsa, yine de onun tarafından mahkum edilebilir.’

(47a-b) gibi örneklerde öncül tümce, sonuç tümcesini çıkarımlamak için uygun bir *bilgi kuramsal* temel sunmamaktadır; çünkü sonuç tümcesi öncül tümceye rağmen *çıkartılmaktadır*. Diğer bir deyişle, ‘even if’ ya da ‘still’ gibi ifadeler öncül

tümceden sonra konuşucularda normal olarak oluşan beklentiyi/beklentileri ortadan kaldırmaktadır. Bu da, konuşucuların, öncül tümcenin sonuç tümcesini engellemesini beklediği (eğer p ise q değil), ancak öncül tümcenin sonuç tümcesinin bir ya da birden fazla dayanak noktasından çıkarılabilir olduğunu engellemediğini göstermektedir.

Declerck ve Reed (2001) ‘**dipnot dayanak noktası-ifade eden-Ö koşullu yapıları**’nı da çıkarımlama işlevi altında sınıflandırmaktadır. Athanasiadou ve Dirven dipnot dayanak noktası-ifade eden-Ö koşullu yapı kullanımına, çalıştıkları bütüncede sadece bir örnekte rastladıklarını belirtmektedirler; ancak bu araştırmacılar sözü edilen koşullu yapı örneklerine az rastlasalar da, Declerck ve Reed bu tür çıkarımsal koşullu yapılarının oldukça kabuledilebilir olduklarını savunmaktadırlar (Athanasiadou ve Dirven 1996: 624’ten aktaran Declerck ve Reed, 2001: 295):

Örnek (48) He must be up to something, if he goes to the bank that often.

‘Bir iş(ler) karıştırıyor olmalı, eğer bu kadar sık bankaya gidiyorsa.’

(48) gibi örneklere az sıklıkta rastlanmasının belli bir bağlama ihtiyaç duyuyor olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, buradaki koşullu yapı, yalnızca birinin konuşucuya ‘onun bu hafta hergün bankaya gittiğini’ni söylediği ya da konuşucunun sözü edilen kişinin günlüğüne baktığı, hergün gittiğini gördüğü bağlamlarda mümkün olmaktadır. Bu tür örneklerin dipnot-gerçekleştirme koşullarından daha az sıklıkta görülmesinin nedeni, ‘eğer bir şeyde *sonucun* doğası varsa, o zaman konuşucular sonucun dayandığı öncülleri seslettiklerinde *sonuç* daha güçlü olmakta, dolayısıyla da dinleyicinin özgül bir öncüle dayanan sonuç tümcesini yeniden değerlendirmesi için öncülü sonuçtan sonra vermek etkisiz olmaktadır. Ayrıca, bu tür dipnot dayanak noktası-ifade eden-Ö tümceleri yukarıda sözünü ettiğimiz ‘kısıtlayıcı/sınırlandırıcı dipnot-Ö koşullarıyla karıştırılmamalıdır; çünkü bu tür dipnotlarda, öncül tümce S-tahmininin kapsamını sınırlandırmamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 296). Görüldüğü gibi, dipnot dayanak noktası-ifade eden-Ö koşullu yapılarından öncül tümce sonuç tümcesinden konum olarak sonra kodlanmaktadır. Bizim çalışmamızda Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarının farklılaştığı ve bu farklılığın bir

anlam taşıdığı önvarsayımından yola çıkıldığından, öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı genel örüntüsünden farklılık gösteren bu tür koşullu yapılar bütüncemizdeki koşullu yapılarla benzerlik göstermediğinden bu koşul türü daha fazla ayrıntılandırılmayacaktır. Şimdi çıkarımsal koşullu yapılarının üçüncü alt türü olan ‘Dolaylı Çıkarımsal Koşullu yapıları’ını inceleyelim.

‘Dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar’, öncül tümcenin sadece görünüşte dayanak noktası-ifade eden olduğu çıkarımsal yapıları olarak tanımlanmaktadır. Bu yapıların tipik özelliği Ö’den S’ye doğru yapılan çıkarım açısından ilk/temel değerlendirmenin S’den Ö’ye doğru yapılan çıkarım olarak yeniden değerlendirilmesi gerekliliği olarak belirlenmektedir. Bu belirlemeye göre, dolaylı çıkarımsallar (i) saçma çıkarımsal koşullu yapılar, (ii) sonuç tümcesinde karşılıklı eylem bulunan dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar, (iii) çelişkili sonuç tümceli dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar, (iv) olgusal öncül tümceyle uyumsuz belirtmeli soru sonuç tümceli çıkarımsal koşullu yapılar olmak üzere 4’e ayrılmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 296). Öncelikle ‘Saçma Çıkarımsal Koşullu Yapılar’ı inceleyelim.

Alanyazında Wu’nun ‘retorik koşullu yapılar’, Akatsuka’nın ‘eğer Konfiçyus Texas’ta doğmuşsa, ben de Dracula’yım’ örneğinden yola çıkarak ‘Dracula koşullu yapıları’ olarak adlandırdıkları **‘saçma çıkarımsal koşullu yapılar’**da konuşucu öncül tümcenin doğruluğunu reddederek dinleyicinin sonuç tümcesinin doğru olmadığını çıkarımlaması beklenmektedir. Dolayısıyla bu tür koşullu yapılarda ‘Ö de en az S kadar saçma olmalıdır’ türünden bir usamlama biçimi sunduğu söylenebilir (Wu, 1993: 210, Akatsuka, 1991: 25 ve Dik, 1990: 247’den aktaran Declerck ve Reed, 2001: 474):

Örnek (49) a. If he passed his exam, I’m Dutchman. (Strawson 1952: 89)

‘Eğer sınavı o geçtiyse, ben (de) Hollandalıyım.’

b. If this isn’t a genuine piece of the 17th century Japanese poetry, I’m a Dutchman.

‘Eğer bu 17. yy Japon şiirinin gerçek bir örneği değilse, ben(de) Hollandalıyım.’

Görüldüğü gibi, (49a) örneğindeki önerme olumludur; yani öncül [+p], sonuç [+q] olarak gösterilebilir. Durum-belirleyen-Ö tümce görünürde kapalı öncül tümce olarak temsil edilmektedir; çünkü konuşucu sav anlaşılın diye öncül tümcenin doğru olduğunu varsaydığını bildirmektedir, ancak o zaman gerçek dünyada saçma olan bir sonuç tümcesini sesletebilir. Bu da sonuç tümcesinin sadece karşı-olgusal (saçma) bir dünyada doğru olabileceği, dolayısıyla öncül tümcede yapılan değerlendirmenin yeniden düşünülmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bir koşullu yapıda öncül tümce sonuç tümcesi normal olarak *aynı dünya* açısından değerlendirildiği için, bu tür koşullu yapılarda dinleyici için önerilen, öncül tümcenin de gerçek dünyada saçma (gerçek olmayan) olarak alınmasıdır. Dolayısıyla konuşucu dinleyiciyi öncülün saçma olduğu gerekçesine ikna etmek için bilerek sonucu saçma ya da anlamsız biçimde kurgulamaktadır. Ancak eğer öncül tümce (49b)'deki gibi [-p] ise, saçma koşuldan çıkarılacak sonuç, öncülün doğru olduğu sonucudur. Burada aslında, 'bu gerçek bir 17.yy Japon şiiridir ya da ben bir Hollandalıyım' koşul olmayan tümcesini ifade edilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 299). Şimdi dolaylı çıkarımsal koşullu yapılarının diğer alt türü olan 'Sonuç Tümcesinde Karşı-Olgusal Eylem Bulunan Dolaysız Çıkarımsal Koşullu Yapılar'ı inceleyelim.

Saçma çıkarımsal koşullu yapılarda olduğu gibi, '**sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar**'da da öncül tümcenin karşı-olgusal olarak değerlendirilmesine neden olan, sonuç tümcesinin karşı-olgusal okumasıdır. Aralarındaki temel fark ise, sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan dolaysız çıkarımsal koşul türünde S-önermesinin karşı-olgusal okumasının edimsel saçmalığın sonucu olması değil, sonuç tümcesindeki karşı-olgusal eylemle tetikleniyor olması olarak açıklanabilir (Declerck ve Reed, 2001: 301):

Örnek (50) If my mother-in-law was coming tomorrow, I would be busy cleaning the house from top to bottom.

'Eğer kayınvalidem yarın geliyor olsaydı, evi dip bucak temizlemekle meşgul olurdu.'

(50)'deki koşullu yapının öncül tümcesi için şu uslamlama zinciri oluşturulabilir: S-durumu, Ö-durumu tarafından tetiklenmektedir, (ii) sonuç tümcesi karşı-olgusaldır; yani karşı-olgusal bir dünyada doğrudur; ancak gerçek dünyada

yanlış olarak değerlendirilmektedir, (iii) öncül tümce ve sonuç tümcesi sezdirimsel olarak aynı dünya açısından değerlendirilmektedir, (iv) uslamla (i)'den (iii)' ye doğru sıralanmakta ve sonuç tümcesi gibi öncül tümce de gerçek dünyada yanlış olarak değerlendirilirken karşı-olgusal bir dünyada doğru olarak değerlendirilmektedir. Burada da öncül tümce [+p]'dir, dolayısıyla gerçek dünyada sonuç tümcesinin doğru olmamasından çıkartılacak olan, [+p] 'nin de doğru olmadığıdır. Bu nedenle bu koşullu yapıdaki öncülün değerlendirilmesi 'kayınvalidem yarın gelmiyor' biçimindedir. Yani S-önermesinin karşı-olgusal olarak okunmasının nedeni edimsel saçmalığın bir sonucu değildir; çünkü bu önerme sonuç tümcesindeki karşı-olgusal eylem tarafından tetiklenmekte, bu yüzden de gerçek dışı olarak yorumlanmaktadır. Bu tür koşullu yapılarının yanı sıra, sonuç tümcesi çelişkili olan dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar vardır. Bu nedenle bundan sonra bu türden bir özelliği olan koşullu yapılar incelenecektir.

'Çelişkili sonuç tümceli dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar'da sonuç tümcesi edimsel olarak saçma ya da dilbilgisel olarak belirtili değildir; ancak çelişkilidir. Diğer bir diğer deyişle, bu tür koşullu yapılardaki sonuç tümcesi anlambilimsel olarak aykırı olarak tanımlanabilir (Declerck ve Reed, 2001: 301):

Örnek (51) But Superman wouldn't be Superman if he let this kind of injustice happen.
'Ama Süpermen Süpermen olmazdı eğer bu tür haksızlıklara izin verseydi.'

Normal olarak zihnimizde 'Süpermen süpermen değildir'in doğru olduğu bir dünya canlandıramadığımız için, sonuç tümcesinin bir çelişki ifadesi sunduğu söylenebilir. Bu nedenle de dinleyici öncül tümcenin yanlış olduğunu sezdireni sonuç tümcesini reddetmeye davet edilmektedir. Declerck ve Reed olgusal bir öncül tümce ile uyumsuz olan belirtmeli soru-Sonuç tümcesinin bulunduğu koşullu yapılarını, dolaylı çıkarımsal koşullu yapılarının dördüncü ve son alt türü olarak belirlemişlerdir (2001: 301). Şimdi bu türden koşullu yapılarını ayrıntılandıralım.

'Olgusal öncül tümceyle uyumsuz olan belirtmeli soru-S tümceli dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar'da S, bir soru tümcesidir ve retorik bir soru olarak okunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 302):

Örnek (52) a. And I feel that if I don't do it, being in a relatively powerful position, who the hell else is going to?

'Ve şunu hissediyorum eğer bunu ben yapamazsam, nispeten güçlü bir konumda biri olarak, hangi lanet olası yapacak?'

Örnek (52)'de 'hangi lanet olası yapacak?' olumlu soru biçimindedir, ancak güçlü bir olumsuz ifade olan 'kimse yapmayacak' olarak değerlendirilmekte, bu değerlendirme de öncül tümcenin 'ben yapacağım' olarak değerlendirmesinden başka bir seçeneğe olanak tanımamaktadır. Aşağıdaki örnekte de buna benzer bir koşullu yapı bulunmaktadır. Ne var ki, bu kez sonuç tümcesi olumsuz bir belirtme tümcesi olarak değerlendirilen olumlu bir retorik soru biçimindedir. Görüldüğü gibi, öncül tümcenin sadece görünürde bir dayanak-başlangıç noktası-ifade ettiği dolaylı çıkarımsal koşullu yapılarda, öncül tümceden sonuç tümcesine doğru yapılan çıkarım aracılığıyla ulaşılan ilk değerlendirme, sonuçtan öncüle doğru olan bir çıkarım olarak yeniden değerlendirilmelidir.

Böylece tıpkı dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar gibi dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar da bütüncemizdeki koşullu yapılarda öncül tümce ve anatümcenin konumlarına göre iki tümce ve öncül tümce ile önceki söylem arasında kurulan ilişkinin ne türden bir çıkarımsal yapılanmayla sağladığının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır; çünkü araştırmamızın bulgular ve tartışma bölümünde de izleneceği üzere Türkçedeki çıkarımsal koşullu yapılar doğrudan olabildiği gibi dolaylı olarak da gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda, hangi tür koşullu yapının diğerine oranla daha sık ya da daha az sıklıkla tercih edilmesinin nedeni öncül tümcenin önceki söylemle kurduğu ilişkinin belirlenmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Şimdi çıkarımsal koşullu yapılarının son alt türü olan 'Yapay-S Çıkarımsal Koşullu yapıları'nı inceleyelim.

'Yapay-S çıkarımsal koşullu yapıları'nda sonucu ifade eden bir 'S' bulunmadığından, ilk bakışta çıkarımsal olarak görülmeyen pek çok çıkarımsal koşullu yapı örnekleri bulunmaktadır. Bu tür koşullu yapılarda, açık sonuç tümcesi, örtülü/sezdirimli sonuç tümcenin içeriğini sonuçlandırmak için sunulan nedeni ifade eden yapay-S tümcesidir. Diğer bir deyişle açık sonuç tümcesi, örtülü olan çıkarımsal sürecin koşullu yantümcesi olarak işlev görmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 304):

Örnek (53) Oh WELL, if she phoned me YESTerday, I was in LONdon.
'Aahm, eğer beni DÜN aradıysa, LONDRA'daydım

(53)'te 'eğer beni dün arasaydı, bana ulaşamazdı' anlamı bulunmaktadır. Açık sonuç tümcelerinden önce 'then' (o halde) bağlayıcısının kullanılmaması, bu tür koşullu yapılarının çıkarımsal olduğu görüşünü kanıtlar görünmektedir; ancak buradaki 'then' bağlayıcısının kabul edilebilir olmamasının bir nedeni, açık sonuç tümcelerinin çıkarımsal sürecin sonucunu ifade etmemesi olarak açıklanabilmektedir.

Özetle, çıkarımsal koşullu yapılar Ö-durumunun ve S-durumunun gerçekleşmesi arasındaki ilişkidense, hem öncül hem de sonucu içeren çıkarımsal uslamlama sürecinin geçerliliğiyle ilgilidir. Declerck ve Reed'in sınıflandırdığı koşullu yapılar arasında '*durum belirleme*' işlevi üstlenen koşullu yapılarının son ayağı 'Tümüyle Durum-Belirleyen-Ö Koşullu Yapıları'dır. Bu nedenle bundan sonraki bölümde bu tür koşullu yapılarının özellikleri, belirlenen alt türlerine göre incelenecektir.

2.3.1.3. Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi

Öncül tümcenin tümüyle durum-belirleme işlevi üstlendiği koşullu yapılarda öncül tümce, sadece S-durumunun gerçekleştiği ya da sonuç tümcesinin doğru olduğu durum ya da durumları kodlamaktadır. Bu yapılar, diğer koşullarda olduğunun aksine nedensel, engelleyici, engelleyici olmama gibi özelliklere sahip değildir ve tipik olarak 'if' bağlayıcısının yerine 'when' bağlayıcısı kullanıldığında anlamda hemen hemen hiçbir değişiklik olmamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 304):

Örnek (54) {When / If} you come to think of it, there's a lot of truth in what he says.
'Eğer onu düşünürsen/onu düşündüğünde, söylediklerinin çoğu doğru.'

Görüldüğü gibi (54)'te sonuç tümcesindeki 'söylediklerinin doğru olması' durumunun doğruluğu, bu tümcenin bağlı olduğu öncül tümce yoluyla belirlenmektedir. Tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları kendi aralarında 'S-Durumunun Hangi Koşullar Altında Gerçekleştiğini Belirleyen Tümüyle Durum-Belirleyen-Ö koşullu yapıları' ve 'Sonuç Tümcesinin Doğru Olduğu Durumları

Belirleyen Tümüyle Durum-Belirleyen-Ö koşullu yapıları' olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Şimdi bunlardan ilkinin inceleyelim.

'S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları'nda, öncül tümce sonuçtaki durumun ne türden koşullara bağlı olarak gerçekleştiğini belirlemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 305):

Örnek (55) a. If you are shot at, this bullet-proof jacket will protect you.

'Eğer vurulursan bu kurşungeçirmez yelek seni koruyacak.'

b. If love her, set her free. If she loves you, she will gladly return to you. If she doesn't, she never really loved you anyway.

'Eğer onu seviyorsan, özgür bırak. Eğer o seni seviyorsa, memnuniyetle sana geri dönecektir. Eğer dönmezse, aslında seni gerçekten hiç sevmemiştir.'

Örnek (55a) yapay-S koşulu olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni koşullu yapının taşıdığı 'eğer vurulursan yaralanmazsın, çünkü bu kurşungeçirmez yelek seni koruyacak' anlamına gelmesiyle açıklanabilir. Bazı konuşuculara bu örneklerde 'gerçekleştirme-koşullayıcı-Ö ve/ya dayanak noktası-ifade eden-Ö koşullu yapı çağrışımı olabilir. Bu nedenle, bu üç koşul türü arasında ayırım yapmak bazen oldukça güç olabilmektedir. (55b)'deki yapıda yer alan ilk koşulun sonuç tümcesi buyrum biçiminde olduğu için de çıkarımsal olmadığı, bu koşulun tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapı olduğu söylenebilir. Üçüncü koşul tümcesi ise, açıkça geriye dönük çıkarımsal koşullu yapı olarak belirlenebilir. Sorun ikinci koşullu yapıdan kaynaklanmaktadır. Burada öncül tümce gerçekleştirme-koşullayıcı (ya da belki tümüyle durum-belirleyen olarak) ve aynı zamanda dayanak noktası-ifade eden-Ö olarak görülmektedir. Aslında işlevle bağlantılı düşünüldüğünde bir anlamın diğerini tamamen dışladığını söylemek güçtür (Declerck ve Reed, 2001: 305). Bizim çalışmamızda da, Türkçedeki koşullu yapılar söylem bağlamında çalışıldığı ve bağlama göre konuşucunun seçimlerinin değerlendirilmesi farklılaşabildiğinden, bütüncemizden elde edilen bulguların değerlendirildiği bölümde de görüleceği gibi, bazı koşullu yapılar birden fazla sınıflamaya dahil olabilmekte, bu nedenle bir koşullu yapının sahip olduğu bir anlam diğerini tamamen

dışlamayabilmektedir. Dolayısıyla tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları altında incelenen S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen bu yapıların, karşılaşılabilecek belirsizlikleri anlamlı bir biçimde açıklamamıza katkı sağlayacağı için kuramsal çerçevemizde yer alması uygun görülmüştür. Sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen tümüyle durum belirleyici-Ö koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi bu türden koşullu yapıları inceleyelim.

İster [+q] olsun ister [-q] olsun, **‘S-önermesinin doğru olduğu durum ya da durumları belirleyen tümüyle durum belirleyen-Ö tümcelerinin bulunduğu koşullu yapılar’** vardır. Bu tür koşullu yapılarda sonuç tümcesi tipik olarak bildirimseldir ve öncül tümce dayanak noktası ifade eden bir anlam taşımamaktadır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, İngilizcede sıklıkla ‘if’ ve ‘when’ bağlaçları birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Bu durum bu koşullu yapılar için de geçerlidir. İngilizcede bu yapıların bir diğer belirgin özelliği de, sonuç tümcesinden önce ‘then’ (o halde) bağlacınının kullanılmamasıdır; çünkü ‘o halde’ bağlacı ‘bu durumda’ ifadesine eşdeğerdir ve temelde/ilkesel olarak gerçekleştirme-koşullayıcı, dayanak noktası ifade eden-Ö tümceleri ve tümüyle durum-belirleyen-Ö tümcelerinden sonra kodlanmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 306):

- Örnek (56)a. If cleanliness were next to saintliness, then this lady was probably on the verge of beatification.
‘Eğer temizlik azizlikle yanyana olsaydı, o zaman bu hanımefendi muhtemelen azizliğin/kutsallığın eşiğinde olurdu.’
- b. {If/When}you travel to Calcutta, (*then) there is an awful lot of poverty.
‘Eğer Calcutta’ya seyahat edersen/ettiğinde, (*o halde) orada korkunç bir yoksulluk var.’

Örnek (56a)’da öncül tümce sonuç tümcesi için dayanak noktası ifade etmektedir; ancak (56b)’deki öncül tümce, S-önermesinde yer alan ‘yoksullukla karşılaşma’ düşüncesinin ifade edildiği durumun doğru olabileceği ‘Calcutta’ya gitme’ durumunu belirlemektedir. Ayrıca bu örnek tümce ‘when’ bağlacı kullanıldığında da aynı anlamı taşımakta ve sonuç tümcesinden sonra ‘o halde’ bağlayıcısı kodlandığında, koşul kabuledilebilir görünmemektedir; çünkü bu tür bir

yapıda ‘bu durumda’ bağlacı, tümcenin anlamını bozmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 306).

S-önermesinin doğru olduğu durum ya da durumları belirleyen tümüyle durum belirleyen-Ö koşullu yapıları (i) S-durumunun gerçekleşebileceği düşüncesine dayanan durumları belirleyen tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları (ii) sonuç tümcesinin doğru olduğu sonucuna ulaşılan koşulları tanımlayan tümüyle durum belirleyen-Ö koşullu yapıları, (iii) sadece sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları ve (iv) küme-tanımlayan-Ö koşullu yapıları olmak üzere dört bileşeni içermektedir. Şimdi bu bileşenleri sırasıyla ayrıntılandıralım.

Öncelikle *S-durumunun gerçekleşebileceği düşüncesine dayanan durumları belirleyen tümüyle durum-belirleyen-Ö tümcelerinin bulunduğu koşullu yapılarını* örneklendirelim.

Örnek (57) If you look on the higher beds there is a birthing chair.

‘Daha yüksek yataklara bakıyorsanız, orada bir doğum sandalyesi var.’

Sahip olduğumuz dünya bilgisinden yola çıkarak, (57) örneğinde ‘bir doğum sandalyesinin gösterilecek olması’ durumunun, müşterinin daha yüksek yataklarla ilgilendiği bilgisiyle belirlendiği söylenebilir. İkinci olarak, *sonuç tümcesinin doğru olduğu sonucuna ulaşılan koşulları tanımlayan tümüyle durum-belirleyen-Ö tümcelerinin bulunduğu koşullu yapılarını* örneklendirelim:

Örnek (58) If one considers the problems they were facing, it isn't suprising that they failed.

‘Eğer insanlar karşılaştıkları/yüzleştikleri sorunları düşünüp dururlarsa, başarısız olmaları şaşırtıcı olmaz.’

Örnek (58)’te ‘insanlar başarısız olması’ sonucunun, bu sonucun bağlı olduğu ‘Eğer insanlar karşılaştıkları/yüzleştikleri sorunları düşünüp dururlarsa’ öncül tümcesinin belirlenmesiyle doğru olduğu açıkça görülmektedir. *Sadece sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen tümüyle durum- belirleyen-Öncül*

*tümceler*in bulunduğu koşullu yapılarda öncül tümce, sadece, S-önermesindeki durumları belirlemekte; bu tür koşullu yapılar da ‘when’ bağlacıyla kullanıldıklarında, *genellikle* ‘eğer’ bağlacıyla oluşturulmuş tümcenin anlamına benzer bir anlam yüklenmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 308):

Örnek (59) [There are two kinds of houses in this street.] If there is no front garden, the front door leads into a hallway. If there is a front garden, the front door leads directly into the sitting-room.
‘[Caddede iki tür ev var.] Eğer ön bahçe yoksa, ön kapı koridora açılır. Eğer ön bahçe varsa, ön kapı doğrudan oturma odasına açılır.’

Örnek (59)’da iki tane koşullu yapı bulunmakta ve her iki koşullu yapıda da öncül tümcenin işlevi sadece S-önermesinin doğru olduğunu belirlemektir. Ayrıca, yukarıdaki gibi bir örnekte, hem öncül tümcenin hem de sonuç tümcesinin bağımsız olarak belirlenebilir bir doğruluk değerine sahip oldukları savunulmaktadır.

Özetle, koşullu yapılarının işlevsel çerçevede değerlendirildiği ‘*Durum-Belirleme İşlevi*’ içerisinde sınıflandırılan tüm koşullu yapılarda öncül tümce, bir biçimde S-durumu ya da S-önermesi üzerinde belirleyici olma görevi üstlenmektedir. Ne var ki, bu bölümün başında da sözünü ettiğimiz gibi, koşullu yapılarda öncül tümcenin sonuç tümcesinin mantıklı/doğru/geçerli olduğu durumları belirlemeksizin, özel bir amaçla kodlandığı koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi retorik koşullu yapılar olarak adlandırılan bu tür koşullu yapılar iki tümce arasında kurulan ilişkiyi inceleyelim.

2.3.2. Retorik Koşullu Yapılar

Declerck ve Reed (2001), çalışmamızın 2.3. bölümünde de ayrıntılandığımız gibi, alanyazındaki ‘retorik, hem sözlü hem de yazılı olarak dili ikna etme için kullanma sanatıdır’, ‘retorik dili etkin kullanma sanatını temsil eder’ gibi tanımlardan ayrı olarak, koşullu yapılar için seçtikleri retorik terimini öncül tümcenin sonuç tümcesini yineleme ya da sonuç tümcesinin içeriğini değerlendirme, ve benzeri gibi amaçlar için kodlandığı tüm koşullu yapılar için kullanmakta ve bunu bir üst-terim olarak adlandırmaktadırlar. Bu araştırmacılara göre, retorik koşullu

yapılarda konuşucu, aktarmak istediği ileti için geçerli olacak koşulları bildirme değil, bilgiye farklı bir anlam yükleme amacı taşımaktadır. Dolayısıyla da, bu türden koşullu yapıların öncül tümceleri konuşucunun iletmeyi tasarladığı bilgiyi karşılaştırma, yorumlama vs. gibi işlevler yüklemektedir. Şimdi sözünü ettiğimiz bu koşullu yapıları inceleyelim.

2.3.2.1. Söz Söyleme İşlevi

Öncül tümceyle sonuç tümcesi arasında söz söyleme ilişkisinin bulunduğu koşullu yapılar bir anlamda yukarıda sözünü ettiğimiz ‘durum-belirleyen-Ö koşulları’na benzemektedir; ancak bu tür koşullu yapılarda öncül tümce tarafından tanımlanan durumların, sonucun doğru olduğunun ya da S-durumunun gerçekleştiğinin savunulduğu durumları değil, sonuç tümcesini oluşturmanın mümkün, anlamlı ya da uygun olduğu durumları kodlamaktadır. Sözce koşulları da kendi içerisinde (i) uygunluk koşullu yapılar (ii) demirleyici-Öncül koşullu yapılar (iii) edimsel-Sonuç koşullu yapılar (iv) üstdilsel-Sonuç koşullu yapılar (v) belirtmesiz-Sonuç (nonassertonic) koşullu yapılar ve (iv) yorumlamalı-Sonuç sözce koşullu yapılar olmak üzere 6 grupta sınıflandırılabilir (Declerck ve Reed, 2001: 319).

‘Uygunluk koşullu yapıları’ olarak adlandırılan sözce koşullu yapılar, Dik (1990: 252) tarafından ‘edimsöz kuralları’, Sweester (1996: 327) tarafından ‘koşul söylemleri’; Wierzbicka (1997: 21) tarafından ise ‘edimbilimsel koşullu yapılar’ olarak adlandırılmıştır. Uygunluk koşullu yapılar konuşucunun sonuç tümcesini ifade etmesinin uygunluğunu açıklamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu koşullu yapılarda öncül tümce, konuşucunun sonuç tümcesi oluşturmasının (dinleyicinin de çözmesinin) edimbilimsel olarak uygun olduğu bir koşulu ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 320):

Örnek (60) a. I’m not a coward if that is what you think.

‘Ben korkak değilim eğer düşündüğün buysa.’

b. Oh, if you have a visitor, I can come back later.

‘Aa, eğer misafiriniz varsa, daha sonra gelebilirim.’

Hem (60a) hem de (60b) örneğinde öncül tümce, konuşucunun sonuç tümcesini neden söylediğini açıklamaktadır. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, sonuç tümcesi genelde olgusal olduğundan, bu tümcenin tek başına bulunabildiği pek çok uygunluk koşullu yapılar bulunmaktadır:

Örnek (61) a. If you're hungry, there's a pie in the fridge.

'Eğer açsan, buzdalabında tart var.'

b. There's a pie in the fridge.

'Buzdalabında tart var.'

Örnek (61a)'da hem öncül tümcenin hem de sonuç tümcesinin bulunduğu bir koşullu yapı sergilenmektedir. (61b) örneği ise, (61a)'daki tam koşullu yapının aksine, sonuç tümcesinin tek başına bulunabildiğini göstermektedir; çünkü öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında gönderimsel bir bağlantı bulunmamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 321). Dolayısıyla da, uygunluk koşullu yapılarda sonuç tümcesinin öncül tümcede ifade edilen önerme olmadan tek başına kullanıldığında da, koşullu yapının iletmek isteği anlam bütünlüğünün korunduğu sonucuna varılabilir. Ne var ki, eğer iki tümce arasında gönderimsel bir bağlantı varsa, koşullu yapının sonuç tümcesi öncül tümceye gereksinim duymaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 321):

Örnek (62) [Look, somethin' for you and your sergeant, OK?] If he wants to check up about Wednesday, when I went to Brum, I went to an abortion clinic there.

'[Bak, senin ve doktorun için bir şey var, TAMAM MI?]Eğer Çarşamba gibi muayene etmek isterse, Brum'a gittiğimde, orada bir kürtaj kliniğine gittim.'

Örnek (62)'de 'there' (orada) göndergesi öncül tümcenin içindeki 'when tümcesi' ile tanımlanmak durumundadır. Dolayısıyla da, bu tür yapılarda sonuç tümcesinin öncül tümceye gereksinim duyduğu açıkça görülmektedir. Kısaca, uygunluk koşullu yapılarını durum-belirleyen koşullardan ve diğer sözce koşullarından ayıran özellik, bu tür koşullu yapılarda 'eğer'in 'sadece ve sadece' olarak değerlendirilebileceği bir çıkarımdan yoksun olmasıdır. Yani, 'eğer hava iyi

olursa, hayvanat bahçesini ziyaret edeceğiz' gibi bir koşullu yapıdan 'hava güzel olmazsa, hayvanat bahçesini ziyaret etmeyeceğiz' çıkarımı yapılabilmektedir; ne var ki, bu tür bir çıkarım (p değil neden olur q değil) uygunluk koşullu yapılarda yapılamamaktadır. Örneğin 'eğer susadıysan kilerde bira var' koşullusu, 'eğer susamadıysan, kilerde hiç bira yok' bilgisini çağrıştırmamaktadır. Şimdi sözce koşullu yapılarının bir diğer türü olan 'Demirleyici-Öncül koşullu yapıları'nı inceleyelim.

Sözce-koşullarının bir diğer türü olan '**demirleyici-Ö koşullu yapıları**' 'tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları' olarak da davranabilirler; ancak bu tür koşullu yapıların temel işlevleri sonuç tümcesini o anki söyleme bağlamaktır ve öncül tümce nadiren sonuç tümcesinin üretimi için başlangıç noktası oluşturmaktadır; dolayısıyla da söz konusu koşullu yapılarda öncül tümcenin sonuç tümcesini devam eden/süren söyleme demirleyerek bağdaşıklığı sağlayan bir tür retorik bağlayıcı işlevi gördüğü ileri sürülebilir (Declerck ve Reed, 2001: 325):

- Örnek (63) a. ["Has Stella Grey's daughter ever got married?"- "I don't know"] If she has, I've never been *informed.*
["Stella Grey'in kızı hiç evlendi mi?"-"Bilmiyorum"] Eğer evlendiyse, *bilgim olmadı.*
- b. If he noticed Brand, he didn't *comment.*
'Eğer Brand'i fark etseydi, *yorum yapmazdı.*'

(63a-b) örneklerinde öncül tümceler sonuç tümcelerinde italik olarak işaretlenmiş edimsöz eylemleri için uygun birer başlangıç noktası oluşturmaktadırlar. Bu tür durumların da öncül tümcenin koşullu yapılar içerisinde açıkça 'konu' olduğu durumlardan biri olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, sonuç tümcesindeki ayrık yapılar yoluyla da demirleyici-Öncül koşul ile retorik bir işlev gerçekleştirilebilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 326):

- Örnek (64) If anyone is responsible for this, it's the Town Council.
'Eğer bundan biri sorumluyorsa, o da (sorumlu olan) Town Council'dir.'

Örnek (64)'te *eğer*-tümcesi, eski bilgiyi (edimsel açıdan önvarsayılmış) temsil etmektedir ve sonuç da doğal olarak tümcede 'konu' konumunu tutmaktadır. Diğer bir deyişle, bu tür bir öncülün metinsel bağdaşıklığı artırıcı bir araç olarak işlev gördüğü ileri sürülebilir. Örneğin, bu koşulun yer aldığı bir bağlamda birinin ya da birilerinin sözü edilen işten/görevden sorumlu olduğu söylenmiş ya da sezdirilmiş olduğu çıkarımı yapılabilir. Özetle, demirleyici-Öncül koşullu yapılarında öncül tümcenin işlevi söylem bağdaşıklığını sağlamak olarak tanımlandığından, bu tür koşullu yapıların bütüncemizdeki Türkçe koşullu yapılarda öncül tümcenin önceki söylemle kurduğu ilişkiyi ve bu ilişkinin söylem bağdaşıklığını etkilemedeki rolünü belirlemede etkin rol oynayacağı görüşündeyiz. Şimdi yine araştırmamızda Türkçede koşullu yapılarda öncül tümce ve anatümcenin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişkiyi belirlemek için temel aldığımız yapılardan edimsel-S koşullu yapılarını inceleyelim.

'Edimsel-S koşullu yapıları'nda öncül tümce konuşucunun edimsel sonuç tümcesini ifade etme nedenini değil, sonucu sesletmesindeki gerekli koşulu yansıtmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 326):

- Örnek (65) a. If that's the way you treat, I {quit/advise you to change your attitude}.
'Eğer davranma biçimin buysa, ben {vazgeçiyorum/tutumunu değiştirmeni öneririm}'
- b. If she takes part in the race, I bet she comes in last.
'Eğer yarışa katılırsa, bahse girerim sonuncu gelir.'

Örnek (65a)'da öncülün ifade ettiği 'senin davranma biçiminin böyle olması'; (65b)'de ise 'onun yarışa katılması', sonuç tümceleri için bir tür dayanak oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, (65a-b)'deki öncül tümceler, sonuç tümcelerini ifade etme ve sonuçtaki durumu gerçekleştirmedeki gerekli koşulu yansıtmaktadır.

'Üstdilsel-S koşullu yapıları'nda ise öncül, '*I think/ I reply/ I argue/ I concede/ I conclude/ I assume/ it means that*' ve benzeri yani 'bence / yanıtlamak gerekirse / bana göre / kabul etmeliyim ki / tahminimce / şu anlama gelir / demektir' gibi üstdilsel bir sonuç tümcesi ifade etmek için bir koşul ifade oluşturmaktadır. Buna

bağlı olarak da, üstdilsel bir sözce üretmenin de belli bir tür söylemi oluşturmayı beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 327):

Örnek (66) a. If he has murdered once, *I {assume/think/conclude } that he will murder again.*

‘Bir kere cinayet işlemişse, tahminimce/bence yine işleyecektir.’

b. If he hasn't arrived by five, *it means that he missed his train.*

‘Beşe kadar gelmemişse, treni kaçırmış demektir.’

Örnek (66a-b) koşulun melez biçimini temsil etmektedirler; çünkü bu tür koşullu yapılarda öncül, sonuç tümcesinin geçerli olduğu durumları belirtmektedir. Örneğin (66a)’da kişinin bir kere cinayet işlemesi, sonuçta yeniden işleyebileceği olası durumuna dayanak oluşturmaktadır. Benzer biçimde, (66b)’de ‘kişinin beşe kadar gelmeme’ koşulu, o kişinin treni kaçırmış olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu iki örnekteki belirlemeler sonuç tümcesinde yer alan üstdilsel ifadelerle desteklenmiş olmakta, bu tür koşullu yapılarda bir tür çıkarım yapıldığından ‘Üstdilsel-S çıkarımsal koşullu yapılar’ olarak adlandırılabilirler. Bizim çalışmamızda da bu türden koşul örneklerine sıklıkla rastlanmakta, bu nedenle Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ve anatümcenin konumlarına göre iki tümce ve öncül tümce ile önceki söylem arasında kurulan önvarsayım ilişkisinin ne türden bir retorik yapılanmayla sağladığı sorumuzu yanıtlamada bu koşul türü bize gerekli zemini hazırlamış olmaktadır.

Belirtmesiz-Sonuç koşullarının bazıları sözce koşullarıdır, ancak yukarıda sözünü ettiğimiz 4 alt gruptan hiçbirine dahil değildirler. ‘**Belirtmesiz-S sözce koşullu yapıları**’nda öncül tümce ya sonuç tümcesi için bir koşul ifade etmekte ya da konuşucunun sonuç tümcesini üretmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda sonuç tümcesi ya bir yönerge ya da (belirtmesiz) bir soru olmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 327):

Örnek (67) [Suggest and advise rather than command and bully.] If you must impose your will, give reasons rather than be arbitrary.

‘[Emretmek ve zorbalık etmektense öneride bulun ve öğüt ver.] Eğer isteğini kabul ettirmek zorundaysan, *keyfi davranmaktansa gerekçeler göster.*’

Yukarıdaki koşullu yapı örneğinde de görüldüğü gibi, sonuç tümcesi bir yönerge/bir buyrum tümcesidir; ancak burada öncül tümce açıkça bir dayanak noktası ifade etse de, bu koşullu yapının çıkarımsal bir tümce olduğunu söylemek olası görünmemektedir; çünkü öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki nedensel ilişki, öncülün doğruluğu ile sonucun doğruluğu arasında gerçekleşmemektedir. Belirtmesiz-S sözce koşullu yapılarda sonuç tümcesi (belirtmesiz) bir soru da olabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 328):

Örnek (68) a. If Martha's business is doing so well, will she be taking on extra staff?

'Eğer Martha'nın işi iyi gidiyorsa, ek personel mi alacak?'

b. If you're not too busy, what's Sue's phone number? (Sweester, 1996: 327)

'Eğer çok meşgul değilseniz, Sue'un telefon numarası nedir?'

(68a) örneğinde konuşucu, Martha'nın fazladan eleman almasına ilişkin soruyu Martha'nın işi iyi götürdüğü önermesinin; (68b) örneğinde de Sue'nun telefon numarasını öğrenmeye yönelik soruyu karşıdaki kişinin meşgul olmadığı önermesinin doğruluğu koşuluna göre sunmaktadır. Bu bağlamda oktada öncül tümcelerin sonuç tümcelerinin doğruluğu için bir dayanak noktası değil, sonuç tümcelerindeki sorunların mantıksal geçerliliği için bir dayanak noktası oluşturdukları söylenebilir; çünkü belirtmeli olmayan sonuç tümcesinin herhangi bir doğruluk değeri bulunmamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 328). Yani, sonuç tümcesinin herhangi bir doğruluk değeri bulunmaksızın da, bir koşullu yapı oluşturulabilmekte, bu tür koşullu yapılar da bağlamda kullanıldıklarında konuşucular için anlamlı ve kabuledilebilir olmaktadır; çünkü konuşucunun temel amacı bilgi almaktır. Bunun yanı sıra, sonuç tümcesinin öncül tümcenin sunduğu konu hakkında yorum yaptığı retorik koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi bu türden yapıları inceleyelim.

'Yorumlamalı-S sözce koşullu yapıları'nda öncül tümce konuyu tanıtmakta, sonuç tümcesi de bu konu hakkında bir yorum sunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 329):

Örnek (69) If he hasn't solved the problem, that doesn't mean that he's not intelligent.
'Eğer problemi çözememişse, bu onun zeki olmadığı anlamına gelmez.'

Örnek (69)'da öncül tümce tarafından tanııtırılan konu '*onun problemi çözmemiş olması*'dır; sonuç tümcesi bu konu hakkında yapılan '*bu onun zeki olmadığı anlamına gelmez*' yorumudur. Ayrıca tüm yorumlamalı-S koşullu yapılarda öncül tümce, sonuç tümcesinden önce gelmektedir; çünkü bu tür sözce koşullu yapılar, *konu-yorum (tema-rem)* yapısını kodlamaktadırlar. Dolayısıyla öncül tümce *tematik* olduğundan, bu tümcenin yukarıda sözünü ettiğimiz demirleyici öncül tümcesine benzediğini söylemek de yanlış olmayacaktır; ancak bu örnekler basit/demirleyici koşullardan ayrılmaktadır; çünkü bu tümceye benzer koşul örneklerinin sonuç tümcesindeki yorum, konuşucunun bilgisi sadece konunun doğru olduğuna dayanıyorsa sesletilebileceğini garantilemektedir. Dolayısıyla Funk'ın 'If anybody wants to see me, I'll be in the office', yani 'Eğer biri beni görmek isterse, ofisimde olacağım' gibi bir koşullu yapıyı bu tür koşullara dahil ettiği görüşü desteklenmemektedir; çünkü bu örnek koşullu yapı, yukarıda da sözünü ettiğimiz, uygunluk koşullu yapılarının özelliğini taşımaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 329).

Görüldüğü gibi 'Sözce Koşul' türü retorik koşullu yapılarda, öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında kurulan ilişki genellikle öncülün sonuç tümcesine dayanak oluşturması ve bu sayede sözce bağdaşıklığının oluşturulması ve sürdürülmesi işlevini yerine getirme biçiminde tanımlanabilmektedir. Bütüncemizden elde edilen verilere göre Türkçede de öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında bu türden ilişkilerin kodlandığı görülmüş, bu nedenle çalışmamızın bu aşamasında bu tür koşullu yapılara geniş bir yer ayrılmıştır. Bundan sonraki bölümde öncül tümce ile sonuç tümcesinin birbirleriyle karşılaştırma ilişkisi kurdukları 'Karşılaştırmacı Koşullu yapılar' incelenecektir.

2.3.2.2. Karşılaştırma İşlevi

Retorik koşullu yapıların diğeri bir türü olan ve öncül tümceyle anatümce arasında karşılaştırma ilişkisinin bulunduğu koşullu yapılarda olası tek bağlayıcı 'eğer' ögesidir ve 'eğer p, q' yapısı *sadece* öncül tümce ile sonuç tümcesini

karşılaştırmak için kullanılmaktadır; örneğin bu tür koşullu yapılar daha çok benzerlik derecesini ya da iki önerme arasındaki karşıtlığı göstermek için kullanılmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 330):

Örnek (70) a. If your sister is clever, so is mine.

‘Eğer senin kız kardeşin zekiyse, benimki de öyle.’

b.If your sister is clever, mine is positively a genius.

‘Eğer senin kız kardeşin zekiyse, benimki kesinkes bir dahi.’

(70a-b) örneklerinde *eğer*-tümcesi başlangıç noktası olarak işlev görmektedir; ancak bu tümce çıkarımsal usamlama sürecinin bir parçası değildir; diğer bir deyişle, sonuç tümcesi, öncül tümcesine dayanan bir sonuç değildir; dolayısıyla da öncül tümce sonuç için bir koşul oluşturmamaktadır. Bu durumda öncül tümcenin *konu-tanıtıcı*⁵ işlevi gördüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Burada konudan kasıt ‘söylem konusu’dur. Yani Halliday’in (2004) yaklaşımıyla, ‘tümce konusu’ndansa (‘The duke gave my aunt that teapot’ -Dük halama o demliği verdi- örneğindeki ‘the duke’ tümce konusudur), bağlamdaki konu kast edilmektedir. Buna bağlı olarak da *konu-tanıştırmacı* öncül tümce, sonuç tümcesindeki bilgi için başlangıç noktası olarak işlev gören *verilmiş* bilgiyi (‘The kettle’s boiling’-Çaydanlık kaynıyor- örneğindeki ‘the kettle’ AÖ konuşucu ve dinleyicinin paylaştığı ortak bilgi olduğundan *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır.) içermektedir. Bu özellik de karşılaştırmalı koşullu yapının (gerçek) bir konudan diğerine geçişi sağlamasına yardımcı olmaktadır. Bu tür koşullu yapılar da (i) benzerlik bildiren koşullu yapılar, (ii) karşıtsal/ayrimsal koşullu yapılar (iii) derecelendirme koşullu yapılar, (iv) ödünleyici-Öncül koşullu yapıları olarak dört alt-grupta incelenebilir (Declerck ve Reed, 2001: 331).

‘Karşılaştırmacı Koşullu yapıları’nın alt-gruplarından biri olan ‘**benzerlik bildiren koşullu yapılar**’da konuşucu, iki durum arasında (ya da durumdaki katılımcılar arasında) benzerlik kurmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 331):

Örnek (71) If that was an important day for rugby, it was also a red-letter day for China.

‘Bu ragbi için önemli bir gün olsaydı, Çin için de anmaya değer bir gün olurdu.’

Örnek (71)'de 'an important day' AÖ ile 'a red-letter day' AÖ paylaşılan konu olarak işlev görmekte, bu nedenle de öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki durumların benzerliğinden söz edilebilmektedir. Görüldüğü gibi öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümce arasında kurulan ilişki benzerlik bildiren bir ilişki de sergileyebilmektedir. Bunun yanı sıra öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında karşıtsallık da olabilmektedir. Şimdi bu tür koşullu yapılarını inceleyelim.

'Karşıtsal/ ayrımsal koşullu yapılar' da konuşucu iki durum arasındaki (ya da durumdaki katılımcılar arasındaki) farklılıkları ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 332):

Örnek (72) If Brussels is the busiest city in Belgium, Bruges is the most beautiful.
'Eğer Brüksel Belçika'nın en yoğun şehriyse, Bruges en güzeldir.'

Örnek (72)'de '*Brussels*' AÖ ile '*Bruges*' AÖ'nin durumsal karşıtlığından söz edilmekte; böylelikle öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında bir farklılık ilişkisi kurulmuş olmaktadır. Yani, öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümce arasında kurulan ilişki karşıtlık bildiren bir ilişki de sergileyebilmektedir. Bunun yanı sıra öncül tümcedeki bir birimle sonuç tümcedeki birimin derece yönünden farklılık olduğunu sergilemek için oluşturulan koşullu yapılar da vardır. Şimdi derecelendirme koşullu yapılar olarak adlandırılan bu tür koşullu yapılarını inceleyelim.

'Derecelendirme koşullu yapıları', benzerlik bildiren koşullu yapılarına ya da karşıtsal/ayrımsal koşullu yapılarına benzemektedirler; ancak bu tür koşullu yapılar aynı zamanda sıfatların karşılaştırılmalı ya da (en)üstünlük derecesine benzer olarak derece farklılığını da ifade etmektedirler (Declerck ve Reed, 2001: 333):

Örnek (73) a. If I was a bad carpenter, I was a worse tailor.
'Eğer kötü bir marangoz olsaydım, daha da kötü bir terzi olurudum.'
b. If his daughter is beautiful, my daughter is a Venus.
'Eğer onun kızı güzelse, benim kızım bir Venüs.'

Örnek (73a)'da 'carpenter' (marangoz) AÖ ile 'tailor' (terzi) AÖ'nin nitelikleri arasında kötülük derecelendirmesi yapılmaktadır. (107b)'de de derecelendirilen kızların güzellikleridir. Bu iki örnekte de sonuç tümcesi öncül tümceden daha güçlüdür; çünkü ilkinde kötü bir terzi olmak kötü bir marangoz olmaktan daha katı, etkili ve şiddetli bir yargı olarak sunulmaktadır.

'Ödünleyici-Ö koşullu yapıları' ise karşıtsal/ayrımsal koşullu yapılarına benzemektedirler; ancak buna ek olarak bu tür yapılar ödünleyici anlam da taşımaktadırlar (Declerck ve Reed, 2001: 334):

Örnek (74) a. He was at least eighty, if not ninety [and could still do fifty press-ups].

'En az seksen yaşındaydı, eğer doksan değilse [ve hala elli şınav çekebiliyordu].

b. He's achieved a lot, if not in national politics, at least in his own borough.

'Çok şey başardı, ulusal politikada olmasa da, en azından kendi idari bölgesinde.'

Örnek (74a) aşağıda ayrıntılarıyla vereceğimiz tipik bir güçlendirici-Öncül koşullu yapı örneğidir; çünkü burada eksilteli olan öncül tümce, sonuç tümcesinin kurucularından biri üzerinde doksan yaşın seksen yaşa göre olan rakamsal büyüklük açısından güçlendirici bir etkiye sahiptir. Ne var ki, bu koşullu yapı ödünleyici çağrışım sergilemektedir ve bu çağrışım öncül tümce ile onu takip eden [...] işareti arasındaki bilgiyle kurulmuştur. Dolayısıyla bu ilişkinin sonuç tümcesi aracılığıyla kurulmadığı söylenebilir. Bunun aksine (74b)'deki örnek yine aşağıda sözünü edeceğimiz yumuşatıcı-Öncül koşullu yapıları da ödünleyici çağrışım sergileyebilirler; ancak bunu koşullu yapının sonuç tümcesi aracılığıyla gerçekleştirirler. Buna göre, (74b)'de öncül tümcenin sonuç tümcesinde sezdirilen savunuyu ulusal politikanının idari bölge ile sınırlandırıldığı bilgisi ile yumuşattığı ya da ortadan kaldırdığı koşullu yapılar olarak tanımlanabilen bir yumuşatıcı-Öncül koşullu yapı örneğidir ve bu koşullu yapıda da ödünleyici çağrışım kodlanmaktadır; ancak bu çağrışım (74a) örneğinin aksine sonuç tümcesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu tür koşullu yapılarda, öncül tümcedeki durumun gerçekleşmesine rağmen, sonuçta hiçbir değişikliğe yol açmaması da olasıdır; ayrıca

öncül tümce ‘belirtmesiz sözce koşulları’nda da ödünleyici anlam taşıyabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 336):

Örnek (75) a. I wouldn’t eat that stuff if you gave me a million dollars.

‘Bu şeyi yemezdim, bana bir milyon dolar versen bile.’

b. If you like the country so much, why do you work in London?

‘Eğer bu ülkeyi çok seviyorsan, neden Londra’da çalışıyorsun?’

Örnek (75a) türünden örneklere bütüncemizde sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür koşullu yapılarda öncül tümcenin sonuç durumu üzerinde hiçbir etkisinin bulunmadığı açıktır. Diğer bir deyişle, koşullu yapının sonuç tümcesi, öncül tümcede oluşan beklentiyi ortadan kaldırmaktadır; çünkü bu örnekte de görüldüğü gibi, bir milyon dolar vermek, o şeyin yeneceği beklentisini doğurmaktadır; ancak ödünleyici koşullu yapılardaki öncül tümce bu beklentiyi yanlışlamaktadır. (75b)’de ise, konuşucu sonuç tümcesi sorusunu neden sorduğunu açıklamak için öncül tümceyi kullanmaktadır. Konuşucunun sonuç tümcesindeki soruyu sormasının amacı, olumlu öncül önermesinin normal olarak olumlu sonuç önermesiyle uyumlu olmadığını düşünmesidir. Burada dinleyiciye söz konusu sorunun sorulmasının nedeni, dinleyicinin, ‘eğer öncül önermesi olumluysa, olumlu sonuç önermesi de doğrudur’ durumunu açıklayabilmesi içindir. Sonuç olarak, (75b) gibi örneklerle de ‘belirtmesiz sözce koşulları’nın da ödünleyici anlam sergileyebildikleri savunusu netlik kazanmaktadır; ancak bunun yanı sıra, bir ödünleyici değerlendirme ‘if’ (eğer) bağlayıcıdan önce kullanılan ‘even’ (bile) ile ‘at least, nevertheless’ (ez azından, yine de) gibi sözcüklerin kullanımıyla da vurgulanabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 337):

Örnek (76) a. If he isn’t rich, at least he isn’t poor.

‘O zengin sayılmasa bile, en azından fakir değil.’

b. Even if he’s poor, he’s happy.

‘Fakir olsa bile, mutlu.’

Örnek (76a)’da sonuç tümcesinde ‘en azından’ kullanımı görülmekte, bu kullanım koşullu yapıya ödünleyici anlam katmaktadır. (76b)’de ise, öncül tümcenin istenmeyen bir durum olduğu ‘bile’ ile kodlamakta, sonuç tümcesi de bu öncül

tümceye karşılık ödünleyici bir bakış açısı sunmaktadır. Ne var ki Akatsuka doğal dillerin koşullu yapılarda arzu edilen/arzu edilmeyen ve arzu edilmeyen/arzu edilen birleşimlerini dışladığını savunmaktadır. Yani hem öncül tümce hem de sonuç tümcesi normal olarak ya arzu edilen bir şey ya da arzu edilmeyen bir şeyi ifade etmektedir (Akatsuka, 1997: 345'ten aktaran Declerck ve Reed, 2001: 337):

Örnek (77) If you eat my cookies, I will whip you.

'Eğer kurabiyelerimi yersen, seni kırbaçlarım.'

Örnek (77)'nin iki olası okuması bulunmaktadır: (a) kurabiyelerimi yemeni istiyorum, eğer yersen seni kırbaçlarım ki sen bundan çok hoşlanırsın, (b) kurabiyelerimi yemeni istemiyorum, eğer yersen seni kırbaçlarım ki sen bundan hiç hoşlanmazsın. Ancak Declerck ve Reed buradaki durumla ödünleyici *eğer-tümcelerinin* farklı olduklarını savunmaktadır; çünkü ödünleyici yapılarda '*if he is poor, at least he is honest*' 'yoksulsa, en azından dürüsttür' ya da '*even if he is poor, he is honest*' 'yoksul olsa bile, dürüsttür' gibi bir koşullu yapıda öncül tümce arzu edilmeyen, sonuç tümcesi ise arzu edilen bir durumu ifade etmektedir (2001: 339). Sonuç olarak, bu örnek koşullu yapı Declerck ve Reed tarafından ödünleyici-Ö koşullu yapı olarak değerlendirilmemektedir.

Görüldüğü gibi, kullandıkları bağlama göre birbirleriyle örtüşebilme özelliği sergileyen 'Karşılaştırmacı Koşullu yapıları'nda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki benzerlik, farklılık, derecelendirme, ödünleme gibi ilişkiler kurulmakta, böylelikle koşullu yapıların söylem-edimbilimsel çözümlemelerinde, bu ilişkilerin söylem bağdaşıklığını etkileyen retorik işlevler karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilebilmektedir. Bizim çalışmamızda da öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişkinin durum-belirleyen ve söz söyleme işlevinde, ne türden bir ilişkinin sergilendiğinin belirlenmesi açısından 'Karşılaştırmacı Koşullu Yapılar' önemli yer tutmaktadır. Declerck ve Reed'in (2001) retorik koşullu yapılar başlığı altında incelediği bir diğer tür de 'Yorumlayıcı-Öncül koşullu yapıları'dır. Bu nedenle bir sonraki bölümde bu koşul türünden söz edilecektir.

2.3.2.3. Yorumlama İşlevi

Eğer-tümcesinin yorumlama işlevi üstlendiği koşullu yapılarda öncül tümce ne sonuç durumunun gerçekleşmesi için bir koşul öne sürmekte ne de çıkarımsal uslamlama sürecinin dayanak noktasını ifade etmektedir. Aksine bu tür koşullu yapılarda öncül tümce konuşucunun sonuç tümcesinin içeriği ya da sonuç tümcesinin ifade ettiği koşul hakkında yorumda bulunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 340). Tıpkı diğer retorik koşullu yapılar gibi, yorumlayıcı-Öncül koşullu yapıları da alt ulamlara sahiptir: (i) yumuşatıcı-Öncül koşullu yapıları, (ii) güçlendirici-Öncül koşullu yapıları, (iii) değerlendirici-Öncül koşullu yapıları, (iv) üstdilsel-Öncül koşullu yapıları, (v) konuşma koşulu-tanımlayıcı-Öncül koşullu yapıları, (vi) hatırlatıcı-Öncül koşullu yapıları, (vii) kaçınma-Öncül koşullu yapıları. İlk olarak yumuşatıcı-Öncül koşullu yapılarını inceleyelim.

‘Yumuşatıcı-Ö koşullu yapıları’, öncül tümcenin sonuç tümcesinde sezdirilen savununun geçerliliğinin esneklettiği yani yumuşattığı ya da ortadan kaldırdığı koşullu yapılar olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda öncül tümcenin (119a)’daki gibi, sonuç tümcesindeki ifadenin güçlülüğünü zayıflattığı yani sonuç durumunun gerçekleşme olasılığını azalttığı ileri sürülebilir. Ayrıca çoğu durumda da, yumuşatıcı öncül tümce, sayısal skaladaki nicelik değerinin ‘0’dan fazla olmayacağını belirterek, küçük nicelik, sayı ya da miktarı daha da düşürmekte ya da azaltmaktadır. Dolayısıyla da (119b)’deki gibi, nicelik sözcüğüne yüklenen sezdirim öncül tümce tarafından ortadan kaldırılmış olmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 340):

Örnek (78) a. There will only be some fifty people there, if not less.

‘(Orada) sadece elli kişi olacak, (eğer) daha az olmazsa.’

b. There will only be two or three people there, if any at all.

‘(Orada) sadece iki yada üç kişi olacak, eğer olursa.’

Örnek (78a)’daki sonuç tümcesinde sunulan ‘orada 50 kişinin olması’ durumunun güçlülüğü, öncül tümcesinde yer alan ‘eğer daha az değilse’ ifadesiyle zayıflamış olmaktadır, (78b)’deki koşullu yapının ise sonuç tümcesinde kodlanan ‘iki ya da üç kişi’nin rakamsal değeri, öncül tümcesindeki ifadeyle düşürülmüş/azaltılmış

olmaktadır. Bunun yanı sıra, öncül tümce olumlu bir düşünceye olumsuz bir nitelik de katabilmektedir. Bu durumda da ödünleyici bir çağrışım ortaya çıkmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 341):

Örnek (79) Aged eleven, she'd started at his school as a lively, slightly devil-may-care lass, with long hair and a sweet *if somewhat cheeky sort of smile*.
'On bir yaşında uzun saçlı ve tatlı, hayat dolu, *oldukça küstah olsa da tatlı bir gülüşü* olan biraz pervasız bir kız olarak okula başlamıştı.'

Örnek (79)'daki italik olarak işaretlenmiş öncül tümce 'even if' 'olsa bile' bağlacıyla da oluşturulabilmekte, bu nedenle de ödünleyici bir çağrışım sergilemektedir. Zaten tamamen güçlendirici ya da tamamen yumuşatıcı koşullu yapılar *even if* gibi bir kullanıma izin vermemektedirler. Dolayısıyla da örnek (79)'daki gibi koşullu yapıların yumuşatıcı-Öncül koşullu yapı olmanın yanı sıra, ödünleyici bir çağrışım da sergileyebilecekleri görülmektedir. Ne var ki, İngilizcedeki 'even if' tümcesiyle oluşturulan koşullu yapılar da yorumlamalı ve yumuşatıcı etki yaratabilirler (Declerck ve Reed, 2001: 341). Şimdi şu örnekleri değerlendirelim:

Örnek (80) The King Bolo lyrics have been known to Eliot scholars and enthusiasts for some years now, even if only from hearsay.
'Son birkaç yıldır Kral Bolo lirikleri hakkında (sadece) Eliot araştırmacıları ve meraklılarının bilgisi vardı, sadece söylenti bile olsa.'

Örnek (80) 'The King Bolo lyrics have been known to Eliot scholars and enthusiasts for some years now' yani 'Son birkaç yıldır Kral Bolo lirikleri hakkında (sadece) Eliot araştırmacıları ve meraklılarının bilgisi vardı' biçiminde ayrı olarak düşünülürse, Eliot araştırmacıları ve meraklılarının yıllardır King Polo Lirik metinlerine ilk elden ulaşanlar olduğu düşünülmektedir. Ancak 'even if' bağlacının koşullu yapıyadahil olmasıyla, sonuç tümcesindeki 'sadece Eliot araştırmacıları ve meraklılarının Kral Bolo liriklerini bildiği' bilgisinin kesinliği azaltılmış, bu bilginin bir söylentiden ibaret olabileceği gibi bir yumuşatmaya gidilmiştir. Bu koşullu yapıda yorum yapan *even if* tümcesi en azından *bazı* araştırmacılar ve meraklılar için durumun böyle olmadığını, dolayısıyla da sonuç tümcesinin değerlendirilmesi

üzerinde yumuşatıcı etki yarattığını sezdirmektedir. Bunun tam tersinin yani öncül tümcenin sonuç tümcesindeki savununun etkisini arttırdığı koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi bu tür yapılara odaklanalım.

‘Güçlendirici-Ö koşullu yapıları’nda genellikle eksilteli olan öncül tümce, sonuç tümcesinin kurucularından biri üzerinde yumuşatıcı bir etki değil, güçlendirici bir etki yaratmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 340):

Örnek () After two hours, *if not sooner*, you will fall into a deep, trancelike, and restorative sleep.

‘İki saat sonra, daha erken olmazsa (en geç iki saat içinde), derin, tesirli ve iyileştirici bir uykuya dalacaksınız.’

Örnek (81)’de *eğer*-tümcesi güçlendirici etki yaratmaktadır; çünkü bu tümce sonuç tümcesindeki ifadeden daha güçlü olan bir ifade içermektedir; bunun nedeni de ‘daha erken olmazsa’ öncül tümcesinin ‘iki saat sonra....’ sonuç tümcesinden daha baskın ve bağlama göre reddedilmesi daha zor olan bir ifade sunması olarak açıklanabilir. Çünkü zaten iki saat oldukça erkendir ve *eğer*-tümcesi bu erkenliği daha da aza indirmektedir. Diğer bir deyişle, ‘daha geç olmazsa’ ifadesi, ‘iki saat’ ifadesiyle gönderimde bulunulan ‘sürecin kısalığı’⁶nı güçlendirmektedir; çünkü bu bağlamda ‘kısalık’ olumlu olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla burada uykuya dalmanın iki saatten daha fazla sürmeyeceği, iki saatin üstsınır olan kısa bir süreç olduğu, öncül tümcedeki bilgiyle güçlendirilmiş olmaktadır⁶.

‘Değerlendirici-Ö koşullu yapıları’nda ise öncül tümce tarafından ifade edilen yorum, sonuç tümcesinde söylenen ya da önvarsayılan bir tür değerlendirmeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda Declerck ve Reed (2001) 3 tür değerlendirici-Öncül koşullu yapı belirlemiş ve bu belirleme öncül tümcedeki yorumun türüne göre yapılmıştır: (i) doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapıları, (ii) içerik-değerlendirici-Öncül koşullu yapıları, (iii) önvarsayım-değerlendirici-Öncül koşullu yapıları. Öncelikle ‘Doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapıları’⁶nı inceleyelim.

Doğruluk-değerlendirici-Ö koşullu yapılarında öncül tümcede ifade edilen yorumun, sonuç tümcesinin içeriğinin doğru olma derecesi ile bağlantısı söz konusudur (Declerck ve Reed, 2001: 344):

Örnek (82) In the bar, Mrs. Hardinge was... sipping a Cointreau - and, *if truth be told*, thinking for just a little while of the keen blue eyes of the man who had been sitting opposite her at dinner.

‘Barda, Bayan Hardinge Cointreau yudumluyordu-ve, *eğer gerçeği söylemek gerekirse*, kısa bir süre yemekte karşısında oturan adamın keskin mavi gözlerini düşünerek..’.

Örnek (82)’deki ‘*if the truth be told*’ stereotip ifadesinde istek kipi kullanılmıştır. Bu kullanım bir tür geçici ya da deneysel ‘olumsuz öncül önermesi’ çağrışımı olduğunu göstermektedir; yani sunulan ifade ‘sebepten ne olursa olsun’ sonuç tümcesinin içeriğinin *alınkonulmuş* olabileceğini sezdirmektedir. Dolayısıyla bu örnekte ‘*o bunu aslında kabul etmemektedir; fakat gerçek şu ki...*’ olarak okunabilmekte, böylelikle ‘*if (the truth) be told*’ kullanımı, konuşucu ya da yazarın sonuç bilgisini alıkoymama (saklamama) kararını işaret etmektedir. Diğer bir doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapı türü de öncül tümcenin sonuç tümcesinin içeriğini zayıflattığı, dolayısıyla da yumuşatıcı-Öncül çağrışımına neden olduğu yapılarıdır (Declerck ve Reed, 2001: 344):

Örnek (83) He’ll no doubt be late, *if he turns up at all*.

‘Şüphesiz geç kalacak, tabii eğer gelecek olursa’.

Örnek (83)’teki ‘*if he turns up at all*’ öncül tümcesi, sonuç tümcesinin ‘şüphesiz/kuşkusuz’ gibi kesin bir betimleme yaptığı içeriğini zayıflatmakta, bu özelliğiyle de yukarıda sözünü ettiğimiz yumuşatıcı-Öncül koşullu yapılarına benzemektedir; ancak burada farklı olan öncül tümcenin bir anlamda sonuç tümcesinin içeriğinin doğruluğu hakkında bir değerlendirme yapıyor olmasıdır. Yani (83) örneğini değerlendirecek olursak, sonuç tümcesinde sunulan onun (he) geç kalacağı düşüncesinin kesin bir biçimde doğru kabul edilmesi, öncül tümce tarafından değerlendirilmekte, ve dinleyicinin/okuyucunun olumsuz çıkarım yapmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, İngilizce ‘*If you say so*’ (öyle

diyorsan) ifadesi doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapılarının üçüncü türünü temsil etmektedir; çünkü bu ifade örtülü/sezdirimli sonuç önermesinin doğru olmasıyla ilgilidir: diğer bir deyişle, yansız ‘*if you say so*’ ifadesi sonuç tümcesinin sözlüksel içeriğiyle açık hale gelebilmekte, böylelikle bu ifade, ya ön koşul belirtmede ya da anlaşmazlık ifadelerinde kullanılmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 344):

Örnek (84) [“You’re wrong, his eyes aren’t blue, they’re green.”] – “If you say so.”
[“Hatalısın, gözleri mavi değil, yeşil.”] – “Eğer öyle diyorsan (öyledir).”

‘*If you say so*’ ifadesi (84) örneğinde ‘*onun gözlerinin mavi mi yeşil mi olduğu*’na yönelik bir anlaşmazlığı ifade eden sonuç tümcesini açık hale getirmektedir.

Doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapılarının dördüncü türünde *eğer*-tümcesinin işlevi, sonuç tümcesinin doğru olduğuna yönelik hiçbir kuşkunun bulunmadığını vurgulamaktır. Bu tür koşullu yapılar doğrudan çıkarımsal olan yapılarda çok daha yaygındır; çünkü bu tür yapılar öncül tümcenin açıkça doğru olduğunu, dolayısıyla da sonuç tümcesinin de doğru olmak zorunda olduğunu ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 345):

Örnek (85) The painting must be worth a thousand dollars *if it’s worth a cent*.
‘Tablonun değeri bin dolar olmalı, eğer tek bir senti bile kıymetliyse’.
(Quirk et al. 1985: 1095)

Örnek (85)’teki koşullu yapıda da görüldüğü gibi, hem öncül tümce hem de sonuç tümcesi tipik olarak ‘ölçü, miktar, sayı’ anlamı kodlamaktadır. Bu örnekte öncül tümcenin işlevi, sonuç tümcesinin doğru olduğuna yönelik hiçbir kuşkunun bulunmadığını vurgulamaktır; çünkü ‘*bir tablonun tek bir sentinin bile değerli olması, o tablonun binlerce dolara değmesi*’ bilgisinin doğru olduğuna açıklık getirmektedir. Sonuç olarak da bu tür yapılardaki öncül tümcenin çıkarımsal değil, aksine sonuç tümcesinin doğruluğunu vurgulamak için kullanılan saf/açık bir retorik araç olduğu savunulabilmektedir. Dolayısıyla da *eğer*-tümcesi gerçek bir dayanak

noktasını ifade etmemekte, bu da *eğer*-tümcesinin tipik olarak sonuç tümcesinden sonra gelmesiyle açıklık kazanmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 345).

Öncül tümcenin ‘tanıtsal’ anlamının olduğu koşullu yapılar da doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapılarının beşinci türüne girmektedir. Bu yapılarda öncül tümce, sonuç tümcesinin dayandığı bir kanıtta gönderimde bulunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 346):

Örnek (86) If we’re to believe Mary, Joan’s pregnant.

‘Eğer Mary’e inanacak olursak, Joan hamile.’

(86) örneğinde sonuç tümcesinin doğruluğu, öncül tümcede yer alan ‘inan-’ eylemi ile desteklenmektedir. Doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapıları, ortak pek çok noktaları var gibi görünse de, 2.3.2.1. bölümünde sözünü ettiğimiz uygunluk koşullu yapılardan farklılaşmaktadır. Aşağıdaki yapıları karşılaştıralım:

Örnek (87) a. If I may believe Mary, Peter is engaged.

‘Eğer Mary’e inanabilirsem, Peter nişanlı.’

b. If you want to know, Peter is engaged.

‘Eğer bilmek istersen, Peter nişanlı.’

Wakker, bu iki koşullu yapıyı birbirinden ayırmada en az iki temel testin uygulanabileceğinden söz etmektedir. Öncelikle, bir doğruluk-değerlendirici öncül tümce ve bir uygunluk ifade eden öncül tümce birbirleriyle eşdizimli olabilmekte; ancak sıralı olamamaktadırlar (Wakker, 1996: 184’ten aktaran Declerck ve Reed, 2001: 347):

Örnek (88) If you want to know, (*and) if I may believe Mary, Peter is engaged.

‘Eğer bilmek istersen, (*ve) eğer Mary’e inanabilirsem, Peter nişanlı.’

Görüldüğü gibi, önce uygunluk ifade eden, arkasından doğruluk-değerlendirici iki öncül tümce birbirleriyle sıralı bir biçimde kullanıldıklarında, dilbilgisellik bozulmaktadır. Ayrıca, bu iki yapı arasındaki dilbilgisellikte de farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre, doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu

yapılarında, eğer iki öncül tümce farklıysa ve iki sonuç tümcesi karşıt kutuplaşma (olumlu/olumsuz) kodluyorsa, o zaman bu tümceler ‘but’ bağlacı ile sıralı olabilirken, uygunluk ifade eden koşullu yapılar sıralı olamamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 347):

Örnek (89) a. If I can believe Mary, Peter is engaged, *but* if I cannot believe her, Peter may not be engaged.

‘Eğer Mary’e inanabilirsem, Peter nişanlıdır, ancak eğer ona inanmasam, Peter nişanlı olmayabilir.’

b. *If you want to know, Peter is engaged, *but* if John wants to know, he’s not.

‘*Bilmek istersen, Peter nişanlı, ancak eğer John bilmek isterse, nişanlı değil.’

Örnek (89a)’da bir doğruluk-değerlendirici-Öncül koşullu yapı bulunmaktadır. Burada iki öncül tümce birbirinden farklıdır ve iki sonuç tümcesi de karşıt kutuplaşma (is engaged / may not be engaged) sergilemektedir; dolayısıyla da bu tümceler ‘but’ bağlacı ile sıralı olabilmiş ve dilbilgisellik bozulmamıştır. Ne var ki, (89b) örneğinde benzer bir yapılanma olsa da, bu koşullu yapının tümceleri ‘but’ bağlacı ile bağlanamamaktadır; çünkü burada uygunluk ifade eden bir koşullu yapı söz konusudur ve yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, uygunluk koşullu yapılarında öncül tümce, konuşucunun sonuç tümcesi oluşturmasının edimbilimsel olarak *uygun* olduğu bir koşulu ifade etmekte; bu nedenle de öncül tümce sonuç tümcesindeki içeriğe yönelik bir doğruluk değerlendirmesinde bulunmadığından, anlamsal olarak değerlendirildiğinde (89b) gibi uygunluk koşullu yapılar dilbilgisi dışı olmaktadır.

Sonuç olarak, doğruluk değerlendirici koşullu yapılarda temel olan konuşucunun yorumunun, S-tümcesinin içeriğinin doğru olduğu derece ile ilgilidir. Bunun yanı sıra, sonuç tümcesinin içeriği ile öncül tümcenin yorumda bulunduğu koşullu yapılar da bulunmaktadır. Şimdi bu yapıları inceleyelim.

‘İçerik-değerlendirici-Ö koşullu yapıları’nda öncül tümce, konuşucunun sonuç tümcesinin *içeriği* hakkındaki yorumunu ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 347):

Örnek (90) [You know, that knife's somewhere, isn't it? The knife that someone stuck into McClure. The knife that Brooks stuck into McClure. That's the infuriating thing for me.] Knowing that the bloody thing's somewhere, *even if it's at the bottom of the canal.*

[Biliyorsun ki, bu bıçak bir yerlerde, öyle değil mi? Brooks'un Mc Clure'a sapladığı bıçak. Bu benim için çıldırtıcı bir şey.] O kanlı/uğursuz şeyin bir yerlerde olduğunu biliyorum, kanalın dibinde olsa bile.'

Örnek (90)'da öncül tümce, bıçağın bir yerlerde olması gerektiğini söylemektedir. 'Even if' ögesi buna, bıçağın bulunma olasılığının en az olduğu yer olarak 'kanalın dibinde' yorumunu eklemekte; ancak yine de 'bir yerler' gönderimini göz ardı etmemektedir. Diğer bir deyişle 'even if' tümcesindeki kanalın dibinde olsa bile bilgisi, konuşucunun kanlı bıçağın bir yerlerde olduğu görüşünün içeriğine yönelik yorumda bulunmaktadır; yani içerik kanlı bıçağın bir yerlerde olması, yorum ise bıçağın kanalın dibinde olabileceği yönündendir. Bir diğer içerik-değerlendirici-Öncül koşullu yapı türü de öncül-yorumunun, dinleyicinin sonuç tümcesinin ya da kurucularından birinin içeriğini doğru anlayıp anlamadığını belirlemek için eklenen bir soru olduğu koşullu yapıdır (Declerck ve Reed, 2001: 348):

Örnek (91) [I don't think you'll find that kind of book there.] They're not specialist enough, *if you know what I mean.*

'[Orada bu tür bir kitap bulacağınızı sanmıyorum] Yeterince uzman değiller, eğer ne demek istediğimi anlıyorsan?'

Örnek (91)'de konuşucu, dinleyicinin de kendine özgü bir tanımlaması olduğunu bildiği halde, yargısının hangi tür mağazalarda ne bulunacağı kültürel bilgisine dayandığını ve 'uzman' mağaza derken gerçekte neyi kast ettiğini tam olarak bilmediğini onaylamakta ya da kabul etmektedir.

Değerlendirici-Öncül koşullu yapılarının son türü olan '**önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları**'nda öncül tümcedeki düşünce, sonuç tümcesinin anlambilimsel içeriği ile ilgili değil, sonuç tümcesinde oluşturulan belli önvarsayımların doğrulanması ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, öncül tümce sonuç

tümcesindeki önvarsayımı sorgulamakta, bu önvarsayımla ilgili bir düşünce ortaya koymaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 349):

Örnek (92) [Well, as I was saying, what if the knife was stolen on the Wednesday afternoon to give everybody the impression that] the murder – *if there is a murder* – was committed later that Wednesday afternoon?
[Her neyse, söylediğim gibi, ne olacak eğer bıçak Çarşamba öğleden sonra çalındıysa] insanlara cinayetin *-eğer bir cinayet varsa-*, Çarşamba öğleden sonra işlendiği izlenimi vermek için?

Örnek (92)'de öncül tümce, 'the murder' belirli AÖ'ne iliştilen katilin varlığına yönelik olan edimbilimsel önvarsayımını sorgulamakta ve bu önvarsayımı ortadan kaldırmaktadır. Bu tür koşullu yapılarda yumuşatıcı/zayıflatıcı çağrışımdan söz edilebilmektedir; yani öncül tümce önvarsayımı ya reddetmekte ya da önvarsayım hakkında kuşku uyandırmaktadır; dolayısıyla da buradaki öncülün 'önvarsayım-sorgulama' ya da 'önvarsayım-reddetme/iptal etme/geçersiz kılma' işlevi üstlendiği söylenebilmektedir. Buna karşıt olarak, önvarsayım-değerlendirici öncül tümceleri 'güçlendirici' etki de yaratabilmektedirler (Declerck ve Reed, 2001: 350):

Örnek (93) He was a great politician *if there ever was one*.
'O büyük bir politikacıydı, *eğer şu ana kadar böyle biri olmuşsa*'.

Örnek (93)'te önvarsayılan 'o büyük bir politikacıdır' ifadesidir ve italik olarak işaretlenen önvarsayım-değerlendirici öncül tümce, sonuç tümcesindeki bu ifadeyi doğrulamakta ve güçlendirmektedir. Diğer bir deyişle, iletilmek istenen 'büyük bir politikacının olabileceğini düşündüğümüz bir dünyada, evet o büyük bir politikacıydı; yani öyle biri varsa, o bu işte' bildirisidir. Bunun yanı sıra, bu tür koşullu yapıların öncül tümcesinin demirleyici-Öncül değişkesi de olabilmektedir. Buna bağlı olarak bir demirleyici-Öncül koşullu yapısı, konuşucunun 'eğer-durum-mevcutsa/varsa/bulunuyorsa'dan (if-it-exists situation) söz etmesine izin vermek için yapılan bir bilgi düzenlemesi biçimi olabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 351):

Örnek (94) [Lewis is not known to have a girlfriend, and] if he does he's not telling.
[Lewis'in kız arkadaşı olduğu bilinmiyor, ve] eğer varsa da söylemiyor.

Örnek (94)'teki gibi koşullu yapılar, konuşucunun zorunlu olarak bulunmayan bazı durum ya da varlıklar hakkında bir şey söyleme isteğiyle karşı karşıya kaldığında, bilginin özel bir biçimde düzenlenmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu örnekte Lewis'in söz etmediği şey 'eğer-o-mevcutsa kız arkadaştır'. Diğer bir deyişle, bu türden koşullu yapıların öncül tümceleri sadece 'demirleme' değil, aynı zamanda önvarsayım-değerlendirme' işlevi de üstlenmektedirler. Önvarsayım-değerlendirici-Öncül koşullu yapılarında öncül tümce ayrıca, önvarsayımı iptal etme/geçersiz kılma ya da 'eğer-onlar-mevcutlarsa' türü, varlıklar ya da durumlar hakkında konuşma retorik etkisine de sahiptirler (Declerck ve Reed, 2001: 352):

Örnek (95) If there are rabbits in the garden, they're causing no damage.
'Eğer bahçede tavşanlar varsa da, hiçbir zarara neden olmuyorlar.'

Örnek (95)'teki öncül tümce, sonuç tümcesinin belirli özne AÖ'ne yüklenen varlıksal önvarsayımı bozmaktadır. Diğer bir deyişle, bu tür koşul örnekleri konuşucunun varlıksal önvarsayımı onaylamaktan kaçınmasına olanak sağlayan iki biçimde kullanabilmektedir. İlk olarak, birilerinin öncülün belli bir durumu kodladığı varsayımını azalttığı düşüncesiyle, kuşku uyandırmak için kullanılabilir. Bu durumda (95) örneğindeki tümce 'bahçede hiçbir şeye zarar vermeyen tavşanların olduğuna inanmıyorum, dolayısıyla da senin bahçede tavşan olduğu iddiana da inanmıyorum' anlamına gelmektedir. İkinci olarak, (95) örneğindeki tümce 'eğer-o-mevcutsa' varlık ya da durumu hakkında konuşmak için kullanılabilir. Bu durumda bu örnek tümce 'bahçede tavşan gördüğünü söylüyorsun ve ben senin bu iddiana karşılık ne inandığımı ne de inanmadığımı söylüyorum; ancak basitçe eğer varsa, tavşanlar hiçbir şeye zarar vermiyor (dolayısıyla senin, yapmamız gerekenler olduğu düşünceni varsaydığım gibi) onları yok etmeye çalışmamıza da gerek 'yok' anlamı taşımaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 353).

Yorumlayıcı-Öncül koşullu yapıların diğer bir türü olan ve öncül tümcenin üstdilsel işlev üstlendiği koşullu yapılarda öncül tümce, sonuç tümcesinin biçimi üzerinde yorum yapmaktadır. Bu yorum da genellikle sonuç tümcesindeki sözcüklerin seçimi ya da bir sözcüğün sesletimi üzerine olmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 353):

Örnek (96) a. He is a true hippie, if that *word* is still being used.

‘O gerçek bir hippie, eğer bu sözcük hala kullanılıyorsa.’

b. She values her “privesi”, if that is the correct *way of pronouncing the word*.

“‘Mahremiyet’ine değer veriyor, eğer bu sözcük böyle sesletiliyorsa.’

Örnek (96a)’daki öncül tümcede kodlanan ‘word’ AÖ ve (96b)’deki öncül tümcede kodlanan ‘way of pronouncing the word’ AÖ, öncül tümcelerinin sonuç tümcelerinin biçimi üzerinde yorum yaptığını göstermektedir. Ancak bu örneklerdeki gibi üstdilsel-Öncül koşullu yapıları 2.3.2.1. bölümünde sözünü ettiğimiz üstdilsel-Sonuç koşullu yapılar ile karıştırılmamalıdır. Ayrıca bu yapılar Sweester (1990) ve Dancygier’in (1992) terimleriyle, öncül tümcenin yorum belirtmediği, ancak yeterli bir koşul ifade ettiği “üstdilsel koşullu yapıları”ndan da ayrılmalıdır. Bu noktada Dancygier ve Sweester (1997) şu örnekleri vermektedirler (Dancygier ve Sweester, 1997’den aktaran Declerck ve Reed, 2001: 354):

Örnek (97) *If we were speaking Spanish*, then he would be your uncle.

‘Eğer İspanyolca konuşuyor olsaydık, o zaman o senin amcan olabilirdi.’

Declerck ve Reed’e göre, (97) örneğinde öncül tümce ‘uncle’ sözcüğünün seçimi üzerinde üstdilsel bir yorum yapmamakta; ancak uygun sözcüğün kullanıldığı koşulu belirlemektedir. Eğer durum böyleyse, bu örneğin aşağıda sözünü edeceğimiz ‘**konuşma koşulu-tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları**’ türüne dahil edilebileceği savunulabilir (2001: 355).

Eğer-tümcesinin koşullu yapıda konuşma koşulu-tanımlama işlevi üstlendiği koşullu yapılarda öncül tümce, konuşucunun sonuç önermesini söylediği koşulları tanımlamaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 355):

- Örnek (98) a. *If I may speak for myself*, I don't think it's a good idea.
'Eğer kendi adıma konuşursam, bence bu iyi bir fikir değil.'
b. He was nuts, *if you ask me*.
'O çıldırdı, eğer bana sorarsan.'

(98a-b) gibi örneklerde öncül tümcenin işlevi, konuşucunun ileri sürdüğü koşulları tanımlayan 'biçem ayırıcılar' olarak kullanılan belirteçlere benzemektedir (Declerck ve Reed, 2001: 356):

- Örnek (99) a. Frankly, I don't give damn about her.
'Açıkçası, ona lanet etmem.'
b. Personally I don't think the play will be a success.
'Şahsen bence oyun başarılı olacak.'

Örnek (99a)'daki 'frankly', (99b)'deki 'personally' BÖ'leri (99a-b)'de örneklendirilen öncül tümcenin, konuşucunun sonuç önermesini ileri sürdüğü koşulları tanımlama işleviyle benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla da, konuşma koşulu-tanımlayıcı-Öncül koşullu yapılarında öncül tümcenin (*'If I may speak for myself'* ve *'If you ask me'* gibi ifadelerle) 'biçem ayırıcılar' olarak kullanılan belirteçlere benzer bir işlev yüklendikleri söylenebilir.

Konuşma koşulu-tanımlayıcı-Öncül koşullu yapılarında 'sıra alma' ve 'sırayı elinde tutma' gibi pek çok alt tür bulunabilmektedir. Bu tür yapılarda öncül tümce konuşucunun konuşma sırasını alma ya da sürmesini sağlayıcı bir araç olarak işlev görmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 357):

- Örnek (100) a. *If I may say something, too,...*
'Eğer ben de bir şeyler söyleyebilirim, ...'
b. *If you will listen to me* {for a minute now/for one more minute}, I will tell you what her secret is.

'Eğer beni {şimdi bir dakikalığıma/bir dakika daha}dinlersen, sana onun sırrının ne olduğunu söyleyeceğim.'

Hem (100a) hem de (100b) örneğinde konuşucu dinleyiciden herhangi bir yanıt beklemezsizin ricada bulunmakta ve kibarlık ilkeleri çerçevesi içerisinde öncül tümceyi kodlayarak konuşma sırasını alma ya da eline tutmayı amaçlamaktadır.

Öncül tümcenin yorumlama işlevi üstlendiği bir diğer koşullu yapı ise '**hatırlatıcı-Ö koşullu yapıları**'dır. Şimdi bu türden yapıları örnekledirelim:

Örnek (101) *If you think back to the winter, we haven't had the snow that we normally get, we haven't had very much rain at all.*

'Eğer geçen kışı düşünürsen, her zamanki gibi kar olmamıştı, çok fazla yağmur da yağmadı.'

Örnek (101)'de 'think back' gibi geçmişe yönelik bir bilginin geri çağrılmasına gönderimde bulunan bir yüklem varlığı, öncül tümcenin, sonuç tümcesine yönelik hatırlatma işlevi yüklediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, öncül tümcenin sonuç tümcesindeki memnuniyetsizlik, tutarsızlık ve benzeri ifadeleri ya yumuşattığı ya da daha kibarlaştırdığı '**kaçınma-Ö koşullu yapıları**' da Declerck ve Reed'in öncül tümcenin yorumlama işlevi üstlendiği koşullu yapılara dahil olmaktadır

Örnek (102) *If it's not rude to ask, what got you interested in Linguistics?*

'Eğer sormak kaba olmayacaksa, neden Dilbilimle ilgileniyorsunuz?'

Dancygier ve Sweetser'in (1997: 128) 'sözeylem koşulları' ulamı altında inceledikleri (102) örneğinde de görüldüğü gibi, öncül tümcede yer alan 'sormak kaba olmayacaksa' gibi bir ifade, sonuç tümcesinde sorulan sorunun olumsuz özelliklerini yumuşatmaktadır. Özetle bu tür koşullu yapılardaki öncül tümcede ricada bulunma, izin isteme gibi yumuşatılmış ifadelerin bulunduğu, bu ifadelerin de dinleyicinin sonuç tümcesini daha kibar bir biçimde algıladığı söylenebilir. Ne var ki *göstermelik* olarak kullanılan kaçınma koşullu yapılar da bulunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 357). Bütüncemizde de özellikle sonuç tümcesinin öncül tümceden önce

kodlandığı Türkçe koşullu yapılarda sıklıkla karşılaştığımız bu tür yapılarda konuşucunun amacının *gerçek* bir kibarlık girişiminde bulunmak değil, kendi isteğini dinleyicinin isteğiymiş gibi sunarak konuşucunun dinleyiciye bir anlamda uyarıda bulunduğu hatta dinleyiciye karşı sert bir tavır sergilemek olduğu savunulabilirliği yönünde algılanmalıdır:

Örnek (103) Pay me back by tomorrow evening if you please.

‘Yarın akşama kadar bana geri öde istersen.’

(103) örneğindeki gibi ‘*yapay kaçınma*’ olarak adlandırılan bu tür koşullu yapılarda konuşucunun seslettiği ‘istersen’ gibi öncül tümceler, sonuç tümcesinde sözü edilen durum gerçekleştirilmesi yönünde dinleyiciyi uyarmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada ‘eğer ödemek istiyorsan öde’ gibi tümüyle durum belirleyen bir öncülden söz edilemez.

Buraya kadar ‘Yorumlayıcı-Öncül koşullu yapıları’ incelenmiştir. Bu inceleme bu tür koşullu yapılardaki öncül tümcenin sonuç tümcesindeki önermenin yorumlanmasında etkili olduğunu ve bu etkiyi sonuç tümcesini yumuşatma/zayıflatma, güçlendirme, doğruluk değerlendirmesi yapma, hatırlatma ve benzeri işlevlerle gerçekleştirdiğini göstermektedir. Ancak Declerck ve Reed’in (2001) retorik koşullu yapılar sınıflandırmaları bununla kalmamakta, bunlara ek olarak ‘yapay-sezdirim koşullu yapıları’ ve ‘söz uzatım koşullu yapıları’ da bulunmaktadır. Şimdi ‘Yapay-Sezdirim Koşullu Yapıları’ nı inceleyelim.

2.3.2.4. Yapay-Sezdirim İşlevi

Yapay-sezdirimde bulunma işlevi üstlenen koşullu yapılar sezdirimsel gibi görünseler de, aslında sezdirimsel değildirler; çünkü bu yapılar özel bir iletişimsel amacı gerçekleştirmek için tersinlemeli olarak kullanılmaktadırlar (Declerck ve Reed, 2001: 358):

Örnek (104) *If you spit on the floor in your own house, you may do it here.*

‘Eğer kendi evinde yere tükürüyorsan, burada da yapabilirsin.’

Örnek (104) çıkarımsal olarak okunabilmektedir. Böyle bir bu durumda kendi evinde yere tüküren biri, bunu başkasının evinde de yapmaya hak kazanacaktır; çünkü kişi (he) ‘*kendi evimde yere tükürürüm*’ gerçeğinden ‘*buraya da tükürmeye iznim var*’ gerçeğini çıkarabilir; ancak bu örneğin yere tükürme daveti değil, tükürmeme daveti olduğu açıktır. Diğer bir deyişle, bu örnek açık bir tersinleme örneğidir: Konuşucu ‘lütfen burada yere tükürme’ anlamını sonuç-önermesinde sunulan ‘*burada yere tükürebilirsin*’ koşulununun doğru olduğunu gösterir gibi yaparak vermektedir. Aslında konuşucu, açık bir biçimde öncül tümcenin (kendi evinde yere tükürürsün) herhangi bir uyarının dinleyicisi için doğru olmayacağını varsaymaktadır (ya da varsayar görünmektedir). Bu nedenle de, buradaki iletide ‘tükürmeye izin verilmiyor olduğu’ açık hale gelmektedir; yani burada bir çıkarım değil, basit bir talimat/yönerge bulunmaktadır: lütfen burada yere tükürme! (Declerck ve Reed, 2001: 359). Sonuç olarak (104) örneğinde de görüldüğü gibi, yapay-sezdirim koşullu yapılar tersinlemeli kullanılarak, belli söyleme uygun iletişimsel amaçları gerçekleştirmek için kullanılmaktadırlar.

2.3.2.5. Söz Uzatım İşlevi

Söz uzatım işlevi üstlenen koşullu yapılar, sonuç tümcesinin öncül tümcenin yinelemesi olduğu koşullu yapılar olarak tanımlanabilmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 359):

- Örnek (105) a. {“I can’t reach him. He must have switched off his mobile phone.”- “Well,} If you can’t reach him, you can’t reach him. {Try again tomorrow.}”.
- {“Ona ulaşamıyorum. Cep telefonunu kapatmış olmalı”- Her neyse}Eğer ona ulaşamıyorsan, ulaşamıyorsundur. {Yarın tekrar dene.}”.’
- b. [“Don’t worry about this paper. I will help you.” – “But...”] – “If I say I will help you, I will help you.”
- [“Bu raporları dert etme. Ben sana yardım edeceğim” –“Ancak...”] –“Eğer sana yardım edeceğim diyorsam, edeceğim”.’

Görüldüğü gibi, bu tür koşullu yapılar farklı iletiler taşıyabilmektedir; ancak bu yapıların temel işlevi, konuşucunun ‘kaçınılmaz’ gerçek olarak sunduğu şeyi kabul ettiği iletiyi taşımasıdır. (105a) örneğindeki koşullu yapı dinleyicinin aynısını

yapmasının iyi olacağı önerisini sunma gibi ek bir ileti taşımaktadır. (105b) örneğinde ise, dinleyicinin öncül tümceden sonra sonuç tümcesinin kaçınılmazlığı hakkında kuşku duymaması gerektiği ek ileti bulunmaktadır (Declerck ve Reed, 2001: 360). Bu nedenle de söz uzatım koşullu yapılarının, konuşucunun iletişine ek bir ileti taşıma gibi işlev yükledikleri söylenebilir.

Sonuç olarak, bu bölümde işlevci yaklaşım ve Declerck ve Reed'in (2001) koşullu yapı yaklaşımı '*durum-belirleyen koşullu yapılar*' ve '*retorik koşullu yapılar*' çerçevesinde incelenmiştir. Koşullu yapıları tümce düzeyinde betimleyen bu inceleme, çalışmamızın ikinci sorusu olan 'öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre işlev(leri) ne(ler)dir?'i yanıtlamak için yapılmıştır. Bundan sonraki bölümde, çalışmamızın üçüncü aşaması olan 'öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?' sorusunu yanıtlamak için ilk olarak koşullu yapıların söylem işlevleri alanyazında yapılan çalışmalar doğrultusunda betimlenecek, daha sonra Prince'i (1992) temel alan Chang-Bong'un (2001) çalışması ayrıntılı olarak incelenecektir.

NOTLAR

1. 'Dayanak noktası/başlangıç noktası ifade eden' ifadesi, çıkarımsal koşullu yapıların öncülü için kullanılmaktadır.
2. Hatırlatma/Yineleme: Türkçede –SA biçimbiriminin bulunmadığı ancak yine de koşul anlamı taşıyan yapılar bulunmaktadır; ancak bu tür yapıların bizim çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.
3. Bu çalışmada Declerck ve Reed'in (2001: 41) soru sözcüğü ve olumsuzluk içeren, ayrıca edimsöz eylemini gerçekleştirerek retorik okumaya neden olan yapılar için kullandıkları 'assertoric' terimi için 'belirtmeli'; emir ve bilgi almak için yönetilen, dolayısıyla da retorik olarak okunmayan soru tümceli yapılar için kullandıkları 'nonassertoric' terimi için 'belirtmesiz' terimleri kullanılmıştır. Çalışmamızın 2.2. bölümünde 'belirtme' olarak kullandığımız yapılar ise bu araştırmacıların 'assertion/assertive' terimlerine karşılık gelmektedir.
4. Öncül tümce için kullanılan 'kapalı' ve 'açık' terimlerinin açıklamaları için bkz. 2.2. Koşullu Yapıların İşlevine Yönelik Çalışmalar
5. *Konu* ve *verilmiş* terimlerinin ayrıntıları için bkz. 3.1

6. Ne var ki (81) örneğinin eşdeğeri olan Türkçe aktarımında da görüldüğü gibi, bu tür güçlendirici yapılar parantez işareti içindeki gibi ifade edildiğinde, dilbilgisel olarak daha kabuledilebilir görünmektedir. Çalışmamızın çözümleme aşamasında tür örneklere rastlanmıştır; ancak –sA biçim birimini içermediğinden kapsam dışı bırakılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEM YAKLAŞIMLARI VE KOŞULLU YAPILARIN SÖYLEM İŞLEVLERİ

Çalışmamızın ‘Söylem Yaklaşımları ve Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri’ başlıklı bu bölümünde söylem, söyleme yaklaşımlar ve söylem işlevleri (söylemsel işlevler) tanıtılacak, daha sonra koşullu yapıların söylem işlevleri, yapılan çalışmalar çerçevesinde betimlenecektir. Bu bağlamda, araştırmamızın üçüncü aşaması olan ‘öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?’ sorusu temelinde, öncül tümce ile sonuç tümcelerinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin neler olduğunu belirlemek, belirlenen bu işlevlerin söylem bağdaşıklığını etkilemedeki rolünü açıklamak için koşullu yapıların bilgi değerlerinden yola çıkarak söz konusu yapıların söylem işlevlerini Prince (1992) çerçevesinde belirleyen Chang-Bong’un (2001) çalışması tanıtılacaktır.

3. 1. Söylem Yaklaşımları

Söylem, konuşucuların dilin sahip olduğu sözdizimsel, biçimbilgisel vb. gibi çeşitli katmanlarını kullanarak duygu, düşünce, dilek ve isteklerini sözlü ya da yazılı olarak ifade ettikleri dil kullanımı olarak tanımlanmaktadır (van Dijk 1983: 20; Stubbs, 1983: 30). Dolayısıyla da söylemin toplumsal varlıkları yansıttığı, kurguladığı ve yeniden yapılandığı, bu nedenle de söylemin toplumsal bir ürün olduğu sonucuna varılabilir (Fairclough, 1996: 68). Fairclough, ayrıca, söylemin dünyanın tüm yönlerini, görünümünü – örn. ilişkileri, süreçleri, düşünceleri, duyguları, inançları – yansıtan bir araç olduğunu savunmaktadır (2003: 124).

Söylem, toplumsal bağlamlarda dil kullanıcılarının bir kurumun değerlerini ve inançlarını yansıttıkları düzenli önermeler çerçevesinde dile getirme biçimi olarak tanımlanabilir (Kress, 1985’ten aktaran Yağcıoğlu, 2002: 4). Bu kavram, toplumsal ve bireysel eylemlere yönelik betimlemeleri, kuralları, onayları ve yasakları

içerdiğinden, toplumsal bir eylem olan dil kullanımı olarak değerlendirilmelidir (Kress, 1985: 29'dan aktaran Oktar, 2002: 38); yani söylem, dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınması olarak açıklanmalıdır; çünkü bilgi iletmenin yanı sıra, kişilerarası iletişim kurmak için de kullanılmaktadır (Kıran ve Kıran, 2006: 191).

Söylem yaklaşımları oldukça geniş ve karmaşık olan disiplinlerarası bir sorunu ele alış ve ona bakış biçimi olarak tanımlanmakta, bu yaklaşım dilbilim, antropoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe vb. gibi çeşitli disiplinlere hizmet eden kuramsal ve yöntemsel eğilimleri içermektedir. Söylem yaklaşımları iletişim ediminin bütünlüğünü anlamak için ortaya çıkmışlardır; bu nedenle de söyleme ilişkin tüm yaklaşımlar *dili bağlam içerisinde çalışma* ile bağlantılıdır; ancak 'bağlam' sınırlanması güç bir olgu olduğundan, bu yaklaşımlar temelde *dil kullanımını anlamaya* odaklanmaktadır (Wortham, 2004).

Söyleme ilişkin yaklaşımların anlam içeriğinin tek bir tanımını vermek oldukça güçtür; ancak söyleme yaklaşımlar temelde bir tür 'soruna yaklaşma, soruna odaklanma biçimi' olarak nitelendirilebilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde tüm söylem yaklaşımlarının, metinlerin oluşturduğu varsayımları sorgulamanın bir biçimi olduğu savunulabilir. Yani, söylem çalışması yapan bir araştırmacı bir metnin arkasında örtük duran eğilimleri açıklama olanağı bulabilmekte ve metnin değerlendirmesini yapabilmektedir. Dolayısıyla da, söylem çalışmalarının, bir anlamda, metin değerlendirme ve yapılandırma süreci olarak da tanımlamak mümkün görünmektedir; çünkü her metin kendi içerisinde farklı yapılanmakta ve kendi gerçekliğini yansıtmaktadır. Söylem çözümlemesi yapan araştırmacı da verili söylemdeki bu gerçekliği değerlendirebilmekte, örtük eğilimler hakkında farkındalık sağlayabilmektedir. Diğer bir deyişle, söylem yaklaşımları bir inançlar-dizgesi ya da dünyayı anlamlı bir biçimde değerlendirme sürecidir; çünkü dünyayı değerlendirmede tek bir doğru bakış açısı bulunmamakta, dünyanın bir parçasının yansıtıldığı söylem, farklı anlam dizgelerine sahip olmaktadır. Bu nedenle de, bir metnin değerlendirmesi yapılırken farklı bakış açıları gözönünde bulundurulmalı; bu

da olay durumlarının yer aldığı söylemin farklı yöntemlerle çözümlenmesi anlamına gelmektedir (Dewey, 1938: 9).

Metnin edimsel ve retorik özelliklerini tanımlamaya odaklanan söylem yaklaşımları, temel aldıkları bakış açısına, hedeflerine göre birbirlerinden ayrılmaktadır. Ancak amaç olarak benzer bakış açılara sahip; ancak farklı yöntemlerle çözümlenmelerini gerçekleştiren söylem yaklaşımları da bulunmaktadır. Schiffrin (1992), bu yaklaşımları söylem kuramları, etkileşimsel toplumdilbilim, iletişim kullanım bilgisi, edimbilim, karşılıklı konuşma çözümlenmesi ve değişke çözümlenmesi olmak üzere altı ayrı yaklaşım çerçevesinde ele almaktadır. Biz, bu çalışmada Prince’i (1992) temel alan Chang-Bong’un (2001) öncelikle koşullu yapılarıdaki öncül tümcenin bilgi değerini belirlemesi, bu yolla söz konusu yapıların söylemsel işlevlerini saptamasından yola çıkarak, Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini öncül tümcenin ‘*verilmişlik, yenilik ve çıkarımsallık*’ değerlerinin belirlenmesi ekseninde ortaya koyacağız. Ancak bilgi yapısını oluşturan bu değerleri daha iyi anlamak için öncelikle söylem akışını sağlama görevi üstlenen tematik dizge ve bilgi dizgesinden kısaca söz edelim ve Türkçedeki yansımalarını örneklerle değerlendirelim.

Öncelikle, tümceye ‘ileti’ niteliği kazandıranın dilin tematik yapısı olduğu düşünülmektedir. Tümcenin tematik yapısında yer alan bir birim *tema*dır ve daha sonra bu birim, tümcenin geri kalanıyla birleşerek iletiyi oluşturmaktadır. Bazı dillerde *tema*, parçacıklar aracılığıyla belirtilmektedir. Örneğin, Japoncada özel bir ilgeç olan *-wa* parçacığı, kendinden önce gelen birimi ‘tematik’ kılmaktadır. İngilizce gibi diğer dillerde *tema*, tümcedeki konumla belirlenmektedir ve bu konum genellikle tümce başı olmaktadır. Halliday, Prag Okulu dilcileri gibi *tema* terimini kullanmayı tercih etmektedir. *Tema*, ‘iletinin hareket noktası’ını gösteren ögedir. *Temanın* geliştirdiği iletinin geri kalan kısmına ise Halliday, yine Prag Okulu’nun terminolojiyle *rema* adını vermektedir; yani ileti yapısı olarak tümce, *tema* ve *remadan* oluşmaktadır. *Tema* olarak seçilen öge tümce başına yerleştirilmektedir ve *temanın* dışında kalan tüm bölüm *remayı* oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, *tema* bir bütün olarak ele alınan belli bir yapısal görünüşün bir ögesidir ve tümceyi ileti olarak

düzenlemektedir. İletinin geri kalan kısmı olarak açıklanabilecek bölüm de *rema* bölümüdür ve *temayı* takip etmektedir; yani *tema*, dinleyiciye/okuyucuya tümcenin ne hakkında olduğunu söylemektedir (Halliday, 2004: 67):

Örnek (1) Ankara Türkiye'nin başkentidir.

Örnek (1)'de *tema* 'Ankara'dır; çünkü bu öge iletinin hareket noktası kabul edilmekte ve dinleyiciye/okuyucuya tümcenin ne hakkında olduğunu söylemektedir; diğer ögeler de iletinin geri kalan kısmı olarak açıklanan *remayı* oluşturmaktadır. Ancak bazı dilciler, *tema* ve *rema* terimleri yerine *konu* ve *yorum* terimlerini kullanmakta; *konu-yorum* yaklaşımında *konu*, konuşucunun üzerinde konuşmak istediği şey; yani hakkında konuşulan şey olarak tanımlanmaktadır. *Konu* hakkında yeterli bilgiye ve deneyime sahip insanların konuya bakış açılarını dile getirmelerini ifade eden, yani 'konunun üzerine yapılan' ise *yorumu* temsil etmektedir (Hockett, 1958: 201'den aktaran, Aksan 2002: 14):

Örnek (2) Ali / kaçtı.

Örnek (2)'de hakkında konuşulan *Ali* AÖ'dir, bu nedenle de *konudur*. Ali'nin kaçması ise Ali hakkında yapılan bir *yorumdur*. Reinhart (1981), tümce konularının bildirişim sırasında aktarılan bilgiyi düzenleme veya sınıflandırma araçlarından biri olarak tanımlamaktadır (Reinhart, 1981: 80'den aktaran, Aksan, 2002: 15). Lambrecht'e göre ise *konu*, dinleyicinin gönderge üzerine bilgisini artıran ya da göndergeye ilişkin bilgi aktaran ögedir (1994:131). Tüm bu tartışmalar ve tanımlar göz önünde bulundurulduğunda, ortak noktanın konu öbeğinin tümce-başında yer alması yönünde olduğu söylenebilir. Özellikle 'sözdizimsel konu' yaklaşımını benimseyen bazı dilcilere göre, özne dilbilgisel rolü tümce konusu ile eşleşebilmekte (Chomsky, 1965), tümcedeki ilk öge tümce konusu olabilmektedir (Halliday, 1967). Ne var ki tüm bu belirlemeler tümcenin ne hakkında olduğunu ortaya koymada yetersiz kalmıştır; çünkü örneğin Chomsky'nin tümce konusunu dilbilgisel bir rolle eşleyerek öznelerin tümce konusu olabileceğini savunması, sadece belirtisiz durumlardaki tümceler için geçerli olabilmektedir (Halliday, 1967 ve Chomsky, 1965'ten aktaran Aksan, 2002: 16):

Örnek (3) Ayşe'yi [ALİ] seviyor.

Örnek (3)'te 'Ali' özne dilbilgisel rolündedir; ancak konu değildir; çünkü Lambrecht'e (1994: 131) göre, konu, aynı zamanda karşıtlık ilişkisinde de yer alan bilgi birimini temsil etmektedir; ancak öznenin böyle bir özelliği bulunmamaktadır; dolayısıyla da *konu* ve özne her zaman örtüşmek durumunda değildir.

Bir tümce, iki ya da daha fazla bilgi birimle ya da bir bilgi birim iki ya da daha fazla tümceyle gösterilebilmektedir. Bilgi birimi, adından da anlaşılacağı gibi, bilginin birimidir ve bilgi, *bilinen* ya da tahmin edilebilir olanla, *yeni* ve tahmin edilemeyen arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Yani bilgi birimi, *verilmiş* ve *yeni* olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Tümcedeki bilgi yapısı ve söylem varlıklarının gönderme statüsü arasındaki ilişki, bazı dilcilere göre tümce konusunu betimlemeye yardımcı olmakta, tümce konusu tümcedeki 'verilmiş' ve 'yeni' bilgi olarak tanımlanmaktadır. *Verilmiş* ve *yeni* yaklaşımları Halliday (1985), Chafe (1976), ve Prag Okulu üyelerinden Firbas (1964) tarafından da kullanılmıştır; ancak geleneksel olarak Prag Okulu üyeleri *verilmişliğe Tema* olarak yaklaşmışlardır. Örneğin, Firbas (1964), *verilmiş* bilginin *Temadan* bağımsız olduğunu savunmuş; ancak çözümlenmelerinde bu iki yaklaşımı birbirinden ayırmada başarısız kalmıştır. Chafe (1976) de bu iki yaklaşımı birleştirmiştir. Chafe'ye göre *verilmiş* bilgi paylaşılan bilgi olmaktadır. Trávníček (1962), Fries (1981) ve Halliday ise *verilmiş* ve *tema* terimlerini ayrı terimler olarak ele almışlardır. Bu ölçütlerin tümü *verilmiş* bilginin konu olma potansiyelini ortaya koymaktadır (Halliday, 1985, Firbas, 1964, Chafe, 1976, Trávníček, 1962, Fies, 1981'den aktaran Collins, 1991: 85-86). Ne var ki, tümcenin ne hakkında olduğunu *verilmiş* bilgiyle tanımlamak, işlevsel bir yaklaşım olarak görünse de, konu *verilmiş* bilgi olgusundan bağımsız olarak ele alınmalıdır (Firbas, 1964, Reinhart, 1981, Valimaa-Blum, 1988, Vallduví 1993 ve Lambrecht, 1994'ten aktaran Aksan, 2002: 21):

Örnek (4) Ali kimi övdü?

Ali AYŞE'Yİ övdü.

Örnek (4)'te Ali AÖ kendinden söz edildiği için *konu* olmaktadır, nesne-AÖ de odaktır ve *yeni* bilgi taşımaktadır. Ancak 'Ali kimi övdü?' sorusuna 'Ali KENDİNİ övdü' gibi içinde dönüşlü adıl bulunan bir yanıt verilirse, o zaman Ali AÖ ile eşgöndergesel olan adıl odak olmakta ve *yeni* bilgiyi temsil etmektedir. Dolayısıyla her zaman *verilmiş/yeni* ölçütü ile konusallığın belirlenemediği ileri sürülebilir.

Özetle, bir metin evreni içerisinde dil kullanıcısının ne dediğini anlamak için onun ne hakkında konuşuyor olduğunu bilmek gerekmektedir. Etkin bir şekilde iletişim kurmak için de, dil kullanıcısının dinleyici/okuyucu ile arasındaki paylaşılan bilginin bazı öğelerine dikkatini çekmesi gerekmektedir. Bu paylaşılmış bilgi, genelde tümcenin başında bulunmakta ve *verilmiş* bilgi olarak adlandırılmaktadır. Çoğu tümce, dil kullanıcısının iletisinin odağı olan bilgiyi de içermekte, buna da *yeni* bilgi adı verilmektedir. *Yeni* bilgi, dil kullanıcısının dinleyiciye/okuyucuya yeni sunduğu bilgi olarak tanımlanmaktadır ve bu bilgi, önceden bilinmeyen, beklentiye karşıt olarak iletilen ya da özel bir önemden/nedenden dolayı dinleyiciye aktarılan bir öğe olabilmektedir (Bloor ve Bloor, 2004: 38, 66):

Örnek (5) The kettle's boiling
'Çaydanlık kaynıyor'

Örnek (5)'te, eğer bir kişi, arkadaşından çay istiyor ve bu tümceyi sesletiyorsa, arkadaşının çaydanlığın ne olduğunu ve gönderimde bulunulan belli bir çaydanlığı bildiğini varsaymaktadır; yani bu iki kişi çaydanlıkla ilgili bilgiyi paylaşmaktadırlar ve bu bilgi (the kettle) birimi iletinin kendi içinde bulunmakta, dolayısıyla da *verilmiş* bilgi olmaktadır. Bilginin *yeni* öğesi de tümcenin sonunda bulunan 'boiling'tir; çünkü bu bilgi dil kullanıcısının iletisinin odağı olan bilgi olmaktadır (Bloor ve Bloor, 2004: 66).

Görüldüğü gibi, genel anlamda bilgi dizgesi *verilmiş-yeni* yaklaşımları ile açıklanmaktadır. Biz de bu çalışmada koşullu yapıların söylem işlevlerini Prince'i (1992) temel alarak koşullu yapıları söylem içerisinde öncül tümcenin üstlendiği bilgi değeri temelinde çözümleyerek bu yapıların söylem işlevlerini ortaya koyan

Chang-Bong (2001) çerçevesinde belirleyeceğimizden, şimdi Prince'in *verilmiş-yeni* taksonomisine nasıl yaklaştığından söz edelim.

Prince (1992) *verilmiş-yeni* bilgiyi iki açıdan tanımlamaktadır: (i) dinleyicinin zihnindeki *verilmiş-yeni* bilgi, (ii) söylem modelinde *verilmiş-yeni* bilgi. Prince'e göre, bir söylem varlığı konuşucunun, dinleyicinin inançları, görüşleri, düşünceleri hakkındaki bilgiye bağlı olarak *verilmiş* olarak düşünülebilmektedir. Diğer bir deyişle, bir bilginin *verilmiş* ya da *yeni* olması dinleyiciye göredir. Ancak söylem modelinde bilginin *verilmiş* ya da *yeni* olması bir önceki söylem bağlamına bağlıdır - yani sözü edilen söylem varlığının önceki bağlamda yer alıp almamasına- (1992: 303):

Örnek (6) a. I'm waiting for it to be noon so I can call Sandy Thompson.

'Öğlen olmasını bekliyorum dolayısıyla da Sandy Thompson'ı arayabilirim.'

b. Why are you trying to get in touch with Sand Thompson?

'Neden Sandy Thompson'a ulaşmaya çalışıyorsun?'

Bu örneklerde 'Sandy Thompson' AÖ farklı iki tür bilgiyi kodlamaktadır. Buna göre, konuşucu meslektaşına (6a)'daki sözceyi sesleterek söylemi başlattığında, konuşucu, meslektaşının zihninde 'Sandy Thompson' göndergesi olduğunu varsaymaktadır. Bu açıdan bakıldığında 'Sandy Thompson' AÖ dinleyici için eski (*dinleyici-eski*) bilgiyi kodlamaktadır; ancak bir önceki söylem bağlamında gerçekleşmediğinden *söylem-yenidir*. Ne varki, (6a) ve (6b)'nin bir bağlam oluşturduğu düşünüldüğünde, (6b) de aynı AÖ hem *dinleyici-eski* hem de *söylem-eski* olarak değerlendirilmelidir; çünkü (6b)'deki 'Sandy Thompson' AÖ, (6a)'da kodlanmış olduğundan, önceki söylemde kodlanmış bir bilgidir, dolayısıyla da *söylem-eskidir*. Aynı zamanda da konuşucu, dinleyicinin bu varlığı bildiğini varsaydığından, 'Sandy Thompson' AÖ eski bilgiyi kodlamaktadır (Prince, 1992: 302).

Prince *verilmiş-yeni* taksonomisine yönelik bu iki belirlemenin yanı sıra, bir de, tamamen *verilmiş* ya da *yeni* olmayan söylem varlıkları için '*çıkarımsal*' terimini önermiştir. Örneğin konuşucu söylemdeki bazı varlıkları/bir varlığı

gerçekleştirdiğinde, konuşucunun mantıksal uslamlama ya da bazı çıkarımsal bağlantılar yoluyla söylemdeki diğer bazı varlıklara yönelik çıkarımda bulunabileceğini varsaymaktadır (1992: 304):

Örnek (7) a. He passed by the door of the Bastille and *the door* was painted purple.

‘Bastille kapısından geçti ve *kapı* mora boyanmıştı.’

b. He passed by the Bastille and *the door* was painted purple.

‘Bastille’den geçti ve *kapı* mora boyanmıştı.’

Prince’e göre (7a)’da italik olarak belirtilen ‘the door’ AÖ, önceki söylemde yer almıştır, dolayısıyla da *söylem-eskidir*. Ancak (7b)’deki bu AÖ önceki söylemde yer almamaktadır ve de *söylem-eski* olarak değerlendirilemez. Ne var ki, (7b)’deki ‘door’ AÖ ‘the’ belirli tanımlığı ile kodlanmış olduğundan, bu AÖ’nin dinleyici için zaten *bilinenmiş gibi* değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ‘the door’ AÖ’nin çıkarımsal olarak önceki bağlamdaki Bastille ile ilişkili olduğu açıktır. Yani, dinleyici kapının nereye ait olduğunu bilmektedir, bu yüzden de bu AÖ’nin *söylem-yeni* olduğu savunulamaz. Diğer bir deyişle, Prince’e göre, bir varlık önceki söylemde açıkça yer almasa da, kendinden önceki varlık(lar)la kurduğu ilişkiler nedeniyle konuşucu için *yeni* bilgi sunmamakta, bu noktada da bu tür varlıkların *çıkarımsal* olmalarından söz edilebilmektedir (1992: 305).

Sonuç olarak, Prince’in *dinleyici-eski* ve *söylem-eski* olarak belirlediği bilgi değerleri *verilmiş* bilgi olarak, *dinleyici-yeni* ve *söylem-yeni* olarak belirlediği bilgi değerleri de *yeni* bilgi olarak genelleştirebilmektedir. Ancak tamamen *verilmiş* ya da *yeni* olmayan söylem varlıkları *çıkarımsal* bilgiyi temsil etmektedir. Biz de çalışmamızda, koşullu yapıların söylem işlevlerini Prince’in bu yaklaşımını temel alarak inceleyen ve aşağıda ayrıntılarıyla incelediğimiz Chang-Bong (2001) çerçevesinde değerlendireceğiz. Bu nedenle şimdi öncelikle, koşullu yapılarına söylemsel yaklaşımları kısaca betimleyelim, daha sonra Prince (1992) çerçevesinde çıkış noktasımızı oluşturan Chang-Bong’un çalışmasını ayrıntılandıralım.

3.2. Koşullu Yapılara Söylemsel Yaklaşımlar

Koşullu yapıların söylem işlevlerine yönelik yapılan çalışmalar, bu yapılardaki öncül tümcenin sonuç tümcesine göre konumlandırılmasından yola çıkılarak yapılmış, öncül tümcenin tümce-başı ve tümce-sonu konumda yer almasıyla söylem işlevlerinin farklılaştığı saptanmıştır (Akatsuka, 1986, Ford ve Thompson, 1986, Lowe, 1992, Lavid, 1998, Carter-Thomas ve Rowley-Jolivet, 2008).

Koşullu yapıların söylem işlevleri ve özellikleri ilk olarak Haiman'ın (1978) 'koşullu yapıların *konu* olduğu' savunuyla başlamış, bu konu üzerine yapılan çalışmalar, Haiman'ın (1978) görüşleri çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Haiman, koşullu yapıların edimbilimsel açıdan *verilmiş* işlevi gördüklerini, bu yüzden de *konu* olduklarını savunmaktadır. Haiman, koşullu yapıların anlambilimini, matematiksel mantık temelleri çerçevesinde değerlendirmekte, dolayısıyla da 'eğer p ise q' yapısının bütünleyici anlamı olarak öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkiyi açıkça reddetmektedir (1978: 564):

Örnek (8)a. If Max comes, we'll play poker.

'Eğer Max gelirse, poker oynayacağız.'

b. Even if it rains, the game will continue.

'Yağmur yağsa bile, oyun devam edecek.'

c. There's food in the fridge, if you're hungry.

'Dolapta yemek var, eğer açsan.'

d. She's over forty, if she's a day.

'O kırkın üzerinde, eğer doğumgünüyse.'

Örnek (8a-b)'de *eğer*-tümcesi tümce-başı, (8c-d)'de ise tümce-sonu konumdadır. Haiman, bu örnekte *eğer*-tümcelerinin konuşucu ve dinleyicinin paylaştıkları bilgiyi içerdiklerini ve bağlam içerisinde 'konu'yu temsil ettiklerini savunmaktadır. Ne var ki Akatsuka (1986), 'konu' kavramının tanımının ve anlaşılmasının oldukça zor olduğunu ve bu kavram için evrensel bir uzlaşımın kabul edilmiş olmadığını vurgulamaktadır. Haiman ise, tüm konuları dinleyici ve konuşucu arasındaki *eski, paylaşılan bilgi* olarak tanımlar. Akatsuka da, Haiman'ın *önceki bağlam ve konuşucunun tutumu* gibi iki önemli söylem etkeninin göz ardı ettiğini, bu

bağlamda koşullu yapıların, *konu* değil *-verilmiş* değil-, *karşıtsal konu* olduklarını ileri sürmektedir; dolayısıyla bu araştırmacının koşulların *konu* olduklarına değil tüm *konuların verilmiş* olduklarına karşı olduğu açıktır (1986: 342):

Örnek (9) a. (A konuşucusu B konuşucusunun birini aradığını fark eder)

A: Maria wa/nara sara o aratte imasu (Japonca)
if dishes OBJ. washing is

'If it's Maria you want to know about, she's washing the dishes. /*Speaking of Maria,...

'Maria'yı sorarsan, bulaşıkları yıkıyor.'

b. Kung tungkol kay Maria hunihugasan niya ang mga pinggan. (Tagalog)

If about PROPER washing she the PL. Dishes

'If it's Maria you want to know about, she's washing the dishes./As for Maria,....

'Maria'yı sorarsan, bulaşıkları yıkıyor.'

Örnek (9a) ve (9b)'de Maria AÖ'nin *eski* ya da *paylaşılan bilgiyi* kodlamadığı, dolayısıyla bu AÖ *konu* (Akatsuka'ya göre *karşıtsal konu*) olsa da, *verilmiş* olmadığı çıkarımı yapılmaktadır; çünkü (9a)'daki *nara* sadece *wa* karşıtsal konuyu kodladığında *wa* ile yerdeğiştirebilirdir. Schachter'e göre (9b)'deki *kung* da sabit bir konu belirticisi değildir (Schachter, 1976: 496'dan aktaran Akatsuka, 1986: 347). Dolayısıyla, Haiman'ın *tüm* koşullu yapıları *verilmiş* içlemi taşıdığını savunduğu *konu* ile tanımlaması aşırılık olarak değerlendirilebilir (Akatsuka, 1986: 348).

Koşullu yapıların söylem-bağımlı olduklarını, çünkü söylem bağlamı olmaksızın söz konusu yapıların anlaşılmasının ve yorumlanmasının olanaklı olmadığını, bu yapıların anlaşılmasının, bileşenlerin doğruluk değerlerine gönderimde bulunularak değil, yalnızca edimbilimsel etkenlere gönderimde bulunulmasıyla mümkün olduğunu savunan Akatsuka'ya (1986: 349) benzer olarak Ford ve Thompson (1986) da koşullu yapıların bağlam içerisinde değerlendirilmesinin daha uygun olacağını savunmuşlardır. Çalışmalarını yazılı ve sözlü İngilizceden oluşan bir bütüncü üzerinde yapan Ford ve Thompson da Haiman'ın (1978) 'koşullu yapılar *konudur*' savunusunu test etmişler, bu yapıların hem önceki hem de sonraki bağlamla olan ilişkisine odaklanmışlardır. Bu

araştırmacılara göre, konuşucu birtakım bilgilere sahip olabilir ve bu bilginin sonra gelen söylem için değişmez olarak paylaşılmış olmasını bekler. Diğer bir deyişle, dinleyicinin konuşucunun aktardığı bilgiyi *verilmiş* olarak alması beklenir (Ford ve Thompson,1986: 355). Bu bağlamda Ford ve Thompson'un Haiman'ın bakış açısını, doğal söylemdeki koşullu yapılar üzerinde değerlendirdikleri söylenebilir. Öncül tümcenin ağırlıklı olarak hem yazılı hem de sözlü dilde sonuç tümcesinden önce kodlandığını saptayan Ford ve Thompson, öncül tümcelerin *paylaşılan bilgiyi* kodlamasıyla, koşullu yapıların 'varsayımda bulunma, karşıt görüş sunma, genelleme örnek sunma, seçenek getirme' işlevlerini üstlendiklerini, bu yolla önceki söylemle ilişki kurabildiklerini ortaya koymuşlardır (1986: 356):

Örnek (10) From the very start of the Project friends kidded me about being Nim's 'daddy'. After all, I had no children of my own... *If indeed there was a sense in which I was regarded as Nim's father, it would be as paterfamilias of an often unruly family, breadwinner, listener, comforter, and peace maker.*

'Projenin en başından beri, arkadaşlar Nim'in babası olmamla ilgili olarak benimle dalga geçtiler. Alt tarafı benim hiç çocuğum yoktu. *Eğer gerçekten benim Nim'in babası olarak düşünülmem mantıklı olsaydı, ele avuca sığmayan bir ailenin reisi, eve ekmek getiren kişisi, dinleyicisi, yaşlanılacak bir omzu, arabulucusu olmam gerekirdi.*'

Örnek (10)'daki metinde yer alan koşullu yapıda önceden sunulmuş olan 'benim hiç çocuğum yok' iletilisinin varsayımsal olarak yinelenmesi söz konusudur; çünkü 'baba' sözcüğü "... " içinde verilmiştir ve gönderimsel olarak bu alaycı bir ifadeye karşılık gelmektedir (X Nim'in *babası* olamaz; çünkü X zaten baba değildir.). Şimdi, bu koşullu yapıdaki gibi *paylaşılan bilginin* kodlandığı bir diğer koşullu yapı örneğini inceleyelim:

Örnek (11) There is another intellectual virtue, which is that of generality or impartiality When, in elementary algebra, you do problems about A, B, and C going up a mountain, you have no emotional interest in the gentlemen concerned, and you do your best to work out the solution with impersonal correctness. *But if you thought that A was yourself, B your hated rival and C the*

schoolmaster who set the problem, your calculations would go askew, and you would be sure to find that A was first and C was last.

‘Bir diğerk entellektüel kavram daha var; o da genellik ve tarafsızlık. Basit cebirde, bir dağa çıkan A, B ve C kişileri ile ilgili problemler çözerken kişilerle ilgili duygusal bir yakınlık hissetmessiniz ve çözüm için objektif bir doğrulukla elinizden gelenin en iyisini yaparsınız. *Fakat A’nın kendiniz, B’nin nefret edilen bir rakip, C’nin ise problem yaratan bir okul müdürü olduğunu düşünseydiniz, hesaplarınız şaşardı ve A’yı birinci ve C’yi sonuncu bulurdunuz.*’

Örnek (11)’de italik olarak işaretlenmiş ‘if you thought that A was yourself, B your hated rival and C the schoolmaster who set the problem, your calculations would go askew, and you would be sure to find that A was first and C was last.’ koşullu yapısı, *paylaşılan bilgiyi* temsil etmektedir (çünkü bu koşullu yapıda A, B ve C kişileri bir önceki söylemde yer almaktadır ve dinleyici için yeni değildir) ve önceki ‘kişilere yönelik duygusal yakınlık hissetmeme, ...en iyisini yapma’ varsayımlarına, ‘kişilere yönelik duygusal yakınlık hissetme, hesapların şaşması’ gibi bilgilerle *karşıt görüş* sunmaktadır. Önceki söylemle bir diğerk biçimde ilişki kuran koşullu yapıların işlevi ise *genellemeye örnek sunma* olarak belirlenmiştir:

Örnek (12) Any solution, if it is acid, base, or salt, can be used as an electrolyte if it will act chemically more readily on one electrode than it will on the other. For example, *if electrodes are placed into an orange, a potential difference will appear between the electrodes.*

‘Eğer bir elektrodun üzerinde bir diğerkinin üzerinde olduğundan daha hazır bir şekilde tepkime yapacaksa, asit, baz ya da tuz; herhangi bir çözelti elektrolit olarak kullanılabilir. *Örneğin elektrotlar bir portakala yerleştirilirse, elektrotlar arasında potansiyel bir farklılık meydana gelecektir.*’

Örnek (12)’deki koşullu yapı ‘eğer bir elektrodun üzerinde bir diğerkinin üzerinde olduğundan daha hazır bir şekilde tepkime yapacaksa, asit, baz ya da tuz; herhangi bir çözelti elektrolit olarak kullanılabilir’ genellemesini örneklendirmektedir. Şimdi aşağıdaki örneği tartışalım;

Örnek (13) If things are allowed to drift,... there will be an atomic war. In such a war, even if the worst consequences are avoided. Western Europe, including Great Britain, will be virtually exterminated. *If America an the U.S.R.R survive as organized states, they will presently fight again.*

‘Eğer her şey akışına bırakılırsa, atom savaşı meydana gelecektir. Öylesine bir savaşta; en kötü sonuçlardan kaçınılsa bile, Batı Avrupa, Büyük Britanya dahil, neredeyse yok olacaktır. *Eğer Amerika ve S.S.C.B düzene sahip devletler olarak ayakta kalabilirlerse, aralarında yine savaşacaklardır.*’

örneğinde italik olarak belirtilmiş koşullu, kendisinden önce kodlanan ‘atom savaşının meydana gelmesi, en kötü sonuçlarla karşılaşılması’ gibi bilgilere *seçenek getirme/sunma* işlevi üstlenmektedirler. Ayrıca, Ford ve Thompson sözlü dilde yazılı dilin yanı sıra, koşullu yapıların *kibarca istekte bulunma (polite request)* işlevini üstlendiklerini de savunmuşlardır (1986: 363):

Örnek (14)a. **M:** If you could get your table up with your new sketches just as soon as this is over I would like to see you.

T: All right.Fine.

‘**M:** Eğer bu biter bitmez masandakileri yeni çizimlerinle birlikte buraya getirirsen seni görmek isterim.

T: Tamam, oldu.’

b. **M:** But if you’ll call Irey over and get together with him on Tuesday or Wednesday, whenever you fellows are ready I’m ready.

J: Yes,all right,that’s fine.

‘**M:** Ama Irey’i ararsan ve onunla Salı ya da Çarşamba günü biraraya gelirsen; siz ne zaman uygun olursanız arkadaşlar ben o zaman hazırım.

J: Tamam, güzel.’

Hem (14a)’da hem de (14b)’de M konuşucusu kibarca bir istekte bulunmak için koşullu yapı kullanmayı tercih etmiştir. Görüldüğü gibi, Ford ve Thompson’a göre, koşullu yapılarda önce kodlanan öncül tümcedeki bilgi önceki söylemle ilişki kurabilmektedir; ancak tümce-sonu konumda yer alan *eğer*-tümcesi için aynı şey söylenememektedir (1986: 366):

Örnek (15) They feel that countries who have the responsibility ought to be subject to some pressure through the Fund-penalty charges which will indicate later-to force the countries, if they can, or to influence the countries, *if they can*.
'Sorumluluk sahibi ülkelerin, sonrasında ülkeleri yapabilirse güçlendireceği yada etkileyebileceği ödenek kesintisi cezası yoluyla bazı baskıya tabi olmaları gerektiği düşünülür.'

Örnek (15)'te öncül tümce anatümceden sonra kodlanmıştır ve Ford ve Thompson'a göre, belirlemiş oldukları işlevlerin hiçbirini üstlenmemekte, dolayısıyla buradaki 'if they can' koşul yapısı artık bir özellik sergilemektedir. Özetle, Ford ve Thopmson 'eğer p, q' örüntüsünün baskınlığını kabul etmekte ve söylemin düzenlenişinde, *eğer*-tümcesinin tümce-başlı konumda kodlanmasını odak noktası olarak görmektedir. Buna göre, *eğer*-tümcesi temel bir işleve sahiptir ve söylemi bir önceki bağlamla ilişkilendirmektedir. Ne var ki, sonda kullanılan *eğer*-tümceleri önceki söyleme katkıda bulunmamaktadır.

Koşullu yapıların söylem düzleminde inceleyen diğer bir çalışma da Schiffrin'e (1992) aittir. Schiffrin farklı '*konu*' türlerinin (*metin konusu, konuşucu konusu*) yapılanmasıyla ya da sürdürülmesiyle ilgili olarak *eğer*-tümcelerinin rolüne ve konumlarına odaklanmıştır. Schiffrin, ayrıca, '*konusallık ve verilmişlik*'in koşullu yapılarda birbirleriyle ilişkilerini incelemiş ve koşullu yapıların, bu yapılara özgü özellikler nedeniyle *konu* olarak kullanılıp kullanılmadıkları ya da koşullu yapılarda '*verilmiş bilgi yeni bilgiden önce gelir*' gibi genel bir ilkenin işleyip işlemediğini sorgulamıştır. Schiffrin'e göre, *eğer*-tümcelerinde sunulan bilgi bir önceki metinle ilişkili olarak *verilmiş bilgi biçiminde* anlaşılabilir (Schiffrin, 1992: 185):

- Örnek (16) 1. I'd go to him for sore throats, and...y'know minor stuff.
'Ona boğaz ağrısı gibi şeyler için başvururdum...bilirsin önemsiz şeyler için.'
2. But, God forbid *if we had a_a major problem*,
'Ancak, Tanrı korusun, daha büyük bir sorunumuz olsa,'
3. I think we would look for someone else.
'sanırım başka birilerini ararız.'

Schiffrin'den (1992) alınan bu örnekte, bir konuşucunun seslettiği üç sözce bulunmaktadır. Konuşucunun ikinci sözcesindeki 'a major problem', konuşucunun ilk sözcesindeki 'minor stuff' AÖ ile karşıtısal bir ilişki kurmakta, bu karşıtılıkla bağlantılı olarak Schiffrin, *eğer-tümcesindeki* bilginin *verilmiş* olduğunu ileri sürmektedir; çünkü burada tamamını alamadığımız söylem bağlamında konuşucuya 'sağlık sorunları' hakkında soru sorulmaktadır. Bu bağlamda 'sağlık sorunları' ile *eğer-tümcesindeki* 'büyük sorun' arasında *verilmişlik* bağlantısının bulunduğu açıktır. Ayrıca da, konuşucunun üçüncü sözcesinde ifade ettiği 'doktor arayışı', *eğer-tümcesindeki* 'sorununun büyük olduğu' bilgisiyle tetiklenmektedir. Dahası, bu söylemdeki *eğer-tümcesi* söylemde odak olma işlevi de görmektedir; çünkü konuşucunun yeni bir doktor arayışı içerisine girmesi konuşucu için önemlidir ve *eğer-tümcesinde* sunulan *olası bir büyük sorun*, az önce de sözünü ettiğimiz gibi, bu arayışın temelini oluşturmaktadır; bu nedenle de *eğer-tümcesi* dinleyiciyi 'sorun büyük değildi' temel çıkarımına taşıdığından söylemin en göze çarpan noktası olarak kabul edilebilmektedir. Schiffrin'e göre, tümce-başı konumu tutan *eğer-tümceleri*, söylemin kurgulanmasında *konu* ve *verilmiş* bilgiyi temsil etmektedirler (Schiffrin, 1992: 185):

- Örnek (17) 1. They're moving this section cause it's convenient, it's what they can afford, and when they have children, they don't worry.
'Bu bölgeye taşınıyorlar çünkü bu (taşınacakları bölge) uygun, (orayı parasal olarak) karşılayabilirler ve çocukları olduğunda, bir sorun olmaz.'
2. *If they-if they can afford t'send'em to a private school, they'll send'em.*
'Eğer onlar-eğer onları özel bir okula göndermeyi karşılayabilirlerse, gönderirler.'
3. *If not, they'll send 'em here to the public school. So it's not-such a big problem.*
'Eğer karşılayamazlarsa, buradaki bir devlet okuluna gönderirler. Dolayısıyla çok da büyük bir sorun değil.'

Örnek (17)'de bir konuşucunun seslettiği 3 sözce bulunmaktadır. Bu söylem bağlamının ikinci sözcesindeki *eğer-tümcesi*, ilk sözcedeki 'çocukları olduğunda' ifadesine gönderimde bulunduğundan *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. Benzer biçimde, bu söylemin üçüncü sözcesindeki *eğer-tümcesinin* de çok açık bir biçimde *verilmiş* bilgiyi kodladığı savunulabilir; çünkü bu tümcede sunulan bilgi, ikinci

sözcedeki *eğer*-tümcesinde sunulan ‘onları özel bir okula göndermeyi karşılayabilirlerse’ bilgisine gönderimde bulunmaktadır. Bu arada, ikinci sözcedeki *eğer*-tümcesi ‘insanların orada yaşaması için geçerli nedenleri var’ ana konusunun bir parçasını temsil etmektedir; çünkü bu tümcede o bölgede yaşamanın sağladığı olanakların i) parasal olarak karşılayabilme, (ii) iyi bir eğitim için olanak sağlaması gibi bazı gereksinimleri karşıladığı bilgisi verilmektedir. Bu nedenle de, bu tümcenin hem *verilmiş* hem de *konu* işlevini yüklediği savunulabilmektedir (Schiffirin, 1992: 178-9). Ne var ki, *eğer*-tümcesinin anatumceden sonra geldiği kimi koşullu yapılarda da bu tümce *verilmiş* bilgiyi kodlayabilmekte, kimi koşullu yapılarda ise, *yeni* bilgiyi temsil etmekte ve *verilmiş-yeni* dizilişi sergilemektedir:

- Örnek (18) 1. Well I’m paying forty-two dollars and thirteen cents every month, for my Blue Shield.
‘Yani ben her yıl kırk iki dolar onüç sent ödüyorum, Blue Shield’im için.’
2. That’s forty-two thirteen it’s:- what is it abo- eh eh: about five hundred dollars, roughly, a year.
‘bu kırkiki 13 de:- yaklaşık eim eim: bir yıl için kabaca yaklaşık beşyüz dolar eder.’
3. That’s not counting, evey time we check into the hospital for an emergency.
‘Yani acil durum için hastaneye her başvurumuzu da saymıyorum tabii.’
4. and that’s not counting a doctor’s bill.
‘ve doktor’un faturasını da hesaba katmıyorum.’
5. eh eh y’know *if y’walk into the doctor’s office*,
‘eim eim bilirsin eğer doktorun ofisine gidersen,’

Örnek (18)’de *eğer*-tümcesi (5), sonuç tümcesinden (4) sonra kodlanmıştır. Yani (4)’teki ‘konuşucunun doktor faturası alması’ (5)’teki ‘konuşucunun doktoru ziyaret etmesi’nden sonra gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle (5), (4)’ün artalanıdır; çünkü (5) zamansal ve nedensel olarak (4)’ten önce kodlanmalıdır. Ayrıca, (3)’teki ‘hastaneye başvurma’ ve (5)’teki ‘doktorun ofisine gitme’, sağlığa yönelik yardımın arandığı yerlerdir, dolayısıyla da ‘sağlık yardımı almaya gidilen yer’ kısa metin konusunun iki parçası olarak görülebilirler. Bu da, (5)’teki ‘eğer doktorun muayenehanesine gidersen’ *eğer*-tümcesinin *verilmiş* bilgiyi kodladığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle de, *eğer*-tümcesinin sonuç tümcesinden önce

kodlandığı yapıların, *eğer*-tümcesinin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı yapılardan anlamsal değerlendirme bağlamında farklılaşmadığı; ancak tek farklılığın *eğer*-tümcesinin anatümceden sonra yer almasının *verilmiş-yeni* dizilişini ihlal etmesi olduğu savlanabilmektedir (Schiffrin, 1992: 190). Görüldüğü gibi, *eğer*-tümcesinin *verilmiş* bilgiyi kodladığı koşullu yapılarda bu tümce artgönderimsel olarak işlev görmektedir. *Eğer*-tümcesinin *yeni* bilgiyi kodladığı yapılarda ise, bu tümce öngönderim işlevi görmektedir:

Örnek (19) A: a. I don't go out of my way.

'Yolumdan dönmem.'

B: b. Well you would go out of your way.

'İyi, yolundan dönerdin!'

A: c. I would, *if it called for it*.

'Dönerdim, eğer icap etseydi.'

d. Like *if it was eh: they called me and invited me*.

'Tıpkı eğer eim: beni arasalar ve davet etselerdi.'

e. I would.

'Ben dönerdim.'

(19) metninde A be B konuşucuları 'A konuşucusu yolundan döner' önermesinin gerçekliği üzerinde uzlaşım sağlayamamaktadır. A konuşucusu B konuşucusunun (b) sözcesine katılmaktadır, ancak sadece (c) sözcesindeki 'icap etmesi koşulu altında'. Çünkü 'icap etmesi' durumundan önce hiçbir şey söylenmemekte, bu da *eğer*-tümcesinin *verilmiş* bilgiyi kodlamadığını göstermektedir. Bu bağlamda A konuşucusunun ortaya koyduğu düşüncesini yeniden ifade eden (d) sözcesi ile desteklediği, dolayısıyla da sonuç tümcesinden sonra kodlanan *eğer*-tümcesinin *yeni* bir olasılık sunduğu söylenebilir. Bu yolla bu tür tümceler, yeni metin konuları yaratmak gibi, genel bir söylemsel rol yüklenmektedir (Dancygier, 2004: 146).

Bu bağlamda Dancygier, bir anlatı yapısı bağlamından oluşan bütüncesinden elde ettiği sonuçları değerlendirmiş ve koşullu yapılarda *eğer*-tümcesi-anatümce dizilişinin esnekliğini incelemiştir. Buna göre,

- Örnek (20) a. If it stops raining, I'll take you to the park tomorrow morning.
'Yağmur dinerse, seni parka götüreceğim yarın sabah'.
b. I'll take you to the park tomorrow morning if it stops raining.
'Seni parka götüreceğim, yarın sabah yağmur dinerse.'
c. I'll take you to the park tomorrow morning, if it stops raining.
'Seni parka götüreceğim yarın sabah, eğer yağmur dinerse.'

örneğinde verilen koşullu yapılar, özellikle neyin 'belirtildiği' (assert) bağlamında birbirlerinden farklı biçimlerde değerlendirilme eğilimindedirler. Örneğin (20a)'daki koşullu yapı, ölçünlü 'eğer p, q' dizilişini temsil etmekte ve p ile q arasındaki yağmurun yağması ile parka gitme arasındaki (yağmurun dinmesi, parka gitmek için sunulan nedendir) nedensel ilişkiyi göstermektedir. (20b)'de de yine nedensel (yani parka gitme eylemi yağmurun dinmesine bağlıdır) bir ilişki kurulmuştur; ancak burada anatümce (ya da anatümcenin bir bölümü) koşullu yapının konusunu temsil edebilmektedir. Dolayısıyla "Seni yarın sabah parka götüreceğim eğer yağmur dinerse" gibi bir tümce, ancak konuşmanın konusu 'park' (yağmur değil) olduğunda ya da "Yarın sabah parka gidebilir miyiz?" gibi bir sorunun yanıtı olduğunda söylemde yer alabilir. Ancak (20a) ve (20b) arasındaki ayırım, temelde söylemin düzenlenişi ile ilgilidir ve her iki durumda da nedensel ilişki, belirtmenin odağını korumaktadır. Bu bağlamda (20c) örneğinin (20a) ve (20b) örneklerinden farklı olduğu savunulabilir; çünkü (20c)'de konuşucu, anatümcede kodlanan varsayımı belirtmekte ve öncülü anatümceye bağımsız bir ifade olarak eklemektedir. Bu da genellikle q'dan sonra gelen düşünce ya da bir tür açıklama olarak anlaşılmaktadır (Dancygier, 2004: 147).

Görüldüğü gibi, genel anlamda koşullu yapılardaki öncül *konusaldır*; yani koşullu yapılar, eğer konusallıkları *verilmişlikle* tanımlanmıyorsa, o zaman *konu* olarak yorumlanabilirler. Ancak yine de prototip olarak koşulluluğun sadece *konusallıkla* tanımlanabilmesi oldukça güç görünmektedir; çünkü yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, hem *konu* teriminin içeriği her araştırmacı tarafından aynı kabul edilmemektedir, hem de bağlama göre koşullu yapının söylem işlevi farklılık gösterebilmektedir. Bu bakış açısından yola çıkan Chang-Bong (2001) da, koşullu yapıların sadece *konusallık* işleviyle (*verilmişlikle*) açıklanamayacağını savunmuş, bu bağlamda 3.1. bölümünde incelediğimiz Prince'i (1992) temel alarak, söz konusu

yapıların söylem işlevlerini *verilmişlik*, *çıkarımsallık* ve *yenilik* ile açıklamıştır. Chang-Bong bu açıklamayı, alanyazında koşullu yapıların söylem işlevlerinin incelendiği çalışmalarda verilen örnekler ve bu örneklere yönelik değerlendirmeler üzerinden de yapmıştır. Şimdi çalışmamızda Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini belirlemek için temel aldığımız bu çalışmayı tanıtalım.

Koşullu yapıların önceki söylemle olan bağlantısı, genellikle, koşullu yapının önceki savunuyu *varsayımsal olasılık* olarak yinelemek için kodlamasıyla gerçekleşmektedir (Chang-Bong, 2001: 490):

Örnek (21) A: Ken says he lived in Japan when he was a kid. (Akatsuka, 1985: 628)

‘Ken çocukken Japonya’da yaşadığını söylüyor.’

B: Gee. If he lived in Japan when he was a kid, why doesn’t he have an accent?

‘Yapma ya!Eğer çocukken Japonya’da yaşadıysa, niye aksanı yok?’

Akatsuka’ya (1985) göre, (21)’de B konuşucusunun seslettiği *eğer-tümcesi*, söylem alanı içerisinde konuşucunun zihnine henüz girmiş olan *yeni-öğrenilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. Ancak Prince’in (1992) *verilmiş-yeni* taksonomisi çerçevesinde, buradaki öncül tümce hem *söylem-eski* hem de *dinleyici-eski* olarak değerlendirilmelidir; çünkü öncül tümcenin içeriği doğrudan bir önceki söylem bağlamında dinleyicinin söylediği şeydir. Chang-Bong, günlük söylemde öncül tümcenin bir önceki söylemde kodlanmış bilgiyi *söylem-eski* olgu olarak doğrudan yinelediği bu türden koşullu yapılara sıklıkla rastlanıldığını savunmaktadır. Bu tür kullanımlarda konuşucu, dinleyicinin kendi görüş ve düşüncesi olarak söylediklerinin doğru olduğunu varsayar ve aynen yineleyerek -doğrudan- aktarır (2001: 490):

Örnek (22) (A ve B bu yıl Ulusal Futbol Ligi’nde (National Football League) en iyi oyunu yöneten oyuncunun (quarterback-QB)kim olduğu hakkında konuşmaktadırlar.

A: I think Brett Favre is still the best QB in the NFL today.

‘Bence bugün Brett Favre hala NFL’deki oyunu en iyi yöneten oyuncu.’

B: If Brett Favre is the best QB, why did he fall to lead his team to Super Bowl this year?

‘Eğer Brett Favre oyunu en iyi yöneten oyuncuysa, neden bu sene takımını liderliğe taşımada başarısız oldu?’

Görüldüğü gibi, bu örnekte önceki söylemdeki A konuşucusunun görüşünü, B konuşucusu koşullu yapının öncül tümcesiyle yeniden aktarmaktadır; yani yinelemektedir. Bu bağlamda, öncül tümce, yine Prince'in (1992) bakış açısından, *söylem-eski* ve dinleyici-*eski* olarak değerlendirilmektedir; çünkü öncül tümcenin içeriği önceki söylem bağlamında kodlanmıştır ve öncül tümcenin içeriği dinleyici tarafından sesletildiğinde, konuşucu dinleyicinin zihninde bu bilginin var olduğundan kesinlikle emindir. Dolayısıyla hem (21) hem de (22) örneklerindeki koşullu yapılarıdaki öncül tümce *verilmiş* bilgiyi kodlayarak önceki söylemdeki savunuyu yineleme işlevi üstlenmektedir. Ne var ki, söylem içerisinde koşullu yapılar *söylem-eski* ve dinleyici-*eski* bilgiyi eşzamanlı olarak kodlamayabilmektedirler (Chang-Bong, 2001: 491):

Örnek (23) (A ve B buzdolabını açarlar ve birayı bulurlar.)

A: If there is some beer, we have to drink some.

'Eğer bira varsa, içmemiz lazım.'

B: Absolutely!

'Kesinlikle!'

Örnek (23)'teki koşullu yapı, o anki sözceleme anından hemen önce gerçekleşen '(birayı) bul-' eyleminden dolayı söylem-*eskidir* ve bu durumda da, 'bira' AÖ'nin dinleyici için de *yeni* olduğundan söz edilemez.

Akatsuka (1985), konuşucunun söylem bağlamında henüz farkına vardığı şeylerin de koşullu yapının öncül tümcesinde kodlanma eğilimi gösterebileceğini ileri sürmekte ve bunu konuşucunun *aniden kavraması* (ani idrak) olarak adlandırmaktadır. Bu bağlamda konuşucunun koşullu yapı aracılığıyla iletmek istediği 'buzdolabında bira olduğunu henüz fark ettim ve buna çok sevindim, dolayısıyla keyfimize bakmalıyız'dır. Bu açıdan bakıldığında, öncül tümce önceki söylem bağlamında kodlanmadığı için *söylem-yenidir*; ancak konuşma anında konuşucu dinleyicinin zihninde öncül tümcenin içeriğinin bulunduğunu varsaydığı için (önceden böyle bir durumu deneyimlemiş oldukları düşünülürse), bu bilgi aynı zamanda dinleyici-*eski* olarak da çözümlenebilir. Bu nedenle de (23) örneğindeki

koşullu yapının sadece konuşucunun zihnindeki bilgi çerçevesinde *verilmiş* olduğu savunulabilmektedir (Chang-Bong, 2001: 490).

Koşullu yapıların öncül tümcesinde *verilmiş* bilginin kodlanmasıyla, söz konusu yapıların söylemde '*varsayımsal olasılık olarak savunuyu yineleme*' işlevinin yanı sıra, Prince'in (1992) terminolojisiyle *çıkarımsal* olan bilgi de bu yapıların söylemde bazı işlevleri üstlendiğini göstermektedir. Prince'e göre *çıkarımsal* bilgi, dinleyicinin çıkarımsal bağlantılar yoluyla önceki söylemdeki varlıklara yönelik çıkarımda bulunabilmesine gönderimde bulunmaktadır (1992: 304). Chang-Bong, bu çıkarımsal bağlantıların mantıksal usamlama ya da verili bağlamda konuşucunun sezdirimsel olarak yarattığı çıkarımsal anlam köprüleri aracılığıyla kurulduğunu savunmaktadır (Chang-Bong, 2001: 490):

Örnek (24) A: I wonder what the weather is going to be like tomorrow. What do you think we should do tomorrow?

'Yarın havanın nasıl olacağını merak ediyorum. Yarın ne yapmamız gerektiği hakkında ne düşünüyorsun?'

B: *If it's sunny*, let's go to the beach, and *if it rains*, let's rent some movie tapes and watch them at home.

'Eğer hava güneşli olursa plaja gidelim, eğer yağmur yağarsa, film kasetleri kiralayıp evde izleyelim.'

Örnek (24)'te B konuşucusunun seslettiği her iki koşullu yapıda da öncül tümceler olası iki seçenek sunmakta, bu seçenekler önceki bağlamdaki A konuşucusunun 'Yarın ne yapmamız gerektiği hakkında ne düşünüyorsun?' sorusuna karşılık olarak verilmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda *eğer*-tümceleri tamamen *verilmiş* ya da *yeni* olarak tanımlanamaz; çünkü burada öncül tümcelerin sundukları bilgi bir tür mantıksal usamlama yoluyla erişilebilen bilgidir ve Prince'e göre bu türden bilgiler (1992) *çıkarımsal* bilgiyi temsil etmektedir. Bu nedenle Schiffrin'e göre, koşullu yapıların en önemli söylem işlevi, önceki bağlamda bir soru sorulduğunda, yanıt olarak verilebilecek seçeneklerin koşullu yapılarla ortaya konmasıdır (1992: 187). Chang-Bong'a göre de, koşullu yapılar bunu öncülünün *çıkarımsal* bilgiyi kodlamasıyla gerçekleştirilmektedir (2001: 492):

Örnek (25) If your brother does something wrong, go and have it out with him alone, between your two selves. If he listens to you you have won back your brother. If he does not listen, take one or two others along with you.
'Eğer kardeşin yanlış bir şey yaparsa, git ve onunla bunu tek başına çöz, sadece kendi aranızda. Eğer seni dinlerse kardeşini geri kazanırsın. Eğer dinlemezse, yanında başkalarını da götür.'

Örnek (25)'teki iki koşullu yapıda da önceki bağlamda geçen 'git ve onunla bunu tek başına çöz, sadece kendi aranızda' yorumu için varsayımsal seçenekler sunulmaktadır. Yani, söz konusu kişinin (burada kardeşin) ikna edilmesi ya da yaklaşımı reddetmesi beklenmektedir ve her iki *eğer-tümcesi* de iki olası durumu kodlamaktadır.

Ford ve Thompson'ın da sözünü ettiği gibi, koşullu yapıların bir diğer önemli söylem işlevi, önceki söylemdeki genel bilgiye yönelik örnek seçenekler sunma işlevidir (1986: 358). Chang-Bong'a göre, koşullu yapılar bu işlevi yine öncül tümcenin *çıkarımsal* bilgiyi kodlamasıyla gerçekleştirmektedir (2001: 493):

Örnek (26) Everyone needs to take some time off. If I have free time during the summer, I travel to see a beautiful resort with my family.
'Herkesin tatil yapmaya ihtiyacı vardır. Eğer yazın boş zamanın olursa, güzel bir tatil köyü görmek için ailemle birlikte seyahat ederim.'

Örnek (26)'daki koşullu yapının öncül tümcesi, önceki söylemde sözü edilen 'herkesin tatile çıkmaya/tatil yapmaya ihtiyacı var' genellemesine olası bir örnek sunmaktadır. Burada *eğer-tümcesinin* içeriği 'tatile çıkma' süreci için olası bir örnek vermekte, bu örnek de bir kişinin tatile çıktığında gerçekleştirebileceği eylemlerden biri olan 'tatil köyü görmek için seyahat etme' olarak örneklendirilmekte ve özelleştirilmektedir. Dolayısıyla, bu bağlamda koşullu yapının öncül tümcesinin yine *çıkarımsal* olduğundan söz etmek gerekmektedir; çünkü öncüldeki bilgi genelleme-örneklendirme bağlantısı yoluyla çıkarılabilmektedir. Bunun yanı sıra, koşullu yapıdaki öncül tümce önceki söylemdeki savunuya karşıt bir görüş sunmakta, bu da yine öncül tümcenin *çıkarımsal* bilgiyi temsil etmesiyle sağlanmaktadır (Chang-Bong, 2001: 493):

Örnek (27) I am sure \$20 will be enough. If \$20 is not enough, please call me when you get there.

'20 Dolar'ın yeterli olduğundan eminim. Eğer 20 Dolar yeterli olmazsa, lütfen oraya vardığında beni ara.'

Örnek (27)'de öncül tümce konuşucu tarafından oluşturulan önceki beklentiye karşıt bir durumu tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, öncül tümce varsayımsal bir durum olarak önceki savunuyu ya da iletiyi olumsuzlamaktadır. Bu bağlamda konuşucu dinleyicinin mantıksal uslamlama yoluyla kendi inanç ya da beklentisine karşıt olan varsayımsal bir duruma yönelik çıkarımda bulunabileceğini varsaymakta, dolayısıyla da öncül tümcenin içeriğinin *çıkarımsal* bilgiyi taşıdığı yönünde bir değerlendirme yapılabilmektedir. Ne var ki (24-27)'de sunulan koşul örneklerindeki bilgi, mantıksal uslamlama süreciyle doğrudan *çıkarımsal* olarak belirlenebilirken, bazı bağlamlarda bu türden bilgi bu denli açık kodlanmamaktadır (Chang-Bong, 2001: 494):

Örnek (28) A: How are you doing these days?

'Bugünlerde nasılsın?'

B: Well, I have so many things to do these days. If I can afford some free time, I would like to visit your place some time.

'İyidir, bugünlerde yapacak pek çok işim var. Eğer biraz boş zamanım olursa, bir ara seni ziyaret etmek isterim.'

Örnek (28)'deki öncül tümce çıkarımsal olarak önceki söylemde açıkça kodlanmış bir olguyla bağlantılı değildir. Ancak burada koşullu yapının *eğer-tümcesini* önceki söylemle bağlantılandıran Grice'in (1975) önerdiği kavram olan *karşılıklı konuşma sezdirimidir*. Grice'a göre konuşucuların iletilerinde pek çok sezdirim bulunmaktadır ve karşılıklı etkileşim halindeki konuşucular bu iletileri paylaştıkları ortak bilgiler (*çıkarım* olarak bilinen bu ilkeler: nitelikli, nicelikli, ilgili ve gerçek olma) doğrultusunda yorumlar ve alımlarlar. Yani, örneğimize geri dönecek olursak, 'bugünlerde yapacak pek çok işim var' demekle konuşucu, dinleyicisine 'pek boş zamanım yok' sezdirimini vermektedir ve bu bağlamda öncül tümce bu sezdirime karşıt bir olası seçenek sunmakta, bu mantıksal bağlantı da ancak karşılıklı konuşma sezdirimiyle mümkün olmaktadır. Diğer bir deyişle yine

konusucu öncül tümcenin içeriğini dolaylı bir çıkarımsal bağlantıyla çıkarsayabilmekte, dolayısıyla da öncül tümcenin *çıkarımsal* bilgiyi taşıdığı açıklık kazanmış olmaktadır (Chang-Bong, 2001: 494). Chang-Bong'a göre, koşullu yapıların öncül tümcesi *yeni* bilgiyi de kodlamaktadır. Şimdi Akatsuka'nın bir örneği üzerinde bu savunuyu inceleyelim:

Örnek (29) (Hastanedeki arkadaşını ziyarete gittiğinde, konuşucu kendisine söylüyor:) If he's so happy to see me, I should have come earlier. (Akatsuka, 1985: 630)
'Eğer beni gördüğüne bu kadar sevindiyse, daha önce gelmeliydim.'

Akatsuka'ya (1985) göre, bu örnek koşullu yapıda bir şeyin tamamen beklenmedik olarak gerçekleşmesi çerçevesinde konuşucunun sürpriz/ani farkındalığı söz konusudur; yani konuşucu koşullu yapının öncül tümcesini 'onun beni gördüğüne sevineceğini şu ana kadar bilmiyordum' bilgisini vermek için kodlamaktadır. Bu bilgi, dinleyiciden ya da söylem alanındaki bir kimseden duyulan ya da elde edilen bir bilgi değildir, dolayısıyla da, bu tür bilginin *yeni* bilgi olduğu söylenebilir; çünkü konuşucu kendi duygu ve düşüncelerinin dinleyici tarafından bilindiğini ya da paylaşılmış olduğunu varsaymamaktadır. Bu nedenle de *verilmiş-yeni* taksonomisi açısından bakıldığında, öncül tümcedeki bilgi önceki söylemde gerçekleşmediği ve konuşucu bu öncülü seslettiğinde öncül tümcenin içeriğinin dinleyicinin bilincinde bulunduğunu varsaymadığından, (29)'daki öncül tümcenin hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yeni* olarak değerlendirilmesi olası görünmektedir. Chang-Bong koşullu yapılarda hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yeni* bilgiyi taşıyan öncül tümcenin (i) söylem koşullu yapılar, (ii) genel koşullu yapılar olmak üzere iki farklı koşul türünde kodlandığını savunmaktadır (2001: 495):

Örnek (30) a. If I can speak frankly, he doesn't have a chance.

'Dürüst olmam gerekirse, şans yok.'

b. (A ve B bir elektrik cihazını inceliyorlar.)

A: How do I turn this on?

'Bunu nasıl açarım?'

B: If you push the button, the power comes on.

'Eğer düğmeye basarsan, açılır/ güç gelir.'

Van der Auwera (1986: 197) tarafından da sözeylem koşullu yapılar olarak adlandırılan (30a) gibi koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında anlamsal olarak herhangi bir koşulsal ilişki bulunmamakta, yani bu tür koşullu yapılarda, öncül tümce sonuç tümcesine ilişkin *bir sözeylem için* bir koşul sunmaktadır. Ayrıca, öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin Declerck ve Reed'e (2001) göre belirlendiği bu çalışmada, değerlendirici-Ö koşullu yapı türünü de örneklendiren ve Reilly'nin 'bir kuralı tanımlamak ya da iki olay arasındaki bir kanun hükmünü tahmin etmek için kullanılan' genel koşullu yapılar olarak adlandırdığı (30a)'da, öncül tümce hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yenidir*; çünkü *eğer*-tümcesi ne önceki söylemde ne de konuşucu ile dinleyici arasında sözeleme anında paylaşılan bilgi olarak kodlanmıştır (Reilly, 1986: 313'ten aktaran Chang-Bong, 2001: 495). Dolayısıyla koşullu yapının öncül tümcesinde *yeni* bilginin de kodlanabileceği açıktır; bu noktada Haiman'ın (1978) koşullu yapıların öncül tümcesinin sadece konu/verilmiş olduğu görüşüne karşı çıkılmış olmaktadır. Benzer olarak (30b) örneğindeki gibi, bir kuralı tanımlamak ya da iki olay arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için kodlanan genel koşullu yapılarda da öncül tümce, 'düğmeye bas-' ile 'açıl-/güç gel-' arasındaki gerçekleşme ilişkisini ifade etmektedir. Bu durumda *eğer*-tümcesinin bilgi değeri, yine hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yenidir*; çünkü öncül tümcenin içeriği önceki bağlamda kodlanmamıştır ve konuşucu dinleyicinin ileti anında öncül tümcenin içeriğini zaten bildiğini varsaymamaktadır; dolayısıyla da yine Haiman'ın (1978) koşullu yapıların öncül tümcesinin sadece konu/verilmiş olduğu görüşüne karşıt olarak, koşullu yapının öncül tümcesinde de *yeni* bilginin kodlandığı görülmektedir.

Koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarının, bu yapıların söylem işlevlerini belirlemede önemli rol oynadığını savunan Chang-Bong, konuşucunun amacının, koşullu yapıdaki bileşenlerin konumlarını değiştirmek için etkin bir neden olduğunu vurgulamaktadır (2001: 497):

- Örnek (31) a. But Christ is faithful as a son over God's house. And we are his house, if we hold on to our courage and hope of which we boast.
'Ama İsa Tanrı'nın evinden bir erkek evlat olarak sadıktır. Ve biz onun eviyiz, *eğer* övündüğümüz cesaretimize ve umudumuna tutunursak.'

b. The people stood watching, and the rulers even sneered at him. They said, “He saved others; let him save himself, if he is the Christ of God, the Chosen One.”

‘İnsanlar durup izledi ve hatta yöneticiler onu küçümsedi. Dediler ki “O diğerlerini kurtardı; bırak kendini kurtarsın, *eğer o Tanrı’nın İsa’sı, seçilmiş olansa.*”

Örnek (31a)’da ‘his house’ AÖ *söylem-eskidir*; çünkü bu AÖ önceki bağlamda ‘God’s house’a gönderimde bulunmaktadır. Ancak *eğer-tümcesinin* bilgi değeri hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yeni* olarak değerlendirilmelidir; çünkü öncül tümcedeki bilgini önceki bağlamda gerçekleştirilmemekte ve konuşucu sözceleme anında dinleyicinin zaten bu bilgiye sahip olduğunu varsayamamaktadır. Benzer olarak, (31b)’de de anatümcedeki ‘let him save himself’ ifadesi, önceki bağlamdaki ‘he saved others’ ifadesiyle karşıtlık ilişkisi kurmakta, dolayısıyla da aralarında çıkarımsal bir bağlantı bulunmaktadır. Bu örneklerdeki bilgi yapısında konuşucu *yeni* bilgiyi kodlayan *eğer-tümcesini* tümce-sonu konuma taşıyarak, koşullu yapının önceki söylemle çıkarımsal ilişki kuran sonuç tümcesini öncelemiş, böylelikle ‘*verilmiş* ya da *çıkarımsal* bilgi + *yeni* bilgi’ belirtisiz bilgi yapısı dizilişini korumuştur. Böylece söylem de akıcılığını kaybetmemiş olmaktadır (Chang-Bong, 2001: 498).

Özetle, Prince’in (1992) ortaya koymuş olduğu *verilmiş-yeni* taksonomisi çerçevesinde Chang-Bong koşullu yapıların *verilmiş* ve *çıkarımsal* bilgiyi kodladıklarını savunmaktadır. Buna göre, öncül tümce *verilmiş* bilgiyi temsil ettiğinde koşullu yapı söylemde ‘*varsayımsal olasılık olarak savunuyu yineleme*’ işlevi üstlenmekte; ancak bu *verilmişlik* Prince’in (1992) bakış açısına göre *söylem-eski* ve *dinleyici-eski* olarak değerlendirilebilmektedir. Öncül tümce *çıkarımsal* bilgiyi kodladığında ise, koşullu yapı (i) *seçenek sunma*, (ii) *örnek verme*, (iii) *karşıtlık oluşturma* işlevleri üstlenerek önceki söylemle ilişki kurmaktadır. Görüldüğü gibi Chang-Bong’un bu belirlemeleri Ford ve Thompson’un (1986)’ın belirlemelerinden çok da ayrı görünmemektedir; ancak Ford ve Thompson’un belirledikleri işlevler, sadece öncül tümcenin *paylaşılan* bilgiyi kodlamasıyla açıklanırken, Chang-Bong *paylaşılan* bilgi ekseninde belirlenen bu işlevleri Prince

(1992) temelinde *verilmiş* ve *çıkarımsal* bilgi değerleriyle açıklamakta, dolayısıyla da daha ayrıntılı bir bakış açısıyla koşullu yapıların işlevlerini değerlendirebilmektedir. Bunun yanı sıra, Chang-Bong'a göre koşullu yapılar *yeni* bilgiyi de kodlamaktadırlar. Öncül tümcenin *yeni* bilgiyi kodladığı koşullu yapıları Van der Auwera (1986) ve Reilly (1986) çerçevesinde açıklayan Chang-Bong, bu türden koşullu yapıların konuşucunun sözcisini etkileyici bir biçimle ifade etmek isteği ya da bir kural tanımlamak için kodladığı sonucuna varmaktadır (2001: 495). Ayrıca öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumları yer değiştirdiğinde (yani öncül tümce sonuç tümcesinden sonra kodlandığında), konuşucu ya da yazar söylem bağdaşıklığını sağlayan '*verilmiş-yeni*' belirtisiz bilgi yapısı dizilişini korumakta ve önceki söylemle çıkarımsal ilişkiyi kodlayan anatümceyi önelemede, *yeni* bilgiyi kodlayan öncül tümceyi de tümce-sonu konuma taşıyarak ardıllamaktadır. Biz de çalışmamızın çözümleme bölümünde,

- (i) koşullu yapıları söylem içerisinde çözümlediğinden,
- (ii) söylem içerisindeki koşullu yapıların öncül tümcelerinin bilgi değerlerini sadece *paylaşılan*, *eski* ya da *verilmiş* bilgi olmalarıyla değil, *çıkarımsal* ve *yeni* olmalarıyla da değerlendirdiğinden,
- (iii) koşullu yapıların bileşenlerinin konumlarının, bu yapıların söylem işlevlerini belirlemede önemli rol oynadığını savunduğundan,

Chang-Bong'un açtığı bu yoldan ilerleyerek Prince (1992)'de belirlenen bilgi değerleri çerçevesinde Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini belirleyerek bu yapıların söylem içerisinde üstlendikleri görevleri betimleyeceğiz. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde ise, 'Bütünce Temelli Yaklaşım' yöntemiyle oluşturulan bütünce tanıtılacak, bu bütüncenin hangi ölçütlere göre belirlendiğinden söz edilecektir. Daha sonra ise çözümleme bulguları sunulacak ve tartışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNCE VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ve sonuç tümcesinin *konumlarının rolünü* saptamak, dolayısıyla da bu iki tümcenin konumlarına göre işlevlerini anlamak için temel alınan Declerck ve Reed'in (2001) 'Koşullu Yapı Yaklaşımı', son olarak da öncül tümcenin/*eğer*-yantümcesinin konumuna göre, koşullu yapının önceki söylemle kurduğu ilişkinin ve bu ilişkinin söylem bağdaşıklığını etkilemedeki rolünün ne olduğunu belirlemek için Prince'i (1992) temel alan Chang-Bong'un (2001) çalışması araştırmamızın kuramsal bölümde tanıtılmış, ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu bölümde ise, 'Bütünce Temelli Yaklaşım' çerçevesinde bütünce tanıtılacak; bu bütüncenin hangi ölçütlerle oluşturulduğu açıklanacak ve bir örnek üzerinde çözümleme yöntemi sergilenecektir.

4. 1. Bütüncenin Belirlenmesi ve Araştırma Yöntemi

Sözlü ya da yazılı olarak dilsel verilerin toplu halde bulunmasına gönderimde bulunan bütünce, dilbilim tanımının başlangıç noktası olarak kullanılabilen, kayıtlı konuşmaların çeviriyazıları ya da yazılı metinleridir. Bütünce temel alınmadan yapılan dilsel araştırmalar eleştirinin konusu olmuştur; çünkü yeni bir dil çalışma alanında ya da tarihsel çalışmada kişinin kendi ürettiği verilerin ötesine geçmesi zordur. Bütünce, ayrıca, bilgisayar dilbiliminin bir çeşidi için temel oluşturur. Bütünce terimi sosyodilbilimde, dil planlamasının iki temel türünden birini ifade ederken (Crystal, 1997: 95), eğitim bağlamında (örn. sınıfta dil öğretiminde) materyal geliştirmede araç olmuştur. Dilbilimde ise, hem yazılı hem de sözlü metinlerden oluşan bütüncenin doğal dil çözümlemeleri için güçlü bir araç olduğu savunulmaktadır; çünkü bütünce, dilbilimciye kullanım sıklığına ilişkin nesnel ifadeler yapmayı sağlar, farklı araştırmacıların kullanımı için veri sağlamaya çalışır, dolayısıyla da dil, anketler yerine, doğal olarak ortaya çıkan kaynaklar bağlamında incelenebilir (Reppen ve Simpson, 2002: 92).

Bütüncenin temel amacı, dil ile ilgili olan kuram ya da varsayımların doğruluğunu denetlemek olarak açıklanabilir (örn. bir sesin, sözcüğün ya da sözdizimsel bir yapının nasıl kullanıldığını belirlemek). Dil çözümlemeleri için bir yaklaşım ya da bir yöntem olarak kabul edilen Bütünce Dilbilimi (bundan sonra BD) de, dil çalışmalarında bütünce kullanımının genel ilke ve uygulamalarını yansıtmakta, bu sayede doğal dil örneklemelerine ulaşmak ve bunları değerlendirmek mümkün olmaktadır. Dilsel betimlemelerin ve niteliksel dil modellerinin yanı sıra niceliksel dil modellerini de göz önünde bulunduran BD (Leech, 1992), çoğunlukla *Bütünce Temelli Yaklaşım* (bundan sonra BTY) olarak karşımıza çıkmaktadır.

BTY sayesinde araştırmacı, ezgileme, sözlük bilgisi, dilbilgisi vb. alanlarda karşılaşılan soru ve sorunları kolaylıkla yanıtlar (Say, Zeyrek, Oflazer ve Özge, 2002: 184). Dilbilimde temel bir deneysel paradigma olarak kabul edilen, dil kullanımının gerçek örüntülerini ortaya koymak için oluşturulan ve oldukça güçlü bir araç olan, özellikle de dil öğretme çalışmalarında tercih edilen BTY’da bütünce, sözlü ya da yazılı verilerin bilgisayara kaydedilmesi ile oluşturulmakta, ilk olarak 1960’larda başlayan bilgisayarın kullanımıyla araştırmacılar daha hızlı biçimde geniş dil örnekleri -metinler- elde edebilmektedir. Bu bağlamda BTY’ın dört tipik özelliğinden söz edilebilir. BTY;

- (i) doğal metinlerdeki gerçek örüntüleri çözümlediğinden deneyimseldir; yani ‘duyusal ve duygusal bakış açısıyla değil, gerçekleşmiş, ortaya konmuş dil ürünlerinin verileri toplanmaktadır,
- (ii) bütünce olarak adlandırılan doğal metinlerin geniş verilerinden faydalanmayı sağlar; yani kurallı doğal metin derlemeleri kullanır,
- (iii) hem otomatik hem de etkileşimsel teknikleri kullanarak çözümleme için -genellikle bilgisayarın tercih edildiği- geniş bir kullanım ağı oluşturur,
- (iv) hem nicel hem de nitel çözümleyici tekniklere dayanır (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: 4’ten aktaran Reppen ve Simpson, 2002: 93).

Bütünce oluşturmada en önemli etkenlerden biri de, bütüncenin düzenlenmesidir (Biber 1990’dan aktaran Reppen ve Simpson, 2002: 96). Bu

bağlamda kast edilen, örneğin, sözlüksel birimler araştırılacaksa, bütüncenin çok sayıda sözcük içermesi gerektiğidir; çünkü farklı bağlamlarda kullanılmayan ve farklı anlamlara sahip olmayan bir bütünce, az sıklıkla kullanılan sözlüksel birimler hakkında yeterli ve güvenilir bilgiyi sağlayamaz. Ancak dilbilgisel incelemeler için bu tür bir büyüklük/genişlik kısıtlaması yoluna gidilmesine gerek yoktur; çünkü sözcüklere kıyasla dilbilgisel yapıların kullanımlarının daha az olduğu zaten bilinmektedir. Dolayısıyla iyi düzenlenmiş bir bütüncenin, dildeki örüntülerin tipik örneklerini temsil etmesi gerektiği söylenebilir. Ancak bütüncenin iyi düzenlenebilmesi için de önkoşullar vardır:

- (i) farklı kesitlerden tipik örnekler seçilmelidir (örn. hava durumu konuşmaları);
- (ii) farklı konulardan tipik örnekler seçilmelidir (örn. ulusal-yerel haberler, sanat-doğa bilimleri metinleri);
- (iii) tipik örnekler konuşucu ve yazarların demografik özelliklerini içermelidir (örn. uyruk, yaş, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi);
- (iv) tipik örneklerin üretime dayanıp dayanmadığı belirtilmelidir: (örn. bir aşırı X türü kitapların özelliklerini inceleyecekse, kitapların sayısı artırmalıdır; çünkü kitap üretimini gerçekleştiren insan sayısı –çünkü, insan sayısı, dilin araştırılan yönlerinin saptanmasında etkindir- örneğin bir e-posta iletileri üretimini gerçekleştiren insan sayısından daha fazladır).

Yukarıdaki bu dört etmen bir bütüncenin ‘iyi’ düzenlenmesi için göz önüne buldurulmalıdır. Bu aşamada ayrıca düşünülmesi gereken bir nokta da, araştırmanın türüne ve süresine göre, bir bütüncenin ne kadar zaman alacağı, oluşturulan bütüncede araştırılacak örüntülerin kullanım sıklığı gibi hususların belirlenmesidir (Reppen ve Simpson, 2002: 97).

Görüldüğü gibi, dilbilimsel araştırmalarda BTY’ın kullanılması oldukça yararlıdır. Bunun nedeni, araştırmacıların kendi düşünce ve bakış açısına göre yaptığı çözümlemeden daha nesnel sonuçlara ulaşabilmesi olarak açıklanabilir; çünkü bir araştırmacının dilin tüm dilbilgisel dağarcığı hakkında yeterli yorumu yapması ve ek

bir kaynak olmaksızın bu dağarcığın dilbilgisel yapı özelliklerini yetkin biçimde tanımlaması mümkün değildir. Bu bağlamda BTY'nin bu tür aksaklıklara yanıt vereceği düşünülmektedir; çünkü BTY dil kullanımının ilgili "ilişki örüntüleri"ni de göz önünde bulundurmakta, bu ilişki örüntüleri de, hangi özellik ve değişkelerin bağlamsal etmenlerle ne kadar ilişkili olduğunu ölçen nicel ilişkileri temsil etmektedir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 4); dolayısıyla çalışmamızın araştırma yöntemi Bütüncü-Temelli Yaklaşım olarak belirlenmiştir. Şimdi Türkçe koşullu yapıların özelliklerini, onu etkileyen bütün etmenlerle birlikte incelemek için BTY çerçevesinde doğal olarak oluşturulmuş bütüncemizi tanıtalım.

Öncelikle, bütüncü olarak belirleyeceğimiz metinlere karar verme aşamasında, dilbilim alanyazınında, 1970'lerden itibaren yazılı metinlerin yazar ve okuyucunun eş-metin oluşturma sürecinde yeterli veriyi dil-dışı öğeleri dikkate almaksızın sağlayabildiği, iletişimi zaman ve uzamın ötesine taşımaya izin veren bir saklama işlevinin bulunduğu ve dili duysal düzlemden görsel düzleme geçirme özelliği olduğu (Goody, 1977: 78'den aktaran Brown ve Yule, 1983: 13) görüşünden yola çıkılarak pek çok yazılı farklı metin tipi (betimleyici, anlatı, tartışma, bilimsel, edebi vb) bu çalışmanın bütüncüsü oluşturulmadan önce incelenmiş, yapılan bu incelemeler ışığında diğerlerinin (örn. açıklayıcı vb.) aksine anlatı metinlerinde ve bilimsel metinlerde koşullu yapıların daha sıklıkla yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu aşamada, bilimsel metinlerde koşullu yapıların sadece birkaç türünün tercih edildiği (örn. Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde *durum-belirleyen koşullu yapılar* gibi), bu tercihlerin de kuramsal bölümümüzde sözünü ettiğimiz gibi inceleme nesnemizin sergilediği karşılaştırma, yorumlama, ödünlme vb. gibi özellikleri yansıtmadığı sonucuna ulaşılmış ve incelememizin sonucunda elde edilecek bulguların tek bir metin tipi için genellenebilmesi hedeflenerek yazılı anlatı metin tipleri seçilmiştir. Ancak anlatı metin tipinin de romanlar, kısa öyküler vb. gibi bileşenleri bulunduğundan, romanların niceliksel olarak daha uzun olmaları ve bize daha çok veri sağlayacağı düşünülmüş ve aşağıda ayrıntılarıyla açıklayacağımız nedenlerden ötürü polisiye romanlar çalışmanın bütüncüsü olarak seçilmiştir. Kısaca, bu çalışmanın bütüncüsünü anlatı metin tipi çerçevesinde polisiye türü oluşturmaktadır. Şimdi bütüncemizi ayrıntılarıyla tanıtalım.

4.1.1. Bütüncü Oluşturan Metinler

Bütüncemiz, dünyada başlangıcı kimilerince Gaston Leroux tarafından yazılan ‘Sarı Odanın Esrarı’ (1907) kimilerince de Edgar Allan Poe tarafından yazılan ‘Morgue Sokağı Cinayeti’ (1841) ile başlayan ve günümüze kadar analitik düşünme yeteneğini geliştirme işlevi gören polisiye türü metinlerden oluşmaktadır. Bu metin türünün seçilme nedeni, dünya edebiyatında yer edinmiş bir türün Türk yazarlar ve okurlar arasında henüz başlayan bir akım niteliğinde olması, dolayısıyla da genellikle adli tıp, kinestetik ve kriminoloji gibi bilimler çerçevesinde araştırmacıların ilgi odağı olan bu türün dilsel yönünün değerlendirmeye alınmamış olmasıdır. Bu nedenle bu çalışmanın, Türkiye’de daha 90’lı yılların başında ‘‘polisiye kitap’’ yerine ‘‘polisiye edebiyat’’ adını alan bu türe özgü dil kullanımlarının belirlenmesinde önemli bir adım niteliği taşıyacağı düşünülmektedir. Şimdi ilk olarak ‘polisiye metin türü’nü tanımlayalım, daha sonra dünya ve Türk yazınında polisiye türünü kısaca betimleyerek bütüncemizin oluşturma sürecinin sonunda ulaştığımız kaynak metinleri tanıtalım.

İnsanoğlunun doğasında suç eğilimi olduğu bilinmekte, bu eğilimin kapitalizmde kendini olgu olarak ifade edebilecek sosyoekonomik bir sistem bulduğu, hırsızlık, dolandırıcılık, yağma, cinayet ve terör gibi suçlarla toplumun tüm katmanlarını sardığı düşünülmektedir. Suçun edebiyattaki yansıması da ‘genellikle bir cinayeti ya da gizemli bir olayı çözmeye çalışan bir polis ya da dedektifin başkahraman olduğu metinler’ olarak tanımlanan polisiye metin türü olmuştur (Ümit, 2007: 85). Bu metin türü içerisinde ‘polisiye öykü’ ve ‘polisiye roman’ olarak iki alt başlık bulunmaktadır. buna göre, geleneksel roman –imgesel ya da gerçek olaylara dayanarak insanların düşünce ve duygularını *ayrıntlarıyla* açıklayan uzun yazı biçimindeki yazın türü– ve öykü – romandan kısa, gerçek ya da tasarlanmış olayları anlatan kısa düzyazı türü– (Dil Derneği, 1997: 453,486) tanımlarından yola çıkarak şöylesi bir yargıda bulunmak yanlış olmayacaktır: polisiye öyküler, konusu polisin ilgilendiği alanlarda olan ve gerçek ya da düş ürünü bir olayı aktaran kısa düzyazı şeklindeki anlatılar olarak tanımlanabilir. Bu tür anlatılarda olayın geçtiği yer sınırlı, anlatım özlü ve yoğundur. Polisiye romanlar ise, yine konusunu polisin ilgilendiği alanlardan alan ve gerçek ya da düş ürünü bir olayı

aktaran anlatı türüdür, ancak polisiye romanlar, fiziksel olarak uzun olma, ayrıntılı olaylar örgüsüne sahip olma ve çok sayıda karaktere yer verme gibi özellikleri nedeniyle polisiye öykülerden ayrılmaktadır. Bu çalışmada da, polisiye metin türüne ilişkin bu tanımlamalardan yola çıkılarak, Türkçede koşul yapıları ‘polisiye roman’ kapsamında incelenecektir. Bunun nedeni öykülere kıyasla daha uzun yapıtlar olan romanlarda, temelde tek bir olayın değil karmaşık olaylar dizisinin yer alması ve bu olayların pek çok karakter üzerinden değerlendirilmesiyle bu tür polisiye metinlerde daha çok önerme olduğu, dolayısıyla da koşullu yapılara rastlama sıklığının daha yüksek olabileceği öngörüsüdür. Şimdi öyküden romana doğru ilerleyen polisiye metin türünün oluşum ve gelişim sürecini kısaca özetleyelim.

Dünyada ilk polisiye öyküler 1820’li yıllarda *Thomas De Quincey* tarafından *Westmoreland* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu polisiye öykülerin hemen hemen hepsi yaşanmış cinayet olaylarından, yani sokaktan alınmıştır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, kimilerince polisiye türünün başlangıcı sayılan Edgar Allan Poe ve Conan Doyle da sokak geleneğini bozmamışlar; ancak bu yazarlar suçu tamamen toplumsal düzleme oturtmamışlardır (Ümit, 2007: 155). Yine de polisiye edebiyatın ilgi görmeye başlaması, bu yazarlar tarafından gazetelerde tefrika olarak yayımlanan Sherlock Holmes zamanlarına rastlamaktadır. Bundan sonraki dönem Agatha Christie (*Styles’daki Esrarengiz Olay*, 1920; *Ölüm Çılgılığı*, 1930; *Doğru Ekspresinde Cinayet*, 1957 vb.) ve John Dickson Carr (*Karanlıkta Ayak Sesleri*, 1930; *Kayıp Darağacı*, 1931; *Yaldızlı Eller*, 1935, *Üç Tabut*, 1935 vb.) gibi günümüzde dahi güncelliğini yitirmemiş polisiye yazarların dönemidir. Üst orta sınıf yaşantısının konu edildiği bu dönemde ortaya çıkan çoğu eserde öncelikle bir esrar perdesi sunulur, bir kahraman (dedektif veya amatör bir meraklı) bu esrar perdesini aralar, olayı çözer ve suçlular yakalanarak cezalarını çeker. 1950’lerde de, sadece suçlunun yaptıkları değil, suç ve onu ortaya çıkaran nedenleri de konu olarak almış, bu noktada kimilerince polisiye türün başlangıcı sayılan Belçikalı Georges Simenon (*Au Pont des Arches*, 1921; *Letonyalı Pietr*, 1930 vb.) ön plana çıkmıştır. Türk edebiyatında ise, polisiye türü ilk olarak Tanzimat Edebiyatı’nın en önemli isimlerinden Ahmet Midhat Efendi tarafından yazılmıştır. Ahmet Midhat öncelikle dönemin ünlü Fransız polisiye yazarı Emile Gaboriau’nun *Orcival Cinayeti* isimli

romanını çevirip 1883'te gazetesi Tercüman-i Hakikat'te tefrika olarak yayımlamış ve kitap olarak basmıştır. Ahmet Midhat Efendi aynı yıl içerisinde ilk telif polisiye roman olan *Esrar-i Cinayat*'ı yine gazetesinde tefrika ettikten sonra 1884'te kitap olarak yayımlamıştır. *Esrar-i Cinayat* adlı eserde Ahmet Midhat Efendi, Edgar Allan Poe ve onun açtığı yolu izleyenlerin aksine, İstanbul'un çeşitli semtlerinde geçen olayları sadece çözümlemeli çıkarsamalarla sonuca vardırmamış, olayların toplumsal yönleriyle de ilgilenmiş, kahramanlarını sosyal ortamdan soyutlamamıştır¹.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelinceye kadar yabancı polisiye eserlerden günümüze çeviri metinler yayımlanmıştır. 1923–1960 yılları arasında 'Cingöz Recai', 'Amanvermez Avni', 'Kim Zehirliyor Bunları' gibi dönem için önemli sayılabilecek eserler yazılmış; ancak bu eserlerin batı polisiyelerindeki kahramanların taklitlerinden öteye gidemediği görülmüştür. 1960–1980 arasında polisiye eserlere pek rastlanmamakla birlikte 1990'larda bu türde özgün olarak nitelenebilecek eserler ortaya çıkmıştır. Bunlardan 1994 yılında yayımlanan *Havyar Operasyonu* adlı romanın, ilk özgün polisiye kitabımız olduğu düşünülmektedir (Gök, Duman ve Yalçın, 2008). Bunun yanı sıra, özellikle son dönem yazarlarından Ahmet Ümit, 1996 yılında yayımlanan "Sis ve Gece" adlı romanıyla yabancı dile çevrilen ilk Türk polisiye yazarı ünvanını kazanmış; bu yapıtın öncesi ve sonrasında pek çok polisiye romana imza atmış ve geniş bir polisiye roman okuyucusu kitlesi oluşturmuştur. Ayrıca, Türk polisiye alanyazınında Alper Canıgüz, Emrah Serbes, Çağatay Yaşmut, Boran Yıldırım, Şule Şahin, Cüneyt Ülsever, Cihat Taşçıoğlu, Mehmet Murat Somer, Esmahan Aykol, Gülten Suveren, Şebnem Şenyener, Erhan Bener, Pınar Kür, Algan Sezgintüredi, Ercan Akbay, Sevil Atasoy, Celil Oker, Nihan Taştekin, Çağan Dikenelli, Servet Ersoy, Sibel Atasoy, Enis Tayman gibi daha pek çok yazar bulunmaktadır. Biz de çeviri metinlerde karşılaşılabilecek sorunların göz önünde bulundurulmasıyla, güncel dil kullanımını yansıtan bu son dönem Türk yazarların özgün metinlerinden yola çıkarak 2006-2008 yılları arasında yayımlanmış olan polisiye romanları temel aldık. Çalışmanın bütüncesini oluşturan yazılı metinler 34 kitabevinin katalog listesinden alınan 'Türk-yerli-roman-polisiye' eserlerin oluşturduğu veri tabanından seçilmiş, toplam 90 adet farklı eser kaydedilmiştir. 90 kitap üzerinden istatistiksel olarak çalışmanın anlamlılığını ölçmek için '*Basit Rassal*

Örnek Seçim Yöntemi' (Simple Random Sampling Method) kullanılarak uygun örnek (kitap sayısı) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır (Scheaffer, Mendenhall ve Ott, 2006: 99):

$$n = \frac{Npq}{(N-1)D + pq}$$

Bu formülde 'N' örnekleme seçtiğimiz büyük gruptur (belirtilen tarihler arasındaki polisiye metinler). 'n' ise, örneklem ölçümüne gönderimde bulunmaktadır; yani 'n' büyük grubu temsil edecek küçük gruptur (bütüncemizi oluşturan metinler). 'p' örneklem içinde ilgilenilen karakteristiğe sahip metinlerin oranını temsil etmektedir, buna karşıt olarak 'q = 1-p' olarak ifade edilen 'q' da örneklem içinde ilgilenilen karakteristiğe sahip olmayan metinlerin oranını yansıtmaktadır. 'B' de yapılan tahminin hata sınırını gösterir, buna göre 'D', B²/4 değerindedir. Bizim işlemimizde N = 90, p = 0,9, q = 0,1, B = 0,2 değerindedir. Bu formülüzasyona göre n = ~ 8'dir. Yani polisiye romanlarda Türkçe koşullu yapıları anlamlı bir biçimde genelleştirmek için incelenmesi gereken toplam yazılı metin sayısı ~ 8 olarak saptanmıştır. 90 kitabın arasından belirlenmiş olan 8 kitap da bir 'İstatistiksel Paket Program'ı olan MINITAB programına göre rassal (rastlantısal) bir seçimle belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmanın bütüncesi, *Beyoğlu Rapsodisi*, *Kör Fahişe Bıçağı*, *Katilin Meselesi*, *Tilki Tilki Saat Kaç?*, *Bin Delikli Ev*, *Karanlıktaki Saltanat-Asil Kanın Son Efendileri*, *Hisarüstü Cinayetleri*, *Gereği Düşünüldü* olmak üzere 8 polisiye romandan oluşmaktadır. Aşağıda bütüncemizi oluşturan eserlerin yazarı, yayım tarihi, basıldıkları yayınevleri çizelge üzerinde sergilenmiştir:

Çizelge 4. Bütüncü Oluşturan Metinler

Kitabın Adı	Yazarı	Yayın Tarihi	Yayınevi
Beyoğlu Rapsodisi	Ahmet Ümit	2006	Doğan Kitapçılık
Kör Fahişe Bıçağı	Çağan Dikenelli	2006	Oğlak Yayınları
Katilin Meselesi	Algan Sezgintüredi	2007	Versus Kitap Yay.
Tilki Tilki Saat Kaç?	Ercan Akbay	2007	Arion Yayınevi
Bin Delikli Ev	M. Enis Tayman	2007	Altın Bilek Yay.
K.S. Asil Kanın Son E.	Servet Ersoy	2007	Karakutu Yay.
Hisarüstü Cinayetleri	Cüneyt Ülsever	2008	Everest Yay.
Gereği Düşünüldü	Cihat Taşcıoğlu	2008	A.P.R.I.L Yay.

Çizelge 4'te sergilenen bilgileri ayrıntılandırarak olursak öncelikle, ilk baskısını 2003'te yapmış bir polisiye türü olan *Beyoğlu Rapsodisi* adlı eser Türk Edebiyatının son on yıl içerisinde ortaya çıkardığı en özgün yazarlardan olan Ahmet Ümit tarafından yazılmıştır. Doğan Kitapçılığın yayımladığı bu eserde olumsuzluğu ararken kendisini 1918'e kadar giden bir entrikanın içinde bulan bir işadamının hikayesi anlatılmaktadır. Bu metnin okuyucu kitlesinin, Türkiye'nin özellikle de İstanbul'un bilinmeyen gerçeklerini polisiye bir anlatım içerisinde izlemek isteyen ve bu tür anlatımlardan keyif alan kişilerden oluştuğu söylenebilir. İkinci olarak, Oğlak Yayınları'ndan çıkan *Kör Fahişe Bıçağı* adlı polisiye roman 'Bir Melek Teyze Polisiyesi' serisinin bir parçasıdır. Çağan Dikenelli tarafından kaleme alınmış bu eserde, Agahta Christie'nin Miss Marple'ına benzetilen dul ve iki oğlu olan seri kahramanı Melek Ardalı'nın Beyoğlu'nun karanlık ve yırtıcı sokaklarını arşınlayarak suç ve suçlunun peşinde geçirdiği serüven anlatılmaktadır. Bu metnin okuyucu kitlesinin, gerçek yaşamın içerisindeki suç ve suçlu göndermelerini biraz da mizah tadında okumak isteyen polisiye severlerin oluşturduğu söylenebilir. Bütüncemizde üçüncü olarak, Algan Sezgintüredi'nin 2007 yılında yayımlanmış eseri *Katilin Meselesi* yer almaktadır. Sezgintüredi'nin 'Katilin Şeyi' adlı diğer polisiye romanından sonra Versus Kitap Yayınlarından çıkan bu kitabında manevi parsayı toplayan iri yarı Vedat ile kafa işletme sorumlusu kara kuru Tefo'nun macerası anlatılmaktadır. Bu eser Sezgintüredi'nin ilk romanının bir anlamda devamı niteliği taşıdığı için polisiye anlatı türünden ve ilk romanın kurgusundan keyif alanların bu kitabın okuyucu kitlesini oluşturduğu ileri sürülebilir. Bütüncemizdeki bir diğer metin, Arion Yayınevi'nden yayımlanmış *Tilki Tilki Saat Kaç?* adlı eserde

emekliliğine merdiven dayamış kurt bir başkomiser, şeytan kadar tehlikeli bir kanun kaçağı, suça karışmış genç ve güzel bir kadın, yalnızca 'karmaşık ve özel' işlere bakan sorunlu bir dedektif ve hayatı kendi arzularına göre modellemekte hiç zorluk çekmeyen bir tarikat şeyhinin hikayesi anlatılmaktadır. Yalnızca polisiye tutkunları için değil tüm kitapseverler için mutlaka okunmaya değer nitelikte görülen bu kitap Ercan Akbay tarafından yazılmış, Mart 2007'de piyasaya çıkmış, okurların beğenisini kazanmıştır. Bütüncemizdeki 2007 basım tarihli diğer bir polisiye roman Tempo Dergisi editörlerinden Mazhar Enis Tayman imzalı *Bin Delikli Ev*'dir. Gazeteci Tayman'ın bu eserinin 'çok satan' bir polisiye eser olduğu gerçeğinin yanı sıra belgesel niteliğinde bir yapıt olduğu düşünülmektedir. Altın Bilek Yayınları'ndan çıkan bu yapıtta travestiler tarafından kurulmuş istihbarat çetesinin arasına düşen genç bir kiralık katilinin öyküsü anlatılmaktadır. Ölüm, cinayet, suç, katil öğelerinin farklı bir bakış açısıyla kaleme alındığı bu eserin okuyucu kitlesinin asla içinde olmak istenmeyecek bir yaşamı okuyarak kurgusallaştırmak isteyenlerden oluştuğu söylenebilir. *Karanlıktaki Saltanat-Asil Kanın Son Efendileri* ise rassal kitap seçimimizin altıncı kitabıdır. Servet Ersoy'un Karakutu Yayınları'ndan çıkan bu eseri, Türkiye'yi alt üst eden suikastlar ve ölümcül saldırılar çerçevesinde kurgulanmış bir polisiye romandır. Bu romanın okuyucu kitlesinin, Türkiye'nin sahip olduğu değerleri ve bu değerleri korumak adına yaşananları polisiye bir anlatım içerisinde izlemek isteyen ve bu tür anlatımlardan keyif alan kişilerden oluştuğu söylenebilir. Bütüncemizin 2008 tarihli iki eserinden biri olan *Hisarüstü Cinayetleri* adlı polisiye roman 1999 yılından beri Hürriyet Gazetesi'nde ve Daily News Gazetesi'nde köşe yazarlığı ve İnsan Kaynakları danışmanlığı görevlerini sürdüren Cüneyt Ülsever tarafından yazılmıştır. Everest Yayınları'ndan çıkan ve Üçlü Çete Maceraları'nın ilk kitabı olan bu eserde, 1960'lı yıllarda, o zamanlar bir gecekondu mahallesi olan Hisarüstü'nde yaşananlardan yola çıkılarak, farklı şehirlerde işlenen cinayetler konu edilmektedir. Hem Kara Dul-Roman (Timaş Yayınları 1998), Teneke Evin Torunu-Anılar (Timaş Yayınları.1999), Kendini Arayan Türkiye-Bir Siyaset Modeli Tezi (Timaş Yayınları.1999), 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Türkiye Perspektifi-Siyaset Üzerine Bir Tez (Timaş Yayınları. 2000), Neden Liberalim?- Liberal Teoriye Bir Bakış (Timaş Yayınları. 2000) gibi daha pek çok sayıda esere imzasını atmış Cüneyt Ülsever'in kendi okuyucu kitlesinin hem de yazarın 2005

yılında yayımlanan *Topal Devrimci Cinayeti* adlı eserinden keyif alanların bu özgün yapıtını tercih ettiği söylenebilir. Bütüncemizdeki polisiye türündeki son metin Cihat T. olarak bilinen Cihat Taşçıoğlu'nun kaleme aldığı *Gereği Düşünüldü* adlı polisiye romanıdır. Aslında bir roman tekniği çalışması olarak başlayan ve bir öğrencisinin ısrarıyla 'romansı' yapıya bürünen ve özünde teknik bir çalışma olan bu yapıt toplumsal yaşamda gitgide yükselen, kendini yüzeyde göstermeye başlayan, alenileşen ve kanıksanan yozlaşmaya tepki vermeye kararlı, ama hastalıklı bir beynin harekete geçmesi sonucunda yaşananlar anlatılmaktadır. A.P.R.I.L yayıncılık tarafından yayımlanan bu romanın okuyucu kitesinin, tıpkı diğerlerinde olduğu gibi, polisiye anlatılardan keyif alan kişilerden ve yazarın öğrencilerden oluştuğu söylenebilir².

Son olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz metinlerdeki koşullu yapıların rakamsal olarak ifade edilmesinde belirlediğimiz ölçütü açıklayalım. Öncelikle, Türkçe metinler içindeki koşullu yapıların sayısını saptamak, belirtisiz ve belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların birbirlerine göre olan oranlarının belirlenmesi ve yorumlanması açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızın ilk bölümünde ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, alanyazında koşullu yapılar öncül ve anatümceden oluşan yapılar olarak tanımlanmaktadır (Comrie, 1986: 78); bu nedenle koşullu yapıların hesaplanması aşamasında bu yapılar tek bir birim olarak alınmıştır. Örneğin, 'Ayşe erken gelirse, sinemaya gideceğiz.' koşullusu 'Ayşe erken gelirse' öncülü ve 'sinemaya gideceğiz' anatümcesinden oluşmaktadır ve 'öncül tümce + sonuç tümcesi' ya da 'anatümce + öncül tümce', tek bir tümce olarak sayılmıştır.

Görüldüğü gibi, bütüncemiz, her biri ortalama ~332 sayfalık (kitap sayfası) toplam sekiz polisiye metinden oluşmaktadır ve yukarıda açıkladığımız nedenler göz önünde bulundurulduğunda, seçilen bu türden metinlerin Türkçe koşullu yapılara büyük ölçüde ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmamızın beşinci bölümünde bu bütünceden elde edilen bulgular incelenecek ve Türkçe koşullu yapıların söylem özellikleri ve işlevleri betimlenecektir; ancak son olarak bu bölümde Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarının nasıl belirlendiğini; öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına

göre iki tümce arasında kurulan ilişkinin nasıl bir ilişki olduğunu; öncül tümcenin/eğer-yantümcesinin konumuna göre, öncül tümcenin önceki söylemle nasıl bir ilişki kurduğunu ve bu ilişkinin söylem bağdaşıklığını etkilemedeki rolünü nasıl saptadığımızı bir örnek üzerinde açıklamanın, çalışmamızın bulgular ve tartışma bölümünde sunulan bilgilerin daha kolay ve açık bir biçimde değerlendirilmesi için gerekli olduğu görüşünderiz. Bu nedenle şimdi bir örnek üzerinde çözümleme yöntemimizi gösterelim.

4.2. Bir Örnek Üzerinde Çözümleme Yönteminin Gösterilmesi

Bu çalışmada Türkçedeki koşullu yapıların söylem özelliklerinin belirlenmesi ve söylem işlevlerinin betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle aşağıda ‘Karanlıktaki Saltanat: Asil Kanın Son Efendileri’ adlı metinden alınan bir örnekte iki tipik koşullu yapının kuramsal çerçevemiz ışığında nasıl çözümlendiği sergilenmektedir.

Örnek (2) Örnek Koşullu Yapı Çözümlemesi

“Sana güveniyorum Sungur. Annem de güveniyor. Güvenimizi boşa çıkarmayacağına, annem ve ben eminiz. Evet, kaldığımız yerden devam edebiliriz.”

“Güveniniz için çok teşekkürler. Edmund’un, kaçakçılık işine nasıl bulaştığımızda kalmıştık. Edmund, Türkiye’den ve dünyanın her yerinden tarihi eser kaçakçılığı yapıyordu. Sahip olduğu sanat galerisine hem finansman sağlıyor, hem de bu yolla dünyanın her yeriyle rahatça temasa geçip, pek çok tarihi eser meraklısı zenginle alış veriş yapabiliyordu. **Aslına bakılırsa, kurduğu ağ, gerçekten mükemmel.** Bizlerin dahi bilmediği pek çok isme, bilgiye ve tarihi esere sahip. Çok şükür ki, Türkiye’den kaçırmak istediği Osmanlı’ya ait eserlerden birini, sınırdan çıkarmak üzereyken yakalandı. Bizzat kendi yakalanmadı tabii ki. Yakalanan adamın verdiği bilgilerin ucu, Edmund’a dokundu. İşin içinde başka biri daha vardı, ama o isme bir türlü ulaşamıyorduk. O meçhul ismi bilen herkes, teker teker öldürülüyordu. Açıkçası, Edmund’un hayatından da endişe ediyorduk. **Araya girmeseydik, muhtemelen çoktan öldürülmüş olacaktı.**”

“Meçhul isme ulaşabildiniz mi bari?”

“Aslına, o bize ulaştı desek daha doğru olur.”

“Kimmiş?”

“Leonardo Camilleri. Dur, hemen telaşa kapılma. Bu adamdan bize bir zarar gelmez. Benim kim olduğumu bilmediği için bana dokunmaya cesaret edemez.”

(K. S.: Asil Kanın Son Efendileri, 2007)³

Yukarıdaki metinde koyu olarak işaretlenmiş bölümler koşullu yapıları göstermektedir. Öncelikle araştırmamızın ilk basamağı olan ‘Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları nedir?’ sorumuzu nasıl yanıtladığımızı bu örnek üzerinden açıklayalım: ‘Karanlıktaki Saltanat: Asil Kanın Son Efendileri’ adlı metinden alınan bu örnekte iki koşullu yapı bulunmaktadır:

(i) Aslına bakılırsa, kurduğu ağ, gerçekten mükemmel.

(ii) Araya girmeseydik, muhtemelen çoktan öldürülmüş olacaktı.

(i) örneğindeki koşullu yapıda öncül tümce ‘Aslına bakılırsa’, sonuç tümcesi de ‘kurduğu ağ, gerçekten mükemmel’dir; dolayısıyla öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı açıkça görülmektedir. Aynı biçimde (ii) örneğindeki koşullu yapıda da öncül tümce ‘Araya girmeseydik’, sonuç tümcesi de ‘muhtemelen çoktan öldürülmüş olacaktı’dır ve burada da öncül tümce sonuç tümcesinden önce yer almaktadır. Yani bu bağlamdaki Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi sonuç tümcesinden/anatümceden önce kodlanmıştır. Bu çalışmada Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişkinin ve yine öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapının söylem işlev(leri)nin ne(ler) olduğunun, bu işlev(lerin) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilediğinin inceleneceğini söylemiştik. Şimdi çalışmamızın hem ikinci hem de üçüncü sorusunun yanıtını da kapsayan bu amacımızın nasıl gerçekleştirildiğini açıklayalım.

Öncelikle çalışmamızın kuramsal çerçevesinin bir ayağını oluşturan, ikinci bölümde de ayrıntılı olarak betimlendiği gibi, Declerck ve Reed’e (2001) göre, koşullu yapılarda *eğer*-tümcesiyle anatümce arasındaki ilişkinin, öncül tümcenin üstlendiği gerçekleştirme, çıkarımlama, tümüyle durum-belirleme, söz söyleme, karşılaştırma, yorumlama, üstdilsel, konuşma tanımlama, hatırlatma, kaçınma, yapay-sezdirim ve söz uzatım işlevleriyle belirlendiğini söylemiştik. Bizim seçtiğimiz bu örneğe baktığımızda da, burada yorumlama ve çıkarımlama işlevlerinin bulunduğu iki koşullu yapı olduğu söylenebilir. Öncelikle bağlamdaki ilk koşul örneğini ele alalım:

(i) Edmund, Türkiye’den ve dünyanın her yerinden tarihi eser kaçakçılığı yapıyordu. Sahip olduğu sanat galerisine hem finansman sağlıyor, hem de bu yolla dünyanın her yeriyle rahatça temasa geçip, pek çok tarihi eser meraklısı zenginle alış veriş yapabiliyordu. **Aslına bakılırsa, kurduğu ağ, gerçekten mükemmel.**

örneğindeki koşullu yapıda öncül tümce sonuç tümcesi üzerinde belirleyici olma işlevi üstlenmemektedir; çünkü ‘aslına bakılırsa’ öncülünün kurulan ağın mükemmel olup olmaması üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır; dolayısıyla bu örnek koşullu yapıda öncül tümceyle sonuç tümcesi arasında kurulan ilişkinin öncül tümcenin sonuç tümcesinin içeriği üzerinde bir doğruluk değerlendirmesi yapması açısından, Declerck ve Reed’in ‘doğruluk-değerlendirici-Ö koşulları’ını temsil ettiği ileri sürülebilir; çünkü burada ‘Aslına bakılırsa’ *eğer*-tümcesi, kendisinden önceki sözcelerde verilen Edmund’un kaçakçılık işine bulaşması, tarihi eser kaçakçılığı yapması, galerisine finansman sağlaması vs. gibi işlerinin bir değerlendirmesi niteliğindedir. Diğer bir deyişle söz konusu bu işler gerçekte [-olumlu] olarak düşünülür; ancak kurulan ağın mükemmelliği bakımından farklı bir değerlendirmeye ([+olumlu] bir değerlendirmeye) gidilmesi gerektiği yönünde okuyucuyu yönlendirmektedir. Söylem işlevi açısından değerlendirildiğinde de bu örnek koşullu yapıda öncül tümce Prince’i (1992) temel Chang-Bong’a (2001) göre hem *söylem-yeni* hem de *konuşucu-yeni* bilgiyi kodlamaktadır; çünkü öncül tümcenin içeriği önceki söylemde gerçekleşmemekte ve sözce anında dinleyicinin zihninde bu içeriğin bulunduğu konuşucu tarafından varsayılmamaktadır. Zaten bu örnek koşullu yapıdaki ‘kurduğu ağ’ ifadesi, bir önceki söylem bağlamıyla gönderimsel bir ilişki içerisindedir ve bu nedenle de *çıkarımsal* bilgiyi kodlamaktadır; çünkü ‘finansman sağla-’, ‘bu yolla dünyanın her yeriyle rahatça temasa geç-’, ‘pek çok tarihi eser meraklısı zenginle alış veriş yap-’ eylemleri, dinleyicinin sonuç tümcesindeki bu ifadeye (kurulan ağ) yönelik çıkarımda bulunabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla da sonuç tümcesinin içeriği önceki bağlamda açıkça kodlanmadığından, bu bilginin *verilmiş* değil *çıkarımsal* olduğu ve koşullu yapının söylem bağdaşıklığına katkı sağladığı açıkça anlaşılmaktadır. Böylelikle öncül tümceyle sonuç tümcesi arasında ‘yorumlama işlevi’ üst başlığı altında değerlendirilebilecek bir ilişkinin bulunduğu bu koşullu yapıda, konuşucunun belirtisiz bilgi yapısı dizilişi olan ‘*verilmiş* ya da *çıkarımsal* bilgi + *yeni* bilgi’ dizilişini ‘*yeni* bilgi + *çıkarımsal* bilgi’ dizilişiyle

kodladığı, buna bağlı olarak da *yeni* bilginin öncül tümcede temsil edildiği koşullu yapı aracılığıyla konuşucunun yapacağı yorumun önceki söylemdeki iletinin içeriğine *yeni* bir bakış açısı getireceğini bildirme isteğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle, Chang-Bong'un (2001: 495) saptamasıyla öncül tümcenin *yeni* bilgiyi kodladığı durumlarda koşullu yapının, söylem anındaki konu çerçevesinde konuşucunun sözcisini etkili bir biçimde ifade etmek için kodladığı bilgisinden yola çıkarak, burada 'aslına bakılırsa' öncül tümcesinin, *çıkarımsal* olan 'kurduğu ağ' göndergesinin nasıl olduğuna önceki bağlamdan farklı bir görüşle yorum katılacağı bilgisini verdiği savunulabilir ve bu tür koşullu yapıların söylem işlevi '*önceki savunuyu yorumlama*' olarak tanımlanabilir.

Örnek metinde kullanılan ikinci koşullu yapıda ise, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, öncül tümcenin S-önermesinin üzerinde belirleyici olma işlevi üstlendiği görülmektedir. Şimdi bu örnek yapıyı araştırma sorularımız çerçevesinde tartışalım:

(ii) ...Edmund'a dokundu. İşin içinde başka biri daha vardı, ama o isme bir türlü ulaşamıyorduk. O meçhul ismi bilen herkes, teker teker öldürülüyordu. Açıkçası, Edmund'un hayatından da endişe ediyorduk **Araya girmeseydik, muhtemelen çoktan öldürülmüş olacaktı.**

örneğindeki koşullu yapının sonuç tümcesinde karşı olgusal 'öldürülmüş ol-' eylemi bulunmakta, bu da öncül tümcenin de karşı olgusal olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, bu örnek Türkçe koşullu yapıdaki öncül tümce için sırasıyla şöyle bir uslamlama zinciri oluşturulabilmektedir:

- S-durumu, Ö-durumu tarafından tetiklenmektedir (Edmund'un çoktan öldürülmüş olmaması, kişilerin araya girmesi ile tetiklenmiştir);
- sonuç tümcesi karşı olgusaldır; yani Edmund gerçekte öldürülmemiştir;
- öncül tümce ve sonuç tümcesi sezdirimsel olarak 'araya girildi ve Edmund öldürülmedi' bilgisini vermektedir.

Zaten aslında (ii) örnek koşullu yapıda öncül tümce [+p]'dir, dolayısıyla gerçek dünyada sonuç tümcesinin doğru olmamasından çıkartılacak olan, [+p]'nin de doğru olmadığıdır. Bu nedenle buradaki öncülün değerlendirilmesi 'araya girdik' biçimindedir ve Declerck ve Reed'in (2001) koşullu yapı yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda öncül tümcenin çıkarımlama işlevi üstlendiği, bu işlevin de dolaylı çıkarımsal koşullu yapıların alt-türü olan 'sonuç tümcesinde karşı olgusal eylem bulunan dolaylı çıkarımsal koşullu yapı'yla gerçekleştirildiği söylenebilir; ancak anatümcede kodlanan 'muhtemelen' sözcüğü, bu koşullu yapının 'ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapı'yı çağrıştırmasına da yol açmaktadır. Nihayetinde bu, koşullu yapının bileşenleri arasında bir 'çıkarımlama' olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Ayrıca, Chang-Bong (2001) çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu koşullu yapıda öncül tümcede açıkça önceki söylemde kodlanmış bir varlık bulunmamakta, bu nedenle de öncül tümcenin *verilmiş* bilgiyi kodladığından söz edilememektedir; ancak 'Araya girmeseydik' *eğer*-tümcesi, kendinden önceki bağlamda '...endişe ediyorduk' sözcesindeki 1. çoğul şahıs kodlamasıyla koşutluk göstermektedir. Bu bağlamda *eğer*-tümcesinin söylemle uyumlulaştırılmış olduğu söylenebilir. Zaten öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişki, iki tümcenin konumlarına bakmaksızın önce öncül tümcenin daha sonra sonuç tümcesinin değerlendirilmesiyle belirlendiğinden, öncül tümcenin *çıkarımsal* bilgiyi, sonuç tümcesinin de *yeni* bilgiyi kodladığı saptamasını yapmak kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla (ii) örneğindeki bu koşullu yapıda bilginin '*çıkarımsal + yeni*' olarak düzenlenmesinin bu tür koşullu yapıların (sonuç tümcesinde kodlanacak olan *yeni* bilgi için) '*varsayımsal bir tahmin sunma*' işlevini yerine getirmek amacıyla söylem bağlamında seçildiği ileri sürülebilir.

Görüldüğü gibi, çalışmamızın çözümleme bölümünde, Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarının ve öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının işlev(leri)nin belirlenmesi aşamasında Declerck ve Reed'in (2001) 'Koşullu Yapı Yaklaşımı' temel alınmıştır. Bütüncemizden yola çıkarak Türkçedeki koşullu yapıların işlevlerine yönelik yaptığımız genellemelerde de, öncelikle öncül tümcelerin bilgi değerleri Chang-Bong'un (2001) çalışması ekseninde belirlenmiştir.

Daha sonra, bu araştırmacının öncül tümcelerin bilgi değerlerinin saptanmasından yola çıkararak belirlediği işlevler, bizim alışmamızda Türkçe koşullu yapıların işlevleri çözümlenirken ya aynı biçimde kullanılmıştır (rn. öncülün *verilmiş* bilgiyi kodladığı koşulluların söylem işlevi için *varsayımsal olasılık önceki savunuyu yineleme*-Chang-Bong'un adlandırmasıyla bizim adlandırmamız aynıdır) ya da rneklendirdiğimiz Türkçe koşullu yapıların yer aldıkları söylem içerisindeki işlevlerine uygun olarak biçimlendirilmiştir (rn. öncülün *ıkarımsal* bilgiyi kodladığı koşulluların söylem işlevini Chang-Bong *karşıtlık oluşturma* olarak belirlerken, bizim çalışmamızda bu işlev *nceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme* olarak çözümlenmiştir). Bu noktada Chang-Bong'un (2001) koşullu yapılardaki bilgi yapısını saptamasının ardından, bu yapıların işlevlerini bağlam içerinde çözümleyen çalışmasının, araştırmamız için yadsınamaz bir yol gösterici olduğu bir kez daha yinelenmelidir. şimdi, yukarıdaki metinde yer alan iki koşullu yapı örneğine yönelik araştırma sorularımız çerçevesinde verdiğimiz yanıtları bir izelge üzerinde gösterelim:

Çizelge 5. özmlenme Yönteminin Gösterildiği rneğin Sonuçları

rnek	ncl Tümce ile Sonuç Tümcesinin Konumları	Declerck ve Reed'in (2001) 'Koşullu Yapı Yaklaşımı' erevesinde Hangi Koşullu Yapının Seçildiği	ncl Tümce ile Sonuç Tümcesinin Bilgi Yapısı	Koşullu Yapının Söylem Işlevi
(i)	ncl tümce+Sonuç tümcesi	Doğruluk-değerlendirici- koşullu yapısı	öncül: <i>yeni</i> bilgi Sonuç: <i>ıkarımsal</i> bilgi	önceki savunuyu yorumlama
(ii)	ncl tümce+Sonuç tümcesi	Sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan çıkarımsal koşullu yapı	öncül: <i>ıkarımsal</i> bilgi Sonuç: <i>yeni</i> bilgi	Varsayımsal bir tahmin sunma

Sonuç olarak, bu bölümde bir örnek üzerinde çözümlenme yöntemimizin işleyişi gösterilmiştir. Buna bağlı olarak, çalışmamızın beşinci ayağını oluşturan

bulgular ve tartışma bölümünde de Türkçe koşullu yapılarda *eğer*-tümcesi ile anatümcenin konumları, *eğer*-tümcesi ile anatümcenin konumlarına göre işlevleri, söz konusu koşullu yapıların söylem işlevleri, yukarıda gösterdiğimiz çözümleme yöntemiyle incelenecek, bu örnek inceleme çerçevesinde bütüncemizden elde edilen bulgular tartışılacaktır.

NOTLAR

1. Bu yazı İletişim Yayınları'nca çıkarılan Tarih ve Toplum'un Kasım 2000 tarihli Ahmet Mithat sayısından kısaltılarak alınmıştır Cumhuriyet Gazetesi Pazar Dergi eki, 12 Kasım 2000, Sayı: 764, Sayfa: 6-7).
2. Bütüncemizi oluşturan metinlere ait tüm bu bilgiler, söz konusu romanların önkapak ve arka kapak bilgilerinden açıklanarak alıntılanmıştır.
3. Bütüncemizdeki koşullu yapılar özgün metinlerin bilgisayar ortamına taşınmasıyla saptanmıştır. Her ne kadar bu işlem araştırmacıya kolaylık sağlasa da, özgün metinlerdeki boşlukların, sayfa düzenlenişinin vs. bilgisayara aktarılma aşamasında aynı biçimde kodlanması oldukça güç olduğundan, bu çalışmada verdiğimiz tüm örneklerde 'özgün metin adı ve yılı' belirtilirken, sayfa numaraları, özgünüyle örtüşmediği gerekçesiyle, verilmemiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA, DEĞERLENDİRME

Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ve sonuç tümcesinin konumlarının bu yapıların söylem işlev(ler)ini belirlediği varsayımına dayanan çalışmamızın nihai hedefi, Türkçe koşullu yapıların söylem özelliklerinin belirlenmesi ve söylemdeki işlevlerinin saptanmasıyla, söz konusu yapıların söylem bağdaşıklığını nasıl etkilediğini açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda, bu bölümde öncelikle Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları ve bu konumlara göre koşullu yapıların özelliklerinin neler olduğu Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde çözümlenmiştir. Öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin neler olduğu ve bu işlevlerin söylem bağdaşıklığını nasıl etkilediği de, Chang-Bong'un (2001) koşullu yapıları söylem içerisinde çözümlendiği, söylem içerisindeki koşullu yapıların öncül tümcelerinin bilgi değerlerini sadece *paylaşılan*, *eski* ya da *verilmiş* bilgi olmalarıyla değil, *çıkarımsal* ve *yeni* olmalarıyla da değerlendirdiği ve böylelikle bu yapıların söylem işlevlerini belirlediği çalışması çerçevesinde çözümlenmiştir. Şimdi öncelikle 8 Türkçe polisiye romandan oluşan bütüncemizdeki koşullu yapıların incelenmesiyle ulaştığımız sonuçları kısaca aktaralım, daha sonra çözümlerimizi tek tek açıklayarak örneklendirelim.

Çözümlerden elde edilen verilere göre araştırma sorularımızın yanıtları sırasıyla şöyledir:

(i) 'Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları nedir?' sorumuzun yanıtı:

Türkçe koşullu yapılarda 'öncül tümce + sonuç tümcesi dizilişi' belirtisiz diziliştir.

(ii) 'Öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının işlev(leri) ne(ler)dir?' sorumuzun yanıtı:

Belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapılar en sık tümüyle durum-belirleme işlevini üstlenmekte, bunu da 'S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar' aracılığıyla sağlamaktadır. Buna göre ortaya çıkan sonuç,

koşulsal bilginin dinleyicinin/okuyucunun zihninde *belirtisiz diziliş sergileyen* Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri ‘durum-belirleme işlevi’yle işlemleyebilmesini sağladığını göstermektedir; Belirtili dizilişe göre ise Türkçe koşullu yapılar en sık yorumlama işlevi üstlenmekte, bu işlev de en sık ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’yla temsil edilmektedir. Buna göre ortaya çıkan sonuç, koşulsal bilginin dinleyicinin/okuyucunun zihninde *belirtisiz diziliş sergileyen* Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri ‘durum-belirleme işlevi’yle işlemleyebilmesini sağladığını göstermektedir. Belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda ise konuşucu, sonuç tümcesinin içeriğini öncül tümcenin üstlendiği retorik işlevler aracılığıyla değerlendirmeye sunmaktadır.

(iii) ‘Öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? Bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl etkilemektedir?’ sorumuzun yanıtı:

Türkçe koşullu yapılar dizilişlerine pek çok farklı söylem işlevleri üstlenmekte (belirtisiz dizilişte en sık *karşıt görüş bildirme* ve *varsayımsal olasılık önceki savunuyu yineleme*, belirtili dizilişte en sık *önceki savunuyu yorumlama*, *yapılması zorunlu görünen bir öneride bulunma*, *sıra alma stratejisi uygulama*) ve üstlendikleri bu söylem işlevlerini ‘*çıkarımsal bilgi*, *verilmiş bilgi + yeni bilgi*’ belirtisiz bilgi yapısı dizilişini kodlayarak gerçekleştirmekte ve bu sayede söylem bağdaşıklığının güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Şimdi bulgularımızı araştırma sorularımız çerçevesinde sunalım.

5.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Konum

Koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarının yerdeğiştirebildiğinden ve bu yerdeğiştirmenin etkilerinden söz etmiştik. Buna bağlı olarak bu bölümde, Türkçede koşullu yapıların söylem özelliklerini ve işlevlerini belirlemek için öncelikle Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarının ne olduğu sorgulanmıştır. Çalışmamızın 4.1.2. bölümünde, bütüncemizdeki sekiz Türkçe polisiye metindeki koşullu yapıların tek bir birim olarak alınacağını nedenleriyle açıklamıştık. Buna göre, bütüncemizdeki toplam koşullu yapı sayısı ~2.666 olarak belirlenmiştir ve bu koşullulardaki öncül

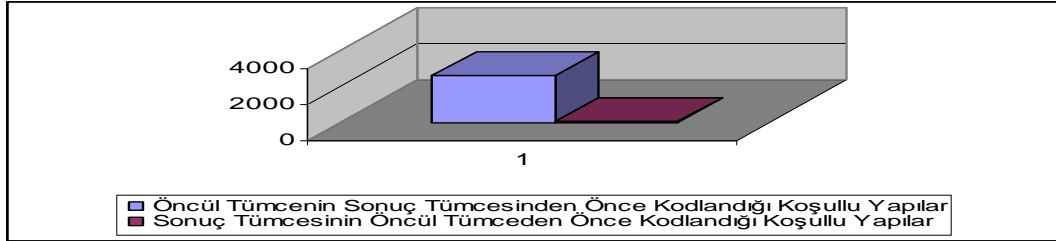
tümce ve sonuç tümcesinin konumlarına göre dağılımının, bu toplam sayı çerçevesindeki, dağılımı şöyledir:

Çizelge 6. Bütüncedeki Öncül Tümce ve Sonuç Tümcesinin Konumlarına Göre Dağılımı

		Toplam Koşullu Sayısına Oranları
Öncül Tümcenin Sonuç Tümcesinden Önce Kodlandığı Koşullu Yapıların Sayısı	2.540	%98.1
Sonuç Tümcesinin Öncül Tümceden Önce Kodlandığı Koşullu Yapıların Sayısı	47	%1.8

Çizelge 6’da da sergilendiği gibi, bütüncemizde öncül tümcelerin sonuç tümcesinden önce kodlandığı koşullu yapılar 2.540 adetle %98.1; sonuç tümcesinin öncül tümceden önce kodlandığı koşullu yapılar ise sadece 47 adetle %1.8’dir¹. Bu çizelgede yer alan bulguları aşağıdaki grafikte şöyle gösterebiliriz:

Grafik 2. Bütüncedeki Öncül Tümce ve Sonuç Tümcesinin Konumlarına Göre Dağılımı

Grafik 2’de de açıkça izlendiği gibi, öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı koşullu yapılar ile sonuç tümcesinin öncül tümceden önce kodlandığı koşullu yapılar arasında büyük bir farklılık bulunmakta ve bu farklılık bizi kolaylıkla ‘Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/eğer-yantümcesi sonuç tümcesinden/anatümceden önce kodlanmaktadır’ genellemesine taşımaktadır, dolayısıyla da incelenen sekiz Türkçe polisiye roman çerçevesinde, Türkçe koşullu yapılarda ‘öncül tümce + sonuç tümcesi dizilişi’ belirtisiz diziliş olarak belirlenebilmektedir; çünkü sonuç tümcesinin öncül tümceden sonra kodlandığı koşullu yapıların kullanım sıklığı, öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra

kodlandığı koşullu yapıların kullanım sıklığına göre anlamlı oranda fazladır. Şimdi bu belirlemeyi örneklendirelim:

Örnek (1) a. “Hişşt!” sesiyle kalakaldı Oğul. Melek teyze uzanıp Cihat’ın elinden kaptı resimleri, sonra da Akil’e “Görüyor musun bak, fotoğrafları bırakamıyor bir türlü. **Eksik varsa canına okurum valla senin!**”

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

b. Artık bütün soruları gönül rahatlığıyla cevaplayabilirdi. Telefonu geri uzatırken, konuşmaya da başladı; “Kusura bakma. Her elinde şifre olana güvenmemeyi adet edinmişimdir. **Özellikle tavırları da tanıdık değilse...** Bir şey içer misin?”

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (1a)’da ve (1b)’de koyu olarak işaretlenmiş bölümler koşullu yapıları göstermektedir. Bütüncemizde %98.1’lik çoğunlukla öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı Türkçe koşullu yapıları örneklendiren (1a)’da ‘Eğer varsa’ öncül tümcesinin ‘canına okurum valla senin’ sonuç tümcesinden önce kodlandığı görülmektedir. (1b) ise yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bütüncemizde sadece 47 adet olarak belirlenen öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı Türkçe koşullu yapıları temsil etmektedir. Bu örnekte ‘Her elinde şifre olana güvenmemeyi adet edinmişimdir’ sonuç tümcesi, ‘Özellikle tavırları da tanıdık değilse...’ öncül tümcesinden önce kodlanmıştır.

Elbette ki Türkçe koşullu yapılarda öncül tümcenin çok büyük oranda sonuç tümcesinden önce kodlandığı bulgusu, koşullu yapıları oluşturan tümcelerin aralarındaki ilişkinin ne türden ilişkiler olduğunun, söylem özelliklerinin ve işlevlerinin belirlenerek bağdaşıklığı sağlamadaki rollerinin saptanması için oldukça güçlü ve önemlidir; çünkü çalışmamızın önceki bölümlerinde de sözünü ettiğimiz gibi, koşullu yapıların bileşenlerinin konumu, hem bu yapılardaki iki tümce arasındaki ilişkiyi hem de söz konusu yapıların söylem işlevlerini etkilemektedir. Şimdi Türkçe polisiye romanlarında kullanılan koşullu yapılar çerçevesinde, ‘*Türkçe koşullu yapılarda ‘öncül tümce + sonuç tümcesi dizilişi belirtisiz diziliştir.’* saptamasından yola çıkarak, çalışmamızın ikinci sorusu olan ‘öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişki nedir?’i örneklerle tartışarak yanıtlayalım.

5.2. İki Tümcenin Konumlarına Göre Türkçe Koşullu Yapıların İşlevleri

Bir önceki bölümde Türkçe koşullu yapılarda ‘öncül + sonuç tümce’ dizilişinin baskın olduğunu, bu nedenle belirtisiz diziliş olarak kabul edilebileceğini söylemiştik. Buna göre, 8 polisiye metinden oluşan bütüncemizden elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak, bu bölümde öncelikle *belirtisiz* diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevleri, daha sonra da *belirtili* diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevleri Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde incelenecektir.

5.2.1. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevleri

Çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak sunduğumuz Declerck ve Reed’in (2001) ‘Koşullu Yapı Yaklaşımı’, Türkçe koşullu yapılarda iki tümce arasında kurulan ilişkinin belirlenmesinde bize oldukça geniş bir yelpaze sunmuştur. İçerisinde hem öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı hem de öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra konumlandırıldığı koşullu yapıları barındıran bu yaklaşım değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo, aşağıdaki Çizelge (7) ve Grafik (3)’te ifade edilen rakamsal değerlere göre, Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevlerinin en sık öncül tümcenin üstlendiği *durum-belirleme* işleviyle açıklanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle şimdi öncelikle belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevlerini, durum-belirleyen Türkçe koşullu yapılardan başlayarak inceleyelim.

5.2.1.1. Türkçede Durum-Belirleyen Koşullu Yapılar

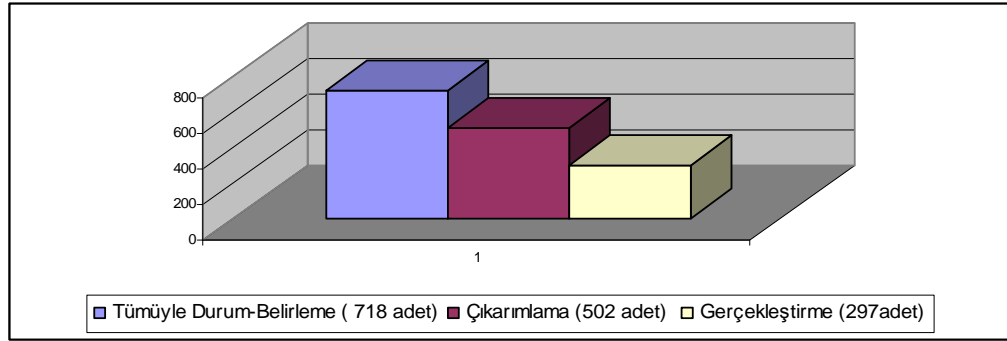
Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişki, öncül tümcenin üstlendiği durum-belirleme işlevi çerçevesinde değerlendirildiğinde, öncül tümcenin S-durumunun gerçekleştiği ya da S-önermesinin uygulandığı durum ya da durumları belirlemektedir. Declerck ve Reed’in belirlediği sırayla Türkçede durum-belirleyen koşullu yapıların metinlere göre dağılımı şöyledir:

Çizelge 7. Durum-Belirleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

<i>Metinler</i>	<i>Beyoğlu Rapsodisi Metin I</i>	<i>Kör Fahişe Bıçağı Metin II</i>	<i>Katilin Meselesi Metin III</i>	<i>Tilki Tilki Saat Kaç? Metin IV</i>	<i>Bin Delikli Ev Metin V</i>	<i>K.S. Asil Kanın Son E. Metin VI</i>	<i>Hisarüstü Cinayetleri Metin VII</i>	<i>Gereği Düşünüldü Metin VIII</i>	<i>TOPLAM</i>
GERÇEKLEŞTİRME İŞLEVİ	45	16	26	31	31	28	81	39	297
Gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö K.Y.	15	14	6	20	11	5	28	5	104
Engelleyici-Ö gerçekleştirme K.Y.	9	-	2	2	1	-	10	9	33
Gerçekleştirme-izin verme-Ö K.Y.	-	-	2	-	-	2	5	3	12
Engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme K.Y.	18	1	12	7	19	18	31	20	126
'-sA Diye'li K.Y.	-	-	2	-	-	2	2	-	6
Önkoşul-Ö K.Y.	-	1	-	2	-	1	4	2	10
Smırlayıcı Dipnot-Ö K.Y.	3	-	2	-	-	-	1	-	6
ÇIKARIMLAMA İŞLEVİ	113	28	75	44	59	19	85	79	502
<i>Dolaysız Çıkarımsal K.Y.</i>	35	11	38	18	31	8	34	52	227
Öçümlü D. Ç. K.Y.	34	11	25	15	29	6	28	38	186
Geriyeye dönük Ç. K.Y.	1	-	-	-	-	-	1	3	5
Engelleyici olmayan-Ö Ç. K.Y.	1	-	10	3	2	2	5	11	34
Dipnot Dayanak Noktası-Ö K.Y.	-	-	-	-	-	-	-	-	0
<i>Dolaylı Çıkarımsal K.Y.</i>	78	17	37	26	28	11	51	27	275
Saçma Çıkarımsal K.Y.	1	2	-	-	-	1	3	-	7
Sonuç Tümencesi Karşı Olgusal Dolaylı Ç. K.Y.	69	15	32	25	26	8	37	22	234
Çelişkili Sonuç tümceli Dolaylı Ç. K.Y.	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Olgusal öncül tümceyle uyumsuz olan belirtme/i-soru sonuç tümceli D.Ç. K.Y.	8	-	5	1	2	2	11	5	34
YAPAY-S KY.	-	-	-	-	-	-	-	-	0
TÜMÜYLE DURUM BELİRLEME İŞLEVİ	136	38	83	68	100	21	191	81	718
S-durumunun Hangi Koşul alt. Gerçekleştiğini belirleyen K.Y.	136	37	83	67	100	21	191	81	716
Sonuç Tümencesinin Doğru Olduğu Durumları Bel. K.Y.	-	1	-	1	-	-	-	-	2
TOPLAM	294	82	184	143	190	68	357	197	1.517

Çizelge 7’de Declerck ve Reed’in (2001) yaklaşımı temelinde Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre üstlendikleri durum-belirleme işlevlerinin metinlerdeki dağılımı gösterilmiştir. Buna göre, durum-belirleme işlevi 718 adetle (716’sı belirtisiz diziliş sergilemektedir) en sık tümüyle durum-belirleme ilişkisi gösteren ‘S-durumunun hangi koşul(lar) altında gerçekleştiğini belirleyen ve sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen koşullu yapılar’la sağlanmaktadır. Bunu 502 adetle (499’u belirtisiz diziliş sergilemektedir) ‘çıkarımlama işlevi’ ve 297 adetle (288’i belirtisiz diziliş sergilemektedir) ‘gerçekleştirme işlevi’ izlemektedir². Bu çizelgede yer alan bulguları bir grafik üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Grafik 3. Durum-Belirleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Bütüncedeki Dağılımı

Grafik 3’te durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların bütüncedeki dağılımı gösterilmektedir. Bütüncemizdeki toplam koşullu yapı sayısı ile oranlandığında, durum-belirleme işlevi 716 adet ve ~% 27’lik bir dağılımla en sık ‘tümüyle durum-belirleyen-Öncül koşullu yapıları’ ile kodlanmaktadır. Bu durum, Türkçe koşullu yapılarda en sık karşılaşılan koşul türünün ‘tümüyle durum-belirleyen-Öncül koşullu yapıları’ olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunu 502 adet ve ~%19 oranıyla çıkarımlama işlevi üstlenen koşullu yapılar izlemektedir. Gerçekleştirme işlevi üstlenen koşullu yapılar ise, 297 adettir ve durum-belirleme işlevi üstlenen koşullu yapıların ~%11’lik dilimini oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların durum-belirleme işlevi üstlendiği yapılar 1.517 adetle ve ~%58 oranıyla bütüncemizde yer almaktadır. Bu nedenle şimdi durum-belirleme işlevinin kodlandığı ve belirtisiz diziliş gösteren Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle anatümce arasındaki ilişkileri en sıklıkla kodlanandan başlayarak tartışalım.

5.2.1.1.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi

Türkçe polisiye romanlarda kullanılan koşullu yapıların oluşturduğu bütüncemizden elde edilen veriler, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların durum-belirleme işlevi üstlendiği yapıların 718 adetle ‘tümüyle durum-belirleyen koşullu yapılar’la temsil edilmektedir. Şimdi bu işlevin hangi metinde (örn. Metin I, Metin II vb.) hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 8. Tümüyle Durum-Belirleme (TDB) İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler TDB İşlevi	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
S-durumunun Hangi Koşul Altında Gerçekleştiğini Belirleyen Koşullu Yapılar	136	37	83	67	100	21	191	81	716
Sonuç Tümcesinin Doğru Olduğu Durumları Belirleyen Koşullu Yapılar	-	1	-	1	-	-	-	-	2
TOPLAM	136	38	83	68	100	21	191	81	718

Çizelge 8’de de sergilendiği gibi, bütüncemiz ekseninde, iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’ ~%27 oranında öncül tümce sonuçtaki durumun ne türden koşullara bağlı olarak gerçekleştiğini belirlenmesiyle sağlanmaktadır:

Örnek (2)a. Keto’yu hapiste son 2 yılında bir gardiyana izlettirdim. Kendisine sahte isimle bir mektup yazdım. Teklifimi yaptım. Parayı duyunca kabul etti. **Adam 2 yıl arada bir, özellikle yeni bir durum ortaya çıkarsa İstanbul’da bir posta kutusuna Keto hakkında bilgi yolladı.** Hiç tanımadığı, sadece sahte adını bildiği birinden maaş aldı. Keto hapisten çıkınca da kendisine son kez bir toplu ödeme yapıldı. ”

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

b. Önlerinde üç saatleri vardı. Çamaşırcı trenleri pek severdi. **Eğer gidilecek yere tren varsa ve yolculuk fazla süfli geçmeyecekse treni tercih ederdi.** Rayların ritmik tıkırtısının ruhuna iyi geldiğini söylerdi. Tıkırtı bozuk ruhlar için ideal bir akort anahtarıydı. İşin garibi bu ritmik tıkırtılara Alay da alışmıştı.

(Bin Delikli Ev, 2007)

c. “İç de o sigarayı götünde söndürmez miyim ben gör.”

“Hay Allahım, sabır ver yarabbim,” dedi adam.

“**Sabrın olmasa bütün gün burada oturamazsın zaten terbiyesiz adam,**” diye

bağırды Melek teyze. “Hadi çık, dışarda iç sigaranı da gel kanser olasıca.”

Taci, polisle başı derde girmesin diye fazlasıyla tetikteydi. Belermiş gözlerini kırparak her tarafı tiklerle kaplanan sinirli adama bir diazem bakışı gönderdi.

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

Örnek (2a)’da öncül tümceyle sonuç tümcesi arasında ‘eğer yeni bir durum ortaya çıkarsa, gardiyan hakkında bilgi toplar ve yollar’ değerlendirmesi yapılmakta ‘Adamın (gardiyanın) iki yıl arada bir İstanbul’da bir posta kutusuna Keto hakkında bilgi yollaması’ durumu, ‘yeni bir durumun ortaya çıkması’ koşulu altında gerçekleşmektedir. Benzer olarak (2b)’de de, sonuç tümcesindeki ‘treni tercih etme’ durumunun, ancak öncül tümcelerdeki ‘gidilecek yere tren olması’ ‘yolculuğun fazla süfli geçmemesi’ koşullarına bağlı olarak gerçekleşeceği bilgisini vermektedir. Tümüyle durum-belirleme işlevi bütüncemizde ~%0.07’lik yüzdeyle ‘sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen koşullu yapılar’la da sağlanmaktadır. Buna göre, (2c)’de ‘Sabrın olmasa bütün gün burada oturamazsın zaten terbiyesiz adam’ koşul yapısındaki ‘bütün gün burada oturamazsın (zaten terbiyesiz adam)’ sonuç tümcesi bildirimsevidir, ‘sabrın olmasa’ öncül tümcesi dayanak noktası ifade etmemektedir ve sonuç tümcesinden önce ‘o zaman’ bağlacı kullanılamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sözü edilen terbiyesiz adamın orada oturuyor olması ‘o adamın sabrının olmasıyla’ belirlenmektedir. Diğer bir deyişle, ‘sonuç tümcesinin doğru olması’ (adamın orada oturuyor olması durumu) öncül tümceyle belirlenmektedir. Görüldüğü gibi, iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’ sadece ‘S-durumunun hangi koşul altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar’la değil, ‘sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen koşullu yapılar’la sağlanabilmektedir.

Türkçe koşullu yapılarda *eğer*-tümcesiyle sonuç tümcesi arasında durum-belirleme işlevi çerçevesinde ikinci en sıklıkla kodlanan işlev ‘çıkarımlama işlevi’dir. Şimdi ‘Türkçe Koşullu Yapılarda Çıkarımlama İşlevi’ni tartışalım.

5.2.1.1.2. Türkçe Koşullu Yapılarda Çıkarımlama İşlevi

Türkçe polisiye romanlarda kullanılan koşullu yapıların oluşturduğu bütüncemizden elde edilen veriler, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapılarda hem öncül tümceyi hem de sonuç tümcesini içeren çıkarımsal usamlama sürecinin geçerliliği ile ilgili olan çıkarımlama işlevinin ~%19 oranıyla kodlandığını göstermektedir. Şimdi öncelikle, bu işlevin hangi metinde hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 9. Çıkarımlama İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler / Çıkarımlama İşlevi	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
Dolaylı Çıkarımsal Koşullu Yapılar	78	17	37	26	28	11	51	27	275
Sonuç Tümcesi Karşı Olgusal Dolaylı Çıkarımsal Koşullu Yapılar	69	15	32	25	26	8	37	22	234
Olgusal Öncül Tümceyle Uyumsuz Olan Belirtmeli-Soru Sonuç Tümceli Dolaylı Çıkarımsal Koşullu Yapılar	8	-	5	1	2	2	11	5	34
Saçma Çıkarımsal Koşullu Yapılar	1	2	-	-	-	1	3	-	7
Çelişkili Sonuç Tümceli Dolaylı Çıkarımsal Koşullu Yapılar	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Dolaysız Çıkarımsal Koşullu Yapılar	35	11	38	18	31	8	34	52	227
Ölçünlü Dolaysız Çıkarımsal Koşullu Yapılar	34	11	25	15	29	6	28	38	186
Engelleyici Olmayan-Ö Çıkarımsal Koşullu Yapılar	1	-	10	3	2	2	5	11	34
Geriye Dönük Çıkarımsal Koşullu Yapılar	1	-	-	-	-	-	1	3	5
Dipnot Dayanak Noktası-Ö Koşullu Yapıları	-	-	-	-	-	-	-	-	0
TOPLAM	113	28	75	44	59	19	85	79	502

Çizelge 9'da da sergilendiği gibi, iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği 'çıkarımlama işlevi', durum-belirleme işlevi üstlenen koşullu yapılar sıralamasında ikinci sıradadır. Bu işlev, 275 adetle 'dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar'la ve 227 adetle 'dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar'la temsil

edilmektedir. Şimdi yine en sık dağılım gösterenden başlayarak Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin çıkarımlama işlevi çerçevesinde kodlandığı bu yapıları inceleyelim.

İncelediğimiz metinlerde çıkarımlama işlevinin ~%54 oranıyla en sık ‘dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar’ ile sağlandığını söylemiştik. Bu tür koşullu yapılar arasında en sık kodlanan koşul türü ise *eğer*-tümcesinin içeriğinin gerçeğe karşıt olarak alındığı ‘sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan dolaylı çıkarımsal Türkçe koşullu yapılar’dır. Şimdi iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği çıkarımlama işlevinin bu türden koşullu yapılarla nasıl temsil edildiğini bütüncemizdeki verilere dayanarak örneklendirelim:

Örnek (3) a. “Katilin tek kişi olduğunu biliyoruz...” Duraladı. “Kesin olarak bilmiyoruz, ama öyle olduğuna inanmak için geçerli nedenlerimiz var. Her zaman gittikleri yerlerin birinden kaçırılmış olmalılar.” “I-ıh, öyle değil. Her şeyden önce, **olay o şekilde yaşanmış olsa, gittikleri mekânda buna birileri tanık oldurdu.** Ayrıca adamların ikisi de yapılı, yani tek kişi tarafından etkisiz hale getirilip kimseye sezdirmeden taşınmaları olanaksız.....”

(Gereği Düşünüldü, 2008)

b. Necip koluna yapışınca boş bulunup irkildi. “Yürü! Oraya gidiyoruz. Bunun düşündüğün şey olup olmadığını hemen anlamamız gerek.” Bu beklenmedik ipucuyla keyfi biraz yerine gelen genç savcı, “Sen de polis olacaksın,” diye takıldı arkadaşına. “**Meçhul yardımcımız olmasa bunu atlayacaktık.**”
“Ama o yardımcıyı bulan benim.”

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (3a)’daki ‘olay o şekilde yaşanmış olsa, gittikleri mekânda buna birileri tanık oldurdu’ koşullu yapının sonuç tümcesinde yer alan ‘tanık olurdu’ karşı-olgusal eylem, öncül tümcedeki bilginin okuyucu tarafından ‘olay o şekilde yaşanmadı’ olarak çıkarılabilmesine neden olmaktadır. Anatümcedeki bu eylemden çıkarılan sonuç, ‘gittikleri mekanda buna birileri tanık olmadı’ olarak değerlendirilmekte, bu değerlendirme de ‘olayın o şekilde yaşanmadığı’ bilgisine dayanmaktadır. Benzer olarak (3b)’de de, her ne kadar öncül tümcede ‘-sEyDI’ biçimbirimi kodlanmamış da olsa, sonuç tümcesindeki ‘atlayacaktık’ karşı-olgusal

eylemi, okuyucuya/dinleyiciye ‘meçhul yardımcımız var’ bilgisini iletmektedir. Bu açıdan bakıldığında, (3a-b) örneklerinde öncül tümcenin karşı-olgusal olarak değerlendirilmesine neden olanın, sonuç tümcesinin karşı-olgusal okumasının olduğu sonucuna varılabilir. Şimdi bütüncemizdeki sonucun bir soru tümcesi olduğu ve retorik bir soru olarak okunduğu ‘olgusal öncül tümceyle uyumsuz olan belirtmeli-soru sonuç tümceli dolaylı çıkarımsal Türkçe koşullu yapılar’ı inceleyelim:

Örnek (4) "Kim bu Katya?" diyerek Kenan merakla sordu.

"Senin kokteyle gelmişti. Fakat başın o kadar kalabalıktı ki hatırlamazsın herhalde.

Tanıştırırım sizi."

"İşi bilen biri mi? Melek'in şu ağzı laf yapan, aylak arkadaşlarından biri olmasın."

"Onlardan biri olsa önerir miyim sana?"

"Olur tanışalım o zaman. Ben de yarın şu Cüneyt'i bir arayayım. Bakalım ne diyecek?"

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (4)'te sonuç tümcesinin soru olduğu bir koşullu yapı görülmektedir. Burada ‘onlardan biri olsa’ öncül tümcesinin doğruluğu reddedilmekte ve koşullu yapı ‘onlardan biri olsa, sana önermem’ biçiminde yorumlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, her ne kadar öncül tümce olgusal da görünse, sonuç tümcesiyle kurduğu ilişkiden dolayı [-gerçek] olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu koşul örneğinin ‘onlardan (aylak arkadaşlarından) biri değil ki, sana öneriyorum’ olarak yorumlanmasıyla çıkarımlama işlevi sergilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra, bütüncemizde çıkarımlama işlevinin ‘Dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar’ın alttürü olan ‘saçma çıkarımsal koşullu yapılar’la sağlandığı örneklere de rastlanmıştır:

Örnek (5) “Otur bakim şuraya, sana söyleyecek çok önemli şeylerim var.” Tuğrul

sandalyeye çöküp, eşek gibi tüm lakırdıları dinledi üç dakika boyunca. Sıkıysa

dinlemesin. “Ben seni çaldırdığımda onu alıp geleceksin,” dedi Melek teyze

sonunda, söylevini noktalarcasına. **“Bir şey anladıysam arap olayım,”** dedi

Tuğrul. “Anla ya da anlama benim hödük oğlum. Bu söylediklerimi

yapacaksın,” dedi.

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

Konuşucu öncül tümcenin doğruluğunu reddederek dinleyicinin sonuç tümcesinin doğru olmadığını çıkarılmamasını beklediği ‘saçma çıkarımsal koşullu

yapılar'ın tipik bir örneğini temsil eden (5)'te öncül tümce Tuğrul adlı kişinin 'hiçbir şey anlamadığı' yönünde okuyucunun çıkarımda bulunmasını sağlamaktadır. Çizelge 9'da da kolaylıkla izlendiği gibi, Declerck ve Reed'in (2001) çıkarımlama işlevi altında incelediği 'çelişkili sonuç tümcesi olan dolaylı çıkarımsal koşullu yapı' örneğine bütüncemizde rastlanmamıştır. Bu nedenle Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre üstlendikleri çıkarımlama işlevinin dolaylı çıkarımsal koşullu yapılarla gerçekleştirildiği 3 farklı koşul türü olduğu ileri sürülebilir.

Dolaylı çıkarımsal koşullularından sonra bütüncemizde ~%8.7 oranında 'dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar' ile çıkarımlama işlevinin kodlandığı saptanmıştır. En sık kullanılan dolaysız çıkarımsal koşullu yapı ise, 186 adetle sonuç tümcesinin doğruluğuyla ilişkili oldukları için sonuç tümcesinin doğruluk değeri olan dilsel bir ifade olduğu 'ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar' olarak belirlenmiştir:

Örnek (6) Mehmet her sorusuna cevap alıyordu. Ancak durum onu rahatlatmaktan öte, iyice huzursuz ediyordu artık. Delikanlının katil olma ihtimali giderek düşüyordu. Ve **eğer katil o değilse, o zaman cinayetin sorumlusu hala ortalıkta dolaşıyordu**. Serap tehlikede olabilirdi. Nereden başlayacağını bilmiyordu. Ama görünen o ki karşısındaki katil değildi.

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (6)'da, 'cinayetin sorumlusu hala ortalıkta dolaşıyordu' sonuç tümcesi doğruluk değeri olan dilsel bir ifadedir ve öncül tümcedeki bilgiden çıkarımlanmıştır. Diğer bir deyişle, burada 'eğer Ö doğruysa, S de 'mantıklı, geçerli, anlamlıdır' çıkarımı yapılabilmektedir. Türkçe koşullu yapılarda çıkarımlama işlevi, 'çeliştirici bağlaç içeren öncül tümcenin sonuç tümcesi üzerinde engelleyici olmayan etki yarattığı' koşullu yapıları temsil eden 'engelleyici olmayan-Ö çıkarımsal koşullu yapıları' ile de sağlanmaktadır. Ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılardan sonra 34 adetle en sık kodlanan bu türden koşul örnekleri bütüncemizde ~%1.3 oranıyla yer almaktadır:

Örnek (7) a. "Bu miras, ...müdahaleyi kabul etmeyen bir yapı. **Madalyon bende dahi olsa, Mehmet Temel Efendi, asla bana o değirmenin kapısını açmazdı.**"

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

b. —Polis, senin filmlerde gördüğün gibi, her önüne geleni odaya alıp, konuşturamaz öyle... Elimi yanağına koyup okşamaktan alamadım kendimi. O kadar gariban bakıyordu ki.

—Orada çok da hırpalanmış olurdun. **Konuşsan bile, buradaki gibi sonuç alamayabilirdik.**

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (7a)'da 'dahi', (7b)'de de 'bile' çeliştirici bağlaç içeren öncül tümceler yer almaktadır. Bu öncül tümceler (7a)'da 'Mehmet Temel Efendi'nin kapıyı açmasını', (7b)'de ise 'buradaki gibi bir sonuç alınmasını' engellemeyeceğini bilgisini vermektedir; yani burada öncül tümcelerin sonuç tümcelerinin bir ya da birden fazla dayanak noktasından çıkarılabiliyor olduğunu engellemediğini gösterilmektedir.

Tümüyle durum-belirleme işlevinden sonra bütüncemizde en sık kodalanan çıkarımlama işlevi, 'geriye dönük çıkarımsal koşullu yapılar'la da sağlanmaktadır:

Örnek (8) Ağrı Dağı'na tırmanmak isteyen bir gruba katılacağını, ben döndüğümde İstanbul'da olmayacağını söyledi. Ondan gitmemesini, beni beklemesini isteyebilirdim, büyük olasılıkla de Sermet isteğime uyardı. Yapmadım, yapamadım, **kocam, sevdiğim adam günlerce ayrı kaldıktan sonra bir an olsun yüzümü bile görmeden bir haftalık bir geziye çıkmak istiyorsa, bu evlilik bitmiş demektir.** 'Peki' dedim. Daha sonra, bu 'Peki' sözcüğü üzerinde çok düşünecektim. Ben İstanbul'a indiğimde, Sermet çoktan Ağrı Dağı'na tırmanmaya başlamış olmalıydı.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (8)'deki koşullu yapının sonuç tümcesinde yer alan 'demektir' sözcüğü, bu koşullu yapının ilk bakışta Declerck ve Reed'in (2001: 327) tanımladığı 'üstdilsel-S çıkarımsal koşullusu' olarak algılanmasına neden olmaktadır. Halbuki bu örnekte 'evliliğin bitmiş olması, konuşucunun kocasının geziye çıkmak istemesinden önce gelmekte, bu açıdan bakıldığında, çıkarımlama işlevi sergileyen bu örneğin 'geriye dönük' yapılan bir çıkarımsa işlevi gördüğü ileri sürülebilir. Declerck ve Reed'in (2001) çıkarımlama işlevi altında incelediği ve 'dipnot dayanak noktası-Ö koşullu yapıları'na ise bütüncemizde rastlanmamıştır.

Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre durum-belirleme işlevini temsil eden ve kullanım sıklığına göre üçüncü sıraya yerleşen işlev ise ‘gerçekleştirme işlevi’dir. Şimdi ‘Türkçe Koşullu Yapılarda Gerçekleştirme İşlevi’ni tartışalım.

5.2.1.1.3. Türkçe Koşullu Yapılarda Gerçekleştirme İşlevi

Türkçe polisiye romanlarda kullanılan koşullu yapıların oluşturduğu bütüncemizden elde edilen veriler, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların 297 adetle gerçekleştirme işlevi üstlendiğini göstermektedir. Şimdi bu işlevin hangi metinde hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 10. Gerçekleştirme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler Gerçekleştirme İşlevi	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
Engelleyici Olmayan-Ö Gerçekleştirme Koşullu Yapıları	18	1	12	7	19	18	31	20	126
Gerçekleştirme-Tetikleyici Koşullu Yapıları	15	14	6	20	11	5	28	5	104
Engelleyici-Ö Gerçekleştirme Koşullu Yapıları	9	-	2	2	1	-	10	9	33
Gerçekleştirme-İzin Verme Koşullu Yapıları	-	-	2	-	-	2	5	3	12
Önkoşul-Ö Koşullu Yapıları	-	1	-	2	-	1	4	2	10
‘-sA Diye’li Koşullu Yapılar	-	-	2	-	-	2	2	-	6
Sınırlayıcı Dipnot-Ö Koşullu Yapıları	3	-	2	-	-	-	1	-	6
TOPLAM	45	16	26	31	31	28	81	39	297

Türkçe koşullu yapılarda ‘gerçekleştirme işlevi’, öncül tümcenin S-durumunun gerçekleşmesi için bir koşul ifade ettiği koşullu yapılarla sağlanmakta, bunların arasından en sık karşılaşılan koşul türü ~%4.8 oranında ‘engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşullu yapılar’ olarak belirlenmiştir. Şimdi gerçekleştirme işlevini temsil eden bu türden yapıları örneklendirelim:

Örnek (9) a. — Oğlum,....Çağırın onu buraya, ben konuşayım. Öbür çocuklara da durumun ciddiyetini anlatın, her şeyi bırakıp bu adamı yakalamamız

lâzım. Biliyorsun, Caner de tehdit altında...

Serdar, her zamanki gibi çok iddialıydı.

—Merak etme şefim. **Yer yarılıp içine de girse, onu bugün enseleyeceğiz.**

—Zaten başka şansımız da yok. Gazetecilerden ancak bir gün daha saklanabiliriz.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

b.Tabii ki, ben ölene dek holding benim mülkiyetimde kalacak, ben vakfın kurucu başkanı olarak yönetim kurulu başkanı da olacağım. **Ancak, Servet Holding, en büyük 10'a girse dahi, ben öldükten sonra müteveli heyetine üye veremeyecek.** Benim dışındaki diğer vakıf müteveli heyeti üyeler hemen bugün-yarın seçilecek.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (9a)'da 'suçlunun yer yarılıp içine girmesi' durumunun gerçekleşmesi 'suçlunun bugün enseleneceği' durumunun gerçekleşmesini engellemektedir. Benzer olarak (9b)'de de Servet Holding, en büyük 10'a girmesi durumunun gerçekleşmesi, 'X kişisi öldükten sonra müteveli heyetine üye vermesi' durumunun gerçekleşmesini engellemektedir. Bu noktada (9a)'da sonuç tümcesindeki '-dA' klitiğinin, (9b)'de ise 'dahi' kullanımının, bu yorumlamaları tetiklediği ileri sürülebilir.

Bütüncemizden elde edilen veriler, Türkçe koşullu yapılarda gerçekleştirme işlevinin toplam 104 adetle Ö-durumunun gerçekleşmesinin, S-durumunun gerçekleşmesini tetiklediği 'gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullu yapılar'la da sağlandığını göstermektedir:

Örnek (10) a.hikayeyi anlattı. Pek inanılacak tarafı yoktu aslında anlattıklarının. Haliyle Mehmet de ikna olmamıştı. "Şimdi" diye tısladı. "sakın bir numara yapayım deme. Masanın altında bir kutu var. Sen onu göremiyorsun. Ayaamın altında da bir düüme. **Ona basarsam, kutudan mermi çıkar.** Ve tam senin oturduun yeri tarar. Deminden beri sağ kolumun ne halt ettiini kesiyorsun; ama onun yapacakları, ayaamın yapacaklarının yanında hiç kalır."

(Bin Delikli Ev, 2007)

- b. Taho lafını toparlamak istedi: “Canım, aksi halde herifler habire borç takarlar. Öldürmek şart değil ama herkes ‘**ben bunlara borç takarsam, bunlar beni yaşatmazlar**’, diye düşünmeli.”

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Chang-Bong’un Reilly (1986) çerçevesinde ‘bir kuralı tanımlamak ya da iki olay arasındaki bir kanun hükmünü tahmin etmek için kullanıldığını savunduğu genel koşullu yapılara benzer görünen (10a)’da tipik bir ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullu yapısı’ sergilenmektedir. Burada öncül tümcedeki ‘basma-’ eyleminin gerçekleşmesi, sonuç tümcesindeki ‘kutudan mermi çıkması’ını tetikleyici işlev üstlenmektedir. Kutudan mermi çıkmasını tetikleyecek olan bu eylem, ‘bir şeyin üzerine güç uygulanacak’ bilgisini taşımakta, dolayısıyla da düğmeye basılması işlemini ile kutudan mermi çıkması sonucu, gerçekleştirme-tetikleyicisi ilişkisiyle açıklanabilmektedir. Benzer olarak (10b)’de de, öncül tümcedeki ‘borç tak-’ eyleminin gerçekleşmesi, sonuç tümcesindeki söz konusu kişilerin borçlu kişiyi öldürmesini ya da yaşatmamasını tetikleyici işlev üstlenmektedir.

Ö-durumunun gerçekleşmesinin, S-durumunun gerçekleşmemesini tetiklemeyle yukarıda sözünü ettiğimiz ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullu yapılar’la karşıt bir işlev üstlenen ve bütüncemizde 33 adet olarak saptanan ‘engelleme-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları’ da koşullu yapılardaki bileşenlerin gerçekleştirme işlevi sergilediklerini örneklendirmektedir:

Örnek (11) Bu 1968 model, 108 kasa vişneçürüğü renkli bir Mercedes idi.

Hmmm! Meraklısının arabası ve çok bakımlı. Tıptı...

Kendini bir an için kendi klasik Mercedes’inin direksiyonunda görür gibi olmuştu ...Yine de, gözlerini kısıp arabadan incek sürücüyü izlemeye hazırlandı. Ve kendi kendine gülümsedi.

*Bir karış falansın sen, kızım. **O hidrolik direksiyon arıza yaparsa iki tonluk leşi park yerinden bile çıkartamazsın...***

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (11)’de öncül tümcede kodlanan hidrolik direksiyonun arıza yapması durumunun gerçekleşmesi, sonuç tümcesindeki ‘iki tonluk leşi park yerinden bile çıkartamama’ durumunun gerçekleşmemesini tetiklemektedir. Böylelikle, Declerck

ve Reed'in (2001) belirledikleri iki tümcenin konumlarına göre koşullu yapıların üstlendikleri gerçekleştirme işlevinin Türkçede engelleyici-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları'yla temsil edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Bunun yanı sıra, öncül tümcenin S-durumunun gerçekleşmesini olanaklı kıldığı 'gerçekleştirme-izin verme' koşullu yapıları da, Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri gerçekleştirme işlevini temsil etmektedir. Şimdi 3 adetle bütüncemizde ~% 0.46 oranında yer tutan bu türden bir koşullu yapı örneğini inceleyelim:

Örnek (12) Oya, "Bu söylenecek en büyük, ama duruma uygun tek yalandı," diye homurdandı. "**Personelin çenesini tutmasını da sağlarsak biraz zaman kazanırız.**"

Necip başını salladı. "Şimdi işimize bakalım. Güvenlik kameralarının kayıtlarından söz ediyorduk.

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (12)'de 'personelin çenesini tutmasını sağlama' durumu, 'biraz zaman kazanılacağı' durumunun gerçekleşmesine izin vermekte, bunu olanaklı kılmaktadır. Burada öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında mantıksal bir ilişkinin varlığı açıktır ve bu ilişki 'gerçekleştirme-izin verme koşullu yapısı'yla sağlanan gerçekleştirme işleviyle açıklanabilmektedir.

Türkçe koşullu yapılarda iki tümce arasında kurulan ilişkinin gerçekleştirme düzleminde açıklandığı bu tür koşullu yapıları, 10 adet ve ~%0.38'lik oranla 'önkoşul-Ö koşullu yapıları' izlemektedir:

Örnek (13) —Bunu söylerken bana inanmıyorsun değil mi?

Fazla uzatmadan hemen cevapladım onu; palavra dinleyecek halde değildim.

—İnanmıyorum.

Yanağımdan bir makas aldı.

—..., **bir daha hayatın boyunca bana bulaşmayacağıma söz verirsen, seni azad edebilirim.** Çünkü, bir hayat borcum olacak sana.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (13)'de 'bir daha hayatın boyunca bana bulaşmayacağına söz verirsen,' öncül tümcesi, 'seni azad edebilirim' sonuç tümcesinin önkoşulunu oluşturmaktadır. Yani, söz konusu kişinin bırakılması (azad edilmesi) ancak ve ancak 'X kişisine/olayına hayatı boyunca bulaşmayacağına yönelik söz vermesi koşuluna bağlıdır.

Bütüncemizde gerçekleştirme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar, '-sA Diye'li koşul türü' ve 'sınırlayıcı dipnot-Ö koşul türü' ile de sağlanmaktadır; ancak çalışmamızın belirtili diziliş sergileyen koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin incelendiği 5.3. bölümünde ayrıntılı olarak tartışılan 'sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıları'ndan burada söz edilmeyecektir. Buradan hareketle şimdi, '-sA Diye'li koşullu yapılar'ı tartışalım:

Örnek (14) Tefo, tabii özellikle Hamlet meselesinden, pek heveslenmişti ve gelmek için ısrar ediyordu. Ben de, artık ilham mı geldi nedir, ayak üstü, şimdilik gelmemesi için bir şeyler uydururdum. "Baba," dedim, **"eğer işlerin karışacağı tutarsa ve içinden çıkamayacak kadar bir şeylere batarsam diye (düşünerek) seni taze kuvvet hesabı kenarda tutmayı planladım. ..."**

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (14)'teki 'eğer işlerin karışacağı tutarsa diye...' ve 'eğer (işlerin) içinden çıkılmayacak kadar bir şeylere batarsam diye' öncül tümcelerinde öncelikle işlerin karışmaması ve içinden çıkılmayacak kadar bir şeylere batılmaması beklenmektedir. (14)'ün örneklendirdiği Türkçede '-sA Diye' ile oluşturulan koşullu yapılar, gerçekleştirmenin kendisinden çok o durumun gerçekleştirilmesinin beklenen bir olasılık olmasıyla diğer gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullarından farklılaşmaktadır. Bu da Ö-durumu tamamen gerçekleşmese de, bu tür koşullu yapının doğru olabileceği anlamına gelmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 283).

Buraya kadar, 'sınırlayıcı dipnot koşulları' dışında kalan Türkçe koşullu yapılarda öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı örneklerde ~%58 gibi yüksek bir oranda bu iki tümcenin konumlarına göre koşullu yapıların üstlendikleri durum-belirleme işlevleri incelenmiştir. Buna göre ortaya çıkan sonuç, belirtisiz

diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda sırasıyla, ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’, ‘çıkarımlama işlevi’ ve ‘gerçekleştirme işlevi’nin kodlandığı saptanmıştır. Şimdi de Declerck ve Reed’in *öncül tümcenin durum-belirleme görevinde bulunmadığı tüm koşullu yapılar için kullandıkları ‘Retorik Koşullu Yapılar Modeli’ne* göre ‘Türkçede Retorik Koşullu Yapılar’ı inceleyelim.

5.2.1.2. Türkçede Retorik Koşullu Yapılar

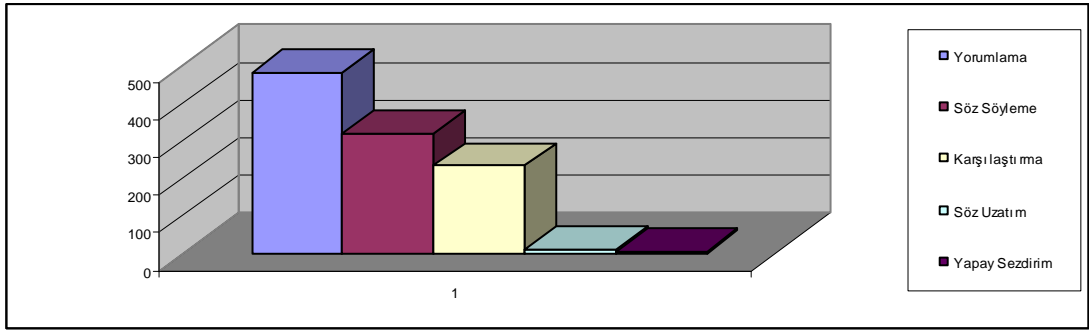
Declerck ve Reed’in (2001) retorik terimini, öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu belirlemek için kodlanmadığı koşullu yapılar için kullandığını, retorik koşullu yapılar başlığı altında toplanan koşullu yapılarda da temel amacın verilmek istenen bilginin hangi durumlar altında gerçekleştiğini aktarmak değil, konuşucunun dinleyiciye aktardığı iletinin özel bir hedef doğrultusunda kodlandığı bilgisini vermek olduğundan söz etmiştik. Şimdi bu çerçevede, Türkçe koşullu yapılarda söz söyleme, karşılaştırma, yorumlama, söz uzatım ve yapay sezdirim işlevlerinin metinlere göre dağılımını öncelikle bir çizelge üzerinde gösterelim, daha sonra belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapıların işlevlerini yine ayrı başlıklar altında inceleyelim.

Çizelge 11. Söz Söyleme, Karşılaştırma, Yorumlama, Yapay-Sezdirim ve Söz Uzatım İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

<i>Metinler</i>	<i>Beyoğlu Rapsodisi</i> <i>Metin I</i>	<i>Kör Fahişe Bıçağı</i> <i>Metin II</i>	<i>Katilin Meselesi</i> <i>Metin III</i>	<i>Tilki Tilki Saat Kaç?</i> <i>Metin IV</i>	<i>Bin Delikli Ev</i> <i>Metin V</i>	<i>K.S. Asil Kanın Son E.</i> <i>Metin VI</i>	<i>Hisarüstü Cinayetleri</i> <i>Metin VII</i>	<i>Gereği Düşünüldü</i> <i>Metin VII</i>	<i>TOPLAM</i>
SÖZ SÖYLEME İŞLEVİ	52	18	53	23	35	44	48	48	321
Uygunluk K.Y.	10	1	6	1	5	13	5	4	45
Demirleyici-Ö K.Y.	20	6	25	9	8	14	17	21	120
Edimsel-S K.Y.	10	2	6	-	4	3	5	6	36
Üstdilsel-S K.Y.	3	1	2	-	8	1	-	4	19
Belirtmesiz-S K.Y.	9	8	12	13	10	13	18	11	94
Yorumlamalı-S K.Y.	-	-	2	-	-	-	3	2	7
KARŞILAŞTIRMA İŞLEVİ	66	10	16	15	31	12	61	21	232
Benzerlik B. K.Y.	-	-	1	2	1	2	10	5	21
Karşıtsal K.Y.	2	-	1	1	-	-	4	1	9
Derecelendirme K.Y.	3	2	3	-	-	1	2	3	14
Ödünleyici-Ö K.Y.	61	8	11	12	30	9	45	12	188
YORUMLAMA İŞLEVİ	74	29	89	44	71	56	60	60	513
Yumuşatıcı-Ö K.Y.	8	2	2	-	5	11	12	4	44
Güçlendirici-Ö K.Y.	6	3	2	2	3	14	9	9	48
Değerlendirici-Ö K.Y.	32	6	49	16	28	15	26	23	195
-Doğruluk-Değ.-Ö K.Y.	18	4	23	6	13	13	1	3	81
-İçerik-Değ.-Ö K.Y.	8	-	3	4	4	2	20	10	51
-Önvarsayım-Değ.-Ö K.Y.	6	2	23	6	11	-	5	10	63
Üstdilsel-Ö K.Y.	1	-	2	3	4	3	2	1	16
Konuşma Koşulu.T.-Ö K.Y.	16	8	26	6	12	22	4	14	108
Hatırlatıcı-Ö K.Y.	4	-	-	1	-	3	-	-	8
Kaçınma-Ö K.Y.	7	10	8	16	19	18	7	9	94
YAPAY-SEZDİRİM İŞLEVİ	2	-	-	-	-	-	-	2	4
SÖZ UZATIM İŞLEVİ	1	2	4	-	-	-	3	-	10
TOPLAM	195	59	162	82	137	142	172	131	1.080

Çizelge 11’de Declerck ve Reed’in (2001) ‘Retorik Koşullu Yapılar Modeli’ne göre, Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre üstlendikleri söz söyleme, karşılaştırma, yorumlama, yapay sezdirim ve söz uzatım işlevlerinin metinlere göre dağılımı gösterilmiştir. Buna göre, durum-belirleme işlevi dışındaki işlevlerin bütüncemizdeki kullanım sıklığı aşağıdaki grafikte şöyle gösterilebilir:

Grafik 4. Belirtisiz Dizilişte Söz Söyleme, Karşılaştırma, Yorumlama, Yapay-Sezdirim ve Söz Uzatım İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Bütüncedeki Dağılımı

Grafik 4’te iki tümcenin konumlarına göre söz söyleme, karşılaştırma, yorumlama, yapay-sezdirim ve söz uzatım işlevleri üstlenen Türkçe koşullu yapıların bütüncedeki dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre üstlendikleri durum-belirleme işlevinden sonra en sık sözce koşullarıyla temsil edilen yorumlama, daha sonra sırasıyla, söz söyleme, karşılaştırma, söz uzatım ve yapay sezdirim işlevleri olarak belirlenmektedir. Şimdi en sık kullanılanıdan başlayarak belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların bu işlevlerini inceleyelim.

5.2.1.2.1. Türkçe Koşullu Yapılarda Yorumlama İşlevi

Türkçe Koşullu yapılarda öncül tümceyle anatümcenin konumlarına göre üstlendikleri yorumlama işlevi, 9 ayrı koşullu yapıyla gerçekleştirilmektedir. Şimdi bu işlevin hangi metinde hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 12. Yorumlama İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler Yorumlama İşlevi	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
Değerlendirici-Ö Koşullu Yapıları	32	6	49	16	28	15	26	23	195
-Doğruluk-Değ.-Ö Koşullu Yapıları	18	4	23	6	13	13	1	3	81
-Önvarsayım-Değ.-Ö Koşullu Yapıları	6	2	23	6	11	-	5	10	63
-İçerik-Değ.-Ö Koşullu Yapıları	8	-	3	4	4	2	20	10	51
Konuşma Koşulu.T.-Ö Koşullu Yapıları	16	8	26	6	12	22	4	14	108
Kaçınma-Ö Koşullu Yapıları	7	10	8	16	19	18	7	9	94
Güçlendirici-Ö Koşullu Yapıları	6	3	2	2	3	14	9	9	48
Yumuşatıcı-Ö Koşullu Yapıları	8	2	2	-	5	11	12	4	44
Üstdilsel-Ö Koşullu Yapıları	1	-	2	3	4	3	2	1	16
Hatırlatıcı-Ö Koşullu Yapıları	4	-	-	1	-	3	-	-	8
TOPLAM	74	29	89	44	71	56	60	60	513

Çizelge 12’de de sergilendiği gibi, Türkçe Koşullu yapılarda öncül tümceyle anatümcenin konumlarına göre üstlendikleri yorumlama işlevi, ~% 7.5’lik oranla ‘doğruluk, içerik ve önvarsayım değerlendirici koşullu yapılar’ı kapsayan ve öncül tümce tarafından ifade edilen yorumun, sonuç tümcesinde söylenen ya da önvarsayılan bir tür değerlendirmeyi temsil ettiği ‘değerlendirici-Ö koşullu yapıları’yla gerçekleştirilmektedir. Bu tür koşullu yapılar arasında en çok görülen koşullu yapı da öncül tümcede ifade edilen yorumun, sonuç tümcesinin içeriğinin doğru olma derecesi ile bağlantısı söz konusu olduğu ‘doğruluk-değerlendirici-Ö koşulları’dır. Şimdi bu türden yapılarından başlayarak, kullanım sıklıklarına göre yorumlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların temsil edildiği koşullularını inceleyelim:

Örnek (15) a. Hem zaten kimse de inanmazdı ona. Ayrıca katil kendisi değil Remzi'ydi; ve **doğrusunu söylemek gerekirse, Remzi gizli saklı işler için biçilmiş kaftandı.** Çamaşırıcı'nın yanına oturdu. Kafasını çevirmeden "Kızım" dedi Çamaşırıcı. Bu, üç yıllık arkadaşının yaşamıyla ilgili ilk bilgiydi. Bir kız! Hem de Çamaşırıcı'nın kızı!

(Bin Delikli Ev, 2007)

b. "Bu kişileri nasıl buldunuz?

"Sıra ile anlatmam gerekir. **Doğrusunu söylemek gerekirse, kafamdaki model, kişileri bulurken oluştu.** Bir yıl evvel harekete geçtim. Daha önce de söyledim; hedef tarihim 9 Şubat 2005'di. Yoksa olmazdı."

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Bu örneklerdeki 'doğrusunu söylemek gerekirse' öncül tümcesi, (15a)'da 'Remzi gizli saklı işler için biçilmiş kaftandı' sonuç tümcesinin; (15b)'de ise 'kafamdaki model, kişileri bulurken oluştu' sonuç tümcesinin içeriği hakkında bir yorum ortaya koymakta, bu içeriği değerlendirmektedir. Yani öncül tümcede ifade edilen yorum, sonuç tümcesinin içeriğinin doğru olma derecesi ile bağlantısını ortaya koymaktadır. Bir diğer değerlendirici koşullu yapı türü ~%2.4 oranıyla bütüncemizde yer alan ve öncül tümcedeki düşüncenin sonuç tümcesinin anlambilimsel içeriği ile ilgili değil, sonuç tümcesinde oluşturulan belli önvarsayımların doğrulanması ile ilgili olduğu 'önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları' dır:

Örnek (16) a. Serdar ve Murat, karanlık sokağın girişinde kayboldular. İşin bu kısmı, beklenmedik bir kolaylıkta gerçekleşmişti doğrusu. Bizimkiler çok daha sert bir tepkiyle de karşılaşabilirdi. **Herifin -eğer o herif idiyse-tehlikeli olduğunu biliyorduk,** üstelik silahlı da olabilirdi. İçeriği dinlemeye döndüm.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

b. ...hani filmler ve kitaplar yüzünden benim kafa hep alengire meyilli ve kişi herkesi kendi gibi bilir derler ya, nasılsa bunca tenhalıkta kasabaya gelmemde bir çapanoğlu arayacak, Davut'u ziyarete gelen asker arkadaşı benzeri bir mavalı yutmayacak birileri illa çıkacaktır demiş, üstüne bir de, **ortada sahiden çözülecek bir sır varsa,** etrafta dolanıp o sır hakkında sorular soracak birinin, sorulardan haz etmeyecek başka birilerini rahatsız edebileceğinidüşünmüştüm.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (16a)'da 'eğer o herif idiye' öncül tümcesindeki düşünce, 'herifin tehlikeli olduğunu biliyorduk' sonuç tümcesinde oluşturulan 'bir herif var' önvarsayımının doğrulanması ile ilgilidir. Benzer olarak (16b)'de de, 'ortada sahiden çözülecek bir sır varsa' öncülündeki 'sahiden' sözcüğü söz konusu sırrın olduğu önvarsayımını değerlendirmek, bu önvarsayıma yönelik yorum yapmaktadır. Yani, bu tür örneklerdeki öncül tümce, sonuç tümcesindeki önvarsayımı sorgulamakta, bu önvarsayımla ilgili bir görüş ileri sürmekte, bu sayede koşullu yapının işlevi 'yorumlama' olarak belirlenebilmektedir.

Değerlendirici koşul türünün son temsilcisi ~%1.9'luk kullanım sıklığıyla bütüncemizde yer alan 'içerik-değerlendirici-Ö koşullu yapılar' dır. Bu türden koşullu yapılarda, öncül tümce konuşucunun sonuç tümcesinin *içeriği* hakkındaki yorumunu ifade etmektedir (Declerck ve Reed, 2001: 347):

Örnek (17) a. "İlk görüşte aşk. Siz Türkler hani yıldırım aşkı diyorsunuz"

"İnanmadığım söylenemez" dedim toparlanarak. "Ben mantıki ilişkilerden yana olan bir adamım."

"İlk görüşte aşkın da bir mantığı vardır. **Sağlam, güvenilir bir mantık olmasa da, bir mantığı vardır.**"

Yüzüne baktım. Sakin görünüyordu ama sesindeki derinlik, incinmiş olduğunu anlatıyordu.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. Oya öğürür gibi bir ses çıkartarak kalktı ve poşeti aldı. "Hâlâ biraz iştahım varken şunları bir tabağa koyayım bari."

Necip zorla da olsa gülümsemişti. "Senin iştahını hiçbir şey kesmez. Ayrıca Ayda haklı; ..."

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevinin saptandığı koşullu yapıların bir diğer temsilcisi olan (17a) örneğinde, 'sağlam bir mantığı vardır' sonuç tümcesinin *içeriği* hakkındaki 'güvenilir olmadığı' yorumu bulunmakta, bu yorum da öncül tümce tarafından gerçekleştirilmektedir. Benzer olarak (17b)'de de, 'gülümsemişti' sonuç tümcesinin içeriğine yönelik öncül tümce, 'zor gülümsedi' yorumu katmaktadır.

Türkçe koşullu yapılarda *eğer*-tümcesiyle anatümcenin konumlarına göre üstlendikleri yorumlama işlevi işlevi, ~%4 oranında ‘konuşma koşulu-tanımlamayıcı-Ö koşullu yapıları’yla da sağlanmaktadır. ‘Konuşma koşulu-tanımlayıcı koşullu yapılar’, öncül tümcenin, konuşucunun sonuç önermesini söylediği koşulları tanımlamaktadır. Şimdi bu türden koşullu yapıları inceleyelim:

Örnek (18) a. Hele uygun gazeteci ayarlanırsa işin sonu film çevirmeye bile varır. Ayrıca hayalet turizmi diye bir şey var; bir sürü memlekette perili ev turları yapılır. Sizdeki ev mev değil koca kasaba. Aklını kullanana, biraz araştırma ve yatırımla epey ekme çıkar. **Bana kalırsa, sizin başkan işi bilmiyormuş.”**

“Valla, işin o kadarına aklım ermez ama sonuçta durum budur...

(Katilin Meselesi, 2007)

b. Sunguralp için de ordu, millete ve kurulacak hükümete güvence verecek. Ordunun kefaletini kabul etmeyecek kimse de olmayacağından, bu sorunun da fazla sıkıntı çekilmeden aşılacağı kanaatindeyim. **Sungur için nasıl bir güvence verecek diye sorarsanız, onu da şöyle açıklayayım;** ‘Sungur’un bundan böyle, sadece ticaretle uğraşmasına izin verilecek. Hiçbir devlet kurumunda kesinlikle çalışmayacak.

(K. S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (18a)’da ‘bana kalırsa’ öncül tümcesi, konuşucunun önceki söylemde sözü edilen ‘hayalet konusu’yla ilgili başkanın tutumuna ilişkin görüş bildirmesi için kodlanmış bir retorik araç olarak kullanılmaktadır. (18b)’de de, ‘...diye sorarsanız’ öncül tümcesi, Sungur adlı kişiye yönelik yapacağı açıklamayı neden yapacağına ilişkin bilgi sunmaktadır. Diğer bir deyişle öncül tümce, konuşucunun sonuç önermesini söylediği koşulları tanımlamaktadır.

Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre yorumlama işlevi, öncül tümcenin sonuç tümcesinde konuşucunun ortaya koyduğu savın olumsuz özelliklerini ya da sorumluluğunu *yumuşatan* kısıtlayıcılar niteliğindeki ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’yla da temsil edilmektedir. Bu türden koşullu yapılar bütüncemizde ~%3.6’lık bir oranla yer almaktadır:

Örnek (19) a. —Ne oldu Arzu? Bir şey mi var?

—O aradı... Murat... Bilinçsizce omuzlarımı salladım.

—Beni öldüreceğini söyledi. Tahmin ettiğim gibi, Murat kapattıkları yerden kaçmıştı. Caner, benden uzaklaşarak uzun süre Şef'in talimatlarını dinledi telefonda.

—**İzin verirsen Arzu'yu güvenli bir adrese alıyorum, şefim.** Benim eve...

Sanırım Şef, Caner'in bu talebine karşılık olumsuz bir yanıt vermedi, ama duyamadığım bazı şeyler söylemeyi de ihmal etmedi.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

b. Kenan inanmıyordu ama sahiden iyi değildim, az önceki gerginlik beni kötü etkilemiş olmalıydı. Belki buna dayanabilirdim, fakat biraz daha içerssem ortalık yere kusmaktan korkuyordum. Katya'ya döndüm. "Anlaşılan bu adam beni bırakmayacak. **Eğer kabalık saymazsanız şu divana uzanmak istiyorum,** çünkü oda etrafımda dönmeye başladı." Katya acıyarak baktı.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (19a)'daki bağlamda bir şefin bulunduğunu ve bu şefin Caner adlı konuşucunun amiri olduğu çıkarılabilmektedir. Tehlikede olduğu savunulan Arzu'nun güvenli bir adrese alınması zorunlu görünmektedir; çünkü Murat adlı kişi Arzu'yu öldüreceğini söylemiştir. Bu artalan bilgisi çerçevesinde, görevli olan Caner AÖ'nin Arzu'yu güvenli bir yere götürmesi için şefinden izin istemesi değil, Arzu'yu güvenli bir yere götürme düşüncesinin kibarlık stratejisi uygulanarak bildirilmesi olarak algılanmalıdır; çünkü zaten koşullu yapının sonuç tümcesindeki şimdiki zaman kipiyle kodlanmış 'alıyorum' ifadesi, Caner'in bu kararı net bir biçimde verdiğini, ancak konuştuğu kişi amiri olduğu için kaçınma stratejisi uyguladığı açıktır. Dolayısıyla bu türden bir hiyerarşik karşılıklı konuşma çerçevesinde, koşullu yapının iki bileşeninin konumlarına göre, bu koşullu yapının 'kaçınma işlevi' üstlendiği sonucuna varılabilmektedir. Benzer olarak (19b)'de de, X kişinin oda etrafında dönmeye başladığı için, zaten uzanmak (divana) zorundadır ve kişi 'eğer kabalık saymazsanız' öncül tümcesiyle, gerçekleştireceği kesin görünen eylemi için koşullu yapıyı kullanmaktadır. Ayrıca bu öncül tümcedeki 'kabalık (saymama-)' sözcüğü de, zaten kibar bir ifadeye bulunulacağının açık bir göstergesidir.

Genellikle eksilteli olan öncül tümcenin, sonuç tümcesinin kurucularından biri üzerinde güçlendirici bir etki yarattığı 'güçlendirici-Ö koşullu yapıları' da Türkçede

yorumlama işlevinin kodlandığı koşullu yapılardandır. Şimdi bütüncemizde toplam 48 adetle yer alan bu türden koşullu yapıları örneklendirelim:

Örnek (20) a. Yeniden bir değerlendirme durumunda söylediklerimiz Kenan'ın kararını değiştirebilir." "Değiştirebilir mi?"

"Değiştirebilir, değiştirmese bile etkiler. Kenan'ın yanında olmalıyız. Ben de buna gayret edeceğim. Hiç değilse onu önceden uyarabiliriz."
"Zaten yapacak başka bir şey de yok" dedi.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. "Belki yaşlanınca değişmiştir."

"Değil, o değil. **Yaşlansa dahi görünce tanırım.** O değil."

Harun durdu. Ola ki Abdi Amca haklı idi. Adam ismini değiştirirken belki de estetik ameliyat da geçirerek cismini de değiştirmişti.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (20a)'da genellikle 'değiştirmese bile' öncül tümcesi, 'etkiler' sonuç tümcesinin üzerinde güçlendirici bir etki yaratmaktadır; çünkü ilk başta Kenan adlı kişinin düşüncelerinin değişmesi öngörülmekte, bu gerçekleşme bile *hiç olmazsa/en azından* kararının etkileneceği ve bu etkilenmenin mutlak olacağı sezdirimi verilmektedir. Benzer olarak (20b)'de de, söz konusu kişinin karşısındaki kişi tarafından her halükarda tanınacağı bilgisi, öncül tümcedeki 'yaşlansa dahi' ifadesiyle sağlanmakta, yani tanıma işi bu bilgiyle güçlendirilmiş olmaktadır. Bu koşul türüne karşıt olarak öncül tümcenin sonuç tümcesinin kurucularının biri üzerinde yumuşatıcı etkiye sahip olduğu koşullu yapılar da Türkçede yorumlama işlevinin kodlandığı koşullu yapılar arasındadır:

Örnek (21) a. Hemen ocağın yanındaki masaya oturdu. Genç çayını getirdi. Harun sordu:

"Çok eski bir akrabamı arıyorum. Burada eskilerden kim var?"

"Ne kadar eskiler?"

"Çok eskiler. 50'li, 60'lı yıllar."

"Ohooo, o yıllarda burada yaşayan herkes ölmüştür be abi."

O sırada yan masadaki bir bey seslendi:

"Beyim kulak misafiri oldum. Ben eskilerdenim. **Dediğin yıllar kadar olmasa da**, epey eskileri bilirim. Kimi aramıştın?"

"Mahir'i... Mahir Aynalı... Tokat Almus'lu..."

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

- b. Neyse ki topraktan sızan, en azından patlayıcı bir şey yoktu. İçeride, çakmak ışığının gösterdiği kadarıyla, toprak ve topraktan fırlamış birkaç ağaç kökü dışında görececek bir şey bulunmuyordu. Kazı ekibi, tabii özenle, yani yavaş yavaş kazarak **taş çatlasa dört-beş metrekairelik bir yer açabilmişti** ve görünüşe ve elbette mantığa göre burası, yapının giriş kısmı denebilecek bir yer, daha doğrusu böyle bir yerin parçasıydı.

(Katilin Meselesi, 2007)

(21a) örneği, bütüncemizde ~% 1.7 oranında tercih edilen bir ‘yumuşatıcı-Ö koşullu yapısı’dır. Bu örnekte sonuç tümcesinde sesletilen ‘epey eskiler’ göndergesinin içeriği 50’li, 60’lı yıllara gönderimde bulunan ‘dediğin yıllar kadar (eskiler) olmasa da’ öncül tümce tarafından zayıflatılmaktadır; çünkü epey eskileri bilmek konuşucunun zihninde sözü edilen yıllara ve hatta daha öncelerine gönderimde bulunabileceğinden, bu öncül tümce sonucu yumuşatmaktadır. Benzer olarak (21b)’de de, açılan dört-beş metrekairelik yerin daha küçük olabileceği bilgisi ‘taş çatlasa’ öncül tümcesiyle verilebilmekte, bu sayede söz konusu yerin alanı sınırlandırılmış olmaktadır. Bunun yanı sıra öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevi, ~%0.6’lık bir yüzdeyle öncül tümcenin sonuç tümcesinin biçimi üzerinde yorum yaptığı ve bu yorumun da genellikle sonuç tümcesindeki sözcüklerin seçimi ya da bir sözcüğün sesletimi üzerine olduğu ‘üstdilsel-Ö koşullu yapıları’yla da sağlanmaktadır.

- Örnek (22) a. Yine de geçmişe dönük olarak yaptığımız araştırmaların ve önceki doktorlarıyla görüşmelerimizin ardından kendisinde katatonik şizofreni belirtileri bulguladığımızı da söylemek zorundayım. **Katatonik şizofrenide kişi tabiri caizse donakalıdır.** Biz buna balmumlaşma yani fleksibilite diyoruz.

(Bin Delikli Ev, 2007)

- b. Polisiye romanlarda yazar en büyük otoritedir. Okurla sürekli oyun oynar. Bu romanda otorite ben değilim. **Deyim yerindeyse bu romanda ben, hem katil hem de kurbanlardan biriyim.** O yüzden, zaman zaman bu romanı ben değil de başka biri mi yazdı diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Öncül tümcenin, sonuç tümcesinin *biçimi* üzerinde yorum yapmasıyla gerçekleşen (22a)'da 'katatonik şizofrenide kişi donakalır' sonuç tümcesindeki 'donakal-' tanımlamasının seçimi üzerinde öncül tümce yorum yapmakta, ifadenin uygunluğunu tartışmaktadır. Benzer olarak (22b)'de de, sonuç tümcesindeki 'katil' ve 'kurban' sözcüklerinin seçimi üzerine, 'deyim yerindeyse' öncül tümcesi yorum yapmaktadır. Buna ek olarak, Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre ~%0.3 oranında yorumlama işlevinin 'hatırlatıcı-Ö koşullu yapıları'yla sağlandığı gözlemlenmiştir. Şimdi öncül tümcenin hatırlatıcı görev üstelendiği bu tür Türkçe koşullu yapıları değerlendirelim.

İki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevinin temsil edildiği 'hatırlatıcı-Ö koşullu yapıları'nın, yukarıda sözünü ettiğimiz 'konuşma koşulu-tanımlayıcı-Öncül koşullu yapıları'yla her ikisinin de kibarlık ölçütünü göz önünde bulundurmaları açısından ortak bir alanı paylaştıkları görülmektedir:

Örnek (23) a. Kadın doksan yaşında. Mektup yazabildiğine şükretmeliyiz."

"Vay be doksan yaşında demek!" diye söylendi hayretle. "Mektupları sekreterine filan yazdırıyordur herhalde..."

"Muhtemelen öyle. **Hatırlarsan Aysun'a yolladığı mektup bilgisayarda yazılmıştı.**"

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. Katya'nın bakışları yumuşadı.

"Yanlıı anlama ne olur. Seni suçlamıyorum. Bunları Kenan'ın iyiliği için yaptığını biliyorum. Yine de Selim kabul etmeseydi, belki de Kenan bu işe cesaret edemezdi, diye düşünmekten kendimi alamıyorum..."

"Kenan'ın üzerindeki etkimi abartıyorsun. **Hatırlarsan, Kenan, ben kabul etmeden önce soruşturmaya başlamıştı.** Kenan her zaman kendi bildiğini okur."

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (23a) ve (23b)'deki öncül tümcelerde açıkça kodlanmış olan 'hatırlarsan' ifadesi ve sonuç tümcesindeki eylemin 'mİŞTI' gibi geçmişe yönelik bir zamanla kodlanması, bu tür koşullu yapıların hatırlatma işlevini üstlendiklerini kanıtlamaktadır.

Görüldüğü gibi öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevi pek çok koşul türüyle gerçekleştirilebilmektedir. Şimdi bütüncemizde en sık karşılaşılan işlevlerden biri olan belirtisiz dizilişte ‘söz söyleme işlevi’ni tartışalım.

5.2.1.2.2. Türkçe Koşullu Yapılarda Söz Söyleme İşlevi

Sonuç tümcesini oluşturmanın mümkün, anlamlı ya da uygun olduğu durumları kodlayarak öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinden söz söyleme işlevi, sekiz Türkçe polisiye romandan oluşan bütüncemizde ~%12 oranıyla en sık kodlanan işlevlerden biridir. Şimdi bu işlevin hangi metinde hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 13. Söz Söyleme İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler / Söz Söyleme İşlevi	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
Demirleyici-Ö Koşullu Yapıları	20	6	25	9	8	14	17	21	120
Belirtmesiz-S Koşullu Yapıları	9	8	12	13	10	13	18	11	94
Uygunluk Koşullu Yapıları	10	1	6	1	5	13	5	4	45
Edimsel-S Koşullu Yapıları	10	2	6	-	4	3	5	6	36
Üstdilsel-S Koşullu Yapıları	3	1	2	-	8	1	-	4	19
Yorumlamalı-S Koşullu Yapıları	-	-	2	-	-	-	3	2	7
TOPLAM	52	18	53	23	35	44	48	48	321

Çizelge 13’te de sergilendiği gibi, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği söz söyleme işlevi, 120 adetle en sık sonuç tümcesini o anki söyleme bağlama işlevi üstlenen ve öncül tümce nadiren sonuç tümcesinin üretimi için başlangıç noktası oluşturarak öncül tümcenin

sonuç tümcesini devam eden/süren söyleme demirlemesiyle bağdaşıklığı sağlayan ‘demirleyici-Ö koşullu yapıları’yla gerçekleştirilmektedir.

Örnek (24) a. “Bu boşuna zaman yitirmek olur, çünkü dosyadaki bilgiler işini tek kelimeyle tarif ediyor: Korsan.”

Necip uzanıp yorum yapmadan dosyayı alırken Ayda, “**Öyle tarif ediyorlarsa ben bir şey anlamadım,**” dedi. “Adam on altı metrelik yelkenliyle Büyükkada açıklarında mı icra ediyormuş mesleğini?”

(Gereği Düşünüldü, 2008)

b. ... "bu Fransız simyacıyı Dize'yle konuştun mu hiç?" diye sordum....Evet, adam hakkında oldukça ayrıntılı bilgiye sahipti. **Eğer onun adına kurulan bir tarikat filan varsa mutlaka haberi vardır.** Bize çok yardımcı olabilir." "Olabilir valla, en kısa zamanda konuşalım."

(Beyoglu Rapsodisi, 2006)

Örnek (24a)’daki koşul örneği ‘tümüyle durum-belirleme ilişkisi’ sergiliyorsa da, buradaki ‘öyle tarif ediyorlarsa’ öncül tümcesinin temel işlevi, ‘ben bir şey anlamadım’ sonuç tümcesini o anki söyleme bağlamaktır. Zaten bu öncül tümce kendinden önceki söylemdeki ‘korsan’ AÖ’ne açıkça gönderimde bulunduğu ve ‘bir biçimde tarif ediliyor’ bilgisini bu AÖ’ne bağladığından, sonuç tümcesinin üretimi için başlangıç noktası oluşturmamakta; dolayısıyla bu koşullu yapıda öncül tümcenin sonuç tümcesini devam eden/süren söyleme demirlediği sonucuna ulaşılabilir. Benzer olarak (24b)’de de, ‘Eğer onun adına kurulan bir tarikat filan varsa’ öncül tümcesi, ‘mutlaka haberi vardır’ sonuç tümcesini devam eden/süren söyleme demirlemektedir; çünkü bu bilgi sonuç tümcesinde, X kişinin tarikattan haberinin olmasına gönderimde bulunmaktadır.

Diğer bir sıklıkla kullanılan koşullu yapı ‘belirtmesiz-S koşullu yapılar’dır. Bütüncemizde ~%3.6 oranında kullanılan bu türden koşullu yapılar da Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre üstlendikleri söz söyleme işlevini temsil etmektedirler:

Örnek (25) Kulaklığımı çıkardım. Önümdeki evrakları toplarlarken, Mert ve Serdar içeri girdiler. Dağılmış yüzlerine hiç bakmadan konuştum.

—Mustafa’yı merkeze aldınız mı?

Mert, yorgun bir sesle cevap verdi.

—Aldık şefim.

Serdar, içerisini işaret etti.

—**Caner’in işi bittiyse, Arzu Hanım’ı da götürüyor muyuz?**

—Yok. Caner’in onunla işi var daha. Siz esas şu yandaki binada duran puştı hemen içeri alın. Dikkatli olun ha, herif çok tehlikeli...

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Sonuç tümcesinin belirtmesiz bir soru ve buyrum tümcesi olmasıyla sözce koşullarında ikinci en sık kullanılan koşullu yapı olarak saptanan ‘belirtmesiz-S koşullu yapılar’ bütüncemizde 94 adettir. Örnek (25)’te sonuç tümcesi belirtmesiz bir sorudur ve ‘Caner’in işi bittiyse’ öncül tümcesi konuşucunun ‘Arzu Hanım’ı da götürüyor muyuz?’ soru-sonuç tümcesini üretmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda sonuç tümcesinin bilgi almak için sorulduğu sonucuna varılabilmektedir; çünkü zaten soruyu soran konuşucunun aldığı yanıt da, içeriğinde ‘Arzu Hanım’ı götürmüyoruz’ bilgisini içeren bir sözcüddür.

Bütüncemizde öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği söz söyleme işlevi ~%1.7 oranında ‘uygunluk koşullu yapıları’yla da sağlanmaktadır:

Örnek (26) a. Saat onda Bayrampaşa Cezaevi’nin önünde olmamız gerekiyormuş. Gülriz’in buluşacağımızı bilmesini istemiyordum. "Tamam, görüşürüz," diye kısa kestim. Bu defa Kenan anlamıyordu.

"Eğer gelmeyi düşünürsen şu anda stüdyodayım. Katya ile Nihat da yanımda."

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. Mehmet Temel Dayı, girdiğimiz mağarayı aydınlatan solgun ışıklı ampulü yakınca, önümüzde bir kapı daha olduğunu fark ettik. Bize doğru dönüp:

"Bundansonrası size ait."

"Siz niye gelmiyorsunuz?"

"Sormak istediğiniz bir şey olursa, ben burada olacağım efendim..."

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (26a)'da 'eğer gelmeyi düşünürsen' öncül tümcesi, konuşucunun 'şu anda stüdyodayım' sonuç tümcesini oluşturmasının; benzer olarak (26b)'de de 'sormak istediğiniz bir şey olursa' öncül tümcesi, konuşucunun 'ben burada olacağım' sonuç tümcesini oluşturmasının edimbilimsel olarak uygun olduğu bir koşulu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, konuşucunun o anda nerede olduğunu bilgisini vermesinin nedeni (26a)'da dinleyicinin (ona) gitmeyi düşünmesi, (26b)'de ise (ona) bir şey sormak istemesi ya da (ondan) bir şey öğrenmek istemesi bağlamında uygundur. 'Uygunluk koşullu yapıları'ndan sonra öncül tümcenin konuşucunun edimsel sonuç tümcesini ifade etme nedenini değil, sonucunu sesletmesindeki gerekli koşulu yansıttığı 'edimsel-S koşullu yapıları' da Türkçede söz söyleme işlevini kodlamaktadır. Şimdi bütüncemizde ~%1.39 oranında yer alan bu türden koşullu yapıları örneklendirelim:

Örnek (27) "O gördüğün, büyük olasılıkla bir siyanür havuzu;Haliyle, bir şekilde siyanür toprağa sızmıştır; ağaçların kuruması hikâyesi de bundan olabilir. İşlem sırasındaki buharlaşma da işçilere dokunmuştur. Anladığım kadarıyla, buharlaşma hafif, yoksa lafta değil, sahiden zombi olurdu işçiler. **O tarafları araştırsak, bahse girerim ölü balık falan da buluruz.**"
"Glub-blub diye konuşan vatandaşlar..." diye mırıldandım.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (27)'de 'o taraflarını araştırsak' öncül tümcesi, konuşucunun 'bahse girerim ölü balık falan da buluruz' sonucu sesletmesindeki gerekli koşulu ifade etmektedir. Yani (27)'deki öncül tümce, sonuç tümcesini ifade etme ve sonuçtaki durumu gerçekleştirmedeki gerekli koşulu yansıtmaktadır. Çalışmamızda 'üstdilsel-S koşullu yapılar'ın da aynı söz söyleme işlevini yerine getirdiği örneklere rastlanmıştır. Declerck ve Reed'in (2001) *üstdilsel-S çıkarımsal koşulları* olarak da adlandırılabilirliğini savundukları 'üstdilsel-S koşullu yapılar' bütüncemizde 'yorumlamalı-S koşullu yapılardan sonra, 19 adetle en az sıklıkta kullanılan sözce koşullarındandır:

Örnek (28) a. Hacer'e yaz aşkı muamelesi yapmak istemiyordum; tamam, her şeyinden etkilenmişim ama sonuçta kıza âşık olmadığımı kavramıştım. Nasıl kavramıştın bakayım diyeceklere koca Louis Armstrong'tan apardığım

yanıtı veriyorum: “**Soruyorsanız, anlatsam da anlayamayacaksınız demektir.**” Yani, diyeceğim, Hacer’siz yaşayamayacağım türünden şeyler yoktu aklımda artık.

(Katilin Meselesi, 2007)

b. Katya'nın yanıtı gecikmedi: "Hep kötülerden bahsediyorsun, ben de sana inançlarıyla yer., yüzünü yaşanır hale getirmiş binlerce isim sayabilirim. Filozoflar sanatçılar, politikacılar, bilim adamları, din adamları, gezginler. **İnancımız yoksa, düş kuramıyorsak, yaşam büyüsunü yitirmiş demektir.**"

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (28a)'da ‘soruyorsanız’ öncül tümcesi üstdilsel bir sözce olan ‘anlatsam anlamayacaksınız’ sonuç tümcesini üretmeyi beraberinde getirmektedir. Benzer olarak (28b)'de de, ‘inancımız yoksa’ ve ‘düş kuramıyorsak öncül tümceleri, ‘yaşam büyüsunü yitirmiş demektir’ sonuç tümcesindeki ‘demektir’i ifade etmek için bir koşul oluşturmaktadır. Declerck ve Reed’in (2001: 327) ‘çıkarımlama’ işlevi üstlendiklerini savundukları bu koşul türünde öncül tümcedeki belirleme, sonuç tümcesinde yer alan ‘demektir’ üstdilsel ifadesiyle desteklenmiş olmaktadır.

Son olarak Türkçe koşullu yapılarda *eğer*-tümcesiyle anatümecenin konumlarına göre üstlendikleri söz söyleme işlevi, bütüncemizde 7 adet ve ~%0.27 oranında ‘yorumlamalı-S koşullu yapıları’yla sağlanmaktadır:

Örnek (29) Başı, belden aşağısı ve tek kolu olmayan gövde, altındaki mavi naylon zemin üstünde hafifçe salındıktan sonra devrilivermişti. Bu doğaldı, çünkü omurga bir kasap maharetiyle yerinden alınmıştı..... Karşı karşıya kaldığı görüntü ne olursa olsun her türlü insani duygudan arınacak ve o inanılmaz mizah duygusuna başvuracaktı. “Ne demiştik? Kasap. **Bunu yapan bir kasapsa işi hiç bilmiyormuş.** Sırt kemiğini alıp pırzolanın etli bölümünü geride bırakmış.” Bu espri kendisinin bile hoşuna gitmemişti.

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (29)'daki koşullu yapıda ‘bunu yapan bir kasapsa’ öncül tümcesi, konuşucunun kasabın işi hiç bilmediği yönünde yorumda bulunmasına zemin hazırlamaktadır. Bağlama bakılarak, kasap olmanın ‘sırt kemiğini alıp pırzolanın etli

bölümünü geride bırakmamış olma' gibi bir bilgiyi içerdiği görüşünden yola çıkarsak, öncül tümceyle sonuç tümce arasındaki ilişkinin yorumlamaya dayandığı sonucuna varılabilir.

Bütüncemizde Türkçe koşullu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre 'karşılaştırma işlevi'nin de bulunduğu saptanmıştır. Şimdi bu işlevin Türkçede ne türden koşullu yapılarla gerçekleştirildiğini tartışalım.

5.2.1.2.3. Türkçe Koşullu Yapılarda Karşılaştırma İşlevi

Türkçe polisiye romanlarda kullanılan koşullu yapıların oluşturduğu bütüncemizden elde edilen veriler, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların % 8.8'lik bir oranla karşılaştırma işlevi üstlendiğini göstermektedir. Şimdi bu işlevin hangi metinde hangi koşullu yapılarla temsil edildiğini ayrı bir çizelge üzerinde yineleyelim:

Çizelge 14. Karşılaştırma İşlevi Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Metinlere Göre Dağılımı

Metinler	Metin I	Metin II	Metin III	Metin IV	Metin V	Metin VI	Metin VII	Metin VIII	TOPLAM
Karşılaştırma İşlevi									
Ödünleyici-Ö Koşullu Yapılar	61	8	11	12	30	9	45	12	188
Benzerlik Bildiren Koşullu Yapılar	-	-	1	2	1	2	10	5	21
Derecelendirme Koşullu Yapılar	3	2	3	-	-	1	2	3	14
Karşıtsal Koşullu Yapılar	2	-	1	1	-	-	4	1	9
TOPLAM	66	10	16	15	31	12	61	21	232

Çizelge 14'te sergilendiği gibi, öncül tümce ile sonuç tümcesinin karşılaştırılmasıyla Türkçe koşullu yapıların üstlendiği 'karşılaştırma işlevi', 188 adetle en sık 'ödünleyici-Ö koşullu yapıları'yla sağlanmaktadır:

Örnek (30) a. Fransa'daki o soğuk otel odasında gözümü açtığım sabahlardan sonra evimde uyanmanın keyfini çıkarıyordum. **Bir tartışma olsa bile,**

sevdiklerimin sesini duymak güzeldi. Uzamıp komodinin üstündeki saatime baktım; yedi buçuğa geliyordu.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

- b. Kenan'dan bahsediyordum; arkadaşım son derece zeki bir çocuktü, **derslere fazla zaman ayırmasa da sınıfını hep başarıyla geçirdi.** Hukuk Fakültesi'ne girmesi hiç de zor olmamıştı. Ama stajını yaptıktan, avukat olmaya hak kazandıktan sonra benim gibi o da mesleğini yapmadı.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (30a)'da [-olumlu] anlambilimsel içeriği olan 'tartış-' eylemiyle, sonuç tümcesindeki '(sevdiklerinin sesini) duy-' eylemi birbirleriyle ödünleyici bir ilişki içerisindedir; çünkü 'sevdiklerimin sesini duymak güzeldi' sonuç tümcesi, olumlu çağrışımı olmayan öncül tümceden sonra duymayı beklediğinin tam tersini ifade etmektedir. Benzer olarak (30b)'de de, öncül tümcedeki 'derslere fazla zaman ayırmama' bilgisi ile anatümcedeki 'sınıfı hep başarıyla geçme' bilgisi yine ödünleyici bir ilişki içerisindedir; çünkü bu iki tümce içerisindeki bilgi, işleminde karşısalsal anlam taşımaktadır. Bu bağlamda da, öncül tümceyle sonuç tümcesi arasında kurulan ilişkinin karşılaştırma işleviyle açıklanabileceği savunulabilmektedir.

Bu tür koşullu yapılardan sonra iki tümcenin konumlarına göre koşullu yapıların üstlendikleri karşılaştırma işlevi, 'benzerlik bildiren-Ö koşullu yapılar'la sağlanmakta, bu yapılar da bütüncemizde ~%0.8 oranında kullanılmaktadır:

- Örnek (31) a. Eric'ten işime yarayacak bir tek isim dahi alamamıştım. İçimize sızmayı başarmışlardı. Ama bu imkânsızdı. Başkanımızın böyle bir şey yapması mümkün değildi. Gökalp deseniz, **kendimden ne kadar eminsem ondan da o kadar emindim.** Levent, Mirza ya da Hülya... Muhtemelen bu üçünden biri olmalıydı.

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

- b. "Yahu senin Karaoğlan ne demiş öyle?", diye sordu.

Batur Alp bozuk, "Ne demiş? Üstelik Ecevit nereden 'benim Karaoğlan' oluyor?"

"Sen solcusun, o solcu. Senin olmayacak da kimin olacak?" Erdoğan dayanamadı: "**Ecevit'e solcu denirse, pekala bana da komünist**

denir.” Harun, atılan golün hırsı hala damarlarında, “Liboş! Şimdi de aklı sıra siyasi demeç verecek! Siyaset yapma da, bak dinle,” dedi.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (31a)’da iki katılımcı arasında ‘emin olma’ açısından benzerlik kurulan tipik bir koşullu yapı bulunmaktadır. Benzer olarak (31b)’de de, ‘Ecevit’in solcu olma olasılığı ile Erdoğan adlı kişinin komünist olma olasılığı arasında benzerlik/koşutluk ilişkisi kurulmaktadır. Bu bağlamda, yukarıdaki her iki koşullu yapının karşılaştırma işlevini yerine getirdiği ileri sürülebilir.

Karşılaştırma işlevini temsil eden diğer koşul türleri ise, ‘derecelendirme koşullu yapıları’ ile ‘karşıtsal koşullu yapılar’dır. Şimdi bu türden koşullu yapıları örneklendirelim:

Örnek (32) a. Tefo küfrediyordu. Ben de telefonda kankama ‘Vah vah, tüh tüh,’ diyor, küfürlerine benimkileri ekliyor ama içimden, ‘Hay Allah senden razı olsun terörizm,’ diyordum. Tabii, terörizme şükredilmez; **hayvansam insaf, o derece hayvan değilim ya**, bu sefer kimsenin değilse bile, hoş değil tabii böyle söylemek, benim işime yaramıştı:

(Katilin Meselesi, 2007)

b. “...Ya ikisini de o öldürdü, ya da en azından birisini öldürdü. Zaten evde bazı izler olay sırasında evde üçüncü bir kişinin olabileceğini işaret ediyor. Ancak, yaşanan vahşet olayın tümüne bakınca oldukça amatörce bir görüntü veriyor. **Bir kere Hayri’nin aldığı darbe profesyonel işi olsa dahi bir sürü eylem acemi işi.** Hayri’nin ölümü bile hem profesyonel işi, hem de acemi birinin elinden çıkışa benziyor.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (32a)’da konuşucu ‘hayvanlık’ın derecesinine yönelik bir belirleme yapmaktadır. Buna göre, öncül tümcedeki ‘hayvansam’ bilgisi, sonuç tümcesinde derecelendirilmekte ve okuyucuyu ‘o kadar da hayvan değilim’ yorumlamasına yönlendirmektedir. Bunun yanı sıra, öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre üstlendikleri karşılaştırma işlevinin ~% 0.34 oranında ‘karşıtsal koşullu yapılar’la temsil edildiği yapıları örneklendiren (32b)’de ise, ‘Hayri’ AÖ’ye uygulanan şiddetin niteliği karşılaştırılmakta, öncül tümcede ‘profesyonelce’ olarak

tanımlanan bu şiddete karşıt olarak, sonuç tümcesinde ‘acemice’ olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle, buradaki koşullu yapının karşılaştırma işlevini karşıtsal/ayrımsal iki nitelik arasında kurduğu ilişkiyle gerçekleştirdiği söylenebilir.

Görüldüğü gibi, Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre üstlendikleri karşılaştırma işlevi sırasıyla, ‘ödünleyici-Ö koşullu yapılar’, ‘benzerlik bildiren koşullu yapılar’, ‘derecelendirme koşullu yapıları’ ve ‘karşıtsal koşullu yapılar’la gerçekleştirilmektedir. Türkçe koşullu yapılar ‘söz uzatım işlevi’ de sergileyebilmektedirler.

5.2.1.2.4. Türkçe Koşullu Yapılarda Söz Uzatım İşlevi

Sonuç tümcesinin öncül tümcenin yinelemesi olduğu koşullu yapılar (Declerck ve Reed, 2001: 359) olarak tanımlanan ‘söz uzatım koşullu yapıları’, bütüncemizde çok yer kaplamamaktadır. Bu türden koşullu yapılar bütüncemizde 10 adettir:

Örnek (33) a. Suratı asılmıştı, öfkelendiği bile söylenebilirdi. "Bırak abi, ben yürürüm."

Ama kolumdan çıkar çıkmaz sallanmaya başladı.

"Düşeceksin."

"Bırak ya, **düşeceksem düşerim.**"

Sakındığın göze çöp batar derler ya. Tartıştığımızı sanan meraklılar başımıza toplanmaya başlamıştı. İşte şimdi, tam rezil olacaktık.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b.git şu Kadir’i gör, belki sana bir şeyler söyler.”

“Aaa, mankafa falan mı oldun sen oğlum? Anlamıyo musun, dün akşam konuştum ben onla, daha ne anlatacak ki ayol. Suçsuz o. Sadece karı satmaktan ve beş para etmez bir serseri olmaktan hüküm **giyirse giyer.**”

“Eh, ne diyim Melek teyze,” dedi Cevahir bıkkın bir tavırla. “İnşAllah senin dediğin gibi çıkmaz da şu cinayetler biter.

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

Örnek (33a)’da ‘düşerim’ sonuç tümcesi, ‘düşeceksem’ öncül tümcesinin yinelemesi niteliğindedir. Benzer olarak (33b)’de de ‘giyer’ sonuç tümcesi, ‘giyirse’ *eğer*-tümcesinin bir yinelemesidir. Bu Türkçe koşullu yapıların temel işlevi,

konuşucuların ‘kaçınılmaz’ gerçek olarak sunduğu ‘düş-’ ve ‘giy-’ eylemlerini kabul ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla sonuç tümcesinden önce tümce başı konumda olan öncül tümceler, sonuç tümceleriyle söz uzatım ilişkisi içine girmektedir. Son olarak, Declerck ve Reed’in (2001) belirlemiş oldukları işlevler arasında tümüyle durum-belirleme işlevini temsil eden ‘sonuç tümcesinin doğru olduğu durumları belirleyen koşullu yapılar’ ile birlikte bütüncemizde en az sıklıkla kullanılan koşullu yapılar ‘yapay-sezdirim işlevi’nin bulunduğu koşullu yapılardır. Şimdi bu türden yapıları inceleyelim.

5.2.1.2.5. Türkçe Koşullu Yapılarda Yapay-Sezdirim İşlevi

Türkçede özel bir iletişimsel amacı gerçekleştirmek için tersinlemeli olarak kullanılan bu tür koşullu yapıların sayısı Çizelge 10’da da sergilendiği gibi, sadece Metin I ve VIII’de 2 adet olmak üzere toplamda 4 adet olarak belirlenmiştir; ancak en tipik olanı aşağıdaki örnektir:

Örnek (34) Teknolojik boyutta bakıldığında, katilin -eğer çift kişilikli değilse- orada yaşayan adam olması imkânsız sayılabılırdi. Diğer zaman zaman ileri teknoloji ürünleri kullanırken, o mekânın sahibi yaşamını sadece çöpten ve hurdalıktan topladıkları üstüne kurmuştu. Üstelik birisi yaptığı şeyler için bolca para harcarken, öteki biriktirdiği dolarlardan oluşma mütevazı bir servete sahipti. **Ortada bir makyaj dahisi yoksa eşkalleri de uyuşmuyordu.** Öyleyse adam neden orada ve o şekilde, yani kültürel altyapısına, bilgisine, görgüsüne rağmen bir dehlizde saklanarak yaşıyordu?

Neden asıl kimliğini kalın bir karakter makyajıyla gizliyordu?

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (34)’teki koşullu yapıda, ‘elbette ortada bir makyaj dahisi yok’ çıkarımı yapılabilmektedir. Zaten verilen bağlamın ilk sözcesinde de ‘eğer çift kişilikli değilse’ koşul yapısı, sözü edilen iki adamın aynı olmadıkları çıkarımını güçlendirilmekte, böylelikle bu koşullu yapının bir makyaj dahisinin bulunmadığı bilgisi, bu koşullu yapıyla birlikte anlamlandırılmış olmaktadır.

Özetle, öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların işlevleri sırasıyla, yorumlama, söz söyleme, karşılaştırma, söz uzatma ve yapay-sezdirim işlevi olarak belirlenmiştir. Bu işlevlerin belirlenmesi, çalışmamızın üçüncü sorusunun yanıtı içine alan Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin bu belirlemelerde nasıl bir dağılım sergilendiğinin ve dil kullanıcısının tercihlerinin ortaya konmasında önemli rol oynamaktadır. Ne var ki belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların bu işlevlerinin tümü belirtili diziliş sergileyen koşullu yapılarda gözlenmemektedir. Bu nedenle şimdi belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevlerini tartışalım.

5.2.2. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevleri

Çalışmamızın 5.1. bölümünde de sözünü ettiğimiz gibi Türkçe koşullu yapılar büyük oranda ‘öncül tümce + sonuç tümcesi’ dizilişi sergilemektedir. Ancak bütüncemizde ~%1.8’lik oranda da öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı, yani belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılar bulunmaktadır. Alanyazında ölçünlü dizilişin konuşucu tarafından ihlal edilmesinin nedensiz olmadığı, bu seçimin de belli bazı işlevleri yerine getirmek için yapıldığı düşünülmektedir (Comrie, 1981; Erguvanlı, 1984; Lambrecht, 1994; Tallerman, 1998; Halliday, 2004; ve diğ.). Bu nedenle belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre işlevlerinin saptanmasının, söz konusu yapıların söylem işlevlerinin belirlenmesi aşamasında rol oynayacağı düşünülmüş, böylelikle çalışmamızın ikinci ayağı oluşturan ‘öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre iki tümce arasında kurulan ilişki nedir?’ sorusunu yanıtlamak için aşağıdaki belirlemeler yapılmıştır. Şimdi öncelikle bütüncemizde sonuç tümcesinin öncül tümceden önce kodlandığı Türkçede retorik koşullu yapılar başlığı altında incelenen işlevlerin dağılımı (~%1.27), durum-belirleyen koşullu yapılar başlığı altında incelenen işlevlerin dağılımından (~%0.54) daha fazla görüldüğünden, söz konusu işlevleri yine çizelgeler üzerinde göstererek en sık kodlanandan başlayarak sırasıyla tartışalım.

Çizelge 15. Declerck ve Reed (2001) Çerçevesinde ‘Anatümce + Öncül Tümce’ Dizilişine Göre Türkçede Retorik Koşullu Yapıların İşlevleri

SONUÇ TÜMCESİ + ÖNCÜL TÜMCE DİZİLİŞİNE GÖRE TÜRKÇEDE RETORİK KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ	Toplam (33)	Toplam Koşul Sayısına Oram (~%1.27)
Yorumlama İşlevi	30	%1.15
Kaçınma-Ö Koşullu Yapıları	15	%0.57
Doğruluk-Değerlendirici-Ö Koşullu Yapıları	6	%0.23
Konuşma Koşulu-Tanımlayıcı-Ö Koşullu Yapıları	5	%0.19
Yumuşatıcı-Ö Koşullu Yapıları	1	%0.03
Güçlendirici-Ö Koşullu Yapıları	1	%0.03
İçerik-Değerlendirici-Ö Koşullu Yapıları	1	%0.03
Önvarsayım-Değerlendirici-Ö Koşullu Yapıları	1	%0.03
Söz Söyleme İşlevi	3	% 0.11
Uygunluk Koşullu Yapıları	3	%0.11

Çizelge 15’te öncül tümceden önce sonuç tümcesinin kodlandığı Türkçede retorik koşullu yapıların iki tümcenin konumlarına göre işlevlerinin bütüncedeki dağılımı sergilenmiştir. Buna göre, belirtili diziliş sergileyen bu tür koşullu yapılar % 1.15 oranında en sık yorumlama işlevi üstlenmektedir. Şimdi bu işlevi temsil eden koşullu yapı örneklerini sırasıyla örneklendirelim:

‘Anatümce + öncül tümce’ dizilişi sergileyen Türkçede retorik koşullu yapılar yorumlama işlevini 15 adetle ve ~%0.57 oranıyla ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’yla gerçekleştirmektedir. Aşağıdaki örnek, bütüncemizdeki 2007 yayım tarihli ‘Tilki tilki saat kaç?’ adlı eserden alınmıştır. Bir dedektifle gayri resmi olarak sorgulanan bir kişi arasında geçen karşılıklı konuşmada yer alan koşullu yapıda, sonuç tümcesi öncül tümceden önce kodlanmıştır:

Örnek (35) a. —Bana biraz çalışmalarınız hakkında bilgi verir misiniz? ... Vakfın sistemi nasıl çalışıyor, ...gibi soruların cevaplarını bekliyorum.
—Oturup bir şeyler içelim mi bir yandan? Ne arzu edersiniz efendim?.....
—İhsan Bey, **vakit kazanalım isterseniz**. Gerçi ben sizinle birlikte bütün vakfı gezeceğim de, bizim çocuklar binada arama yapmak üzere görevlendirildiler. Buyrun, arama iznimiz de burada.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

b. —Seni, ifade vermek için merkeze götüreceğim. İfadende neler söylemen gerektiğini birazdan anlatırım. Sonra dinlenirsin azıcık.

Yolun sonuna gelmişim işte. ... Barda hesapları toparlayan çocuğa baktı, sonra bana döndü.

—**Şimdi birer kahve söyleyelim istersen**, ben de epeyce içki içtim bu akşam. Sözüm ona, altı hafta önce içkiyi bırakmışım. Sayende yine başlamış oldum.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (35a)'da 'İhsan Bey, vakit kazanalım isterseniz' koşullu yapısı bulunmaktadır. Bu koşullu yapıda 'isterseniz' koşul tümcesi, 'vakit kazanalım' anatümcesinden sonra kodlanmıştır. Benzer olarak (35b)'de de 'istersen' öncül tümcesi, 'şimdi birer kahve söyleyelim' sonuç tümcesinden sonra yer almaktadır. Türkçe koşullu yapılarda belirtili durum sergileyen bu dizilişte 'isterseniz' öncül tümcesi, çalışmamızın ikinci bölümünde de sözünü ettiğimiz gibi, sonuç tümcesinde sözü edilen durum gerçekleştirilmesi yönünde dinleyiciyi uyarmak için kullanıldığından tipik bir 'yapay kaçınma-Ö koşullu yapısı'nı temsil etmektedir; çünkü örneğin (35a)'da dedektif, İhsan Bey'in vakit kazanmayı isteyip istemediğini sorgulamayı değil, 'ben vakit kazanmak istiyorum, biraz hızlı hareket et/edelim' bilgisini iletmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamdaki koşullu yapı 'İhsan Bey, isterseniz vakit kazanalım' biçiminde oluşturulsaydı, dedektifin 'çabuk olalım/hızlı davran' sezdirimini bu denli kesin bir sonlandırmayla vermeyeceği savunulabilir; çünkü 'isterseniz' öncülünün sonda kullanılmış olması, dinleyiciye 'bunun üzerine artık söylenecek bir şey yoktur' sezdirimini vermektedir. Bu açıldığından bakıldığında, öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlanmış olması, [+otorite] ve [+sorgulayan] anlambilimsel özelliklere sahip konuşucunun, [-otorite] ve [+sorgulanan] anlambilimsel özelliklere sahip dinleyici üzerindeki etkinliği açıkça vurgulamaktadır. İki tümcenin konumlarına göre Türkçede retorik koşullu yapıların üstlendiği yorumlama işlevi, bütüncemizden elde edilen verilere göre büyük oranda 'doğruluk-değerlendirici-Ö koşullu yapıları'yla da sağlanmaktadır:

Örnek (36) a. Gözleri boynundan memelerine doğru indi; sonra dudaklarına çıktı tekrar. **Travestinin ter kokusu için gıcıklamıştı doğruyu söylemek gerekirse.** Nilgün gözleri yarı aralık bekliyordu.

(Bin Delikli Ev, 2007)

- b. Sofraya oturduk. Caner, müzik olarak bir 'Aretha Franklin' diskini koydu. 'Ain't no way', o muhteşem sesiyle söylediği gibi, **bu kayıttan piyanoyu çalan da hatunun kendisiydi yanılmıyorsa**. Çaresizliği bundan daha güzel anlatan bir şarkı olur muydu hiç?

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (36a) ve (36b)'de de yukarıdaki örnek koşullu yapıya benzer olarak öncül tümce anatumceden sonra kodlanmıştır. Yani, (36a)'da 'doğruyu söylemek gerekirse' *eğer*-tümcesi, 'Travestinin ter kokusu içini gıdıklamıştı' sonuç tümcesinden sonra, (36b)'de ise, 'yanılmıyorsa' öncül tümcesi, 'bu kayıttan piyanoyu çalan da hatunun kendisiydi' sonuç tümcesinden sonra yer almaktadır ve öncül tümcelerde ifade edilen yorumların, sonuç tümcelerinin içeriklerinin doğru olma dereceleri ile bağlantısı söz konusu olduğundan, bu koşullu yapılarda iki tümce arasındaki ilişkinin, Declerck ve Reed'in (2001) sınıflamasındaki 'değerlendirici-Ö koşullu yapıları'nın bir alt türü olan 'doğruluk-değerlendirici-Ö koşulları'yla kurulduğu sonucuna varılabilmektedir.

Bütüncemizde 5 adetle ve ~%0.19'luk bir oranla öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçede retorik koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevi 'konuşma koşulu-tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları'yla da temsil edilmektedir. Şimdi, öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı belirtili dizilişte bu işlevi yerine getiren tipik bir örnek koşullu yapıyı tartışalım:

- Örnek (37) a. "Adam? Ha, eee, bırak beni... Yani, bırak gideyim gibi bir şeyler diyor işte," diye geveledim sorunun bana yöneltildiğini kavrayınca.
"Kime diyor?"
"Sevgilisine."
"Sevgilisi tutuyor muymuş onu?"
"Eee, şey... Ya, lafınızı unutmayın da—**esas bir şey soracağım izin verirseniz.**"
"Buyur ağabey, izin ne demek?"

(Katilin Meselesi, 2007)

- b. Evin reisiyle de akşam olunca karşılaşmıştı. Bu onu kurtaran adamdı. Adı Selim'di. **İhracat işleriyle uğraşıyordu kendi ifadesine bakılırsa.**

Evde bir ay kalmış, tam anlamıyla iyileşmiş, ardından da travestiliği bırakıp barmen olmaya karar vermişti.

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (37a)'da 'konuşma-koşulu tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları'nı temsil eden ve bir 'sıra alma stratejisi' olarak kullanılan 'izin verirseniz' öncül tümcesi, 'esas bir şey soracağım' anatümcesinden sonra kodlanmıştır ve öncül tümce, konuşucunun sonuç önermesini söylediği koşulları tanımlamaktadır. (37b)'de de yine 'kendi ifadesine bakılırsa' öncül tümcesi, konuşucunun sonuç önermesini söylediği koşulları tanımlamaktadır.

Bütüncemizde yorumlama işlevinin, ~%0.03'lük oranlarla 'yumuşatıcı-Ö ve güçlendirici-Ö ve önvarsayım-değerlendirici koşullu yapıları'yla da sağlandığı Türkçede retorik koşullu yapılar bulunmaktadır:

Örnek (38) a. Sanki oğlunun yaşadıklarının tanığıymış gibi Reşat konuşurken Rüstem de başını sallıyordu. "Bu şantaj yapılan kişiden polise söz ettin mi?" diye sordu Kenan. "Yok abi söz etmedim. Polis gerçek katilin peşinde değil ki... Bizi bulmuşlar ya, olayı üzerimize yıkıp, davayı kapatacaklar. Beyaz hikâyesi de bu yüzden... Sizin dayı oğluna da aynısını yapmışlar ya..." **Uyuşturucu dışında Reşat'ın söyledikleri inandırıcı görünüyordu. Tabii oğlan çok iyi rol yapmıyorsa** ki, bu tür adamların değme aktörlere taş çıkartacak kadar iyi yalan söylediklerini çok duymuştum.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. "Buluşmak üzere üç yer tespit etmiştik. Üç yere de bir rakam vermiştik. Her seferinde başka bir yerde buluşuyorduk. **O telefon ettikten sonra en geç yarım saatte orada olmam gerekiyordu. Elim kanda olsa dahi.** Bazen arıyor, mesela "üç" diyor, tam ben oraya ulaşırken tekrar arıyor, bu sefer "iki" diyordu. Buluştuktan sonra beni minübüsle Altındağ'da metruk bir eve götürüyor, orada bıçak kullanmayı öğretiyordu."

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (38a)'da öncül tümcenin sonuç tümcesindeki savunuyu yok ettiği ya da ortadan kaldırdığı savunulan 'yumuşatıcı-Ö koşullu yapısı' bulunmaktadır. Yukarıdaki diğer örneklerde olduğu gibi, (38a) örneğinde yer alan koşullu yapının bileşenleri belirtili bir diziliş sergilemektedirler. Bu belirtili dizilişte sonuç

tümcesinde savunulan Reşat'ın inandırıcı görüldüğü düşüncesinin doğruluğu, öncül tümcedeki Reşat'ın çok iyi rol yapmış olabileceği ihtimali gözünde tutularak, esnekleştirilmiş, diğer bir deyişle yumuşatılmıştır. Bütüncemizde ~%0.03 oranıyla yer alan 'güçlendirici-Ö koşullu yapıları'nı örneklendiren (40b)'de ise 'elim kanda olsa dahi' öncül tümcesi, sonuç tümcesindeki 'en geç yarım saatte orada olmam gerekir' savunusunu güçlendirici bir etkiye sahiptir. Declerck ve Reed'in (2001: 340) de belirttiği gibi, bu örneğe benzer olarak güçlendirici-Öncül koşullu yapılarında öncül tümce genellikle eksiltilidir ve bir dipnot gibi biçimlenebilmektedir. Bunun yanı sıra, 'içerik-değerlendirici-Ö koşullu yapıları' da 1 örnekle bütüncemizde öncül tümcenin sonuç tümcesinden önce kodlandığı yapıları temsil etmektedir.

Örnek (39) Melodia'yı bırakması için Levent'e yalvaracaktım. Dizlerine kapanıp onu bırakmasını, bana ne isterse yapmasını söyleyecektim. Ama yapamadım... **Her zaman başı dik yürüyecektim. Gittiğimiz yer, ölümün acıyla kaplı yolu olsa bile.**

"Biliyor musun Sungur, Melodia'nın ölmesi gerekmiyordu."

(K.S. Asil Kandı Son Efendileri, 2007)

Örnek (39)'da 'gidilen yer'in içeriğinin değerlendirildiği bir 'içerik-değerlendirici-Ö koşullu yapısı' bulunmaktadır. Burada da öncül tümce sonuç tümcesinden sonra kodlanmıştır ve öncül tümce, konuşucunun sonuç tümcesinin *içeriği* hakkındaki yorumunu ifade etmektedir. Şimdi belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların üstlendiği yorumlama işlevinin son temsilcisi olan 'önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları'nı örneklendirelim:

Örnek (40) —Bana çok iğrenç şeyler söyledi. O (Murat) iğrenç biriydi. Gerçekten öyleydi...

—Lütfen Erman. Duygusallığı bir yana bırakıp, bana anlatmalısın. Onun peşindeyiz. **Belki de ablamı bulma ihtimalimiz var.**

Oğlan, ümitsizce omuzlarını silkip gözlerini kaçırdı.

—**Eğer yaşıyorsa tabii...**

—Seni böyle söyleten nedir?

—Yaa, polis bey. O çok kötü bir insandı, bence ablamı öldürmüştür. Hayvanlara eziyet eden, onlara işkence yapıp öldüren ve bunları da on beş yaşında bir çocuğa anlatan adam, her şeyi yapar da ondan...

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (40)'taki koşullu yapı Declerck ve Reed'in (2001: 383) 'sonuç tümcesi olmayan önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları' olarak belirledikleri koşullu yapılarını örneklendirmektedir; çünkü 'eğer yaşıyorsa tabii' öncül tümcesi Erman adlı konuşucu tarafından söylenmektedir ancak bu öncül tümce, doğrudan bağlı olduğu bir sonuç tümcesine değil, araştırmasını yürüten bir dedektifin oluşturduğu tümceye karşılık olarak sesletilmektedir. Yine de bu durum, dedektifin 'belki de ablanı bulma ihtimalimiz var' sözcesindeki (bu bağlamda bu sözceyi sonuç tümcesi olarak alıyoruz) önvarsayımın Erman'ın kodladığı öncül tümce tarafından –sonradan– sorgulandığı gerçeğini değiştirmemektedir. Buna göre, bağlamdan da kolaylıkla çıkarılabileceği gibi, sonuç tümcesindeki olası önvarsayımlar (i) Erman adlı kişinin bir ablası vardır, (ii) Erman adlı kişinin ablası kayıptır, (iii) Erman adlı kişinin ablasının yaşıyor olduğu düşünülmektedir, (iv) Erman adlı kişinin ablasının bulunabilmesi söz konusudur, biçiminde sıralanabilir. Dolayısıyla da Erman'ın kodladığı 'eğer yaşıyorsa tabii' öncül tümcesinin, bu önvarsayımlardan özellikle de (iii) numaralı olanını sorguladığı söylenebilir.

Şimdi belirtili dizilişe göre Türkçede retorik koşullu yapıların üstlendiği söz söyleme işlevini temsil eden 'uygunluk koşullu yapıları'nı örneklendirelim:

Örnek (41) "...En son görünmesinden bu yana bir aydan fazla zaman geçti."

Altan almak yerine, hani 'boş değilim, ona göre' pozlarında hafif gövde göstermek hoşuma gitmişti.

"Hım, bir şey daha var," diye devam ettim, "anladığım, ikinci olaydan sonra Şahap bey, galiba arka arkaya beş sabah nöbet tutmuş..." "Evet. Bir şey göremedi ama."

"Yok, diyeceğim, siz de onunla... ya da başka zaman—"

"**Hayır, hayaleti hiç beklemedim,**" dedi hafif öne doğru dikilerek.

"**Sorduğunuz buysa.**" "Konuyu biliyordunuz ama?"

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (41)'de konuşucunun neden sonuç tümcesini seslettiğini açıklayan tipik bir 'uygunluk koşullu yapısı' örneği bulunmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümündeki (60a)'da verilen '*I'm not a coward if that is what you think.*' '*Ben korkak değilim eğer düşündüğün buysa.*' örneğine eşdeğer görünen bu koşullu yapıda, 'sorduğunuz buysa' öncül tümcesi, 'Hayır, hayaleti hiç beklemedim' sonuç

tümcesinden sonra kodlanmıştır ve sonuç tümcesi öncül tümcede ifade edilen önerme olmadan tek başına kullanıldığında da, koşullu yapının iletmek isteği anlam bütünlüğünün korunmaktadır. Buraya kadar bütüncemizde belirtili dizilişe göre Türkçe retorik koşullu yapıların işlevlerini Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde çözümledik. Şimdi ‘sonuç tümcesi + öncül tümce’ dizilişindeki durum-belirleyen Türkçe koşullu yapıların işlevlerini öncelikle yine bir çizelge üzerinde göstererek aynı çerçevede tartışalım.

Çizelge 16. Declerck ve Reed (2001) Çerçevesinde ‘Anatümce + Öncül Tümce’ Dizilişine Göre Türkçede Durum-Belirleyen Koşullu Yapıların İşlevleri

SONUÇ TÜRMCESİ + ÖNCÜL TÜRMCİ DİZİLİŞİNE GÖRE TÜRKÇEDE DURUM-BELİRLEYEN KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ	Toplam (14)	Toplam Koşul Sayısına Oran (~%0.54)
Gerçekleştirme İşlevi	9	%0.34
Sınırlayıcı Dipnot-Ö Koşullu Yapıları	6	%0.23
Önkoşul-Ö Koşullu Yapıları	2	%0.07
Engelleyici Olmayan-Ö Gerçekleştirme Koşullu Yapıları	1	%0.03
Çıkarımlama İşlevi	3	%0.11
Sonuçta Karşı-Olgusal Eylem Bulunan Koşullu Yapılar	2	%0.07
Ölçünlü Dolaysız Çıkarımsal Koşullu Yapılar	1	%0.03
Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi	2	%0.07
S-Durumunun Hangi Koşullar Altında Gerçekleştiğini Belirleyen Koş. Yap.	2	%0.07

Çizelge 16’da öncül tümceden önce sonuç tümcesinin kodlandığı Türkçede durum-belirleyen koşullu yapıların iki tümcenin konumlarına göre işlevlerinin bütüncedeki dağılımı sergilenmiştir. Buna göre, belirtili diziliş sergileyen bu tür koşullu yapılar %0.34 oranında en sık gerçekleştirme işlevi üstlenmektedir. Şimdi bu işlevi temsil eden koşullu yapı örneklerinden başlayarak, söz konusu işlevleri ve temsil edildikleri koşullu yapıları sırasıyla örneklendirelim:

Bütüncemizde öncül tümceden önce sonuç tümcesinin kodlandığı Türkçede durum-belirleyen koşullu yapıların iki tümcenin konumlarına göre üstlendiği gerçekleştirme işlevi, ~%0.23’lük oranla en çok ‘sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıları’yla temsil edilmektedir:

Örnek (42) "Ne diyorsun bu işe?" diye sordu. "Şantaj meselesine mi?" "Evet, bu hiç aklımıza gelmezdi."

"Bütün ihtimalleri yeniden değerlendirmemiz gerek. Tabii Reşat yalan söylemiyorsa..." "Doğru" dedi dalgın bir tavırla. ..."Reşat yalan söylemiyorsa..."

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (42)'de 'tabii yalan söylemiyorsa' öncül tümcesi, bir dipnot olarak yer almakta ve konuşucunun bütün ihtimallerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği görüşünün doğruluğunu ve uygulanabilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle burada 'sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapısı'nın öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkiyi temsil ettiği söylenebilir. Şimdi bütüncemizden elde edilen verilere göre incelediğimiz metinlerde ~%0.07 oranında belirtili diziliş sergileyen ve gerçekleştirme işlevinin temsil edildiği 'önkoşul-Ö koşullu yapıları'nı değerlendirelim:

Örnek (43) Adam biraz daha eğildi. "Serap'a gelmediniz mi siz?" diye sordu şüpheyle. "Serap ablaya geldik bea!" diye bağırıverdi Oğul kurulmuş gibi.muzaffer bakışlarla geriye kaykıldı hemen yönetici. "Eee, noolcak şimdi kardeşim?" dedi Melek teyze. "Serap'a geldik, çıkabilir miyiz yüksek müsaadenizle?" **"Tabi ki çıkabilirsiniz ama gerekli ücreti öderseniz,"** dedi yönetici traşlı yüzü ve çizgili pijamalarına pek de yakışan yüzüz gülümsemesiyle."

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

Örnek (45)'te 'tabii ki çıkabilirsiniz' sonuç tümcesi, 'ama gerekli ücreti öderseniz' öncül tümcesinden önce kodlanmıştır. Bu koşullunun yer aldığı bağlam içerisinde, yukarıya çıkmanın ancak ve ancak ücreti ödemekle mümkün olduğu bilgisi bulunmakta, bu nedenle burada öncül tümceyle sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin 'öncül tümcenin sözdizimsel olarak sonuç tümcesine tamamen entegre olması ve öncül tümcenin sonuç tümcesinin gerçekleşebilmesi için bir önkoşul sunması nedeniyle 'önkoşul-Ö koşullu yapı'nda görülen türden ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan (32c) örneğindeki *'This section is optional and only operates if the appropriate Premium is paid.'* - *'Bu bölüm seçimlidir/seçmelidir ve sadece uygun prim ödenirse işlemektedir.'* örnek yapısıyla eşdeğer görünen (43) örneğinde de tıpkı İngilizce benzerinde olduğu gibi,

öncül tümce, sonuçtaki durumun gerçekleşmesi için bir önkoşul sunmakta ve sonuç tümcesinden sonra kodlanmaktadır. Bütüncemizde öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı Türkçe koşullu yapıların üstlendiği gerçekleştirme işlevi ~%0.03 oranıyla ‘engelleyici olmayan gerçekleştirme-Ö koşullu yapıları’yla da sağlanmaktadır. Şimdi belirtili diziliş sergileyen bu koşullu yapıyı tartışalım:

Örnek (44) Racon böyle idi. “Dağıtım Şef”i ile ters düşemezsin! **Düşersen sen gidersen, o kalır! Şef baştan aşağı haksız olsa, herkes bu haksızlığı kabullense bile!** Bundan dolayı ekip Tahir Karabekir’e itaat etmeyi ilk ödevi olarak öğreniyordu.”

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (44)’te ‘Şef baştan aşağı haksız olsa, herkes bu haksızlığı kabullense bile’ *eğer*-tümcesi, ‘(düşersen) sen gidersen, o kalır’ sonuç tümcesinden sonra kodlanmıştır. Sonuç tümcesinden bağımsızmış gibi biçimlenen öncül tümcenin gerçekleşmesi (örn. haksızlığı kabullenmek) , S-durumunun (senin gidecek onun kalacak olması) gerçekleşmesini engellememekte, bu nedenle bu türden koşullu yapılar, ‘engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşulları’ olarak çözümlenmektedir. Şimdi ‘anatümce + öncül tümce’ dizilişi gösteren Türkçe koşullu yapılarda çıkarımlama işlevini tartışalım:

Örnek (45) Leonardo’nun, görünüşü, tavırları, kısacası her şeyiyle bir Türk’ü andırdığını, yaralı yatarken daha iyi gözlemleyebilmişim....Aslında işin özü, Leonardo’nun dedesinin babasının Türk olmasıydı. Zamanında, Türkiye’de başı mafyayla derde giren büyükbabası, İtalya’ya kaçmış.Gözü pek ve uyanık olduğu için hızla basamakları tırmanmış ve İtalya’ya yerleşmiş. Sonrası malum, karanlık işler ve bolca para. **İşte Leonardo da büyükbabasının kurduğu bu küçük devleti, koca bir imparatorluğa dönüştürmek üzereydi; karşısına ben çıkmasaydım.** Leonardo ile ilk tanıştığımız sıralarda, bana ve Türkiye’ye olan ilgisine bir anlam verememişim.

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (45)’te ‘İşte Leonardo da büyükbabasının kurduğu bu küçük devleti, koca bir imparatorluğa dönüştürmek üzereydi’ sonuç tümcesi, ‘şayet karşısına ben çıkmasaydım’ öncül tümcesinden önce kodlanmıştır. Çıkarımlama işlevinin ‘sonuç

tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan dolaylı çıkarımsal koşullu yapılar'la sağlandığı bu koşullu yapının sonuç tümcesinde karşı-olgusal olan 'dönüştürmek üzereydi' eylemi, öncül tümcenin de karşı-olgusal olarak algılanmasını tetiklemektedir. Çıkarımlama işlevi, belirtili diziliş gösteren Türkçe koşullu yapılarda ~%0.03 oranında 'ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar'la da sağlanabilmektedir:

Örnek (46)Caner, telefon edip araba işini bildirdiğinde, bunun neden daha önce hiç aklımıza gelmemiş olduğunu anlayamadığımı söyledim. Ona, bizim vereceğimiz bilgiler de olduğundan, doğrudan tele-konferans sistemine geçmesini istedim.

—Murat, arabasını barın orada mı bırakmıştır diyorsun, Caner?

—Evet şefim. Sabahtan bu saate kadar almadıysa eğer. Joy Bar'ın oradaki otoparka hemen birini gönderip, arabayı bulduralım. Siyah, iki kapılı bir BMW Z3, spor bir araç, plâkası bilinmiyor.

—Hemen birini yolluyorum. Gece onu da alıp, evine dönmüş olamaz mı?

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (46)'daki koşullu yapı belirtisiz bir tümce dizilişi sergilediğinde anlamsal olarak 'eğer sabahtan bu saate kadar almadıysa, arabasını barın orada bırakmıştır' biçiminde değerlendirebilmekte, bu açıdan bakıldığında da sözü edilen koşullu yapı 'ölçünlü dolaysız çıkarımsal' bir görünüm sunmaktadır; çünkü sonuç tümcesinin doğruluğu öncül tümceye göre belirlenmektedir.

Durum-belirleyen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre üstlendikleri son işlev tümüyle durum-belirleme işlevidir ve bu da 'S-durumunun hangi koşul altında gerçekleştiği belirleyen koşullu yapılar'la temsil edilmektedir. Şimdi 'anatümce + öncül tümce' dizilişindeki bu türden yapıları tartışalım:

Örnek (47) ...Taksici arkasına dönerek sordu; "Nerden abi? Hacı Osman mı, sahil mi?"

Doğru cevap polis olmayan yoldan gitmeleriydi. Gülümsedi, "Kalabalık olmayan yerden gidersen iyi olur. Anlarsın ya yaptık bir çapkınlık. Yakalanırsam, yarın boy boy gazetelerde çıkarım. Bir gecelik çapkınlık yüzünden başımız derde girmesin sonra. Sen delikanlı birine benziyorsun.

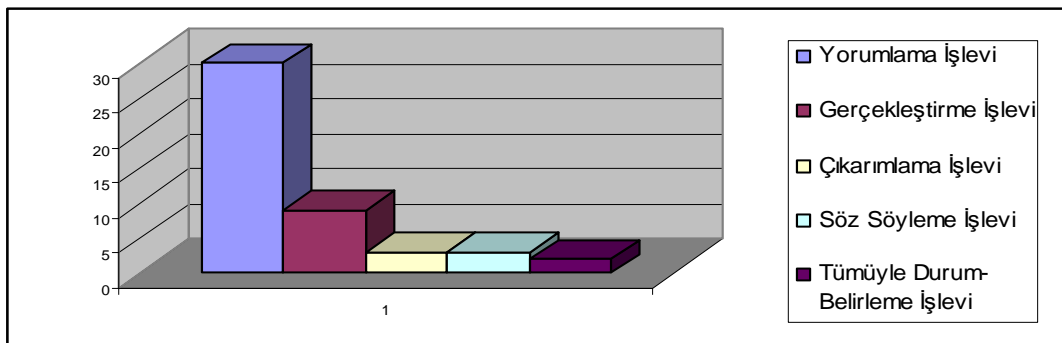
Bunun için sana helalinden bir yüzlük veririm”. Böyle dedikten sonra cebinden çıkardığı bir yüz dolarlığı şoförün burnuna tuttu. “Tabii soru sormazsan bir yüzlük daha” diye ekledi. Şoförün keyfine diyecek yoktu; “**Abi sen emret, hepsini çıktıkları yere sokarım icap ederse**” dedi. Bıçkın bir delikanlı olduğu her halinden belliydi.

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (47)’de, ‘icap ederse’ öncül tümcesi ‘hepsini çıktıkları yere sokarım’ sonuç tümcesindeki ‘hepsinin çıktıkları yere sokulacak olması’ durumunun hangi koşul altında gerçekleşeceğini belirlediği düşünülmekte, bu nedenle de ‘tümüyle durum-belirleyen-Ö koşullu yapısı’ olarak çözümlenebilmektedir. Aslında gerçekleştirme-tetikleyicisi koşullu yapısı çağrışımı da olan bu koşullu yapıda ‘anatümce + eğer-tümcesi’ dizilişi vardır; yani ‘icap ederse’ öncülü ‘hepsini çıktıkları yere sokarım’ sonuç tümcesinden sonra kodlanmıştır.

Görüldüğü gibi, belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılar, belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılardan rakamsal olarak oldukça azdır ve üstlendikleri işlevler, dolayısıyla da temsil edildikleri koşullu yapılar da buna bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ayrıca ‘Türkçede retorik koşullu yapılar’ın bileşenlerinin belirtili konumlarına göre üstlendiği işlevler ve Türkçede durum-belirleyen koşullu yapılar’ın bileşenlerinin belirtili konumlarına göre üstlendiği işlevlerden fazladır. Ancak genel olarak çalışmamızın önceki bölümlerindeki gibi genellemeye gidersek, belirtili diziliş gösteren Türkçe koşullu yapıların işlevleri aşağıdaki grafikte şöyle gösterebilir:

Grafik 5. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevlerinin Bütüncedeki Dağılımı

Grafik 5’te de görüldüğü gibi, belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların işlevleri arasında en sık rastlanılan işlevler sırasıyla; yorumlama, gerçekleştirme, çıkarımlama ve söz söyleme, tümüyle durum-belirleme işlevleridir. Bu bulgunun belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların işlevleri çerçevesinde karşılaştırılması aşamasına geçmeden önce, bütüncemizde iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin Declerck ve Reed’in ‘*Durum-Belirleyen-Ö Koşullu Yapı Tipolojisi*’ ve ‘*Retorik Koşullu Yapılar Modeli*’yle belirlenemediği Türkçe koşullu yapılar ile karşılaştığı, bu koşullu yapıların çalışmamızda ‘*Diğer Türkçe Koşullu Yapılar*’ başlığı altında incelendiği belirtilmelidir. Şimdi bu türden koşullu yapılardan kısaca söz edelim.

Çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan Declerck ve Reed’in (2001) koşullu yapı sınıflaması, iki tümcenin konumlarına göre Türkçedeki koşullu yapıların işlevlerinin saptanmasında bize oldukça geniş bir yelpaze sunmuştur. Ancak Türkçede bu araştırmacıların sınıflamalarına katmadıkları iki tür işleve daha rastlanmıştır. Her ne kadar araştırma sorularımız ve çalışmamızın hedefi içerisinde olmasa da, karşılaşılan bu bulgu göz ardı edilemez; çünkü bu türden koşullu yapılar bütüncemizde ~%0.61 oranında yer almakta ve bu oran yukarıda incelediğimiz bazı koşullu yapıların gösterdiği orandan yüksek görünmektedir. Şimdi öncelikle bu tür koşullu yapıların metinlere göre dağılımını bir çizelge üzerinde gösterelim:

Çizelge 17. DİĞER Türkçe Koşullu Yapıların Metinlerdeki Dağılımı

Metinler Diğer İşlevler	Beyoğlu Rapsodisi	Kör Fahişe Bıçağı	Katilin Meselesi	Tilki Tilki Saat Kaç?	Bin Delikli Ev	K.S. Asil Kann Son E.	Hisarüstü Cinayetleri	Gereği Düşünüldü	T
‘ya...-sA’	9	2	2	8	6	5	17	4	53
Karşıözdeş-Ö K.Y.	6	1	1	2	-	-	1	1	12
Alternatif-Ö K.Y.	1	-	-	-	1	-	1	1	4
(T)OPLAM	16	3	3	10	7	5	19	6	69

Çizelge 17’de Declerck ve Reed’in (2001) yapmış oldukları işlevsel koşullu yapılar sınıflamasına dahil olmayan (sadece İngilizcede *what if* kalıbına eşdeğer görünen ‘ya....-sA’ koşullu yapılarının durum-belirleyen-Ö koşullu yapılarından *sayılabileceklerini* belirtmişlerdir) Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin

bütüncemizdeki metinlere göre dağılımı sergilenmektedir. Şimdi tüm bu koşullu yapıları birer örnekle açıklayalım.

Örnek (48) a. “Libya’da çok mutlu idim. Kimse geçmişimi bilmiyordu. Fazla ağır yük taşıyamıyordum ama beni idare ediyorlardı. Zaten sonunda mutfağa aldılar. Ancak yine de içimden bir korkuyu atamıyordum. **Ya bir gün birisi geçmişimi deşerse? Ya eski kimliğim, lakaplarım tekrar ortaya çıkarsa? Ya yine insanlar bana ‘Karı Kamil’ diye sataşırsa?..**”

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

b. ... Dünder bu sayede Alat’a sahip çıkmış, böylece çantasındakilere bile gerek kalmamıştı. Birden aklına harika bir fikir geldi. Hiç olmazsa herifle odaya geçebilir sonra da enjektörü kullanabilirdi. Madem ilaç kalp krizi gibi bir durum yaratıyordu... Herif bayılınca da alıp hastaneye götürürken işi bitirebilirdi. **Ama ya kendisini götürmezlerse?**

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (48a-b)’de tipik bir *eğer*-tümcesi görünümünde olan ‘ya...-sA koşullu yapıları’ yer almaktadır. Ancak bu tür koşullu yapılar her ne kadar öncül tümcelerin kodladığı koşul anlamıyla aynı anlamı kodlasalar da, farklı çağrışımları bulunmaktadır. Örneğin *Collins Cobuild Dictionary*, bu türden yapıları daha çok ‘olası durum ya da durumları göz önünde bulundurarak, bu durum ya da durumların sonucunu ve etkisini tayin etmeye çalışma’ ifadelerinde kodlanan yapılar olarak ele almaktadırlar (Declerck ve Reed, 2001: 27). (48a)’da ‘Ya bir gün birisi geçmişimi deşerse? Ya eski kimliğim, lakaplarım tekrar ortaya çıkarsa? Ya yine insanlar bana ‘Karı Kamil’ diye sataşırsa?’ koşullu yapılarında, ‘birinin bir gün geçmişimi deşmesinin, eski kimliğimin ve lakaplarımın ortaya çıkmasının insanların bana yine ‘Karı Kamil’ diye sataşmasının sonucu ve etkisi ne olur?’ çağrışımı bulunmaktadır. Zaten bağlamın devamında ‘neyse ben bu korkularla yaşarken...’ ifadesi, bu çağrışımın doğruluğunu netleştirmektedir. Benzer olarak (48b)’de de konuşucunun ‘kendisini götürmemesinin sonucu ve etkisi ne olur?’ endişesi yer almakta, bu endişeyi eksilteli öncül tümcesi olan ‘ya...-sA koşullu yapıları’ ile aktarmaktadır. ‘Şimdi ‘karşıözdeş-Ö ve alternatif-Ö koşullu yapıları’ nı örneklendirelim:

Örnek (49) a. “... Beni dinle, bu cinayetler durmayacak daha.”

“Kadir’i izletiyorum Melek teyze, merak etme sen, rahat uyu.”

“Eh ben seni dinledim. Sen de bana kulak ver...Kusura bakma ama,
ben senin yerinde olsam o kadar rahat uyumazdım bu gece.

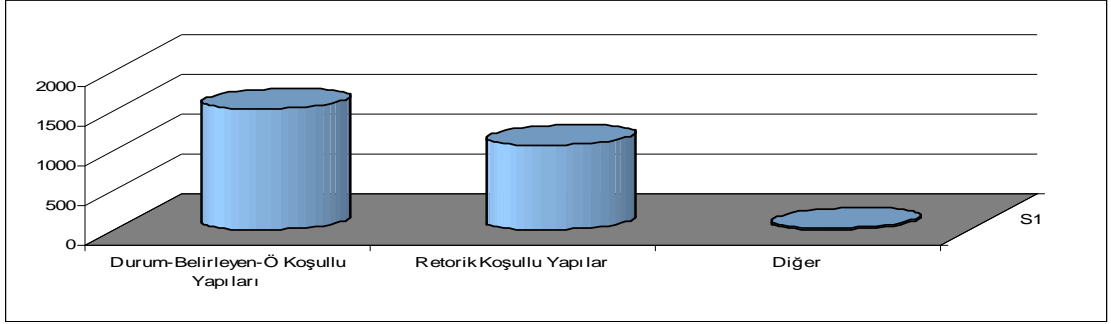
(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

- b. Yalnız ve biçare insanlar birbirlerine iyilik yapmayı değil, sadece ve sadece kendilerini düşünürler, onlar her türlü ortama yabancı kalmanın varlıklarını idame ettirmenin yegane şartı olduğunu çok iyi bilirler. Başkasını düşündüğün an düşersin. **Ev çocuğu da olsan, sokak çocuğu da olsan, var olma mücadelesi gerekli olduğunda iyilik biter.** Hayatın kendi koşusu içinde iyiliğe yer yoktur.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (49a)’da öncül tümcenin birbiriyle uyumsuz iki varlığı tanımladığı bir ‘karşıözdeş-Ö koşullu yapısı’ bulunmaktadır. Declerck ve Reed’in (2001) durum-belirleyen ve retorik koşullu yapılar sınıflamalarına dahil etmedikleri bu tür koşullu yapıların sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan çıkarımsal koşullu yapılara dahil edilebileceği, bağlam içerisinde çıkarımlama işlevi gösterdikleri düşünülebilir. Bu araştırmacıların sözü edilen sınıflamaya dahil etmedikleri bir diğer koşul türü, İngilizcedeki ‘whether ..or’ kalıbının bulunduğu ve bir koşul ifade eden (Declerck ve Reed, 2001: 26) ve bütüncemizde ~%0.15 oranında kullanılan (49b) örneğindeki gibi ‘alternatif-Ö koşullu yapıları’dır. Bu örnekte söz konusu koşullu yapılara eşdeğer görünen ‘Ev çocuğu da olsan, sokak çocuğu da olsan, var olma mücadelesi gerekli olduğunda iyilik biter.’ koşullusu bulunmaktadır ve her ne kadar öncül tümce iki seçenekliymiş gibi sunulsa da, anlamsal açıdan aslında tek bir tanesi karşılanmaktadır. Bu tür koşullu yapılar da, öncül tümcedeki durumun sonuçta hiçbir değişikliğe yol açmaması açısından ‘ödünleyici koşullu yapılar’a dahil edilebilir. Ne var ki bu çalışmada bu tür örneklerle sıkça rastlanılmadığından ve çalışmamızın temeli Declerck ve Reed’in (2001) bölüm 2’de betimlediğimiz ‘Koşullu Yapı Yaklaşımı’na dayandığından, bu tür koşullu yapılar da (48a-b) örneklerindeki ‘ya...-sA koşullu yapıları’ ve (49a) örneğindeki ‘karşı-özdeş-Ö koşullu yapıları’ gibi, ‘diğer koşullu yapılar’ başlığı altında toplanmıştır. Şimdi bu türden yapıları da dahil ederek, iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin belirlendiği çerçevenin bütüncemizdeki dağılımını sergileyelim:

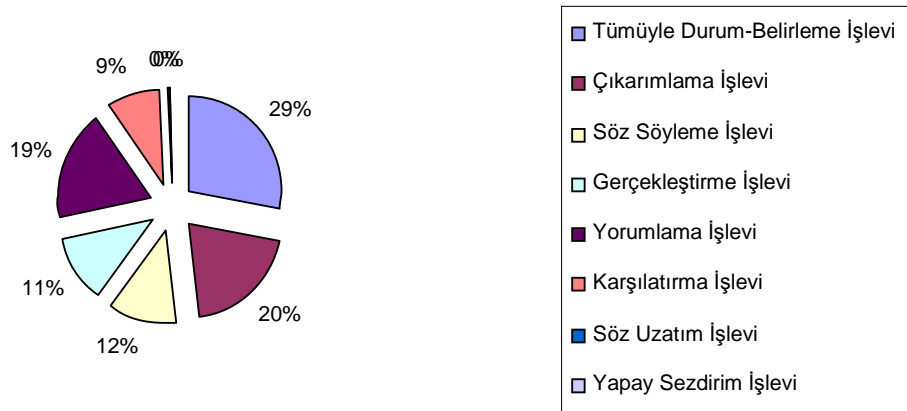
Grafik 6. İki Tümcenin Konumlarına Göre Türkçe Koşullu Yapıların İşlevlerinin Belirlendiği Çerçevenin Bütündeki Dağılımı (Genel Gösterim)

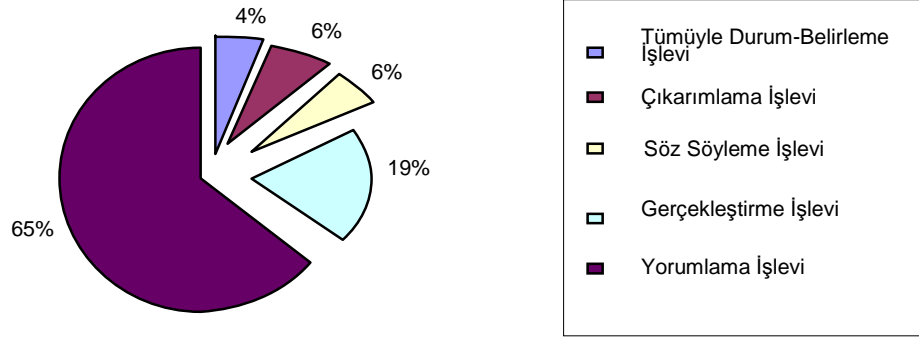
Görüldüğü gibi, sekiz Türkçe polisiye romandan oluşan bütüncemiz çerçevesinde değerlendirildiğinde, genel olarak iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevleri öncül tümcenin sonuç tümcenin hangi koşullar altında gerçekleştiğini ortaya koyan ‘durum-belirleyen-Ö koşullu yapıları’ daha sonra öncül tümcenin sonuç tümcesindeki durumu *belirlemediği*, aksine, konuşucunun dinleyiciye aktardığı iletinin özel bir hedef doğrultusunda kodlandığı, ‘retorik koşullu yapılar’ ve son olarak ‘diğer koşullu yapılar’ çerçevesinde belirlenebilmektedir. Daha özgül bir bakış açısıyla yaklaştığımızda ise belirtisiz ve belirtili dizilişte Türkçe koşullu yapıların işlevlerini şöyle gösterebiliriz:

Grafik 7. Belirtisiz ve Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda İki Tümcenin Konumlarına Göre İşlevlerinin Bütündeki Dağılımı

a) Belirtisiz Diziliş

b) Belirtili Diziliş

Grafik 7 (a-b)'de belirtisiz ve belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda iki tümcenin konumlarına göre işlevlerinin bütüncedeki dağılımı sergilenmiştir. Buna göre, Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce, tümce başı konumda olduğunda sırasıyla koşullu yapı 'tümüyle durum-belirleme işlevi', 'çıkarımlama işlevi', 'yorumlama işlevi', 'söz söyleme işlevi', 'gerçekleştirme işlevi', 'karşılaştırma işlevi', 'söz uzatım işlevi' ve 'yapay sezdirim işlevi' üstlenmektedir. Öncül tümce sonuç tümcesinden sonra konumlandığında ise, koşullu yapı sırasıyla, 'yorumlama işlevi', 'gerçekleştirme işlevi', 'çıkarımlama işlevi', 'söz söyleme işlevi' ve 'tümüyle durum-belirleme işlevi' üstlenmektedir.

Buna göre ortaya çıkan sonuç, bağlam içerisinde çözümlenen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarının Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin dağılımını farklılaştırdığını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların durum-belirleme işlevi, belirtili diziliş sergileyenlerin ise retorik işlev üstlendiği saptanmakta, dolayısıyla öncül tümcenin %2 oranında sonuç tümcesinden sonra kodlanmasının, konuşucunun seçtiği özgül amacıyla (sonuçtaki savunuyu yumuşatma, güçlendirme, sıra alma vb. gibi) açıklanabileceği sonucu çıkmaktadır.

Ne var ki, Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri işlevlerin dağılım açısından belirtili ve belirtisiz dizilişlerde farklılık göstermesi ancak çalışmamızın üçüncü aşaması olan ' (i) öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlevi/işlevleri nelerdir? (ii) bu işlev(ler) söylem bağdaşıklığını nasıl

etkilemektedir?’ sorularının yanıtlanmasıyla değerlendirilebilir. Bu nedenle bundan sonraki bölümde Türkçe koşullu yapıların söylem işlevleri saptanacaktır.

5.3. Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

Çalışmamızın bu bölümünde öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre, Türkçe koşullu yapıların söylem özellikleri Prince’i (1992) temel alan Chang-Bong’un (2001) çalışması çerçevesinde tartışılacaktır; çünkü çalışmamız içerisinde sık sık yinelediğimiz gibi, söz konusu çalışma koşullu yapıları söylem içerisinde çözümlenmekte, söylem içerisindeki koşullu yapıların öncül tümcelerinin bilgi değerlerini sadece *paylaşılan*, *eski* ya da *verilmiş* bilgi olmalarıyla değil, *çıkarımsal* ve *yeni* olmalarıyla da değerlendirmekte ve koşullu yapıların bileşenlerinin konumlarının, bu yapıların söylem işlevlerini belirlemede önemli rol oynadığını vurgulamaktadır.

Şimdi Declerck ve Reed’e (2001) çerçevesinde belirlediğimiz öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevleri bağlamında söz konusu yapıların söylem işlevlerini inceleyelim.

5.3.1. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

Yukarıdaki 5.2.1. bölümünde ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların işlevleri farklılık göstermektedir. Şimdi öncelikle bir koşullu yapıda öncül tümcenin bilgi yapısı değerini nasıl belirlediğimizi yukarıdaki (10a) ve (15b) örnekleri üzerinde açıklayalım:

çıkarımsal bilgi

- Ayaamın altında da bir düüme. **Ona** basarsam, kutudan mermi çıkar. Ve tam senin oturduun yeri tarar. (10a-Bin Delikli Ev, 2007)

verilmiş bilgi

- “Bu kisileri nasıl buldunuz? **Doğrusunu söylemek gerekirse, kafamdaki model, kisileri bulurken oluştu.** Bir yıl evvel harekete geçtim. (15b-Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Görüldüğü gibi, Örnek (10a)'daki 'ona' sözcüğü, önceki bağlamda kodlanan 'bir düüme' AÖ'ne gönderimde bulunmakta ve *çıkarımsal* bilgiyi temsil etmektedir. (15b)'de ise öncül tümcenin *yeni* bilgiyi kodladığı ileri sürülebilir; çünkü bu örnek koşullu yapıda sonuç tümcesinde kodlanan 'kişileri' ifadesi, bir önceki parçadaki "Bu kişileri nasıl buldunuz?" sorundaki 'kişiler' sözcüğü ile eşgönderimseldir ve *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. Şimdi bu örnek değerlendirme ışığında ulaştığımız sonuçlara göre, belirtisiz dizilişteki Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini yine bir çizelge üzerinde gösterelim, daha sonra bu işlevlere öncül tümcenin kodladığı hangi bilgi değerleri sayesinde vardığımızı örneklerle açıklayalım:

Çizelge 18. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

ÖNCÜL TÜMCE + SONUÇ TÜMCESİ DİZİLİŞİNE GÖRE TÜRKÇE KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ	SÖYLEM İŞLEVLERİ
Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi	-varsayımsal olasılık olarak önceki savunuyu yineleme, karşıt görüş bildirme
Çıkarımlama İşlevi	önceki savunuya varsayımsal tahmin sunma
Gerçekleştirme İşlevi	önceki savunuya neden sunma
Yorumlama İşlevi	önceki savunuyu yorumlama, kibarlık stratejisi uygulama, bilgi tazeleme
Söz Söyleme İşlevi	önceki savunuyu açıklama
Karşılaştırma İşlevi	önceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme
Söz Uzatım İşlevi	önceki savunuyu yineleme
Yapay-Sezdirim İşlevi	bir önceki olayın olanaksızlığını vurgulama

Bütüncemizden elde edilen verilere göre öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği işlevin en sık 'durum-belirleme' olarak saptandığını söylemiştik. Bu nedenle sırasıyla tümüyle-durum belirleme, çıkarımlama ve gerçekleştirme işlevlerini içeren bu işlevden incelememize başlayalım.

Tümüyle durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevleri, Prince'in (1992) belirlediği *verilmiş-yeni* ölçütlerinin koşullu yapılar üzerinde değerlendirmeye alındığı Chang-Bong (2001) çerçevesinde incelendiğinde ortaya çıkan sonuç 716 adetle bütüncemizde yer alan bu tür yapıların içerisinde

öncülün %68 oranında *çıkarımsal bilgiyi* kodlamasıyla koşullu yapının *karşıt görüş bildirme* işlevini üstlendiği; %32 oranında ise öncülün ‘*verilmiş*’ bilgiyi kodlamasıyla da, koşullu yapının söylem içerisinde *varsayımsal olasılık olarak savunuyu yineleme* işlevini yüklediğini yönündedir:

Örnek (50) a. ‘Hayırdır inşallah’ diye iç geçirmiştım. Gökalp’teki gariplikler hat safhaya ulaşmıştı. Sabrımın dizginlerini sıkıca tutmaya çalışarak, kendime hâkim olmaya çalışıyordum. Üst üste yaşadığım felaketler, sinirlerimi kaplıcalardaki şifalı çamur kıvamına getirmişti. Sabır, böyle tuhaf bir duygudur. Sabretmek, çamurun içinde metanetle beklemek gibidir. **Yeterince durabilirseniz, şifa bulursunuz. Yok, hemen bırakıp giderseniz, ne şifa bulursunuz ne de derdinize bir çözüm...**

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

b. “Ne konuşacam, ne söyleyecem, sermayemi aldılar elimden, ne bileyim hangi kavat yaptı.”

“Sen yapmış olmayasın?”

Sakallarının arasındaki çirkin sarı dudakları titredi adamın. “Ben mi? Niye yapayım hanım ablacım, sermayem o benim, ben öleyim daha iyi. **Hani bi falsosu olsa anlayacam da, o da yok.**”

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

c. “Aaaa, bu sorular bir garip, kız kurtarcan mı yoksa beni bu hayattan?”

“Gel gel, seni bizim orda bakkalın yanına çırak vereyim de satışlarda patlama yaşasın pezevenk Ersin.”

“Hahaayt! **Pezevenkse gül gibi anlaşırsız onla kız.**”

“Ohoo, hem de ne biçim.”

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

d. “Tommiks-Teksas diye başlar gene. ...“Eğer’le iş yapmayalım derim.

Öyle bir şey çıkarsa, o zaman bakarız.” “İyi. Bir de şey var... yani, hayalet meselesi dümen değil, sahiden öyleyse...”

(Katilin Meslesl, 2007)

Öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapının tümüyle durum-belirleme işlevi üstlendiği bu örneklerden (50a)’da ‘yeterince durabilmek’ ile ‘hemen bırakıp gitmek’ arasında, benzer olarak (50b)’de de ‘falsosu olmak’ ile ‘falsosu olmamak’ arasında karşıtsal bir ilişki bulunmaktadır. Bu türden örneklerde kodlanan karşıtsal ilişki, Chang-Bong’un öncül tümcenin *çıkarımsal bilgiyi* kodlamasıyla koşullu yapıların söylemde karşıt görüş bildirme işlevini üstlendiği

sonucuyla koşut görünmekte, dolayısıyla incelenen sekiz Türkçe polisiye roman çerçevesinde, öncül tümceyle sonuç tümcesinin belirtisiz diziliş sergileyerek koşullu yapının ‘tümüyle durum-belirleme’ işlevi üstlendiği Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinden biri *karşıt görüş bildirme* olarak çözümlenebilmektedir. (50c) ve (50d) örneklerinde ise farklı bir işlev belirlenmektedir. Buna göre, (50c)’de ‘pezevenkse’, (50d)’de de ‘öyle bir şey çıkarsa’ öncül tümceleri bir önceki söylem bağlamında açıkça yer aldıklarından, *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır ve yine Chang-Bong’un ‘öncül tümce *verilmiş* bilgiyi temsil ettiğinde koşullu yapının söylemde varsayımsal olasılık olarak savunuyu yineleme işlevi üstlendiği’ saptamasına koşut olarak, bu tür örneklerde kodlanan Türkçe koşullu yapıların söylem işlevi, bizim çalışmamızda da *varsayımsal olasılık olarak önceki savunuyu yineleme* olarak belirlenmiştir.

Bütüncemizde 499 adetle belirtisiz diziliş sergileyen ve çıkarımlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar, %72 oranında *verilmiş* bilgiyi %28 oranında da *çıkarımsal bilgiyi* kodlayarak önceki söylemi bir sonraki söyleme bağlarken *varsayımsal bir tahmin sunma işlevi* üstlenmektedir:

Örnek (51) a. “Aynı gün bir kez de Ayça’yı aramış. Gelelim Perşembe gününe... Yine Ayça ve iki kez.”

“MOBESE kayıtlarına göre... Kızı saat kaçta aramış?”

“Önce 17.35, sonra da 20.03.” Yanlarına gelip konuşmayı baştan beri dinleyen Ayda, “Kızları ayrıntıları görüşmek bahanesiyle yemeğe davet etmiş olmalı,” dedi. “**Eğer öyleyse, saat sekizde de buluşma yerine, belki evlerinin önüne geldiğini bildirmek için aramıştır.**”

(Gereği Düşünüldü, 2008)

b. FİLİZ: Ama siz güneşte kaldınız Vedat ağabey—aramıza gelseniz?

SELÇUK: Evet, fena yanmışsınız ayrıca. Gerçi soyulmaya başlamışsınız; bu iyi.

VEDAT: Önemli değil, keyfinize bakın siz. Yalnız, bir zahmet şuradan şapkamla gözlüğümü verersen, iyi olur. (*Filiz uzanır, yanında duran hasır şapkayla —sombbrero şeklinde, büyükçe— gözlüğü Vedat’a uzatır. Vedat ikisini de takar*) Eyvallah.

DIŞ SES: **Nilgün bu yaptığımı görse çıldırır.** Ama boş ver; nasılsa akşam üzeri, güneş o derece yakmaz herhalde. Hem soyuluyorum da.

(Katilin Meselesi, 2007)

(51a) örneğinde ‘eğer öyleyse’ öncül tümcesi kendinden önceki bağlamdaki ‘Kızları ayrıntıları görüşmek bahanesiyle yemeğe davet etmiş olmalı’ sözcüsünün bir yinelemesi niteliğindedir ve *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. (51b)’de ise ‘Nilgün bu yaptığımı görse’ öncül tümcesindeki yapılan iş ‘Vedat’ın güneşin altında bulunması’na gönderimde bulunarak *çıkarımsal bilgiyi* temsil etmektedir ve yine (51a) örneğinde olduğu gibi bu örnek koşullu yapının söylemde *varsayımsal bir tahmin sunma işlevi* üstlendiği açıktır.

Bütüncemizden elde edilen verilere göre belirtisiz diziliş sergileyerek gerçekleştirme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar, % 58 oranında *çıkarımsal bilgiyi*, %42 oranında ise *verilmiş* bilgiyi kodlayarak söylemde *önceki savunuya neden sunma işlevi* üstlenmektedirler:

Örnek (52) a. Gereksizmiş tabii: gördüğüm gibi, ailece halleri ve vakitleri pek yerindeymiş; Pınarkesen şaraplarını üretmeyip eskisi gibi sadece devlete ve şarap firmalarına üzüm satsalar bile yetermiş. Üstelik, şarap firmaları arasında, ehm, nasıl denir, hiç kıvırtmadan, müşterisini **şu fiyatı vermezsen üzümümü rakibine satarım** gibi dalgalarla tehdit etmeden iş yapmalarıyla tanındıklarından, işleri de pek sağlamış.

(Katilin Meselesi, 2007)

b. “E, iş yok madem, nasıl ödüyorsunuz?”

“Mayıs’takini ödeyecek kadar paramız vardı. Bir sonraki Ağustos sonunda... Ona da—”

“Allah kerim diyorsunuz,” diye tamamladım cümlesini.

Öyleymiş. **Eğer işler böyle giderse ki gidecekmiş herhalde, Davut, ay sonuna doğru gidip Şahap beyden yardım istemeyi düşünüyormuş.**

“Eder de,” diye ekledi Hacer.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (52a)’da önceki bağlamdaki ‘şarap firmalarına üzüm satmak’ bilgisinden yola çıkarsak ‘şu fiyatı vermezsen’ *eğer-tümcesi çıkarımsal* bir bilgiyi temsil etmektedir. (52b)’de ise, ‘eğer işler böyle giderse’ öncül tümcesi, *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. Her iki durumda da öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapının gerçekleştirme işlevi üstlendiği bu tür bir koşullu yapılar, söylem içerisinde *önceki savunuya neden sunma işlevi* üstlenmektedir. Bu

noktada, Chang-Bong'un (2001) çalışmasında öncül tümcenin *çıkarımsal* ya da *verilmiş* bilgiyi kodladığı durumlarda, koşullu yapıların üstlendiği varsayımsal olasılık olarak savunuyu yineleme, seçenek sunma, örnek verme ve karşıtlık oluşturma söylem işlevlerinden farklı bir işlev eklemiş olduk.

Bütüncemizde öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapının yorumlama işlevi üstlendiği yapıların öncül tümcesinde ise, yukarıdaki örneklerde gözlemlenen bilgi değerlerinin aksine *yeni* bilgi kodlanmakta, bu sayede bu türden koşullu yapıların *önceki savunuyu yorumlama işlevi* üstlendiği savunulabilmektedir. Zaten bilgi yapısı düşünüldüğünde, *konu-temanın verilmiş* bilgiyi, *yorumun/remanın* ise *yeni* bilgiyi kodladığını söylemiştik, dolayısıyla bu belirlemenin yanlış olmayacağı kanısındayız.

Örnek (53) a. Fazladan bir şehir turu atmanın kimseye zararı olmayacağını düşünerek, otobana çıkmaya karar verdim.

Arabanın zevkini çıkarmak için tam otobana çıkmaya karar vermiştim ki, takip edildiğimi fark ettim. **Yanılmıyorsam**, 3-4 ekip paslaşarak beni takip ediyordu. İtalyan istihbaratı, burada olacağımı biliyordu. Beni rahatsız etmeyeceklerinden emindim.

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

b. Adam... zira esas görevi Arif'i korumaktı. Arif'i okula götürüp getirecek, diğer hizmetlerine koşacaktı. **Böylelikle Arif'e yarım yamalak da olsa bir düzen kuruluyordu.**

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

Örnek (53a)'da 'yanılmıyorsam' öncül tümcesi tamamen koşulsal bir söylemi yansıtmaktadır; yani, öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında anlamsal olarak herhangi bir koşulsal ilişki bulunmamakta, öncül tümce sonuç tümcesi hakkındaki *bir söylem için* bir koşul sunmaktadır; dolayısıyla da bu öncül tümcenin hem *söylem-yeni* hem de *dinleyici-yeni* olduğu savlanabilir; çünkü *eğer*-tümcesi ne önceki söylemden çıkarsanabilir niteliktedir ne de konuşucu ile dinleyici arasında söyleme anında paylaşılan bilgi olarak değerlendirilebilmektedir. Benzer olarak (53b)'de de *yeni* bilgiyi kodlayan 'yarım yamalak da olsa' öncül tümcesi Arif'in korunması, okula getirilip götürülmesi, kendisine hizmet sunulması alt-etkinliklerinin

oluşturduğu ‘düzen kurulması’ durumunu yorumlamaktadır. Bu nedenle de bu tür Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin *önceki savunuyu yorumlamak* olduğu savunulabilir. Bu noktada, öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların, Declerck ve Reed (2001) çerçevesinde yorumlama işlevi üstlendiği yapılar, bütüncemizde büyük oranda yer tuttuğundan, bu türden koşulluların söylem işlevlerini ayrıntılandırmanın, çalışmamızın sonuç bölümünde yapacağımız değerlendirmelerin güvenilirliğini artırması açısından daha iyi sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bu nedenle şimdi iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri yorumlama işlevinin temsil edildiği koşullu yapıların söylem işlevlerini ayrıntılandıralım:

Bütüncemizde belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda yorumlama işlevinin ‘konuşma koşulu-tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları’ ve ‘üstdilsel-Ö koşullu yapıları’yla da sağlandığını söylemiştik. Bu türden koşullu yapılarda da öncül tümce *yeni* bilgiyi kodlamaktadır; çünkü burada da *eğer*-tümcesi ne önceki söylemden çıkarsanabilir niteliktedir ne de konuşucu ile dinleyici arasında sözceleme anında paylaşılan bilgi olarak yorumlanabilir. Bu çerçeveden yola çıkıldığında, bu türden Türkçe koşullu yapıların yine *önceki savunuyu yorumlama* söylem işlevini üstlendiği ileri sürülebilir:

Örnek (54) a. Caner, sistemden çıkıp zorlanarak ayağa kalktı. Bize doğru döndü.

—İstedığınız gibi oldu mu?

Murat, Nazım’la olan konuşmadan bütünüyle tatmin olmuş görünüyordu. **Bana kalırsa, hiçbir şekilde kafasında bir soru işareti kalmamıştı.** Şüphelenseydi de yapacağı bir şey yoktu zaten; şüphe ancak bilimle uğraşanlar için faydalı bir şeydi.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

b. Tinerici kılıklı olan, arkama geçmiş, açığımı kollamaya başlamıştı. Daha önce de beraber kavga ettikleri her hallerinden belliydi. **Deyim yerindeyse, daha önce çalışılmış bir ölü turist taktiğini, sahada uygulamaya koymuşlardı.**

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (54a)’da ‘Bana kalırsa’ öncül tümcesi ne önceki söylemde kodlanmış olduğundan ne de konuşucu ile dinleyici arasında sözceleme anında paylaşılan bilgi

olarak görülebildiğinden, *yeni* bilgiyi kodlamaktadır ve burada koşullu yapı bir önceki bağlamdaki ‘Murat, Nazım’la olan konuşmadan bütünüyle tatmin olmuş görünüyordu’ iletisini yorumlama işlevini üstlenmektedir. Örnek (54b)’deki ‘deyim yerindeyse’ öncül tümcesi de yine ne önceki söylemden çıkarsanabilir ne de konuşucu ile dinleyici arasında sözceleme anında paylaşılan bilgiyi kodlamaktadır; bu nedenle de yeni bilgi olarak değerlendirilebilir. Görüldüğü gibi, bu bağlamda koşullu yapı, önceki söylemdeki “Tinerci kılıklı olan, arkama geçmiş, açığımı kollamaya başlamıştı. Daha önce de beraber kavga ettikleri her hallerinden belliydi.” sözcelerini yorumlama işlevi üstlenmektedir.

Bütüncemizde 79 adetle ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’ ve 8 adetle ‘hatırlatıcı-Ö koşullu yapıları’ olarak belirlenen koşullu yapılarda öncül tümce yine *yeni* bilgiyi kodlamaktadır; ancak bu kez iki tümcenin konumlarına göre yorumlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevi farklılaşmaktadır:

Örnek (55) a. “Numaramı ve şifreleri ezberledim.”

“Süpersin. Şey, **yanlış anlamazsan sana bir şey sormak istiyorum.**”

“Tabii ki sorabilirsin.”

“Dino denen şu adam. Nasıl desem...”

“Ne demek istediğini anladım. Aramızda arkadaşlığın ötesinde bir şey yoktu.

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

b. “Aldığım bilgiye göre kardeşiniz Edmund, ülkenizin istihbarat servisinde pasif olarak görev almakta.”

“Bunu da nerden çıkardınız?”

“**Hatırlarsanız, bir ara Edmund’un, kaçakçılık şubesiyle başı belaya girmişti.** Aslında hiç kurtuluşu yoktu...”

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (55a)’daki ‘kaçınma-Ö koşullu yapısı’nda ‘yanlış anlamazsan öncül tümcesi yukarıdaki (55a-b) ve (55a-b) örneklerindeki gibi ne önceki söylemden çıkarsanabilir niteliktedir ne de konuşucu ile dinleyici arasında sözceleme anında paylaşılan bilgiyi kodlamaktadır; bu nedenle de *yeni* bilgi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla da, bu koşullu yapının söylem işlevi *kibarlık stratejisi uygulama* olarak belirlenebilmektedir. (55b)’deki ‘hatırlatıcı-Ö koşullu yapısı’nda da ‘hatırlarsanız’

öncül tümcesi *yeni* bilgiyi kodlamaktadır; çünkü söylemden çıkarsanabilir bir nitelik taşımamakta ve konuşucu ile dinleyici arasında sözceme anında paylaşılan bilgiyi kodlamamaktadır; ancak koşullu yapının söylem işlevi düşünüldüğünde ya önceki söylem bağlamında yer alana ya da (büyük olasılıkla) konuşucu ile dinleyici arasında paylaşılan bir bilginin tazelenmesi söz konusudur; bu nedenle bu tür koşullu yapıların söylem işlevleri çalışmamız içerisinde *bilgi tazeleme* olarak belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi, iki tümcenin konumlarına göre yorumlama işlevi üstlenen koşullu yapılar öncül tümcelerinde yeni bilgiyi kodlamakta ve söylemde *önceki savunuyu yorumlama, kibarlık stratejisi uygulama* ve *bilgi tazeleme* işlevlerini yüklenerek söylem bağdaşıklığını sağlamaktadırlar. Şimdi bütüncemizde 318 adetle belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların söz söyleme işlevi üstlendiği durumlardaki söylem işlevlerini tartışalım.

İki tümcenin konumlarına göre söz söyleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem özellikleri ve işlevleri düşündüğünde ortaya çıkan tablo, söz konusu yapıların öncül tümcelerinde % 86 oranıyla *çıkarımsal* bilginin, %14 oranında da *verilmiş* bilginin kodlandığını ve bu tür yapıların söylem işlevlerinin *önceki söylemdeki savunuyu açıklama* olduğunu göstermektedir:

Örnek (56) a. "Geçen ay fahişe öldürüldükten sonra, tüm fahişelerle konuyu konuşmaya çalışıyordum. Sadece ben değil, Burak da oradaydı." "Evet Melek teyze," diye onayladı Burak.

"Ayol sizin niyetiniz başka o zaman. **Her fahişe geldiğinde paldır küldür oraya gidiyorsunuz bağcıyı sorgulamak değil bağcıya bir şeyler yapmak peşindedesiniz demektir.**" Sinirli kahkahası odanın içinde yankılandı yaşlı kadının.

(Kör Fahişe Bıçağı, 2006)

b. "Üzülme Katyacım" dedi Nihat, "bu işte ne senin kabahatin var ne de Kenan'ın. **Eğer kabahatli biri varsa o da, bu kadınla evlendiğim için benim.** Ama yeter." Eliyle gırtlığını gösterdi. "Artık şurama geldi. Benden bu kadar abi!"

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (56a)'da 'Her fahişe geldiğinde paldır küldür oraya gidiyorsanız' öncül tümcesi, önceki bağlamdaki X konuşucusunun iletlediği 'Geçen ay fahişe öldürüldükten sonra, tüm fahişelerle konuyu konuşmaya çalışıyordum. Sadece ben değil, Burak da oradaydı.' bilgisinden çıkarılabilmektedir ve burada koşullu yapının tümü hem bu X konuşucusunun sözcüne hem de konuşucusunun 'Ayol sizin niyetiniz başka o zaman' sözcüne gönderimsel olarak bağılı olarak bu sözceleri açıklama niteliğı taşıdığından, bu tür koşullu yapıların söylem işlevleri *önceki söylemdeki savunuyu açıklama* olarak belirlenebilmektedir. Benzer olarak (56b) örneğinde de koşullu yapı önceki söylemdeki savunuyu açıklama işlevini üstlenmektedir; ancak bu kez koşullu yapının 'eğer kabahatli biri varsa' öncül tümcesi bir önceki bağlama bakıldığında *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır.

Bütüncemizde belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılar iki tümcenin konumlarına göre karşılaştırma işlevi üstlendiğinde, öncül tümce %73 oranında *çıkartımsal* bilgiyi, %27 oranında da *verilmiş* bilgiyi kodlayarak *önceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme* söylem işlevi üstlenmektedir:

Örnek (57) a. Kadın kocası ile ilgili laf açılrsa yekten, "Bırakın o sümsüğü, o hiç bir işe yaramadığı için öyle boynu bükük yaşar," der dururdu. Anası ile babası gece ile gündüz kadar farklı insanlardı. **Babası ne kadar kısa boylu ve ne kadar çok zayıf ise, anası da o kadar uzun boylu ve o kadar çok şişmandı.** Babası munis ve sessiz, anası hırs küpü ve cazgırdı. Babası dünya malında gözü olmayan, anası ise mal için yaşayan bir insanlardı.

(Hisarüstü Cinayetleri, 2008)

b. "... Birkaç zamandan beri yatıp duruyorsun işte. Tek bildiğim bu."
"E, düşün artık nasıl ezildiğimizi," dedi yanağımanın altından deminki ince ses.
"Bırak ağabey, dinleme sen onları," dedi Cem. "Onların kaderi o, ezilecekler elbet. **Sen ezmezsen başkası gelir ezer.** Sırf ezse iyi gene; çiğner, yolar, affedersin, üstüne sıçar..."
"Ulan Cem misin, Jim misin, var ya—"

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (57a)'da 'Babası ne kadar kısa boylu ve ne kadar çok zayıf ise' öncül tümcesi bağlamdaki *çıkartımsal* olan bilgiyi temsil etmektedir ve koşullu yapının tümü bir önceki söylemde yer alan 'Anası ile babası gece ile gündüz kadar farklı

insanlardı.’ savunusunu *karşılaştırmalı bilgiyle destekleme* işlevi üstlenmektedir. Benzer olarak (57b)’deki koşullu yapı da önceki söylemde yer alan ‘Onların kaderi o, ezilecekler elbet.’ bilgisini karşılaştırmalı bilgiyle destekleme işlevi üstlenmekte, ancak bu işlev bu kez öncül tümcenin *verilmiş* bilgiyi kodlamasıyla gerçekleşmektedir.

Bütüncemizde öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre söz uzatım işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar da ise öncül tümce *verilmiş* bilgiyi kodlayarak söylemde yineleme işlevi üstlenmektedir; ancak bu yineleme işlevi yukarıda sözünü ettiğimiz iki tümcenin konumlarına göre tümüyle durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevinden farklı görünmektedir:

Örnek (58) Haliyle, Selçuk hakkında, delikanlıyı bebekliğinden beri tanıyan herkesten fazlasını biliyormuş Filiz.

Peki, **öyleyse öyledir**; o zaman neymiş Filiz’e sözlüsünün hüznü Danimarka prensiyle aynı gemide yol aldığını hissettiren?

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (33a) Suratı asılmıştı, öfkelenmişti bile söylenebilirdi. "Bırak abi, ben yürürüm." Ama kolumdan çıkar çıkmaz sallanmaya başladı.

"Düşeceksin."

"Bırak ya, **düşeceksem düşerim.**"

Sakındığın göze çöp batar derler ya. Tartıştığımızı sanan meraklılar başımıza toplanmaya başlamıştı. İşte şimdi, tam rezil olacaktık.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (58)’de ‘öyleyse’ öncül tümcesi bir önceki söylemde yer alan ‘...delikanlıyı bebekliğinden beri tanıyan herkesten fazlasını biliyormuş Filiz.’ iletisini yinelemekte, dolayısıyla *verilmiş* bilgi olarak kabul edilebilmektedir. Ancak bu yineleme bizi iki tümcenin konumlarına göre tümüyle durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların *varsayımsal olasılık olarak önceki savunuyu yineleme* söylem işleviyle aynı olduğu sonucuna götürmemektedir; çünkü hem (58) örneğindeki Türkçe koşullu yapıda hem de burada yinelediğimiz (33a) örneğindeki Türkçe koşullu yapıda, önceki savunuyu yineleyerek *garantileme/kabullenme* söz konusudur.

İncelediğimiz metinlerde belirtisiz diziliş sergileyerek yapay-sezdirimde bulunma işlevi üstlenen 4 adet Türkçe koşullu yapı bulunmaktadır; ancak en tipik olanı yukarıda (34) örneğindeki verdiğimiz koşul yapısıdır. Şimdi Örnek (34)'ü yineleyelim:

Örnek (34) Teknolojik boyutta bakıldığında, katilin -eğer çift kişilikli değilse- orada yaşayan adam olması imkânsız sayılabilirdi. Üstelik birisi yaptığı şeyler için bolca para harcarken, öteki biriktirdiği dolarlardan oluşma mütevazı bir servete sahipti. **Ortada bir makyaj dahisi yoksa eşkalleri de uyuşmuyordu.** Öyleyse adam neden orada ve o şekilde, yani kültürel altyapısına, bilgisine, görgüsüne rağmen bir dehlizde saklanarak yaşıyordu? Neden asıl kimliğini kalın bir karakter makyajıyla gizliyordu?

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Örnek (34)'te kalın olarak işaretlenmiş bölüm, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre yapay-sezdirimde bulunma işlevi üstlenen bir Türkçe koşullu yapıdır. Bu koşullu yapının yer aldığı bağlama bakılacak olursa, ilk sözcedeki 'katilin -eğer çift kişilikli değilse- orada yaşayan adam olması imkânsız sayılabilirdi.' ifadesindeki koşullu yapı, 'katilin orada yaşayan adam olmama olasılığını güçlendirme işlevine sahiptir. Buna bağlı olarak bu örnek koşullumuz da tersinlemeli bir anlatımla 'katilin orada yaşayan adam olma olanaksızlığını vurgulama işlevinde bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu tür Türkçe koşullu yapıların *bir önceki olayın olanaksızlığını vurgulama* söylem işlevini üstlendiği sonucuna varılabilmektedir.

Özetle, belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevleri Declerck ve Reed'in (2001) belirlediği öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre koşullu yapıların üstlendiği işlevler çerçevesinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, Chang-Bong'un (2001) tanımına göre, öncül tümcenin *çıkartımsal bilgiyi, verilmiş bilgiyi ve yeni bilgiyi* kodladığında koşullu yapının söylem işlevinin farklılaşabildiği göstermektedir. Şimdi bu saptamamızı bir çizelge üzerinde gösterelim:

Çizelge 19. Belirtisiz Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapılarda Öncül Tümecenin Bilgi Değeri ve Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

Belirtisiz Diziliş Göre Türkçe Koşullu Yapıların İşlevleri	Tümüyle D-B İşlevi	Çıkarımlama İşlevi	Gerçekleştirme İşlevi	Söz Söyleme İşlevi	Karşılaştırma İşlevi	Yorumlama İşlevi	Yapay-Sezdirim İşlevi	Söz Uzatım İşlevi
Bilgi Değeri								
Çıkarımsal bilgi	karşıt görüş bildirme	varsayımsal bir tahmin sunma	önceki savunuya neden sunma	önceki söylemdeki savunuyu açıklama	önceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme	-	önceki olayın olanaksızlığını vurgulama	-
Verilmiş bilgi	varsayımsal olasılık önceki savunuyu yineleme	varsayımsal bir tahmin sunma	önceki savunuya neden sunma	önceki söylemdeki savunuyu açıklama	önceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme	-	-	önceki savunuyu yineleyerek garantileme kabullenme
Yeni bilgi	-	-	-	-	-	önceki savunuyu yorumlama, kibarlık stratejisi uygulama, bilgi tazeleme	-	-

Çizelge 19’da da sergilendiği gibi, bütüncemizdeki veriler doğrultusunda, öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre tümüyle-durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ya *çıkartımsal* bilgiyi ya da *verilmiş* bilgiyi kodlamaktadır. *Çıkartımsal bilgiyi* kodladığında söz konusu yapıların söylem işlevleri *karşıt görüş sunma*, *verilmiş* bilgiyi kodladığında ise, *varsayımsal olasılık olarak bir önceki savunuyu yineleme* olarak saptanmıştır. Bu saptamanın noktada Chang-Bong’un (2001) öncül tümce *çıkartımsal* bilgiyi kodladığında koşullu yapıların karşıtlık oluşturma söylem işlevini, *verilmiş* bilgiyi kodladığında ise varsayımsal olasılık olarak önceki savunuyu yenileme söylem işlevini üstlendiği saptamasıyla örtüştüğü ileri sürülebilir. *Eğer-yantıtümcesi* ile anatümcenin konumlarına göre çıkarımlama işlevi yüklenen Türkçe koşullu yapılarda ise, öncül tümce *varsayımsal bir tahmin sunma* söylem işlevi üstlenmekte ve bu işlevi öncül tümcenin *çıkartımsal* ve *verilmiş* bilgiyi temsil etmesiyle kodlamaktadır. Öncülle sonucun konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların gerçekleştirme işlevi üstlendiği durumlarda da, öncül tümce *çıkartımsal* ve *verilmiş* bilgiyi kodlamakta ve *bir önceki savunuya neden sunma* işlevi üstlenmektedir. Declerck ve Reed’in (2001) durum-belirleyen koşullular’ dışında kalanlar olarak belirlediği retorik koşullu yapıları temsil eden söz söyleme işlevinin kodlandığı Türkçe koşullu yapılarda ise, öncül tümce *çıkartımsal* bilginin yanı sıra *verilmiş* bilgiyi taşımakta, bu türden Türkçe koşullu yapılar söylem içerisinde *önceki savunuyu açıklama* işlevi üstlenmektedirler. İki bileşenin konumlarına göre yorumlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ne bağlamdan çıkarsanabilir bilgiyi kodlamakta ne de sözceleme anında konuşucu ile dinleyicini paylaştıkları bir bilgi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle de öncül tümce, *yeni* bilgiyi kodlayarak, söylemde *bir önceki savunuyu yineleme*, *kibarlık stratejisi uygulama* ve *bilgi tazeleme* işlevlerini üstlenmektedir. Chang-Bong’un (2001) öncül tümce *çıkartımsal* bilgiyi kodladığında koşullu yapıların karşıtlık oluşturma söylem işlevi, Türkçe koşullu yapıların yer aldıkları söylem içerisindeki işlevlerine uygun olarak *biçimlendirilmiş*, öncül tümce ile anatümcenin konumlarına göre karşılaştırma işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylemde *önceki bilgiyi karşılaştırmalı bilgiyle destekleme* işlevi üstlendiği belirlenmiştir. Bu işlev de öncül tümcenin *çıkartımsal* ve *verilmiş* bilgiyi kodlamasıyla mümkün olmaktadır. İki tümcenin konumlarına göre

söz uzatım işlevi yüklenen Türkçe koşullu yapılarda ise öncül tümce *verilmiş* bilgiyi kodlamakta ve bu türden koşullu yapılar söylem içerisinde *önceki savunuyu yineleyerek garantileme/kabullenme* işlevi üstlenmektedirler. Son olarak *eğertümcesiyle sonuç tümcesinin konumlarına göre yapay-sezdirimde bulunma işlevi* gören Türkçe koşullu yapıların öncül tümcelerinde *çıkarımsal* bilgi kodlanmaktadır ve bu türden yapıların söylem işlevleri *önceki olayın olanaksızlığını vurgulama* olarak belirlenmektedir. Şimdi belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini inceleyelim.

5.3.2. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

Yukarıdaki 5.2.2. bölümünde ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların işlevleri farklılık göstermektedir. Şimdi öncelikle dağılım sıklıklarına göre belirlenen bu işlevler çerçevesinde belirtili dizilişteki Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini bir çizelge üzerinde gösterelim.

Çizelge 20. Belirtili Diziliş Sergileyen Türkçe Koşullu Yapıların Söylem İşlevleri

SONUÇ TÜMÇESİ + ÖNCÜL TÜMCE DİZİLİŞİNE GÖRE TÜRKÇE KOŞULLU YAPILARIN İŞLEVLERİ	SÖYLEM İŞLEVLERİ
Tümüyle Durum-Belirleme İşlevi	sonucun içeriğini gerekçelendirme
Çıkarımlama İşlevi	sonuçtaki savunuya varsayımsal tahmin sunma
Gerçekleştirme İşlevi	sonuç tümcesine ek bilgi katma
Söz Söyleme İşlevi	sonucun içeriğini açıklama
Yorumlama İşlevi	önceki savunuyu yorumlama, yapılması zorunlu görünen bir öneride bulunma, sıra alma stratejisi uygulama

Bütüncemizden elde edilen verilere göre öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendiği işlevlerin en sık ‘retorik koşullu yapılar’ altında belirlenen işlevler olarak saptandığını söylemiştik. Bu nedenle incelediğimiz metinlerde kodlanma sırasıyla öncelikle iki tümcenin konumlarına göre yorumlama ve söz söyleme işlevlerini üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini örneklerle tartışalım; daha sonra da ‘durum-belirleme’

başlığını temsil eden (yine kullanım sıklığına göre sırasıyla) gerçekleştirme, çıkarımlama ve tümüyle-durum belirleme işlevlerini üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerini belirleyelim.

Bütüncemizde 10 adetle belirtili diziliş sergileyerek öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin Declerck ve Reed'e (2001) göre yorumlama işlevi olarak belirlendiği yapıların söylem işlevi tıpkı belirtisiz diziliş sergileyen koşullu yapılarda olduğu gibi *önceki savunuyu yorumlama* olarak belirlenmiştir:

Örnek (59) SELÇUK: Yok canım, geçen kış. (*Filiz'e döner*) Söylemediniz mi? (*Filiz suçlu suçlu kafa sallar*) Önemli bir şey değil gerçi. Ya işte, annem, ben gittikten sonra... yani babamın vefatından sonra okula döndüğümde evhama kapılmış. Amcam da kış ortası gibi bu ikisini yanıma yolladı. İşte, ne de olsa arkadaşım ya bunlar, yalnız kalıp babamı düşünerek bunalıma girmeyeyim diye...

VEDAT: **Bunalıma gireceğin yoktu yanılmıyorsam.**

SELÇUK: Yok... Yani, biraz sıkıntılıydım, takdir edersiniz... Babamın ölümü... (*Duraklama*) Ama annemin evhamlandığı türden bir durumum yoktu.

(Katilin, Meselesi, 2007)

Örnek (59)'da 'yanılmıyorsam' öncül tümcesi, 'doğruluk değerlendirici-Ö koşullu yapıları'ndandır ve bu tümce önceki söylem bağlamından çıkarsanamadığı için *yenidir* ve öncül tümceden önde kodlanan bilgi önceki bağlamda açıkça yer almakta ve *verilmiş* bilgiyi temsil etmektedir. Dolayısıyla yine belirtisiz '*verilmiş-yeni*' bilgi yapısı dizilişi bozulmamış olmaktadır. Buna bağlı olarak da, Vedat adlı konuşucunun Selçuk adlı dinleyicinin sözcesini kendi bakış açısıyla yorumladığı sonucuna varılabildiğinden, bu tür koşullu yapıların söylem işlevi çalışmamızda önceki savunuyu yorumlama olarak saptanmıştır; dolayısıyla öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre yorumlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılarda p ve q'nun konumlarının, söz konusu yapıların aynı söylem işlevini paylaştıkları sonucuna varılabilir. Ne var ki, tıpkı belirtisiz diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevlerinin 'kaçınma-Ö' ve 'hatırlatıcı-Ö' koşullu yapılarında

farklılaştığı gibi, belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda da yine ‘kaçınma-Ö’ (belirtili dizilişte hatırlatıcı-Ö koşullu yapıları bulunmamaktadır) ve ‘konuşma koşulu tanımlayıcı-Ö’ koşullu yapıları, iki tümcenin konumlarına göre yorumlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevini çeşitlendirmektedir:

Örnek (60) a. Birlikte mutfağa girdik. Çaydanlığa su koyup, saate baktım.

—Saat daha erken. **Biraz dinlen istersen.**

Murat, beni haftalardır görmemiş gibi yakalayıp, sarmaladı. Yanağını okşadım.

—Hiç uyumadın galiba?

Kollarını gevşetip beni serbest bıraktı. Bir sorun olduğu apaçık belliydi.

(Tilkj Tilki Saat Kaç?, 2007)

b. “İyi olmuş zaten...” dedim ve gene hımladım. Dinlediklerim ve kafamda toplaşan çağrışımları ayıklamaya çalışırken, “**Bir şey daha soracağım, izin verirseniz,**” dedim ve izin mizin beklemeden şarap işinin büyütülmesi ve kooperatif konusunda neler düşündüğünü sordum.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (60a)’da ‘istersen’ öncül tümcesi önceki bağlamında gerçekleşmemekte ve konuşucu sözceleme anında dinleyicinin zaten bu içeriği bildiğini varsayamamaktadır, dolayısıyla da *yeni* bilgi olarak alınmalıdır. Ancak konuşucunun ‘biraz dinlen’ önerisi, önceki bağlamda dinleyicinin yorgun olabileceği düşüncesinden yola çıkılarak sesletildiğinden *çıkarımsaldır*; dolayısıyla burada söylemde tematik/konusal sürekliliği sağlayan ‘*verilmiş-yeni*’ belirtisiz bilgi yapısı dizilişi bozulmadığından *yapılması zorunlu görünen bir öneride bulunma* işlevi üstlenen bu tür koşullu yapıların söylem bağdaşıklığını bozmadığı savlanabilir.(60b)’de ise bir ‘konuşma koşulu-tanımlamayıcı-Ö koşullu yapısı’ bulunmaktadır. Burada da ‘izin verirseniz’ öncül tümcesi söylem bağlamında gerçekleşmemekte ve konuşucu ile dinleyici arasında sözceleme anında paylaşılan bilgiyi kodlamamaktadır, bu nedenle de *yeni* bilgi olarak kabul edilebilir. Sonuç tümcesi de önceki bağlamdaki “Neden bu ikili?” ve “Pek mi güvenirsiniz bunlara?” sorularına gönderimde bulunmakta; bu nedenle de *çıkarımsal* bilgiyi kodlamaktadır. Dolayısıyla bu tür koşullu yapılarda yine belirtisiz bilgi yapısı dizilişi bozulmamaktadır ve bu türden koşullu yapıların söylemde (konuşucunun) *sıra alma*

statejisini uygulama işlevini üstlendiği söylenebilir. Zaten koşullu yapıdan sonra gelen ‘izin mizin beklemeden...sordum’ ifadesi de bu savunumuzu destekler niteliktedir. Şimdi yine ‘retorik koşullu yapılar’ı temsil eden ve eğer-tümcesi ile anatümecenin konumlarına göre söz söyleme işlevini üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem özelliklerini ve işlevlerini inceleyelim:

Örnek (61) VEDAT: Güzel. Akşam yemeğinde görüşürüz. (*Eliyle yerden destek alarak kalkar.*)

FİLİZ: (*Ayakta duran Vedat’a elini gözlerinin üstüne siper ederek bakarak*) Denize girmeyecek miydiniz?

VEDAT: Vazgeçtim. **Şemsiye kalsın, daha oturacaksınız.** Sonra pansiyona bırakırsınız.

SELÇUK: Yok, biz de kalkalım.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (41) “Hım, bir şey daha var,” diye devam ettim, “anladığım, ikinci olaydan sonra Şahap bey, galiba arka arkaya beş sabah nöbet tutmuş...” “Evet. Bir şey göremedi ama.”

“Yok, diyeceğim, siz de onunla... ya da başka zaman—”

“**Hayır, hayaleti hiç beklemedim,**” dedi hafif öne doğru dikilerek.

“**Sorduğunuz buysa.**” “Konuyu biliyordunuz ama?”

(Katilin Meselesi, 2007)

P ile q’nun konumlarına göre söz söyleme işlevini üstlenen Türkçe koşullu yapıların tipik bir temsili olan (61) örneğindeki yapıda, konuşma anında bir sohbet ortamı olduğundan, dolayısıyla da *çıkarımsal* olarak değerlendirilebilecek ‘daha oturacaksınız’ öncül tümcesi, konuşucunun seslettiği ‘şemsiye kalsın’ sözcesinin neden söylendiğini açıklamaktadır. (41) örneğindeki yapıda da, sonuç tümcesi bir önceki bağlamdaki “siz de onunla... ya da başka zaman—” sözcesinin devamında gelmesi muhtemel bir soru (hayaleti hiç bekledin mi? gibi) olmasından yola çıkılarak değerlendirildiğinde, öncülün (*çıkarımsal* ya da) *verilmiş* bilgiyi kodladığı söylenebilir. Dolayısıyla burada da sonucun içeriğine yönelik açıklama getirilmekte, bu bağlamda belirtisiz diziliş sergileyen ve söz söyleme işlevi yüklenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevine eşdeğer olarak, bu tür koşulluların da söylemde *sonucun içeriğini açıklama* işlevini üstlendiği savlanabilir.

Bütüncemizde iki tümcenin konumlarına göre durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar 14 adettir ve bunlardan 9'u gerçekleştirme işlevini temsil etmektedir. Şimdi bu türden Türkçe koşullu yapıların söylem işlevini tartışalım:

Örnek (62) a. "Lütfen Selim, artık uzatmayalım. Altı üstü bir çeviri..."

Bu kez yüzündeki ifade de sesi gibi kararlıydı. Ben de üstelemedim. Yemek çok iyi fikirdi. Böylece hem ben yokken neler yaptıklarını hem de Kenan'la aralarının neden bozulduğunu öğrenebilirdim. **Tabii anlatırsa.**

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

b. Nihat'la arası düzelmeye başlayan Melek artık başımızı ağrıtamayacak, ben İtalyan ortaklarımla yeni fabrikamın temellerini atacağım, Katya fotoğraf çekimleriyle gönlünce uğraşacak, daha da önemlisi sevgilisi için de kaygılanmayacaktı. **Tabii sevgilisi ona söz verdiği halde, araştırmayı sürdürmezse.** Doğrusu bu beni hiç şaşırtmazdı.

(Beyoğlu Rapsodisi, 2006)

Örnek (62a)'da 'tabii anlatırsa', (62b)'de de 'tabii sevgilisi ona söz verdiği halde, araştırmayı sürdürmezse' öncül tümcesi bağımsız bir tümce görünümü sergilemektedir; ancak kendilerinden bir önceki ileti sonuç tümcesini oluşturmaktadır. Bu durumda *yeni* bilgiyi kodlayan öncül tümcenin sonuç tümcesinden sonra kodlandığı söylenebilir. Söylem bağlamı düşünüldüğünde, gerçekleştirme işlevi üstlenen bu tür koşullu yapılardaki bu konum değişikliği, koşullu yapının söylemde üstlendiği işlevi de tamamen değiştirmekte, bu bağlamda 'q + p' dizilişindeki bu tür Türkçe koşullu yapıların söylem işlevinin *sonuç tümcesine ek bilgi katma* olarak belirlenebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

İncelediğimiz metinlerde belirtili dizilişte çıkarımlama işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevi ise, *sonuçtaki savunuya varsayımsal tahmin sunma* olarak belirlenmiştir. Şimdi bu işlevi yukarıdaki (46) örneğini yineleyerek tartışalım:

Örnek (46) —Murat, arabasını barın orada mı bırakmıştır diyorsun, Caner?

—**Evet şefim. Sabahtan bu saate kadar almadıysa eğer.** Joy Bar'ın oradaki otoparka hemen birini gönderip, arabayı bulduralım. Siyah, iki

kapılı bir BMW Z3, spor bir araç, plâkası bilinmiyor.

(Tilki Tilki Saat Kaç?, 2007)

Örnek (46)'da 'şayet karşısına ben çıkmasaydım' öncül tümcesi 'İşte Leonardo da büyükbabasının kurduğu bu küçük devleti, koca bir imparatorluğa dönüştürmek üzereydi' sonuç tümcesine varsayımsal bir tahmin sunmaktadır; çünkü '...koca bir imparatorluğa dönüştürme olasılığı', söz konusu kişinin dönüştürme işini gerçekleştirecek kişinin karşısına çıkma olasılığıyla aktarılmaktadır ve tahmine dayalı bir ifadedir. Bu açıdan bakıldığında yine belirtisiz bilgi yapısı dizilişinin bozulmadığı, yani bu koşullu yapının söylem bağdaşıklığını bozmadığı sonucuna varılabilmektedir. Yani, belirtili dizilişe göre çıkarımlama işlevi üstlenen bu türden Türkçe koşullu yapılar da, tıpkı belirtisiz dizilişe göre bu işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevine eşdeğer olarak söylemde *varsayımsal tahmin sunma işlevi* üstlenmektedirler.

Bütüncemizde belirtili dizilişe göre tümüyle durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapılar 2 adettir. Bunlardan biri yukarıdaki (47) örneğinde yer almaktadır. Şimdi bu örneği yineleyelim ve diğer örnekle birlikte tartışalım:

Örnek (47) Böyle dedikten sonra cebinden çıkardığı bir yüz dolarlığı şoförün burnuna tuttu. "Tabii soru sormazsan bir yüzlük daha" diye ekledi. Şoförün keyfine diyecek yoktu; "**Abi sen emret, hepsini çıktıkları yere sokarım icap ederse**" dedi. Bıçkın bir delikanlı olduğu her halinden belliydi. Taksi hareket etti. Alat cep telefonunu çıkarıp, Gamze'ye bir kısa mesaj gönderdi.

(Bin Delikli Ev, 2007)

Örnek (63) Başkan sırtmaya devam ederek, "Esas sen bakıve: ne geldi? Pencüse. Ne demişle, **seveler güzeli gencüse**. İşte, ha bu se, ha bu da penç," diyerek, bir ve üç hanesinde verdiği açığa falan bakmadan iki pulunu birden kırdı Şahap beyin. "Ballısın bugün," gibisinden homurdandı Şahap bey.

(Katilin Meselesi, 2007)

Örnek (47)'de S-durumunun hangi koşul altında gerçekleştiği belirleyen bir koşullu yapı yer almaktadır. Tümüyle durum-belirleme işlevini temsil eden bu yapıda 'icap ederse' öncül tümcesi *yeni* bilgiyi kodlayarak '...hepsini çıktıkları yere

sokarım' sonuç tümcesindeki 'şiddet uygulama' içeriğini gerekçelendirmektedir. Benzer olarak (63)'te da *yeni* bilgiyi kodlayan 'gencüse' öncül tümcesi bir güzelin hangi koşullar altında sevileceğini bildirmekte, yani 'sev-' eyleminin 'güzel olma' durumuyla gerekçelendirmektedir. Bu bağlamda belirtili dizilişe göre tümüyle durum-belirleme işlevi üstlenen Türkçe koşulların söylem işlevi *sonucun içeriğini gerekçelendirme* olarak belirlenebilmektedir.

Özetle, Türkçe koşullu yapılarda 'anatümce+öncül tümce' dizilişi kodlandığında, söz konusu yapıların söylem işlevleri şöyledir: öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapılar yorumlama işlevi üstlendiğinde, *önceki savunuyu yorumlama, öneride bulunma, sıra alma stratejisi uygulama*, söz söyleme işlevi üstlendiğinde *sonucun içeriğini açıklama*, gerçekleştirme işlevi üstlendiğinde *sonuç tümcesine ek bilgi katma*, çıkarımlama işlevi üstlendiğinde *sonuçtaki varsayımsal tahmin sunma*, tümüyle durum-belirleme işlevi üstlendiğinde ise *sonucun içeriğini gerekçelendirme* söylem işlevlerini yüklenmektedirler. Şimdi çözümleme bölümümüzden elde ettiğimiz tüm bu bilgileri değerlendirelim.

5.4. Değerlendirme

Türkçe koşullu yapıları söylem özellikleri ve işlevleri açısından betimlemeyi amaçlayan çalışmamızın bütüncesinden elde edilen bulgular çerçevesinde bu bölümde öncelikle (i) Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumları (ii) öncül tümce/*eğer*-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapıların işlevleri ve (iii) öncül ve sonuç tümcelerinin konumlarına göre, koşullu yapının söylem işlev(ler)inin neler olduğu ve bu işlev(ler)in söylem bağdaşıklığını nasıl etkilediği değerlendirilecektir.

Türkçe koşullu yapılarda öncül tümcenin anatümceden önce kodlandığı durumlar belirtisiz durum olarak kabul edilmelidir; çünkü çalışmamız içerisinde de belirttiğimiz gibi, bu türden diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılar, bütüncemizin %98'lik dilimini oluşturmaktadır:

Örnek (64) a. Bunun olmaması gerekiyordu işte. Gürgen yıllardan beri öyle korkunç sahnelerden, hatta polisi ilgilendirebilecek çok daha basit olgulardan özenle uzak durmaya çalışmıştı. **Ve eğer orada duran düşündüğü şeyse, aynı zamanda sonun başlangıcı da olabilirdi.**

(Gereği Düşünüldü, 2008)

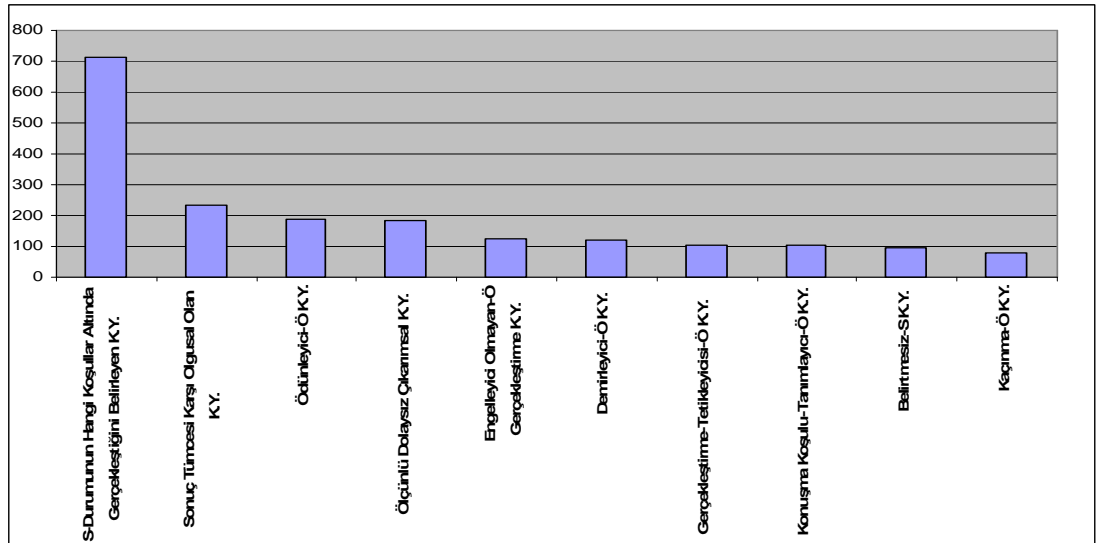
b. “Anladım, ısrar etmem sizi zor duruma düşürecek. Madem öyle, en azında şunu size vermeme kızmaz herhalde” deyip, cebimden 100 Euro çıkarıp, garsonun cebine sıkıştırdım. Garson, kibarca teşekkür ederek yanımdan ayrıldı. **“Biz de kalkalım istersen. Arkadaşımı bekletmeyelim.”**

Kapıdan çıkarken, Leonardo’ya selamlarımızı iletip, heyecanlı yeni bir rekor denemesi için F 430’a binmiştik.

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (64a) bütüncemizde %98 oranında ‘öncül tümce+anatümce’ dizilişi sergileyen Türkçe koşullu yapıları, (64b) ise %2 oranında ‘anatümce+öncül tümce’ dizilişi sergileyen Türkçe koşullu yapıları örneklendirmektedirler. Türkçe koşullu yapıların söylem özelliklerinin belirlenmesi ve söylem işlevlerinin betimlenmesi için çalışmamızın kapsamı içerisine aldığımız ‘öncül tümce/eğer-yantümcesi ve sonuç/anatümcenin konumlarına göre koşullu yapının işlev(ler)i nedir?’ sorusu ise, 5.2. bölümünde ayrıntılı olarak yanıtlanmıştır. Buna göre ortaya çıkan sonuca ulaşmak için öncelikle hangi koşul türlerinin hangi dizilişe göre en sıklıkla kodlandığını göstereyim:

Grafik 8. Belirtisiz Dizilişe Göre Türkçede En Sık Kodlanan Koşullu Yapılar

Grafik 8’de de açıkça sergilendiği gibi, bütüncemizden elde edilen veriler değerlendirildiğinde, belirtisiz dizilişe göre Türkçede en sık rastlanılan koşul türü ‘S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar’dır. Bunu, ‘sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem olan koşullu yapılar’, ‘ödünleyici-Ö koşullu yapılar’, ‘ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar’, ‘engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşulları’, ‘demirleyici-Ö koşullu yapıları’, ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö koşullu yapıları’, ‘konuşma koşulu tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları’, ‘belirtmesiz-S koşullu yapıları’ ve ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’ izlemektedir. Bu bulgu, iki tümcenin konumlarına göre incelenen sekiz Türkçe polisiye romandaki Türkçe koşullu yapıların en sıklıkla durum-belirleme (tümüyle durum-belirleme ve çıkarımlama) işlevini üstlendiğini ortaya koymaktadır:

Örnek (50a) ...Üst üste yaşadığım felaketler, sınırlarımı kaplıcalardaki şifalı çamur kıvamına getirmişti. Sabır, böyle tuhaf bir duygudur. Sabretmek, çamurun içinde metanetle beklemek gibidir. **Yeterince durabilirseniz, şifa bulursunuz. Yok, hemen bırakıp giderseniz, ne şifa bulursunuz ne de derdinize bir çözüm...**

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (65) “Can Bey!”

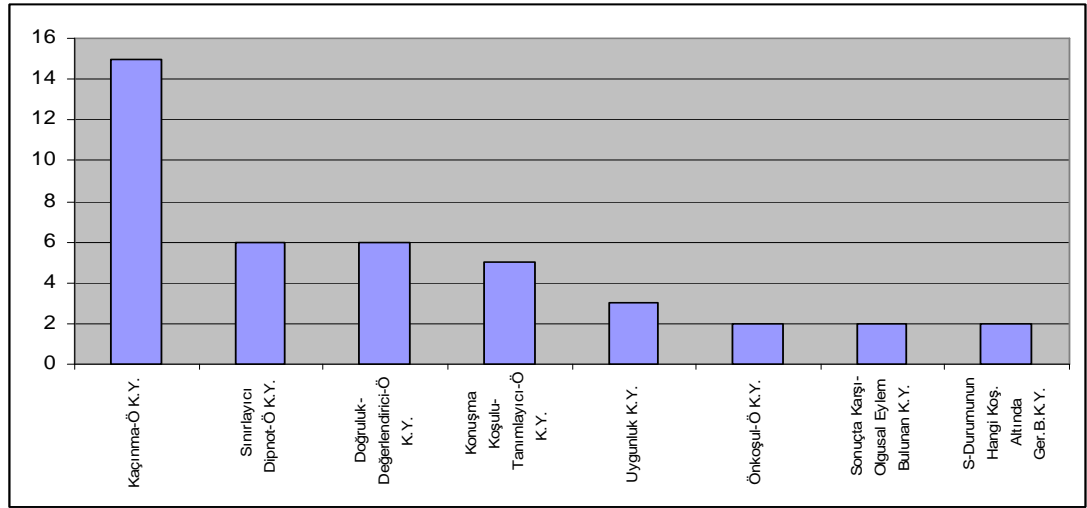
“Bağırmasana kızım. **Adam burada olsa çaldığımızda kapıyı açardı.**” Orhan asistan kızla bina güvenliğinden gelen görevliyi iki yana iterek daireden içeriye bir adım attı ve duraladı. “Burası günlerden beri havalandırılmıyor gibi. Bodrum’dan döndüklerinden emin misin?”

(Gereği Düşünüldü, 2008)

Yukarıda yinelediğimiz (50a) örneğinde, ‘yeterince durabilirseniz ve yok hemen bırakıp giderseniz’ öncül tümceleri tümce başı konumda yer almaktadır ve kendinden bir önceki söylemle ‘bir yerde durmak’ bilgisini ‘çamurun içi’ ifadesine bağlamaktadır ve bu bağlantı öncül tümce ile sonuç tümcesi arasındaki ilişkinin S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen ve ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’ni temsil eden koşullu yapılar ile açıklanabilmektedir. İncelenen metinlerde bu türden Türkçe koşullu yapıların en sık olarak kullanılması, bütüncemiz çerçevesinde Türkçe polisiye roman yazarlarının koşullu yapıları bir durumun gerçekleşmesi için gerekli koşulları belirtmek için kodladıkları sonucuna

ulaştırmaktadır. Benzer olarak (65)'teki koşullu yapı da 'durum-belirleme işlevi'ni üstlenmektedir. Burada 'çaldığımızda kapıyı açardı' sonuç tümcesindeki karşı-olgusal eylem, okuyucunun/dinleyicinin öncül tümcede kodlanan adam'ın orada olmadığı bilgisini çıkarılmamasını sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bir önceki söylemde 'Can Bey!' seslenimi, 'adam Can Bey'dir ve burada değildir (ki bağırırsan da çıkmıyor)' bağlantısını kurmakta ve bu bağlantıyı 'sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem olan koşullu yapılar'la sağlamaktadır. Yine bütüncemizdeki verilere göre, Türkçede bu tür yapıların ~% 9 oranında sık kullanılması, Türkçe polisiye roman yazarlarının koşullu yapıları karşı-olgusal durumlardan, olgusal durumun çıkarılmanması için kullandıkları sonucuna varılabilmektedir. Belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda ise durum farklı görünmektedir. Şimdi bu dizilişe göre en sık kodlanan Türkçe koşullu yapıları gösterelim:

Grafik 9. Belirtili Dizilişe Göre Türkçede En Sık Kodlanan Koşullu Yapılar

Grafik 9'da da sergilendiği üzere, belirtili dizilişe göre incelenen metinler çerçevesinde Türkçede en sık rastlanılan koşul türleri sırasıyla, 'kaçınma-Ö koşullu yapıları', 'sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıları', 'doğruluk-değerlendirici-Ö koşullu yapıları', 'konuşma koşulu-tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları', 'uygunluk koşullu yapıları', 'önkoşul-Ö koşullu yapıları', sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem bulunan koşullu yapılar', 'S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar'dır. 'Engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları, ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar, yumuşatıcı-Ö koşullu yapıları,

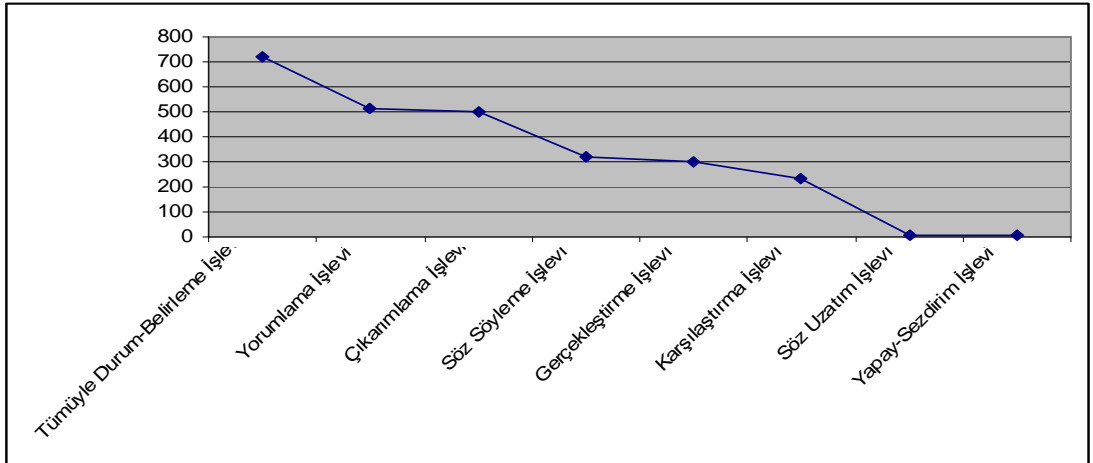
güçlendirici-Ö koşullu yapıları, içerik-değerlendirici-Ö koşullu yapıları ve önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları' ise 1'er adetle kodlandıklarından çizelge üzerinde gösterilmemiştir. Görüldüğü gibi, belirtili dizilişe göre Türkçede en sık rastlanılan koşul türü yorumlama işlevini temsil eden 'kaçınma-Ö koşullu yapıları'dır:

Örnek (66) Masaya karşılıklı oturmuştuk. Gökalp'in gözlerinden, iyice kendine geldiğini anlamıştım. "Nasıl, kendini toparlayabildin mi?"
"İyiyim kardeş, sağ ol."
"Her şeye en baştan başlayalım istersen. Bana anlatacağın önemli şeylerin olduğunu düşünüyorum."

(K.S. Asil Kanın Son Efendileri, 2007)

Örnek (66)'da belirtili diziliş sergileyen bir 'kaçınma-Ö koşullu yapısı' yer almaktadır. Burada konuşucunun 'her şeye yeniden başlama önerisi' dinleyici için yapılması/uygulanması zorunlu kılınan/görünen bir öneri olma niteliği taşımaktadır. Bütüncemizden elde ettiğimiz verilere göre, Türkçede belirtisiz diziliş sergileyen bu tür koşullu yapıların en sık olarak kullanılması, bizi Türkçe anadil konuşucularının kendi açılarından baktıkları durumların gerçekleşmesini ardıllayarak yumuşatma isteğinden kaynaklandığı sonucuna ulaştırmaktadır. Şimdi genel bir gösterimle iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin bütüncemizdeki dağılımını yine bir çizelge üzerinde göstererek özetleyelim:

Grafik 10. Türkçe Koşullu Yapıların İşlevlerinin Bütüncedeki Dağılımı (Genel Gösterim)

Grafik 10'da iki tümcenin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri işlevlerin incelediğimiz metinlerdeki dağılımı sergilenmiştir. Buna göre Türkçe koşullu yapılar sırasıyla 'tümüyle durum-belirleme işlevi', 'yorumlama işlevi', 'çıkarımlama işlevi', 'söz söyleme işlevi', 'gerçekleştirme işlevi', 'karşılaştırma işlevi', 'söz uzatım işlevi' ve 'yapay sezdirimde bulunma işlevi' üstlenmektedirler. Buna göre ortaya çıkan sonuç, koşulsal bilginin dinleyicinin/okuyucunun zihninde *belirtisiz diziliş sergileyen* Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri 'durum-belirleme işlevi'yle işlemleyebilmesini sağladığını göstermektedir. Belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapılarda ise konuşucu, sonuç tümcesinin içeriğini öncül tümcenin üstlendiği retorik işlevler aracılığıyla değerlendirmeye sunmaktadır. Ayrıca koşullu yapılar, dinleyicinin/okuyucunun iletilenle daha fazla iç içe olmasını gerektirmektedir; çünkü bu yapılar dinleyicinin/okuyucunun zihninde sezdirimsel olarak var olan sorulara yanıt oluşturmaktadırlar. Örneğin, 'Sallama çay çabucak ısıtılmış suyla yapılmışsa, hiç sevmem' koşullu yapısında 'sallama çay çabucak ısıtılmış suyla yapılmışsa öncül tümcesi, okuyucunun 'konuşucunun hangi durumda sallama çay sevmediğini bilmek istediği' değerlendirmesini gerektirir ve yanıt 'çabucak ısıtılmışsa' öncülü olmaktadır. Dolayısıyla durum-belirleme işlevi üstlenen koşullu yapıların okuyucunun ilgi ve beklentilerini daha güçlü bir biçimde kodladıkları ileri sürülebilir. Ancak en az sıklıkla kodlanan özellikle 'söz uzatma, hatırlatma ve yapay-sezdirimde bulunma' gibi işlevler için aynı çıkarımı yapmak olası görünmemektedir. Bu da neden bu tür işlevlerin bütüncemizde neden az tercih edildiğini kanıtlar bir nitelik taşımaktadır.

Son olarak, dil kullanıcısının koşullu yapının öncül tümcesiyle ilettiği bilgi genellikle bir önceki söylem bağlamı düşünüldüğünde *çıkarımsal* ve *verilmiştir*; bu da koşullu yapının söylem bağdaşıklığını oluşturmada ve korumada etkin bir dilsel araç olduğunu ortaya koymaktadır. Ne var ki, bütüncemizde öncül tümcenin *yeni* bilgiyi kodladığı durumlar da bulunmakta, bu durumlarda da koşullu yapı bir önceki savunuyu yorumlama gibi işlevler üstlenerek yine söylemi güncelleme işlevi üstlenmektedir. Öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumları değiştiğinde, yani 'anatümce + öncül tümce' dizilişindeki koşullu yapılarda önce kodlanan sonuç

tümcesi yine *çıkarımsal* ve *verilmiş* bilgiyi kodlayarak aslında belirtisiz bilgi yapısı dizilişini korumakta ve yine söylem bağdaşıklığı sağlanmakta; ancak söz konusu yapılarda öncül tümceyle sonuç tümcesinin konumları, bu yapıların söylem işlevlerini farklılaştırabilmektedir. Örneğin belirtili dizilişe göre kaçınma işlevi üstlenen Türkçe koşullu yapıların söylem işlevi kibarlık stratejisi uygulama olarak belirlenebilirken, aynı türden işlevi belirtili dizilişte üstlenen Türkçe koşullu yapılar söylemde yapılması zorunlu görünen bir öneri sunma işlevi üstlenmektedir. Özetle, Türkçe koşullu yapıların, ister belirtisiz ister belirtili dizilişte olsun, öncül tümcenin bilgi değerinin belirlenmesiyle söylem bağdaşıklığına katkı sağladığı, ancak bu bileşenlerin konumlarının değişmesinin söylem işlevlerini de değiştirebildiği ileri sürülebilir.

NOTLAR

1. Bütüncemizde Declerck ve Reed'in (2001) 'Koşullu Yapı Sınıflaması'na dahil olmayan 69 adet Türkçe koşullu yapı saptanmıştır. Bu türden yapılar çalışmamız içerisinde 'Diğer Türkçe Koşullu Yapılar' başlığı altında sf. 236'da incelenmiştir. Koşullu tümcelerin bütüncedeki toplam tümce sayısına göre dağılımı hesaplanırken bu türden yapılar dahil edilmiş; ancak öncül tümce ile sonuç tümcesinin konumlarına göre rakamsal değerleri belirtilirken bu yapılar dışarıda bırakılmıştır.

2. Çizelge 9 ve 10'daki bulguların *belirtisiz* dizilişteki rakamsal değerlerinin ayrıntıları 'belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapıların işlevleri'nin açıklandığı bölümün içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin ne türden koşullu yapılarla hangi metin içerisinde ne kadar temsil edildiği, söz konusu çizelgelere yönelik açıklamaların çalışmamızın içerisinde bir bütün olarak izlenebilmesi amacıyla, belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapıların işlevlerinin tartışıldığı bölümlerde *tümüyle* aktarılmış, bu yolla, belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların rakamsal belirlemelerine Çizelge 11'de yer verilerek hem belirtili diziliş sergileyen Türkçe koşullu yapıların sayısı az olduğundan hem de örnekleme yaparken zaten metin adları belirtildiğinden, söz konusu çizelge üzerinde Metin I, Metin II gibi ayrıntılandırma yapmaya gerek görülmemiştir.

SONUÇ

Koşullu yapılar günümüze kadar birçok dilcinin ilgisini çeken yapılar olmalarına karşın Türkçe üzerine daha önce yapılan çalışmaların söylem özelliklerine ve işlevlerine pek sık değinilmemiştir. Bu boşluğu doldurmayı hedefleyen çalışmamızın ilk bölümünde koşullu yapıların özellikleri, koşullu yapı sınıflandırmaları, bu yapıların dillerdeki görünüşleri ve Türkçede koşullu yapıların biçimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel özellikleri betimlenmiştir. Kısaca bu bölümde koşullu yapıların biçimsel ve anlamsal özellikleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise, işlevci yaklaşım, koşullu yapıların işlevleri, Declerck ve Reed'in (2001) koşullu yapı yaklaşımı araştırılmıştır. Üçüncü bölümde, söylem yaklaşımları ve koşullu yapıların söylem işlevleri alanyazında yapılan çalışmalar doğrultusunda tanıtılarak çalışmamızın üçüncü sorusunu yanıtlamak için Prince'i (1992) temel alan Chang-Bong'un (2001) çalışması tanıtılmıştır. Çalışmamızın dördüncü bölümünde de, bir araştırmacının çalışmalarını nesnel verilere dayandırabilmesini sağlayan 'Bütüncü Temelli Yaklaşım' çerçevesinde polisiye türündeki toplam 8 planlanmış yazılı metinden oluşan bütüncü tanıtılmış; bu bütüncenin hangi ölçütlerle oluşturulduğundan söz edilerek bir örnek üzerinde araştırma yöntemi gösterilmiştir. Türkçe koşullu yapılarda öncül tümce ve sonuç tümcesinin konumlarının koşullu yapıların söylem işlevini belirlediği önvarsayımına dayanarak yapılmış olan çalışmamızın beşinci bölümde ise, öncelikle Türkçe koşullu yapılarda öncül ile sonuç tümcesinin konumları saptanmış ve söz konusu yapılardaki p ve q bileşenlerinin konumlarına göre Türkçe koşullu yapıların üstlendikleri işlevler Declerck ve Reed'in (2001) yaklaşımı çerçevesinde belirlenmiş ve son aşamada Türkçede koşullu yapıların söylem özelliklerinin belirlenmesiyle, söz konusu yapıların söylem işlevleri Chang-Bong (2001) çerçevesinde ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle, bu bölümde sekiz Türkçe polisiye romandan oluşan bütüncemiz üzerinde yapılan incelememizin bulguları sergilenmiş, bu bulgular örneklerle açıklanarak tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Türkçede öncül tümce ve sonuç tümcesinden oluşan koşullu yapılarda öncül tümce ~%98 oranında sonuç tümcesinden önce kodlanmakta, ~%2 oranında da sonuç tümcesinden sonra kodlanmaktadır. Yani Türkçe koşullu yapılarda belirtisiz dizilişin ‘öncül tümce + anatümce’ biçiminde genelleştirilebileceği söylenebilir.
2. *Belirtisiz dizilişe* göre Türkçede koşullu yapıların üstlendiği işlevler sırasıyla, ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’ (~%27.6), ‘yorumlama işlevi’ (~%18.6), ‘çıkarımlama işlevi’ (~%19.2), ‘söz söyleme işlevi’ (%12.2), ‘gerçekleştirme işlevi’ (~%11.1), ‘karşılaştırma işlevi’ (~%8.9), ‘söz uzatım ilişkisi’ (~%0.38) ve ‘yapay sezdirim işlevi’ (~%0.15) olarak belirlenmiştir. Bu işlevler de en sık sırasıyla, ‘S-durumunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini belirleyen koşullu yapılar’ (~%27.5) ‘sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem olan koşullu yapılar’ (~%8.9), ‘ödünleyici-Ö koşullu yapılar’ (~%7.2), ‘ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar’ (~%7.1), ‘engelleyici olmayan-Ö gerçekleştirme koşulları’ (~%4.8), ‘demirleyici-Ö koşullu yapılar’ (~%4.6), ‘gerçekleştirme-tetikleyicisi-Ö koşullu yapılar’ (~%4), ‘konuşma koşulu tanımlayıcı-Ö koşullu yapılar’ (~%3.9), ‘belirtmesiz-S koşullu yapılar’ (~%3.6) ve ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’yla (~%3) sağlanmaktadır.
3. *Belirtili dizilişe* göre Türkçede koşullu yapıların üstlendiği işlevler sırasıyla, ‘yorumlama işlevi’ (~%1.15), ‘gerçekleştirme işlevi’ (~%0.34), ‘çıkarımlama işlevi ve söz söyleme işlevi’ (~%0.11), ‘tümüyle durum-belirleme işlevi’dir (~%0.07). Bu işlevler de en sık sırasıyla, ‘kaçınma-Ö koşullu yapıları’ (~%0.57), ‘sınırlayıcı dipnot-Ö koşullu yapıları ve doğruluk-değerlendirici-Ö koşullu yapıları’ (~%0.23), ‘konuşma koşulu-tanımlayıcı-Ö koşullu yapıları’ (~%0.19), ‘uygunluk koşullu yapıları’ (~%0.11), ‘önkoşul-Ö koşullu yapıları, sonuç tümcesinde karşı-olgusal eylem olan koşullu yapılar ve S-durumunun hangi koşullar altında

gerçekleştirdiğini belirleyen koşullu yapılar' (~%0.07), 'engelleyci olmayan-Ö gerçekleştirme koşullu yapıları, ölçünlü dolaysız çıkarımsal koşullu yapılar, yumuşatıcı-Ö koşullu yapıları, güçlendirici-Ö koşullu yapıları, içerik-değerlendirici-Ö koşullu yapıları ve önvarsayım-değerlendirici-Ö koşullu yapıları'yla (0.03) sağlanmaktadır.

4. Belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapılar sırasıyla, tümüyle durum belirleme işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *çıkartımsal bilgiyi* kodlayarak söylemde *karşıt görüş bildirme, verilmiş bilgiyi* kodlayarak *varsayımsal olarak önceki savunuyu yineleme*; yorumlama işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *yeni bilgiyi* kodlayarak *önceki savunuyu yorumlama, kibarlık stratejisi uygulama, bilgi tazeleme*; çıkarımlama işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *çıkartımsal ve verilmiş bilgiyi* kodlayarak *varsayımsal bir tahmin sunma* işlevi; söz söyleme işlevi üstlendiğinde, öncül tümce yine *çıkartımsal ve verilmiş bilgiyi* kodlayarak *önceki söylemdeki savunuyu açıklama*; gerçekleştirme işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *çıkartımsal ve verilmiş bilgiyi* kodlayarak *önceki savunuya neden sunma*; karşılaştırma işlevi üstlendiğinde öncül tümce yine *çıkartımsal ve verilmiş bilgiyi* kodlayarak *önceki savunuyu karşılaştırmalı bilgiyle destekleme*; söz uzatım işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *verilmiş bilgiyi* kodlayarak *önceki savunuyu yineleyerek garantileme kabullenme* ve son olarak yapay sezdirimde bulunma işlevi üstlendiğinde, öncül tümce çıkarımsal bilgiyi kodlayarak *önceki olayın olanaksızlığını vurgulama* işlevini yüklenmektedir. Diğer bir deyişle, belirtisiz dizilişe göre Türkçe koşullu yapılar pek çok farklı söylem işlevi üstlenmekte ve üstlendikleri bu söylem işlevlerini, 'çıkartımsal bilgi, verilmiş bilgi + yeni bilgi' belirtisiz bilgi yapısı dizilişini kodlayarak gerçekleştirmekte, bu sayede de söylem bağdaşıklığı sağlanmış olmaktadır.

5. Belirtili dizilişe göre Türkçe koşullu yapılar sırasıyla, yorumla işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *yeni* bilgiyi kodlayarak *önceki savunuyu yorumlama, yapılması zorunlu görünen bir öneride bulunma, sıra alma stratejisi uygulama*; gerçekleştirme işlevi üstlendiğinde öncül tümce *yeni* bilgiyi kodlayarak *sonuç tümcesine ek bilgi katma*; çıkarımlama işlevi üstlendiğinde, öncül tümce *yeni* bilgiyi kodlayarak *sonuçtaki savuya varsayımsal bir tahmin sunma*; söz söyleme işlevi üstlendiğinde öncül tümce *yeni* ya da *verilmiş* bilgiyi kodlayarak *sonucun içeriğini açıklama*; tümüyle durum-belirleme işlevi üstlendiğinde ise, öncül tümce *yeni* bilgiyi kodlayarak *sonucun içeriğini gerekçelendirme* işlevini yüklenmektedir. Yani her ne kadar belirtili diziliş de sergileseler, Türkçe koşullu yapılar üstlendikleri söylem işlevlerini yine ‘*çıkarımsal bilgi, verilmiş bilgi + yeni bilgi*’ belirtisiz bilgi yapısı dizilişini kodlayarak gerçekleştirmektedir ve bu türden yapıların da söylem bağdaşıklığına katkı sağladıkları sonucuna ulaşılabilmektedir.
6. Türkçe koşullu yapılar, ister belirtisiz ister belirtili dizilişte olsun, söylemi güncelleme, dolayısıyla da söylem bağdaşıklığını sağlama görevini üstlenmektedir. Bu nedenle, Türkçede koşullu yapılar hem öncül tümce ile sonuç tümcesi arasında hem de öncül tümcenin önceki söylemle bir ilişki kodlayarak metnin kurgulanmasında ve iletişimin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, ‘Türkçede Koşullu Yapılar’ konulu bu çalışmada, sekiz Türkçe polisiye romandan oluşan bütüncemizden elde edilen verilere göre, Türkçede koşullu yapıların sınıflaması yapılmış, koşullu yapı türlerinin söylem özellikleri ve işlevleri betimlenmiştir. Türkçede koşullu yapıları işlevsel bakış açısıyla inceleyen bu çalışmanın, bundan sonra Türkçede koşullu yapılar konusunda yapılacak çalışmalar için bir kaynak niteliğinde olacağı düşünülmektedir; çünkü şimdiye kadar daha çok tümce düzeyinde incelenmiş olan Türkçe koşullu yapılar, bu çalışmada söylem

bağlamına taşınarak betimlenmiştir. Ancak Türkçede koşullu yapılar, daha kapsamlı çalışmaların yapılması gereken önemli bir alandır. Bu nedenle, bundan sonraki çalışmalarda Türkçede koşullu yapılar sözlü ve yazılı söylemden oluşan bütüncenin incelenmesiyle, bu iki farklı söylem türündeki koşullu yapıların işlevleri yine söylem çerçevesinde betimlenebilir ve elde edilen bulgular iki söylem türüyle karşılaştırılıp Türkçede koşullu yapıların söylem türüne göre farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Akatsuka, N. (1985). "Conditionals and Epistemic Scale". *Language*, 61.3.
- Akatsuka, N. (1986). "Conditionals are Discourse-Bound". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 333-351.
- Akatsuka, N. (1991). "Dracula conditionals in discourse". Georgopoulos, C. Ve Isihira, R. (haz.). *Interdisciplinary Approaches to Language: Essay in Honor of S-Y. Kuroda*, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publ.içinde, 25-37.
- Akatsuka, N. (1997). "Negative conditionality, subjectification, and conditional reasoning". Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (haz.) *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 323-354.
- Aksan, M. (1993). "Dilbilimde İşlevci-Biçimci Yaklaşım". *Dilbilim Araştırmaları*. Hitit Yay. içinde,189-200.
- Aksan, Y. (2002). "Tümce Konusu: Tanımı ve Kapsamı" Uzun, L. ve Huber, E. (haz.) *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler*. Essen: Die Blaue Eule Verlag. içinde, 13-36.
- Athanasiadou, A. "Introduction". (1997). Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (haz.). *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde,1-12.
- Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (1996). "Typology of if-clauses". Casad, E. H. (haz.) *Cognitive Linguistics in the Redwoods*. Berlin: Mouton de Gruyter. içinde, 609-654.

- Athanasidou, A. ve Dirven, R. (1997). "Conditionality, hypotheticality, counterfactuality". Athanasidou, A. ve Dirven, R. (haz.) *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 61-96.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK yay.
- Barwise, J. (1986). "Conditionals and conditional information". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press, içinde, 21-54.
- Beck, S. (1997). "On the Semantics of comparative conditionals." *Linguistics and Philosophy*, (20): 229-271.
- Bhatt, R. ve Pancheva, R. (2005). "Conditionals". Erişim: 20.05.2006, http://www-rcf.usc.edu/~pancheva/bhatt-pancheva_syncom.pdf.
- Biber, D., Conrad S. ve Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biber, D. (1990). *Variation across Speech and Writing*. New York: Cambridge University Press.
- Bloor, T. ve Bloor, M. (2004). *The Functional Analysis of English*. Great Britain: Arnold Publishers.
- Bolinger, D. (1977). *Meaning and Form* . London: Longman.
- Brown, G. ve Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Carter-Thomas, S. ve Rowley-Jolivet, E. (2008). "If-conditionals in medical discourse: From theory to disciplinary practice". *Journal of English for Academic Purposes*, (7): 191-205.

- Chafe, W. (1976). "Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view." Li, C. (haz.). *Subject and topic*. New York: Academic Press. içinde, 25-55.
- Chang-Bong, L. (2001). "The information status of English if-clauses in natural discourse". *Language Research*, (37): 483-505.
- Cheng, M. (2002). "The Standoff-what is unsaid? A pragmatic analysis of the conditional marker 'if'". *Discourse and Society*, 13 (3): 309-317."
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge: MIT.
- Clark, B. (1993). "Relevance and Pseudo-Imperatives". *Linguistics and Philosophy*, 16: 79-121.
- Collins, P. (1991). *Cleft and Pseudo-Cleft Constructions in English*. London and New York: Routledge.
- Comrie, B. (1986). "Conditionals: A Typology". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 77-99.
- Crystal, D. (1997). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dancygier, B. (1998). *Conditionals and Prediction: Time, Knowledge and Causation in Conditional Constructions*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dancygier, B. (2004). *Conditionals and Prediction: Time, Knowledge and Causation in Conditional Constructions*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Dancygier, B. ve Mioduszewska, E. (1984). "Semantico-pragmatic classification of conditionals". *Studie Anglica Posnaniensia*, 17: 121-133.
- Dancygier, B. ve Sweester, E. (1997). "Then in conditional constructions". *Cognitive Linguistics*, (8): 109-136.
- Declerck, R. ve Reed, S. (2001). *Conditionals: A Comprehensive Empirical Analysis*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. London: Collier Books.
- Dik, S. C. (1989). *The Theory of Functional Grammar*. Dordrecht: Foris. Aksan Y. (1995). *Functional universals and some aspects of sentence topic in Turkish*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. içinde, 214.
- Dik, S. C. (1990). "On the semantics of conditionals". Nuyts, J. A., Bolkestein, M. ve Vet, Co. (haz.). *Layers and Levels of Representation in Language Theory: a Functional View*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. içinde, 233-261.
- Dil Derneği. (1997). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Tempo.
- Edgington, D. (2001). "Conditionals". Goble, L. (haz.). *The Blackwell Guide to Philosophical Logic*. Blackwell, Oxford. içinde, 385-414.
- Erguvanlı, E. E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Fairclough, N. (1996). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.
- Fairclough, N. (2003) *Analysing Discourse Textual Analysis for Social Research*. London and New York: Routledge.

- Ferguson ve diğ. (1986). "Overview". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 3-20.
- Fillmore, C. J. (1986). "Varieties of conditional sentences." *Eastern States Conference on Linguistics*, (6): 163-182.
- Firbas, J. (1964). "On defining the theme in functional sentence analysis." *Travaux Linguistiques de Prague*, (1): 267-280.
- Firbas, J. (1964). "On defining the theme in functional sentence perspective". *Travaux linguistiques de Prague*, (1): 267-80.
- Ford, C. E. (1993). *Grammar in Interaction: Adverbial Clauses in American English Conversations*. Cambridge: Cambridge: University Press.
- Ford, C. E. ve Thompson, S. A. (1986). "Conditionals in discourse: a text based study from English". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 353-372.
- Fraser, B. (1969). "An Analysis of concessive conditionals". *CLS* 5: 66-73.
- Fraser, B. (1971). "An Analysis of Even in English". Fillmore, Ch. ve Langendoen, T. (haz.) *Studies in Linguistic Semantics*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Fries, P. H. (1981). "On the status of theme in English: arguments from discourse". *Forum Linguisticum*, 6.1., 1-38.

- Funk, W-P. (1985). "On a semantic typology of conditonal sentences". *Folia Linguistica*, 19 (3/4): 365-414.
- Geis, M. ve Zwicky, A. (1971). "On invited inferences". *Linguistic Inquiry*, (2): 561-566.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Givón, T. (1983). *Topic Continuity in Discourse: An Introduction*. T. Givón (haz.). *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-Language Study*. Amsterdam: John Benjamins Pulishing. içinde, 1-42.
- Goody, J. (1977). *The Domestication of the Savage Mind*. New York: Cambridge University Press.
- Göksel, A. ve Kerlake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.
- Greenberg, J.H. (1963). "Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements". J.H. Greenberg. (haz.) *Universals of Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press. içinde, 73-113.
- Grice, H. P. (1975). "Logic and conversation" Cole, P. ve Morgan, J. L. (haz.) *Studies in Syntax 3: Speech Acts*. New York: Seminar Press içinde, s. 41-58.
- Hacking, J. F. (1998). *Coding the Hypothetical: Comparative Typology of Russian and Macedonian Conditionals*. Amsterdam: John Benjamins.
- Haiman, J. (1978). "Conditionals are topics." *Language*, (54): 512-40.
- Halliday, M.A.K. (1967). "Notes on transitivity and theme in English, Part 2." *Journal of Linguistics*, (3): 199-244.

- Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Halliday, M.A.K. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. Matthiessen, C. M. I. M. (düz.). London: Arnold.
- Han, C. (2000). *The Structure and Interpretation of Imperatives: Mood and Force in Universal Grammar*. New York: Garland.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Harris, M. B. (1986a). "The Historical Development of si-clauses in Romance". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 265-284.
- Harris, M. B. (1986b). "The Historical Development of Conditional Sentences in Romance". *Romance Philosophy*, (39): 405-436.
- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Hopper, P. (1998). "Emergent Grammar" Tomasello, M.(haz.) *The New Psychology of Language*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum içinde, 155-175.
- Hopper, P. ve Thompson, S. (1980). "Transitivity in grammar in discourse". *Language*, (56): 251-299.
- Horn, L. (2000). "From IF to IFF: Conditional Perfection as Pragmatic Strengthening". *Journal of Pragmatics*, (32): 289-326.
- James, F. (1986). "Semantics and Pragmatics of the word if." *Journal of Pragmatics*, (10): 453-480.

- Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis*. Blackwell Publishing.
- Kerslake, C. (2000). "The Semantics of Possibility in Turkish". *Current Issues in Turkish Linguistics*. içinde, 85- 103.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. E. (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yay.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- König, E. (1986). "Conditionals, concessive conditionals and concessives: varies of contrast, overlap and neutralization". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 229-246.
- Kress, G. (1985). "Linguistic processes and mediation of 'reality': the politics of newspaper language". *International Journal of the Sociology of Language*, (40): 43-57.
- Kuno, S. (1972). "Functional Sentence Perspective". *Linguistic Inquiry*, (3), 269-320.
- Kuruoğlu, G. (1986). "Time Reference in Turkish Conditional Sentences" *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*. Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul. içinde, 129-143.
- Lakoff, G. (1972). "Linguistics and natural logic". Davidson, D. ve Harman, G. (haz.). *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: Reidel. içinde.
- Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lavid, J. (1998). "Discourse functions of conditionals in multilingual instructions: A corpus study on ordering variants". *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, (34): 285-301.
- Lawler, J. M. (1975). "Elliptical conditionals and/or hyperbolic imperatives: some remarks on the inherent inadequacy of derivations". *CLS* 11: 371-381.
- Leech, G. (1971). *Meaning and the English Verb*. London: Longman.
- Leech, G. (1992). "Corpora and theories of linguistic performance". J. Svartvik (haz.), *Directions in corpus linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter içinde, 105-122.
- Linde, Ch. (1976). "Constraints on the ordering of if-clauses". *Proceedings of the 2nd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, içinde, 280-85.
- Love, G. A., Payne, M. ve Foresman, S. (1969). "Contemporary essays on style; rhetoric, linguistics, and criticism". New York.
- Lowe, I. (1992). "Conditional Clauses: Their Information Status and Discourse Function." . Hwang, J.J. ve Merrifield, W.R. (haz.), *Language in Context*. Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington Publications in Linguistics, 107. Dallas: Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington, içinde, 339-358.
- McCawley, J. D. (1981). *Everything that Linguists Have Always Wanted to Know about Logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- McCawley, J. D. (1988). "The comparative conditional construction in English, German and Chinese". *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, (14): 176-187.

- Nichols, J. (1984). "Functional Theories of Grammar" *Annual Review of Anthropology*, 13, 97-117.
- Oktar, L. (2002). "Gazete Söyleminde İdeolojik Yapılar" Yağcıoğlu, S. (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Yay. içinde, s. 37-52.
- Pesetsky, D. (1995). *Zero Syntax: Experiencer and Cascades*. Cambridge: MIT Press.
- Prince, E. F. (1981). "Topicalization, focus-movement, and Yiddish-movement: apragmatic differentiation." *BLS* 7, 249-264.
- Prince, E. F. (1992). "The ZPG Letter: subjects, definiteness, and information status: discourse description: diverse analysis of a fund raising text". Thompson, S. ve Mann, W. (haz.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. içinde, 295-325.
- Reilly, J. (1986). "The Acquisition of Temporals and Conditionals". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press. içinde, 309-332.
- Reinhart, T. (1981). "Pragmatics and linguistics: an analysis of sentence topics." *Philosophica*, (27): 53-94.
- Reppen, R. ve Simpson, R. (2002). "Corpus Linguistics" Schmitt, N. (haz.) *An Introduction to Applied Linguistics*. Great Britain: Arnold Publishers. içinde, 92-111.
- Ruhi, Ş. Zeyrek, D. ve Turan, Ü. D. (2000). "Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşılığı". *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay. içinde, 19-29.

- Savaşır, İ. (1986). "Habits and Abilities in Turkish". *Studies in Turkish Linguistics* D. I. Slobin ve K. Zimmer (haz.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 137-146.
- Say, B., Zeyrek, D., Oflazer, K. ve Özge, U. (2002). "Development of a Corpus and a Treebank for Present-day Written Turkish". K. İmer ve G. Doğan (haz.) *Current Research in Turkish Linguistics, Proceedings of 11th International Conference on Turkish Linguistics*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları içinde.
- Schachter, P. (1976). "The subject in Philippine languages". Li (1976), içinde, 491-518.
- Scheaffer, R., Mendenhall, W. ve Ott, L. (2006). *Elementary Survey Sampling*. USA: CA.
- Schiffrin, D. (1992). "Conditionals as topics in discourse". *Linguistics*, (30): 165-97.
- Searle, C. ve Vanderveken, D. (1985). *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sperber, D. (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Sweester, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweester, E. (1996). "Mental spaces and the grammar of conditional constructions". Fauconnier, G. ve Sweester, E. (haz.) *Spaces, Worlds and Grammars*. Chicago: University of Chicago Press. içinde, 318-333.

- Tallerman, M. (1998). *Understanding Syntax*. New York: Oxford University Press.
- Taylor, J. R. (1997). "Conditionals and Polarity". Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (haz.) *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 289-306.
- Thiersch, C. (1982). "The harder they come...: a note on the double comparative construction in English." Welte, W. (haz.). *Festschrift für Alfred Wollmann*. München: Hueber. içinde, 47-65.
- Thompson, S. A. ve Longacre, R. E. (1986). "Adverbial Clauses". Shopen, T. (haz.) *Language Typology and Syntactic Description. Vol.:* Cambridge University Press.
- Trávníček, F. (1962). "O tak zvaném aktuálním členění větném. [On the so-called functional sentence perspective]". *Slovo a Slovesnost*, 22, 163-71.
- Ümit, A. (2007). *İnsan Ruhunun Haritası*. İstanbul: Doğan Kitap
- Valimaa-Blum, R. (1988). *Finnish existential clauses-their syntax, pragmatics and intonation*. (Doktora Tezi). Ohio State University.
- Vallduví, E. (1990). "The informational component". (Doktora Tezi). University of Pennsylvania.
- Vallduví, E. (1993). *The informational component*. UPenn., IRCS Report 93-38.
- Van Canegem-Ardijns, I. ve Van Belle, W. (2008). "Conditionals and types of conditional perfection". *Journal of Pragmatics*, (40): 349-376.

- Van der Auwera, J. (1986). "Conditionals and speech acts". Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (haz.). *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press, içinde, 197-214.
- Van der Auwera, J. (1997). "Conditional Perfection". Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (haz.). *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 169-190.
- Van Dijk, T.A. (1983). "Discourse Analysis: It's Development and Application to the Structure of the News". *Journal of Communication*, (33/2).
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC.
- Von Stechow, K. (1997). "Bare plurals, bare conditionals, and *only*". *Journal of Semantics*, (14): 1-56.
- Wakker, G. (1996). "Conditionals at different levels of the clause". Goossens, L. ve Auwera van der J. (haz.) *Complex Structures: a Functionalist Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. içinde, 179-199.
- Wierzbicka, A. (1997). "Conditionals and counterfactuals: conceptual primitives and linguistic universals". Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (haz.) *On Conditionals Again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. içinde, 16-59.
- Wilson, D. ve Sperber, D. (1988). "Mood and the analysis of non-declarative sentences." Dancy, J., Moravcsik, J. ve Taylor (haz.). içinde.
- Wold, D. (1991). "A few properties of the...the comparative constructions. *Second Annual Meeting of the Formal Linguistic Society of Midamerica*. Ann Arbor: University of Michigan. içinde, 272-281.
- Woods, M. (1997). *Conditionals*. Oxford: Clarendon Press.

Wortham, S. (2004). *Methods of Discourse Analysis* (Yayımlanmamış Metin).

Wu, C. H. (1993). *If triangles were circles...: a study of counterfactuals in Chinese and in English*, (Doktora Tezi. Harvard University).

Yağcıoğlu, S. (2002). “Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım. Yağcıoğlu, S. (haz.) *1990 Sonrası Laik Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Yay. içinde, s. 3-34.

EK 1

SÖZLÜKÇE

-A-

açık overt

alıkonulmuş withheld

alışkanlık koşullu yapıları habitual conditionals

alternatif-Ö alternative-P

artık redundant

-B-

belirgin-olmayan non-salient

belirlemeli koşul specificational conditional

belirtme assertion

belirtmeli assertoric

belirtmesiz nonassertoric

beşeri söylem human discourse

bildirim koşulları indicative conditionals

bilgi kuramsal epistemological

birleşimsel compositional

-Ç-

çeliştirici belirteç adversative adverbs

çıkarımsal inferrable

çıkarımsal koşullar inferential conditionals

-D-

dayanak/başlangıç noktası-ifade eden-Ö premise-expressing-P

değerlendirici evaluative

deneysel/deneyimsel tentative

deneysellik/deneyimsellik

tentativeness

durum-belirleyen case-specifying

-E-

engelleyci-Ö gerçekleştirme

preclusive-P actualization

-G-

genel koşullu yapılar generic conditionals

gerçekleşmiş evoked

gerçekleştirme koşulları

actualization conditionals

gerçekleştirme-izin verme-Ö

actualization-licensing-P

gerçekleştirme-koşullayıcı

actualization-conditioning

gerçekleştirme-tetikleyicisi

actualization-triggering

geri değiştirim (backshifted)

geriye dönük çıkarımsal koşullu

yapılar backtrackers

-İ-

istek kipi subjunctive

istek kipi koşulları subjunctive

conditionals

-K-

karşılıklı konuşma sezdirimi

conversational implicature

karşıözdeş-Ö counteridentical-P

koşul tamamlama conditional

perfection

koşulsallık conditionality

-U-

uyarı warning

-Y-

yeni-öğrenilmiş newly-learned

yönlendirmeli directive

yükümlülük kipi deontic modality

-M-

melez hybrid

-O, Ö-

olgusaldışı nonfactual

ödünleme concession

önbiçim proform

öncül tümce protasis

önkoşul-Ö prerequisite-P

-S-

sınırlayıcı dipnot-Ö restrictive

postscript-P

sıra alma turn-taking

sırayı elinde tutma turn-holding

sonuç tümcesi apodosis

sonuçlayıcı resumptive

-T-

tanıtsal evidential

tümüyle durum-belirleyen-Ö purely

case-specifying-P